

Viața românească

Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România

REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNII

1966

A 1051

DECEMBRIE

12

Anul XIX

Cuprins

PAUL ANGHEL : România permanentelor	3
AL. IVASIUC : Vestibul (<i>fragment de roman</i>)	7
AL. PHILIPPIDE : Cum zgomotul	35
DEMOSTENE BOTEZ : Minerul	36
MIHAI BENIUC : Așa va fi pururi ; Adăpost ; Întâlnire ; Frunze de toamnă	37
ION ALEXANDRU : Destin	41
ANDREI CIURUNGA : Decastihuri	42

ȘTEFAN LUCA : Cuib de viespi (<i>nuvelă</i>)	43
M. SORESCU : Pină la trei	73

Scriitori români contemporani

GEORGE MUNTEAN : Mihail Sadoveanu, poet al istoriei naturale (II)	74
Ov. S. CROHMĂLNICEANU : Prozele poetice ale lui Emil Botta	86

Poezii lumii

RAINER MARIA RILKE : Năluca ; Cad perlele ; Antistrofe (<i>în românește de VERONICA PORUMBACU</i>)	92
---	----

Scriitori și curente

PAUL CORNEA : Știri noi despre Asachi, Negruzzi, Kogălniceanu, Hașdeu etc. și relațiile literare româno-ruse în prima jumătate a sec. al XIX-lea	95
--	----

Pe marginea cărților

DEMOSTENE BOTEZ : M. Sevastos : „Amintiri de la Viața Românească”	105
EDGAR PAPU : Vera Călin : „Metamorfozele măștilor comice”	110
VALERIU CRISTEA : Simziana Pop : „Nu te lăsa niciodată”	113

B. 20167

Critică și actualitate

- EUGEN LUCA: Poezia lui Miron Radu Paraschivescu 115
EUGENIA TUDOR: Dialog cu timpul 132

Cronica ideilor

- MIRON CONSTANTINESCU: Date noi cu privire la unirea
Transilvaniei cu România 140

Miscellanea

- ȘERBAN CIOCULESCU: 150 de ani de la întâia noastră re-
prezentare teatrală în limba română — Precizări
în privința bolii lui Eminescu — Poezia lumii „moarte“ 149

Cărți noi

- ANA BARBU: „Nunta de argint“ (E. Anton) — ION HO-
BANĂ: „Viitorul a început ieri“ (H. Aramă) —
MIOARA CREMENE: „Magazinul de mirese“ (Fl.
Mugur) — MIRCEA CIOBANU: „Imnuri pentru ne-
somniașii cuvintelor“ (Ion Drăgănoiu) — CONST. GEOR-
GESCU: „Amintiri simple“ (D. Necula) — C. MA-
TEESCU: „Rochia cu anemone“ (Rodica Oprescu) —
Poetica lui Aristotel (Liviu Rusu) — Bertholt Brecht
în românește (Veronica Porumbacu) 153

Cartea străină

- DAN LĂZĂRESCU: De la „alienare“ la acomodare: evoluția
romanului american în ultimii 50 de ani 163

Revista revistelor

— din țară —

- „Contemporanul“ 1966 (Ion Panait) — „Gazeta literară“
nr. 40—41/1966 (E.P.G.) — „Amfiteatru“ nr. 9/1966
(P.G.) — „Ateneu“ nr. 9/1966 (G.P.) 170

— de peste hotare —

- „Znamia“ nr. 10/1966 (I.P.) — „Plamen“ nr. 9/1966 (Sanda
Apostolescu) — „Science et Vie“ oct.-nov. 1966 (Vl. C.) 178

Caleidoscop

- Dramaturgi uitați (D.B.) — Manuscrise N. D. Cocea
(V. Ene) — Expoziția de desene a Ilenei Bratu (Petru
Popescu) 182
CUPRINSUL revistei „Viața românească“ pe anul 1966 186

Director: DEMOSTENE BOTEZ

Colegiul redacțional: Acad. TUDOR ARGHEZI, ALEXANDRU BALACI
(membru corespondent al Academiei R. S. România), AUREL BARANGA
(redactor-șef adjunct), Acad. MIHAI BENIUC, Acad. GEO BOGZA,
ȘERBAN CIOCULESCU (membru corespondent al Academiei R. S.
România, redactor-șef), LUCIA DEMETRIUS, PAUL GEORGESCU
(redactor-șef adjunct), Acad. IORGU IORDAN, Acad. ATHANASE JOJA,
Acad. AL. PHILIPPIDE, Acad. ZAHARIA STANCU, D. I. SUCHIANU

Redacția: Bd. Ana Ipătescu nr. 15, telefon 11.88.85—Raion „30 Decembrie“—București

România permanențelor

de Paul Anghel

Roata celor 365 de zile ale ultimului an m-a făcut — oricît ar părea de ciudat pentru un publicist! — să mă extrag din întîmplări și evenimente, din pasionantul cotidian gazetăresc și să ating, în cursul unor vizite în țară însoțind conducerea de partid și de stat, o realitate pe care aș putea-o numi România permanențelor.

Ea ne-a primit, simbolic, acum un an, la poarta Maramureșului, la capătul de sus al țării, iar imaginea s-a gravat prea ferm în amintire ca s-o mai pot vreodată uita. Era o imagine cioplită cu barda. O duraseră în stejar ciclopean meșterii de la Săpînta, de pe Mara și Iza, care au ridicat la hotarul Maramureșului, în chiar crucea zărilor, un monument al tradiției și ospetiei — un falnic arc de triumf cu frontoanele acoperite cu șită. Ne primea țara dacilor liberi. Ne primea cu izvoarele memoriei mai proaspete decît oricînd, cu o mîndrie a genealogiei și a înfăptuirilor contemporane care făcea strălucitoare acea zi, cînd fagii, stejarii, ulmii, oamenii se înfrățiseră într-o unică înfățișare de codru masiv și neînfrînt...

Numai de aici putea fișni acel zimbriu al puterii, urmărit de Dragoș pînă dincolo de munți, în cealaltă țară românească ce avea să-și facă stemă din fruntea bourului. Ne-am închinat la această stemă, vizitînd Moldova. Am regăsit-o, în aura ei eternă, sub febra prefacerilor înnoitoare, păstrînd cu noblețe și pajiștile, și surîsul lui Alecsandri, și crenelurile de granit, și voința spre absolut a lui Eminescu, și masivitatea cetăților, și măreția lui Sadoveanu, și gloria lui Ștefan, dar și faîma nouă a civilizației socialiste.

Dînd glas acestei mîndrii, valoare permanentă care leagă într-o singură ființă țara, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea, adresîndu-se mulțimii care înconjură Cetatea Neamțului :

„Moldovenii, muntenii, transilvănenii — românii au fost întotdeauna oameni pașnici, primitivi, n-au rîvnit niciodată la avutul altora, dar ei și-au apărat întotdeauna cu vitejie patria, glia strămoșească, și aceasta a făcut ca țara noastră să se înalțe continuu și să devină un stat puternic, infloritor...” Și mai departe: „La noi vin mulți străini, ca turiști sau oaspeți. Ei admiră cetățile și mînăstirile, casele și locurile memoriale care vorbesc despre trecutul de luptă și muncă al poporului — dar admiră și noile cetăți industriale, culturale, de învățămînt, care sintetizează, într-o formă superioară, tot ce are mai bun poporul român, talentul și

priceperea sa, hărnicia și hotărîrea sa de a-și construi o viață liberă și independentă. Fără îndoială că aceste noi cetăți vor păstra și vor duce peste veacuri, pentru urmașii urmașilor noștri, vestea muncii, iscusinței și vredniciei constructorilor de astăzi ai socialismului“.

Am călătorit mai departe, prin această Românie a permanențelor îmbrăcată în haine de lucru, și am văzut-o făurindu-și cu energie prezentul și viitorul. Vizitele conducătorilor de partid și de Stat în regiunile țării, în Crișana, Cluj sau Mureș Autonomă Maghiară, în Bacău, Iași sau Galați, în Argeș și Oltenia ne-au dat încă o dată prilejul să cunoaștem nu numai fața de sărbătoare a Republicii, dar și fața stropită cu sudoarea nobilă a efortului, încordată de marile răspunderi naționale ale construcției. La Pitești am fost martor la pasionantele dezbateri legate de amplasarea unor importante obiective ale cincinalului — o rafinărie, o uzină de automobile etc.; la Craiova am văzut grija și amănunțimea cu care s-a discutat problema extinderii marilor uzine „Electroputere“ și a Combinatului Chimic; la Galați, împreună cu mii de oameni, am aplaudat intrarea în funcțiune a uriașului laminor, clipa când secretarul general al partidului a tăiat panglica inaugurală. Prezența conducătorilor de partid și de stat pe marile șantiere, în noile orașe, în uzine și în sate, discuțiile gospodărești cu oamenii muncii au însemnat momente hotărîtoare, a căror semnificație rodnică va crește în viitor. Gospodarii țării au urmărit în aceste vizite, direct, printr-o nemijlocită apreciere, procesul vast de creștere și înflorire a Republicii noastre, felul cum sint traduse în viață, prin energia a milioane de oameni, planurile de partid. Harta acestor planuri se confundă cu harta patriei și am avut bucuria să urmăresc această hartă pînă acolo unde Carpații și Istoria se întîlnesc într-un punct definitoriu.

Mi-au rămas prea vii în inimă impresiile din timpul vizitei în regiunea Hunedoara pentru ca să nu le transcriu, în fulgurările lor de stenogramă. Ele se polarizează, toate, pe axa unui singur sens: permanența.

„...O înțelepciune și o vreare, fîșnite din adîncul acestui pămînt, au făcut ca dăva supremă a dacilor, Sarmizegetusa, să-și pună temeliele la incidența magnetică a trei văi, trei elemente de căpătîi ale puterii oricărui stat — cărbunele, aurul, fierul. Fortificațiile de la Orăștie închipuiesc de fapt o coroană, cu zimți din mîunți împăduriți, o coroană pusă pe fruntea bătrînului nostru tată cu mîinile Daciei întregi.

„Dar acest antic rege barbar — cum spune istoricul italian Roberto Barberini, în a sa „Optimus Princeps“, carte ce s-ar cuveni imperios tradusă, — care urmărea idealul civilizării și măreției poporului său, cu o lărgime de vederi și cu o tenacitate demne de un Petru cel Mare, nu era așa de neprevăzător încît să ignore pericolul infiltrațiilor străine (romane, dinaintea războiului) și se pregătea să le înfrunte, încrezător în forța, în tenacitatea și în vigoarea proaspătă a poporului său“.

Am regăsit intacte aceste virtuți, în chipul și în strădaniile de azi ale urmașilor, în dezlănțuirea patetică de voie bună a oamenilor de pe cele trei văi — a fierului, a aurului și a cărbunelui — veniți să-i primească pe conducătorii României socialiste, după niște datini mai mult decît străvechi.

Au ieșit la zi mai întîi minierii. Întotdeauna acești oameni mă impresionează prin modestia și eroismul lor tăcut. Palmele lor grele, cînd aplaudă, fac să ți se scalde inima într-o iradiere de căldură, adusă parcă de lingă vatra tainică de foc a țării. I-am văzut în puțul minei noi de la Paroșeni, luptîndu-se cu șuvoaiele subterane și cu infiltrațiile de metan.

Explozia trebuie dezlănțuită în mîini de secundă, pentru ca gazul detonant să nu ia foc. O perdea densă de ceață împrăștiată în abataj răcește apoi văzduhul sufocant și strîmt, prevenind pericolul unui incendiu și apărîndu-i pe ortacii înghesuiți printre roci. Fiecare pas înaintat în stîncă e o victorie neștiută, ale cărei ecouri nu ajung la zi. Fiecare vagon de cărbune trimis la soare e o cotă a înverșunatei bătălii subterane care leagă, pe sute de kilometri, oamenii și munții pe dedesubt, într-o fraternitate de căldură și viață care se cheamă mină.

Sus, pe munți, la Bănița, într-o nedee păstorească, ne-au întîmpinat în schimb dacii de pe culmi. Veniseră cu oile, ca și cei din Maramureș, cu podoabele de nuntă, cu copiii. Femeile suiseră călări potecile de piatră, ca și bărbații, strunindu-și caii inteligenți și nervoși cu un gest semeț de războinic ce amintește secvențele ecvestre săpate pe columna traiană. Am întîlnit aici, în fruntea tuturor celor veniți să-i salute pe oaspeți, un trib dacic al cărui ctitor va fi fost poate chiar mîndrul Decebal.

— Care vă sînt nepoții și strănepoții? l-am întrebat pe moș Dan Jitea, bătrînul cu plete de patriarh care va bate acuși vîrsta de 90 de ani.

— D-apoi cine-i mai știe socoti... S-or risipit în cătunele din munți, ca iezii, la Arsuri, la Botani, la Jigoreasa și Caprarești, la Corbioni și Jitoni, la Cotești, la neamul nost'.

Erau lîngă el, la această zi, vreo 40 de nepoți și strănepoți. Petru, cel mai vîrstnic fecior al bătrînului, împreună cu Petru și Ion feciorii acestuia, împreună cu fiii și cu nepoții acestora din urmă, erau numai o creangă a acestui falnic gorun desfășurat cu rădăcinile sub toți munții. Îl împodobeau însă la vedere 6 crăci, de fapt 6 trunchiuri de familie, cu crengi și cu lăstari însumînd zeci și sute de inși. Socotînd împreună vîrsta celor de față și a celor răspîndiți în munți, am ajuns la gloriosul bilanț de 800 de ani. Trăitorii din neamul lui Jitea au azi împreună vîrsta de 8 veacuri, ceea ce ne pogoară la vremea lui Gelu, a primelor cnezate și voevodate românești.

...Am intrat apoi în Țara Hațegului, unde grandoarea arhitectonică a peisajului, cu pinteni goi de piatră fîșniți din cîmpie, cu dealuri albe de calcar, cu șesuri arse de soare, amintesc parcă Italia de sud strămutată la înălțimi carpatice. O reamîntesc și casele țărănești, cu ogrăzi perfect geometrice, tăiate parcă după atriumul roman, o reamîntesc chipurile oamenilor de o severă frumusețe, în straietele lor albe împodobite cu negru, care au o demnitate antică. Biruitorii nu puteau decît aici să-și așeze Ulpia, replică solară a străvechii și îndirjitei Sarmizegetusa.

Către ce piscuri să te îndrepti? La cîțiva pași era Bobilna, unde în fiecare asfințit de soare arde peste zări, ca un memento, jilțul de flăcări al celui Gheorghe al răscoalei. Nu departe, lîngă cetatea Bălgradului, se afla dealul Furcilor, nume teribil, amintînd martiriul tragerii pe roată al celor trei — Horia, Cloșca și Crișan. În Zarand, sună și acum, în surdina amintirii, fluierul Iancului. Istoria e prea compactă, pe aceste meleaguri ale Daciei supreme, iar oamenii o încorporează pînă la absolut.

Poate de aceea întîlnirea conducătorilor cu țara s-a ridicat aici la prestigiul de sărbătoare a unor biruințe naționale, întruchipate simbolic în cea înălțătoare Horă a Unirii, jucată la Alba-Iulia de mii de oameni.

Și, poate tot de aceea, caracterul de lucru al vizitei s-a lărgit aici prin freamătul de mare sfat cu țara, întruchipat în grandioase adunări, desfășurate pe aceleași locuri unde s-au dat în veacuri, grele și memorabile lupte: sfat la Lupeni, pe locul marei greve din 1929; sfat la Ulpia

Traiana, în amfiteatrul roman; sfat la Alba-Iulia pe locul popasului lui Mihai Viteazul; la Țebea, lângă gorunul lui Horia.

— Care este semnificația unor asemenea contacte? mă întreba un gazetar de la „New York Times“, aflat la adunarea de la Alba-Iulia, uimit de acea unică dezlănțuire de dragoste prin care mulțimile își exprimau atașamentul față de partid și de conducătorii lui.

— Este, după cum vedeți, un sfat cu țara, i-am răspuns. Adică tot o permanență.

A urmat, la puține clipe, un interviu, oferit gazetarului american de secretarul general al partidului, chiar în mijlocul mulțimilor, în avalanșa miilor de oameni care participau la această discuție deschisă și francă. Îmi îngădui să reproduc prima replică a tovarășului Ceaușescu: „Dumneavoastră, Americanii, vorbiți adesea cu multă plăcere despre democrație. Iată cum arată la noi democrația. Iată cum ne sfătuim noi cu oamenii noștri !...“

Privind freacățul mulțimii care-i înconjură pe conducătorii României Socialiste m-am simțit atunci, printr-un transfer de sentimente, sub gorunul lui Horia.

Am revăzut acest gorun, masiv buzdugan cu crăcile retezate de timp, înălțînd în azur o singură ramură verde. Lîngă el, sub ocrotirea acestei singure crengi, conducătorii de partid și de stat au sădit mai apoi un puiantru, menit să înfrunte alte 8 sau 10 secole, ca un simbol al gloriei viitoare a României.

...A urmat apoi „cascada de foc“ din Munții Apuseni. Culmile Țării Zarandului și-au aprins, rînd pe rînd, creșetele, trecîndu-și una alteia solia de flăcări, pînă la Deva, iar apoi pînă la Hunedoara, unde iradierea marilor vulcani ai siderurgiei noastre a încununat cele două zile de călătorie și sfat. Erau încinși cu flăcări toți vechii munți. Puteam spune: Și eu am fost în Dacia!

Vestibul

fragment de roman

de Al. Ivăsiuc

De obicei, cînd apare un nou scriitor, cu o carte care atrage atenția, se caută filiații. Întrucîtva e și firesc. Literatura e un proces neconținut. Nimic nu răsare pe cîmp sterp și operele literare sînt o succesiune. Ele nu sînt doar rezultatul unui efort personal, ci și al unei mișcări spirituale mai largi, de generație, de impuls social; nu răspund doar unei căutări singulare, ci și unei necesități sufletești colective. Aș putea deci, recomandînd cititorilor romanul de debut al lui Al. Ivăsiuc, care va fi în librării peste cîteva luni, să-l așez în familia nu prea numeroasă în literatura noastră a „analizatorilor“, în care au strălucit Camil Petrescu și Hortensia Papadat-Bengescu. Ar fi comod și nu lipsit de adevăr; „Vestibul“ este un bun roman de analiză, scris cu pasiune pentru tot ce în sufletul omenesc se ascunde sau se dezvăluie anevoie și niciodată pe de-a-ntregul, iar autorul își întreprinde cercetările în această zonă de penumbră a vieții sufletești cu surprinzătoare stăpînire a mijloacelor artistice adecvate. Impresia dominantă, după lectura cărții, aceasta rămîne: a unui autor pe deplin format, matur, care a meditat îndelung asupra materiei cărții sale, asupra ideilor pe care vrea să le împărtășească cititorului. Mai prețioasă însă decît „tehnica“ artistică, în cartea lui Ivăsiuc mi se pare problematica originală și bogată în semnificații și de aceea filiația și posibilele influențe, care fără îndoială vor fi cu mai multă adresă discernute de către colegii noștri critici, mi se par mai puțin importante, odată ce autorul este foarte personal în descoperirile sale artistice și în ceea ce are de spus despre destinul oamenilor. „Vestibul“ pare, la o lectură mai în fugă, o oarecare dramă a auto-cunoașterii; nu ajungi la tine însuși fără efort și suferință, ar fi una din concluziile soliloquiilor doctorului Ilea. E însă și o dramă a însingurării, a omului care s-a îndepărtat de ceilalți și pentru ca să ajungă să se cunoască trebuie să refacă în sens invers drumul spre oameni — e o altă concluzie a meditațiilor eroului cărții. E și drama omului care nu și-a trăit viața pe de-a-ntregul, nu și-a trăit tinerețea, nu și-a trăit timpul, s-a furat pe sine și i-a furat pe ceilalți și n-a apucat deci să fie niciodată fericit. E drama gravă a individualismului, o subtilă condamnare a egoismului mărunț și laș, mascat de draperiile străvezii ale intelectualității detașate.

Bineînțeles, romanul are și o „poveste“, un abil pretext, care susține firesc intriga, localizînd-o în epocă. N-are rost însă s-o rezumăm aici, unde, publicînd un fragment, nu facem decît să recomandăm cititorilor o nouă carte valoroasă.

REMUS LUCA

E

venimentele pe care într-adevăr n-am reușit să le uit niciodată au survenit ceva mai târziu. Pe măsură ce povestirea mea se apropia de ele, mă speriam de lucrurile pe care le-aș putea găsi acolo, de o nouă întoarcere de criterii și valori care mă așteptau, probabil încă mai zdrobitoare decât pînă acum. Începusem să-mi recapitulez unele amintiri, în speranța de a găsi alibiuri și de a scăpa de impresia surdă că atitudinea bătrînului meu profesor, pe care-l admiram totuși cu o undă de ironie, reprezenta nu numai o altă reacție posibilă față de cunoașterea științifică ci și o poziție morală superioară. Nu trecuse prin experiențele generației mele, nu avea nevoie poate să simtă efectul eliberator al unei cunoașteri absolut detașate de lucruri neutre față de care ai un interes pur teoretic. Suspiciunea ce mi se părea atît de justificată față de transformarea a tot ce există în simboluri ale propriei experiențe mi-a apărut ca negată de apariția ta pe scară, în ziua unui șoc afectiv, după ce descoperisem că eram totuși un om incomplet. M-am repezit să mă justific, și mi-am găsit nu o eroare de metodă de cunoaștere ci o fugă de răspundere morală, o gravă eroare etică de care fugisem stăruitor atîția ani. O uitasem de mult, și s-a dovedit atît de plină de consecință. Ceea ce urma imediat îmi era în permanență proaspăt în minte, și dacă nu reușisem să o izgonesc, cit de gravă putea să fie? Dacă nici măcar n-am putut s-o escamotez! Sau poate de aceea, de fapt, era mai puțin gravă? În orice caz, trebuia să-mi iau un moment de răgaz, să stau și să gîndesc, să-mi ordonez impresiile. Desigur, nu mai puteam lucra nimic pentru că îmi pierdusem metoda, sînt ca un melc cînd își schimbă cochilia. Am scris zile în șir, nu numai seara, ca la început, în momentele de răgaz cînd îmi permiteam mici fantezii afective. Era cea mai importantă activitate a mea, în sfîrșit ceva atît de important încît toate celelalte lucruri deveniseră palide, inclusiv cursul și activitatea de laborator. În fiecare moment cînd nu eram la masa de scris recurgeam strict la automatisme și reflexe, și de fiecare dată uitam imediat ce-am făcut, pentru că nu era nici un fel de acțiune individuală, toate erau niște modele pe care nu mi le puteam aminti deoarece nu le uitam propriu zis niciodată. Cum nu-ți poți aduce aminte că ai mers, nu ai reprezentarea concretă a actului ci doar plasarea lui în timp. Am mers de la ora 5 la 6, și nu-mi pun problema cum am mers, dacă n-am fost bolnav, dacă nu m-a jenat ceva. Sau cum nu-ți vine să-ți amintești că ai respirat, sau că ți-a bătut inima. Îmi debitam niște cunoștințe în fața studenților, și singurul meu gest conștient era să te caut în sală. Nu te-am văzut la nici unul din cele trei cursuri ale intervalului, însă ciudat, faptul aproape nu mai avea nici o importanță. Cu trei, patru săptămîni înainte ar fi fost un subiect de grijă, dar acum, consecința existenței tale devenise mai importantă decît cauza. Dar asta nu pentru că nu mă interesa nimic total, ci pentru că eram obsedat de ceva. Cu cîteva zile înainte ajunsesem la un moment critic, știam că urmează ceva ce trebuie gîndit cu toată grija, și mă hotărîsem să fac o pauză. Nu mai puteam continua. Nu era noapte, ca în alte dăți cînd îmi terminam pseudoscrisorile, ci era trei după amiază, într-o zi însorită și plină de forfotă. La început am pornit gîndindu-mă la ce-am descoperit, la vinovăția mea indiscutabilă, și persistentă atîta vreme. Eram deprimat și cred că un om care m-ar cunoaște foarte bine, (dacă asemenea ființe există) ar fi putut observa că îmi schimbasem mersul. Îmi propusesem totuși să fac o pauză și ca să-mi alung gîndurile oricum prea învîlmășite și încărcate de imagini,

am început să observ lucrurile din jur. Trebuia să observ ce se întâmplă în afară de mine, în lumea ordonată a unghiurilor și limitelor. Trebuia să mă fixeze asupra unor detalii, să încerc să le evaluez exact, să le constat existența indubitabilă, să le găsesc numele, iar dacă nu au nume să mă dedau la superbul exercițiu al creierii denumirii, prin care vor rămâne fixate pentru totdeauna, în tot ceea ce au mai temeinic. Restul nu vor fi decât niște variații interesante, pe care oricând le poți respinge ca neesențiale. Realitatea lor imediată și convingătoare nu va fi decât rezultatul unor erori de existență, prin tot ceea ce se deosebesc de necesitatea conferită de nume. Probabil că am recurs aproape conștient la puterea pe care îmi va da-o denumirea, pentru că mi-a trecut prin minte vechea legendă biblică a numelui. Am zîmbit aducându-mi aminte că Dumnezeu l-a răsplătit pe Avram dându-i o vocală în plus, din însăși numele lui, un A din IAHVE, ca să devină Avraam. O vocală din numele care nu se rostește niciodată decât indirect pentru că înseamnă însăși înfricoșătoarea putere. Elohim sau Sabaoth, numele cel adevărat și deplin este cel mai înfricoșător și mai îngreunător privilegiu. Ca și diavolul la noi, care nu este niciodată decât „ducă-se pe pustii“, ca să-l pomeniți fără ca el să-și dea seama, fără să știe că e chemat să vină. Ca și epilepsia care e „boala cea rea“. Sau e denumit prin însăși forța care-l anihilează „ucigă-l toaca“. Ce încredere deosebită în forța și valoarea noțiunilor, a recentelor descoperiri, dincolo de imagine, a abstracțiunii încă legate de concret! Am zîmbit, (mă preocupase cîndva problema), pentru că știam că de fapt noi ajunsesem la opusul acestei groaze pline de respect. Numele, detașat cu grijă de orice concreteță, nu ne mai stîrnea neliniștea prin prezența lui copleșitoare și reală, nu ne mai era încărcat de emoții, decât poate în poezie, și din contră, era dătător de liniște, prin golirea oricărui lucru de miezul său real, străin și amenințător. Prin denumire, devin binecuvîntat de limitate și inofensive. Totul n-a durat decât o clipă, și am fost gata să studiez primul detaliu. Mergeam, din cauza apăsării morale, cu capul în jos, și mi-am fixat ochii asupra trotuarului cheiului Dîmboviței, pe unde păseam nu ca să-mi ghidez pașii ci ca să observ. I-am prins exact nuanța de cenușiu, lucirea lui prăfuită de atîția pași, de coacerea la soare și îndelunga uscare. Din loc în loc fusese crăpat, și acum, în plină primăvară, prin crăpături, lungi dungi șerpuitoare, se mișcau gize greoaie, încărcate de rodirile viitoare, sau furnici agile. Le ocoleam cu o urmă de superstiție. Uneori, nisipul cu care fusese acoperit asfaltul, cîndva de mult, făcea să strălucească un cristal de mică, un grăunte de cuarț. Pantofii mei negri și comozi, cu pielea moale, se mișcau ritmic, ocolind vietățile, pașii făceau să scîrțîie ușor praful de pe asfaltul rece și dur de primăvară. Din loc în loc, bara verticală a gardului de metal al cheiului își întindea umbra, o dungă mai groasă și ușor deviată. Era primăvară, ursul și-a măsurat de mult umbra. Însă nu mă puteam liniști denumind asfaltul, și pantofii, și furnicile, și umbrele barelor de metal. Nici măcar lucirea cristalelor de mică, care îmi aminteau de ordinea numerelor învățate la școală, adevăratele denumiri, noțiuni bine circumscrise, învățate metodic, în clasificării care-și întind apoi rigoarea și după aceea, de fiecare dată cînd te întilnești cu ele. Cuarț, feldspat și mica. Granitul. Roci eruptive, sedimentare și metamorfice. Însă asociațiile elementare de liceu desigur că nu mă puteau satisface, și pentru un moment m-am gîndit cu plăcere la subtilele diferențieri celulare, la minusculele detalii imperceptibile pentru un ochi profan, care mi se

păreau mie atât de evidente. Ceea ce era grosolan și vizibil, adeseori nu era decât un artefact oarecare, dovedind o preparare neîndeminatecă. Pe lamelă dezordinea și complicația nu era decât aparentă, în realitate, toate erau așa cum trebuiau să fie, și sute de denumiri științifice izvoarau din cea mai mică porțiune, creind o ordine mai adâncă, esențială, purtătoarea eforturilor a sute de cercetători care au impregnat, au tăiat și au inventat colorații pentru fiecare formațiune. Dar nu ei aveau importanță. Micile clasificări de pe stradă nu erau decât un surogat și așa putea să-mi regăsesc o liniște, chiar și numai provizorie, întorcându-mă la munca mea zilnică. Am înălțat capul, ca să observ alte lucruri pînă cînd am să-mi reiau activitatea. Acum, înainte de a reintra în hățişul acela de amintiri, imagini din trecut, fără actualitate și de aceia confuze, lipite și turtite, necesar diformate de lipsa de spațiu. Privirea circulară mi-a adus însă o surpriză indicibilă. Izbuonise primăvara în lumina multiplă a florilor care încărcaseră copacii, așa cum n-o observasem niciodată, și dintr-odată dincolo de formele ei am fost izbit de dinamica ei de seve. Mișcarea ei se putea discerne din fazele înfloririi. Unii copaci erau deja încărcăți de flori albe sau roz, sau de ciorchinele verzi ale sălciiilor. Alții de abia începeau, și ici colo cîte unul de abia își întindea în soare ramurile goale și subțiri. Soarele răspîndise casele, crescuse distanțele, născuse umbre încă palide, de aceeași discretă intensitate ca și el. De aceea era mai multă lumină decât vara, cu conturile ei bine delimitate, între umbre întunecate și lumina orbitoare. Acum încă nu erau frunze, care să formeze sub pomi bălți negre, nu existau nici contrastele de sub ziduri. Totul era gradat și ușor, aerian, umbrele nu erau decât dungi, doar ceva mai întunecoase, o subtilă și neîntreruptă trecere din gri în alb. Era foarte mult spațiu, lărgime, și m-am simțit respirînd și mărimdu-mi pasul, mergînd din ce în ce mai repede, pentru că aveam loc destul, nu mă amenința nici un spațiu ca să mă facă să fiu economic. Trecătorii săgetau pe trotuarul de vis-a-vis. Îmi plăcea circulația și mulțimea femeilor. M-am gîndit că într-adevăr săgetau și mi-a venit în minte prima asociație livrescă, pe care am rostit-o aproape cu voce tare : „Lișițele săgetează pe deasupra apei“. A fost primul meu semnal de alarmă, peste care însă am trecut ușor. Era fabulos amestecul de civilizație citadină și de natură. Un grup de lucrătoare veneau cu brațele încărcate de răsaduri de pomi și de flori, altele încărcate de lăzi cu pămînt negru și gras. Un bătrîn culegea urzici de pe malul înverzit al Dîmboviței, ca și cum ar fi fost la țară, și rîul n-ar mai fi curs prin patul de beton. Se apleca și le rupea, apoi le băga într-un fel de sort, dintr-un sac grosolan, o pînză aspră, virilă, cu care era încins. Iar pe alături săgetau alte mașini, licărind în viteză. M-am încrucișat cu un alt grup de femei purtînd lădițe cu flori. Erau gălăgioase ca și cum s-ar fi dus la cîmp și glasurile lor răsuna tare, nestingherite și imposibil de acoperit de zgomotele orașului. Poate din cauza atmosferei rărite vioiciunea și agitația nu se transforma în gălăgie asurzitoare. Era destul loc pentru orice manifestare, lipsea îmbulzeala și ciocnirea de sunete. Nu mai puteam da nici un fel de denumire, pentru că toate florile, și culorile, și mișcarea, și mereu alte grupuri de femei cărînd lădițe, cîte un bătrîn culegînd urzici, și mugurii pufoși și moi, sau duri și gata să plesnească, se compuneau într-un tot. O scurtă pauză de mișcare, și de primăvară, cînd am traversat podul Izvor, încrucișîndu-mă cu tramvaiele neverosimil de galbene în lumina zilei, redescoperite cu ochi aproape infantili, ca

întîia dată cînd am venit în București și le-am observat întii troleele deasupra zidului gării, ciudate coroane de sîrmă fără corp, greu de asociat cu clopotele care răzbăteau printre celelalte sunete. În piața din fața gării, culoarea lor galbenă, dungată cu roșu m-a făcut pentru o clipă să-mi închipui că am pătruns într-o lume a jucăriilor mele violent colorate, crescute mari, depășindu-mă, dar rămînînd aceleași jucării probabil cu arcul întors de altă mîină, la proporțiile lor, ca și trenul meu de acasă ce se rotea pe șinele lui curbe. Atunci erau primele tramvaie electrice ale Bucureștiului cu remorci deschise ca niște balcoane, peste care atîrnau papornițe. M-am strecurat și acum printre vagoanele lungi, printre mașinile fișîind pe pneuri, și am reintrat, cu o doză crescută de prospețime, în primăvara de pe chei, ca și cum podul Izvor ar fi despărțit nu două porțiuni de rîu ci două țărături ale anotimpului. Discret, mișcarea fuziona într-un fel de melodie și am grăbit și mai mult pasul, apropiat de un ritm săltăreț. În față mi s-a părut aproape majestoașă cupola de sticlă a C.E.C.-ului, devenită albastră. Mă gîndeam să mă urc pe delușorul Patriarhiei pentru că acum aveam nevoie de întreg orașul, de perspective cît mai largi. Voi trece pe lîngă Piața de Flori și m-am gîndit la coșurile de răchită în care zăceau mormane colorate, pe lîngă agitația pieței mari (care mă obosea așa de mult de obicei). Aveam nevoie de culoare, de puțină violență împestrițînd diafanul și mă bucuram că Bucureștiul e încă un oraș destul de oriental. Iar mi se răsturna un sistem de obiceiuri. În scurtele clipe de răgaz cînd nu observam, nu înregistram totul și nu mă răspîndeam cu voluptate în jur, mă gîndeam doar cu o umbră de regret că n-am descoperit pînă acum, ani în șir, toate lucrurile astea. Însă regretul era plăcut, pentru că făcusem descoperirea, o aveam, și trăiam prea mult în afară ca să am perspectiva timpului, a vre-unui moment pierdut.

Mă apropiam de podul Mihai Vodă, și priveam boltirea lui peste apa ce începuse să iasă din brun și să devină verzuie, și nu m-am uitat drept în față pe trotuar vreo cîteva minute. Dar nu puteam să mă concentrez prea mult timp asupra unui lucru și ocolind profilul cupolei circului, mi-am alunecat ochii peste cîteva clădiri, ca să privesc din nou fără grijă înainte. Am crezut la început că din nou o stare afectivă specială, a doua de cînd a început seria de evenimente neobișnuite, îmi crează iluzii, sau chiar halucinații și m-am speriat.

La zece pași în față, îți aduci aminte, veneai înspre mine și te vedeam într-o perspectivă cu totul nouă. Nu te văzusem nici odată decît în interiorul facultății, pe culoar, în sălile de curs și de laborator. De fapt nu-mi puteam imagina că ai putea să fii și în altă parte, că ai o existență autonomă de mediul în care te întilnesc eu. Detașată de acolo, îți adăugai ceva și în același timp te lipseai de cîteva atribute, halatul alb, servieta, mersul pe dalele de piatră, raportul dintre tine și celelalte studente, dintre tine și severitatea zidurilor, valoarea ta contrastantă. Erai mai bine plasată aici, în atmosfera din jur, îmbrăcată cu pardesiul ușor și de culoare deschisă, ca o mantie peste rochia închisă pînă la gît de gulerul de dantelă. În lumina asta îți deprindeam mai precis tenul, eleganța liniilor, ușoara arcuire a nasului, linia ușor curbă a gîtului combinîndu-se cu delicata vultură a părului foarte moale, parcă obosit în căderea lui înspre umeri. Jaboul acela de dantelă foarte albă m-a speriat cel mai mult, și m-a făcut să nu cred în naturalul coincidenței. Veneai din altă epocă, neverosimilă, și-ți auzeam fișuitul unei imaginare mătase, cu care doamnele de la curte imitau îmbrăcămintea

păstoritelor ce nu există în realitate decît pe porțelanele de Saxa, pic-tate în mijlocul unor plante inventate. Coincidența, puritatea de linii și ușurința mersului dădeau întregii atmosfere un aer convențional. A venit primăvara, toată natura renaște. Miei sburdă pe cîmpii. Nu era nici un fel de halucinație, însă ultimele zile, și evenimentele care au urmat mi-au revenit violent în minte, și primăvara reală, cu florile și subțirile, cu mirosurile plăcute de iarbă, nu mi se părea că e altceva decît o imensă mască a naturii, pe care o știam că este cu totul altfel. Un decor voit convențional și ușor, ca de ademenire, de inducere în eroare. Nu a mea, de pe margine, cuprins și eu de fapt în primăvară și cu singele circulînd în alt ritm, ci a ei însăși, ca un sistem ciclic de ascundere a păcatelor. Natura se iluziona construindu-și o mască din cartea de citire, cu clopoței, și animale tinere, boboci, flori și muguri. Nu-și arăta nici măcar frunzele verzi, închise. Copacii sînt acoperiți cu flori albe ca să pară de hîrtie. Și tu erai ireală, și eleganța ta ușoară era prea evidentă ca să nu ascundă cu totul altceva, dur, greu și de o cruzime fără margini. Așa cum se găsesc în spatele tuturor lucrurilor, care știu că nu sînt nici măcar indiferente. Era suficient să mă gîndesc ce-am descoperit în dosul perfecte mele respectabilități de om de știință, de o etică de mulți (poate de toți) crezută ireproșabilă. Primăvara nu coincidea deloc cu ultimele zile, desigur cu ultimii ani uscați, în care mă ocupasem să par fără pată. Decorul era atît de lipit, crescut din interior, încît nici măcar nu reușeam să-l scutur, deși eram convins că are falsități de abecedar. Nu mai rămăsese între noi decît un singur pas, m-ai recunoscut, și pentru prima dată, detașat și eu de mediul de la facultate, devenit om, trecător din profesor, mi-ai zîmbit în timp ce mă salutai, un zîmbet de surpriză plăcută, de recunoaștere a ceva foarte familiar, acolo unde nu te aștepti. Făceam parte din geografia unui alt loc, și desigur, dacă stau să mă gîndesc, mă bucur că de fapt fac parte din una din configurațiile tale interioare. Am întins aproape brațul, ca să te opresc. Nu ca să constat dacă ești reală, știam că ești, ci să încerc printr-un gest să desprind de pe tine decorul de dantele. Poate din cauza emoției de a mă întilni în afara facultății, lobul mic și bine format al urechii tale era roz. Aproape că-i simțeam pulsația singelui. Cu un ultim efort de decență m-am reținut și ți-am răspuns doar la salut, rece, solemn și protocolar, ca și cum într-adevăr am fi jucat o piesă de teatru de epocă. Silueta ta, rămasă pe retina-mi, este de fapt foarte asemănătoare cu unul din portretele acelea de față tînără și blondă, cu gît înalt și subțire și cu sînii insuficient formați din școala lui Reynolds și Gainsborough. Fața cu obrații ușor împurpurați și cu pielea foarte subțire. După ce ai trecut, impresia de irealitate și fals nu s-a risipit. Primăvara din jur continua să aibă același aspect de natură văzută prin prisma unui autor de cărți de citire sau de exemple gramaticale. „Calul paște“, „Iarba este verde“. Frumusețea asta leșinată și subțire, tot albul și palidul din jur mă irită pînă la sîllă. Prezența ta îmi reamintea că lucrurile sînt în realitate atît de deosebite, încît într-un fel încerca să te nege. N-ar trebui, acum îmi dau seama, să te las dominată de amintirile mele, în loc să te mîntui. Dar pentru asta trebuie să-mi reiau scrisul. Primăvara crăpase deja sub presiunea amintirilor și singura posibilitate de salvare era să le orînduiesc, deși pînă acum n-a izvorît liniște.

Loviturile în geam, noaptea, sunau deja a dezastru. Altcineva, mi se părea că bate în ușă. De fapt era aceeași persoană, însă în confuzia

noaptea două momente separate au fuzionat, și visul s-a continuat în starea de veghe. De aceea totul părea atât de apăsător, lipsit de sens, venind din toate părțile. Am sărit din pat și am alergat în picioarele goale spre ușă. Frigul m-a pătruns și am strâns la piept pijamaua, care se descheiase la nasturele de sus. Avusesem probabil un somn agitat, măcar în cele câteva clipe pînă cînd m-am trezit, și m-am desfăcut la gît ca să-mi recîstig respirația. M-am apropiat de ușă, fără să întreb nimic, lipăind cu tălpile goale pe dușumelele aspre, cu așchii. Cineva continua să bată, și mi-am apropiat urechea de ușă, ca și cum aș fi ascultat niște zgomote mai îndepărtate, pe care ar fi trebuit să le discern foarte fin, ca să văd ce am de făcut. Totuși, am auzit ceva în plus, respirația cuiva de afară, apăsată, parcă ar fi fost un astmatic sau un om foarte gras, și tîrșitul tălpilor lui lîngă prag. Se pare că erau mai multe persoane, și am așteptat să vorbească între ele. Tablia de lemn care ne despărțea, respirația asta grea, aș zice animalică, toate zgomotele care n-aveau o sursă precisă se infiltrau și înlocuiau panica trezitului brusc noaptea din somn, cu o panică nouă, mai neexplicabilă, ca și cum dincolo ar fi fost un monstru, sau un om beat sau nebun, de o mare forță și violență. A lovit iarăși în ușă, tare, autoritar, iritat că nu i se răspunde. Probabil că asta era cauza pentru care eram neliniștit. Nici-odată nu auzisem pe cineva ciocănind așa, cu atîta încredințare că e în dreptul lui s-o facă. Ai fi zis că e un soț gelos, venit acasă încolțit de bănuieli. Am crezut că mi-am revenit în fire, gîndindu-mă că trebuie să fie cineva de la spital, care mă chema la o operație urgentă, sau cine știe, un ordin de evacuare grăbită, din cauza că s-a spart frontul undeva și trebuie să ne retragem în grabă. Nu era de natură să mă liniștească acest gînd, însă totuși era ceva precis de care să mă îngrijorez, și am întrebat cine e acolo. Eram departe însă de a fi liniștit, pentru că m-a surprins propria mea voce, subțire și în același timp ușor răgușită. Am trebuit să tușesc ca să mi-o dreg.

— Om bun, deschideți !

— Care om bun, ce vrei dumneata ?

— Om bun. De la legiunea de jandarmi. Vă rog să deschideți !

Eram surprins. Ce avea să caute la mine, în toiul nopții, cineva de la legiunea de jandarmi ? Nu mă simțeam în nici un fel infractor, și totuși nu mă simțeam bine, ca și cum ar fi trebuit să mă desvînvățesc de ceva. Ca atunci cînd se fură ceva în clasă, la școală, și se caută totul. Nu ești tu și totuși, chiar bănuiala asta generalizată și imprecisă care planează deasupra tuturor te face să roșești și adeseori te prezintă voluntar să participi și tu la cercetări, pentru că e mai bine să faci parte din urmăritori decît din urmăriți. Actul de a căuta prin gențile altora te ușurează. Am deschis repede ușa și am fost orbit de o lanternă care mi s-a pus în ochi. Mi-am acoperit figura cu mîna, zăpăcit.

— Domnul doctor Ilea ?

— Da. Ce doriți ?

— Nu vă speriați don doctor, da' dela spitalul militar mi s-a spus că sînteți cel mai aproape cazat, în afară de don maior. Medicul de gardă nu putea să plece, și mi-a spus să vin la dumneavoastră.

— Ce s-a întîmplat ?

— Nimic, nimic grav. Vă rog să vă îmbrăcați și să veniți cu mine. Are nevoie don comandant, don maior Beșcu de dumneavoastră.

— E bolnav, e cineva bolnav ?

— A, nu don maior. E altceva, o să vedeți dumneavoastră. Luați-vă și trusa.

Ca medic care n-am prea practicat, nu aveam obișnuința acestor treziri bruște din somn, chemarea la căpățiul bolnavilor mă mai speria. Și pe urmă nu mi se spunea precis cine era bolnav, aerul ăsta de mister polițienesc, poate deformație profesională a individului, nu-mi risipea neliniștea. Lanterna în ochi, bătăile autoritare, și acum pe drum stătea în urma mea cu o jumătate de pas, cu pușca în spate. Poate din respect pentru tresa mea de pe umăr, el era plutonier major. Legiunea de jandarmi nu era departe, de aceia au trimis după mine. Nu mai era nici un trecător, mergeam tăcînd pe sub niște castani foșnitori, care dădeau adevărata măsură a întunericului. Se auzea și patul puștii majorului, frecîndu-se de pantalonii aspri, cazoni. O sentinelă care s-a uitat bănuitoare, așa mi s-a părut, și apoi alt major, la ușa de la intrare, cu o bracadă pe care scria OS, care mi-a întrebat însoțitorul: „l-ai adus?”. *Adus.* Mi se părea ciudat cuvîntul și am răspuns exagerat de amabil la salutul sec, milităresc, pocnit din călcîie. Cît timp mă mai salută așa nu era nimic grav. Desigur nu-mi putea trece prin cap nici un fel de vină, însă contactul cu autoritatea, ideea de poliție, de întrebări, de neîncredere, mă sileau să mă gîndesc dacă nu cumva sînt vinovat. Chiar dacă respingeam orice fel de bănuială ca absurdă, totuși îmi puneam întrebarea. Și oricum mediul era sordid, rău mirositor, altfel rău mirositor decît cazarmile și spitalele militare din zona de război. Mirosea a murături, și a lipsă de aerisire. Plutonierul de la ușă avea fața mîncată de vărsat. Cel care venise cu mine era arătos, și-și sticlea, sugîndu-și buza, un dinte de aur, un canin. Portretele oficiale mi se păreau strimbe, și coridorul prin care am trecut era fantomatic luminat de un bec camuflat cu hirtie albastră.

— Du-l la don'maior, Ionașcule, spuse plutonierul cu brasardă.

— E la dînsul în birou?

— Acu' trecu.

Lumina de data asta era orbitoare, și abea acum aveam senzațiile unui om trezit brusc din somn, clipeam din ochii care mă usturau, îmi era frig pînă la frison. Am înregistrat în treacăt, pe figura ofițerului care s-a sculat de la birou să mă întîmpine, mirosul bun, de tutun aromat de pipă, și lucrul cel mai ciudat într-un asemenea loc o întregă colecție de pipe așezate într-un raft pe perete. Scurte, englezești, lungi și contorsionate, ciubuce de diverse mărimi, din lemn colorat divers, unele roșii, altele negre sau brune, sculptate sau austere. Dacă n-ar fi fost grăbit, poate mi le-ar fi arătat cu o justificată mîndrie, mi-ar fi spus cît l-au costat și de unde le-a procurat. Fiecare poate avea un nume, și, pasionat de ele, nu le ținea acasă, ci le purta pretutindeni, le păstra la birou, ca să le mîngîie meditativ lemnul, în momentele de oboseală sau de concentrare. Poate că atunci cînd era descurajat se apropia de etajeră și încerca să-și găsească echilibrul, să se consoleze privindu-le formele ciudate. Cîteva erau chiar pe birou, poate cele mai apropiate, achiziționate cu eforturi. Mîna lui se juca neatent cu ele, în timp ce studia un dosar dificil, și gestul reflex îl ajuta să găsească soluții neașteptate. Ani de zile m-au obsedat, am tresărit de fiecare dată cînd am văzut pe cineva fumînd pipă. În camera asta, în instituția asta, cineva se simțea bine, acasă la el, și trăia în mijlocul lucrurilor care-i plăceau, a unor obiecte familiare. Desigur, de vreme ce avea ore de

birou, program, și probabil că-și considera profesia o îndeletnicire ca oricare alta, una chiar foarte onorabilă, așa cum o considera și nevasta lui, și prietenii lui din afară, cunoștințele cu care se întâlnea pe stradă schimbând saluturi și zîmbete. Totul ar fi fost încă normal, în afară de mania asta colecționară, nu acasă, în alt loc, unde trăia poate dedublat, ci chiar aici, la birou. Fumul de pipă se așezase în straturi albastre, bine mirositoare, cu un iz plăcut bărbătesc.

La început nu i-am înțeles explicația. Trebuia să dau asistență medicală cuiva, unui arestat, de care era absolută nevoie pentru mersul anchetei. „Nu-l putem lăsa să moară“ îmi explica, și mi se părea că face eforturi inutile. Evident că nu-l putem lăsa să moară. Nu înțelegem de ce trebuie să insiste atât. Nimeni, nici o dată nu trebuie lăsat să moară. Asta îmi era profesia, să încerc să ajut, să vindec, de aceea mi se părea absurd meticulozitatea cu care încerca să mă convingă. Doar nu eram un monstru, forța ușii deschise. Mi-a venit chiar în minte un dicton al unui profesor de liceu, care tăia scurt explicațiile inutile spunând „da, sigur, Hercule este puternic, nu trebuie să mă convingi“. „Nu vă putem spune exact ce s-a întâmplat, însă e un caz foarte important, trebuie să dăm lămuriri la comandamentele superioare, și individul ăsta este singurul care știe ceva. Trebuie deci să faceți toate eforturile, mă veți obliga personal“. Nu pentru asta urma să-l vindec, să încerc cel puțin și nici pentru că e important. „Unde este bolnavul?“ l-am întrebat, și mi s-a spus să mă duc cu el. Am ieșit din nou pe coridorul acela întunecos, luminat de un bec albastru care creia unghiuri fantomatice (poate un procedeu de-al lor, psihologic, pentru a zdrobi rezistența celor anchetați). Coridorul era destul de lung, și perețele, văruiți alb, era întrerupt din loc în loc de uși foarte solide. Hainele maiorului miroseau a tutun de pipă de calitate superioară, un tutun turcesc sau egiptean, și m-am gândit chiar cum poate să-l procure în timpul războiului. Era mirosul cel mai puternic de pe coridor, nu se mai simțeau murăturile, sau varza aceea lincezită care m-a izbit la intrare. În sfârșit, a deschis o ușă, și m-a lăsat politicoș să intru primul. Încăperea era plină de bărbați în picioare, tăcînd, așteptînd ceva. E primul lucru pe care l-am observat. Stăteau în picioare, răspîndiți prin încăperea aceea în dezordine, prinși în poziții ciudate, ca și cum ar fi fost încremeniți de ceva, de o emoție deosebită, de vestea unei catastrofe. Privirile lor m-au căutat din momentul în care am intrat, însă nu și-au schimbat poziția, doar ochii lor, parcă închiși, întunecați, au migrat încet spre mine și m-au fixat. Militarii (vre-o patru) și un civil uscățiv, cu o mînușă în mînă (ciudat, în luna iulie, într-o încăpere). Doi militari însfîrșit și-au modificat ținuta, poate pentru maior. Apoi am văzut totul, odată cu vocea maiorului: Cum e, mișcă?, și n-am mai auzit nici un răspuns, în orice caz nu știu, nu-mi aduc aminte. Mă strîngea îngrozitor chipiul, ca și cum mi-ar fi crescut capul, sau aș fi avut un cerc de fier fierbinte, strîns încet, în jurul tîmplelor. În ceafă, o durere insuportabilă, cu fiecare secundă mai intensă. El era lățit jos, pe dușumea și era complet ud. Hainele îi atîrnau, încărcate de apă, pe alocuri umflate, pe alocuri lipite de corp. Un crac îi descoperea un picior subțire și palid, foarte păros. În jurul său era baltă, apă stătută, bombîndu-se cu menisc, și de acolo, radiar, porniseră niște pîraie acum încremenite, unele mai subțiri rămase doar niște dire umede. Și două găleți mari de tablă ruginite, una în picioare, alta răsturnată, veghindu-l la dreapta și la stînga. Năvălea în cameră un miros de fum, de foc în pădure, îmi aduc

acum aminte. Atunci orice altceva se plasase departe, în periferie. Eram fascinat, privirile mi s-au fixat pe fața desfigurată, tumefiată de lovituri. Mari echimoze cu contururi neregulate, pete violacee, în contrast cu paloarea îngrozitoare care-i subția trăsăturile. Cineva l-a mișcat cu piciorul, o cismă înaltă, de cavalerist, bine lustruită, cu apărătoare pentru genunchi. „Vezi doctore dacă mai poți să-i faci ceva“. M-am uitat la cel care vorbea, un bărbat înalt și gros, cu niște ochi neobișnuit de mici și de negri, două puncte de smoală, pe o față puhavă, de prea mult aer închis și de nesomn, poate de alcool, și foarte albă. Ochii îi păreau niște ambrazuri. Mișca pe cel de jos cu piciorul, și mâinile îi fremătau nervoase, neliniștite, speriate de golul de acțiune impus de leșinul sau moartea victimei. Apucă o vînă de cauciuc de pe masă (erau acolo o serie de instrumente de tortură) și începu să-și lovească sălbatec cismele. „Hai vezi ce-î cu ăsta“, îmi strigă și privirile lui mă străpunseră, încărcate de o ură generalizată. Poate că ar fi gata să mă lovească și pe mine și chiar pe ceilalți, pe rînd, ca să ucidă tot ce este viu în jur, întii oamenii, apoi animalele, să smulgă firele de iarbă, să distrugă plantele, să spargă mobilele, pereții, într-un orgasm al anihilării care nu-i permitea nici un lucru întreg, continuînd să existe ca înainte, nemodificat, în liniștea duratei prin momente succesive. Mai tîrziu mi-am adus aminte de o crimă săvîrșită în nu știu care oraș de provincie, cu ani în urmă. O întreagă familie, pare-mi-se un brutar, bărbat, nevastă și copii, a fost strangulată, și asasinul nemulțumit, cuprins de furiile unei dezinhibiții, a strîns de gît și pisica.

I se părea că mă mișc prea încet, că sînt un fel de piedică și purtătorul de răgaz care-l împiedica să continue violența. N-a așteptat să mă aplec și să consult rănitul, victima, și a lovit-o din nou cu piciorul peste coaste : „Scoală mă ticălosule, trădătorule de neam și țară. Scoală mă, și nu te mai preface, că aici la noi nu-ți merge“. E adevărat, nu mă mișcam prea repede. Stam și mă uitam aproape paralizat la corpul celui întins pe jos, ud learcă de apa care fusese turnată pe el. Palid și cu hainele înmuiate, lipite de corp, părea un înneecat aruncat la mal, care însă nu se umflase, era neașteptat de slab, un înneecat subțire, sau mai degrabă un mort pe țarm, din cine știe care pricină, undeva la mare, udat de mare, lins de valurile care-l izbeau și apoi se retrăgeau înspumate, ca să revină cu un centimetru mai adînc, mușcîndu-i din trup. Sau poate cu o frunză veștejită, toamna, căzută pe o alee, murdărită de noroi, cu pete brune pe corpul palid. Lipită acolo jos, mai tare decît ar putea un vînt să o miște. La început, multă vreme, nu m-am gîndit ce efort de voință, ce hotărîre de a nu spune nimic însemna această zdrobire fizică. Energia asta de neclintit continua de fapt să existe în cameră, în iritarea indivizilor ăstora violenți, care descopereau încă odată că violența, partea lor tare, nu epuizează tot ce poate exista, că nu este atotbiruitoare, așa cum trebuie să presupună, conștient sau inconștient. Dar atunci mă gîndeam numai la jalnicul aspect al hainelor înmuiate în apă, la corpul acela ud și rigid, aflat într-o mare singurătate față de ei, de noi toți, începînd să devină altceva, să atingă o zonă de unde nu mai poate fi întors. Înconjurat de vrăjmași, lovit chiar acum de cizma ofițerului care-l bătuse, inerta lui creia o distanță incomensurabilă, de o mare adîncime. Am auzit vocea maiorului, calmă, dar cu ciudate inflexiuni spunînd : „Încetează odată, domnule, ce-ți veni?“ Apoi pentru că ofițerul continua să-l lovească furios cu cizma, vocea se înalță și se prelungi : „Căpitaneeee, eu cu cine vorbesc?“ Ochii

mici și smoliți îl priviră cu o sclipire de ură. El ar fi trebuit să urmeze la rînd. Am atins în sfîrșit pielea rănii, și, sub umezeală, chiar înainte de a-i controla bătăile inimii, am simțit căldura vie a corpului, tremurul imperceptibil al tuturor celulelor încă hrănite. L-am desfăcut la git, cu o bizară teamă, luptîndu-mă să-i deschii nasturele, cînd ar fi fost așa de simplu să-i sfîșii cămașa. Însă nu puteam face nici un gest de brutalitate, nu vroiam nici măcar să-i rup ața de la nasture, și cu toate că degetele îmi tremurau imperceptibil le-am stăpînit cu efort. Cu ceea ce s-ar putea numi o nespusă gingășie, am reușit să-i desvelesc pieptul și apoi mi-am lipit urechea și obrazul de suprafața jilavă a pielii. Apa se încălzise ușor și avea aspectul unei abundente transpirații, ca aceia a tuberculoșilor. M-aș fi așteptat să văd pielea translucidă pigmentată de un pitiriazis verzicolor, ca în clinică. Inima bătea încet, obosit, ca de la mari depărtări. Niciodată, pînă atunci și de ate atunci, în activitatea mea de medic, n-am simțit o asemenea bucurie. Nu fusese ucis, mai trăia, și bucuria m-a făcut să ies din starea aceea vecină cu stupefarea. M-am repezit la trusă, i-am făcut o injecție de adrenalină și m-am prefăcut că-i pansez rănile. Bolnavul s-a trezit, a început să se miște, fără să devină însă conștient. Îi s-au ridicat întii mîinile, a deschis ochii, încă tulburi, albaștri închis, apoi i s-a încrețit pielea de pe frunte, într-un efort de recunoaștere. Mîna care îi căzuse s-a ridicat din nou, și, în timp ce-i pansam rănile, îl spălăm cu alcool și mă pregăteam să-i fac o infiltrație cu novocaină, degetele lui au început să mi se plimbe pe față. Mă pipăia încet, cu răbdare și metodă, ca și cum ar fi fost orb, buzele i se mișcau fără să reușească să scoată nici un sunet, fruntea îi se acoperise de cute subțiri care alergau pe urmele vechilor cicatrici ale altor eforturi de înțelegere. Acum, poate, era cel mai disperat efort pentru că trebuia să reziste, după o întrerupere de numai cîteva ore, totul, absolut totul, de la început. Că este, cine este, unde se află, că se poate afla undeva și cîndva, trebuia să se reîntoarcă la timp și spațiu, și ființă, într-o singură clipă să refacă drumul pe care-l parcursese cîndva copil, de-a lungul a luni și ani de zile. Degetele lui îmi presau ici colo fața, se opreau peste vreo proeminență osoasă, ca și cum i-ar fi amintit ceva, poate existența undeva în spațiu a munților și văilor sau poate a vreunui obraz de femeie, singurul pe care în mod obișnuit îl cunoști și prin pipăit. Cu toate că probabil durerea pe care i-o provoca pansarea ajungea pînă la el, continua să se concentreze asupra obrazului meu, pentru că toată puțința lui de cunoaștere rămăsese doar cea tactilă, și numai prin ea, cel puțin la început, trebuia să reconstituie lumea. Undeva, pentru el, ea trebuia să fie o combinație de aspru și moale, de ridicat și scoborit, de cald și frig. Un zîmbet larg i s-a desfăcut în sfîrșit pe față, de o nespusă fericire candidă, ca în fața unei mari descoperiri de peisaj, ca atunci cînd ieși dintr-un tunel și îți se deschide o altă perspectivă, de o nebănuită frumusețe, un peisaj într-un alt anotimp, o primăvară din plină iarnă, săvîrșită doar în cîteva minute. Privirile i s-au luminat și ele și întregul obraz i s-a destins, plin de încredere, cu acea lipsă de suspiciune pe care am observat-o odată la tine, în momentul în care coborai, nu de mult, scara facultății. Am oprit pansarea și-i priveam fața, care-mi transmitea și mie aceeași esențială încredere, lipsă de orice bănuială, o certitudine de dinainte de orice îndoială. Stam aplecat asupra lui și-l urmăream, uitînd aproape de cei din jur, de figurile bărbaților ăstora încă-tărămați care ne pîndeau, în picioare, nerăbdători să-și continue inde-

letnicirile. Eu nu-i cunoșteam destul de bine și direct, iar cel bătut, desigur, încă nu era conștient, nu-și dădea seama decât vag că exista, și stabilise prima legătură între suprafața feței mele și cine știe ce amintire primordială, legată de pipăit, pe care în mod obișnuit o uitase, o imagine care nu se constituise încă în nici un nume, nu se circumscrisesse, și impresiile circulau libere, pe vaste zone, sub pragul conștiinței, într-o stare de vise unde toate lucrurile sînt posibile și lipsite de amenințare. Pipăitul, singurul său contact cu lumea, îl adusesse înapoi într-o copilarie dinainte de limbaj, ceva ce poate aducea a baie caldută și moale. Nu-și vedea călăii, și absorbit de zîmbetul lui, atît de nepotrivit într-un asemenea loc, îi uitasem și eu. Am stat citva timp cu tamponul de vată ridicat deasupra loviturilor însingerate, pîndind evoluția zîmbetului care se deschidea din ce în ce mai larg, îi cuprindea un grup și apoi alt grup mușchular, atît de adînci în momentul efortului de a se trezi și de a găsi un punct de rezim în prima senzație, se destindeau și de abea acum îi desveleau fruntea. Cîteva minute expresia lui a continuat să fie de o blîndețe și bucurie reținută. Cei din jur poate au urmărit și ei jocul acesta de expresie, de fapt rezultatul acțiunii adrenalinei și a tonicardiacelor cu care îl reanimasem. Probabil că ne-au lăsat în pace curioși și ei de efectul acestor fiole și picături ce erau în stare de miraculoase transformări. Însă au început să se îndoiească că bolnavul poate fi în curînd readus în simțiri și voiau să-și continue treaba. Începuseră să dea semne de nerăbdare, iar eu deși concentrat asupra mișcărilor feței bolnavului, auzeam hîrșitul nerăbdător al tălpilor lor frecînd dușumelele, însă nu le dădeam nici o importanță. Mă refugiam și eu în acest moment de calm iluzoriu lipsit de pericole. Dar nu m-au mai lăsat mult și am auzit vocea maiorului spunîndu-mi cu aceeași politețe ca în prima clipă: „Vă rog domnule doctor să vă grăbiți cu pansarea și să-l aduceți în fire. Noi mai avem de lucru!“ Am tresărit speriat, extrem de nepregătit să-l ascult, și am început să presez tamponul pe fruntea rănită a bolnavului. Gestul meu trebuie să fi fost foarte brusc, lipsit de blîndețe cu care operasem la început, și a produs probabil o acută durere în pacientul meu care întîi a gemut foarte puternic, cu o voce gravă pe care nu i-ai fi bănuit-o, după zîmbetul de odinioară. Apoi, evident, s-a trezit din leșin, a devenit conștient și a privit în jur, din ce în ce mai concentrat, a inspectat camera și ochii i s-au oprit asupra celui mai înalt dintre ofițeri, cel care-l lovise cu cizma. Buzele i s-au strîns, și fața i-a devenit foarte aspră, bărbătească. Atunci i-am observat conturul angular al bărbiei, proeminențele osoase ale feței împungînd obrajii tumefiați de lovituri. A încercat să închidă ochii, cu pleoapele învinețite, însă figura și-a păstrat aceeași împietrire. Cu puțin înainte își oprise privirea și asupra mea, doar pentru o singură secundă, și apoi și-a mutat-o cu indiferență. Era pentru prima dată cînd, chemat la căpățiul unui bolnav, pe care-l ajutasem să revină la viață, îl îngrijisem și chiar încercasem să-i ușurez durerile, nu observam la el nici un fel de atașament, nici o recunoștință. Încetasem de fapt, pentru el, să fiu medic, și îmi închipui că, de asemeni, eram prea puțin și pentru jandarmi. Rămăsesem perplex, și deși realizam această nouă poziție, nu eram capabil să o analizez. Aproape că mă supărasem. Voiam totuși să continui să pansez loviturile, însă civilul mi-a spus, șoptind autoritar: „Nu mai este nevoie, gata, și-a revenit“. Evident, nu eram chemat să vindec. În aceeași clipă ofițerul cel înalt a răcnit: „Hai, scoală-te în picioare“, și am tresărit, îndreptîndu-mă. De

abia după o clipă am înțeles că nu mi se adresase mie. „Scoală-te, n-auzi, și spune cu cine ai fost să dinamitezi linia?“ Nu știam ce să fac, și m-am uitat la maior. Acesta, după un moment de reflecție, a pus mâna pe brațul celuilalt ofițer spunându-i: „stai o clipă“. Apoi, mi s-a adresat cu o voce politicoasă, chiar blîndă: „Mulțumesc domnule doctor. Însă vreau să vă rog ceva. Nu plecați, vă rog să treceți în altă cameră, sau în biroul meu, poate va mai fi nevoie de dumneavoastră. Deocamdată ajunge“. În ciuda tonului blînd, m-a luat de mînă și m-a scos literalmente din cameră, conducîndu-mă într-un birou. „Așteptați“, mi-a spus, și înainte de a ieși m-a întrebant dacă nu vreau să beau o cafea. Nu i-am răspuns nimic, dar m-a asigurat că în cinci minute va trimite un gradat cu cele necesare. Ciudat, deși nu aveam pentru el nici un fel de simpatie, mi-a părut aproape rău că pleacă și mă lasă singur aici, în camera asta dezolantă, cu un birou urît și pătat cu cerneală și cu pereții împodobiți de două portrete oficiale. Am încercat să-l rețin, și i-am spus primul lucru care mi-a trecut prin mînte (poate că nu chiar întîmplător).

— Domnule maior, ce se va întîmpla cu...? (Nu știam cum să-i spun, nu știam ce era). A înțeles, desigur, la cine mă refer și după o mică pauză, în care avea aerul că mă cîntărește, a răspuns extrem de rar, aproape solemn, și pentru prima dată nu mi s-a adresat cu titlul meu profesional.

— Domnule locotenent, sîntem în război, și legea marțială este aspră.

— Dar poate nu e vinovat!

— Aș, nici nu te gîndi. Am găsit corpuri delictive asupra lui. Deci totul e clar. Dacă mai amînăm, este că nu ne-a spus ceva ce ne interesează.

— Deci...

— Fără îndoială.

M-am agățat de un gînd care mi-a trecut prin mînte. Nu știam exact ce vrea acest individ. Nu înțelegeam de fapt care sînt idealurile pentru care își riscă, și-și va pierde viața. Pentru moment nu mă interesau. Îmi inchipuiam ce poate fi, de aceia nici nu l-am întrebant pe maior. Însă îl văzusem, și nu puteam suporta. Aproape am alergat spre ușă, după el, și am început să vorbesc precipitat:

— Domnule maior, dacă veți continua, va muri. Este extrem de slab, de slăbit. Cînd am venit, era aproape mort. N-am obținut decît o ușoară prelungire. La primele... (voiam să spun torturi, însă m-am oprit, ca să nu-l jignesc) la primele lovituri va leșina din nou. Și nici nu puteți pune nici un fel de bază pe cele spuse de el. Are febră, aiurează. Vă spun, este inutil...

— A, nu-i nimic dacă are febră. Cu atît mai bine. Fanaticii aștia adeseori nu spun decît atunci cînd halucinează. Știți, fenomenul e interesant. Uneori în asemenea condiții, vreau să spun la tortură, vorbesc exact ceea ce vor să ascundă și-i obsedează.

— Știu, sînt neuropsihiatru.

— Atunci...?

— Bine, dar e inutil. O să leșine imediat, o să moară!

Pusesem o deosebită pasiune în glas, mă agățasem aproape de umărul lui, într-un fel îl imploram să nu continue. S-a uitat curios la mine, și după o tăcere pe care n-aș fi putut-o umple decît repetînd aceleași cuvinte, automat, pentru că nu era nimic de adăugat, așa că

am renunțat, el mi-a răspuns rar, accentuând fiecare vorbă, pînă ce am înțeles că nu mai era nimic de făcut, că aveam de a face cu o hotărîre definitivă, iar eu eram doar ridicol, neînțelegînd nimic :

— Oricum, va trebui să moară. Trebuie să încercăm să obținem ceva.

Apoi a adăugat grăbit, cu un ton obișnuit : „Va veni imediat cineva și să vă aducă de băut. Preferați, cred, coniacul, e mai tare și mai avem o rezervă excelentă“. După încă o pauză, mi-a mărturisit că și el este băutor de coniac. Aveam deci și gusturi comune, de oameni civilizați. Mi-a arătat chiar un fel de înțelegere, cînd mi-a spus că e o băutură tare și bună : „întărește nervii“, deci nervii lui, ca și ai mei. Și eu trebuia să-l înțeleg că-i este greu, că nu este o meserie ușoară. Experimentasem și eu, ca și el, eram complici, și mă credeam gata să-l aprob. E greu pentru nervi. Cu aceasta a plecat, închizînd cu grijă ușa, ca un om civilizată, să nu facă zgomot. Rămas singur, m-am aruncat pe scaun. Nu era adevărat, nu era același lucru și cu mine, ca și cu el. El tortura, putea să hotărască, eu însă fusesem adus aici. Nu înțelegeam prea bine ce se întîmplă. Un medic trebuie să-și facă datoria, să vindece, să trateze, restul nu-l interesează. Mi-am exercitat doar profesiunea, atîta tot, nu făceam același lucru ca și el. Mi-a venit însă în minte un dicton de bază al profesiunii noastre : PRIMUM NON NOCERE. Era o situație ciudată, pentru că vindecînd, în primul rînd vătămam, produceam răul. Nu scăpam pe nimeni de la suferință și de la moarte. Omul acela va fi omorît, iar ajutorul meu era necesar numai pentru a-i putea prelungi chinul, pentru a-l face să trăiască numai cît să fie torturat. Era evident, fusesem un auxiliar la crimă, la tortură. De aceea urma să-mi dea și mie de băut, ca și lor, ca să-mi întărească nervii, să mă amortească și să fac totul automat. Eu meseria mea, aparent, ei meseria lor. Ei anchetau, eu făceam injecții, reanimam, bandajam răni. Totul fără nici un scop, fără să ne gîndim la implicații. Dar eu nu aveam pregătit nici un fel de automatism în acest sens. Va trebui să refuz. Să declar că nu pot, că nu sînt de acord cu asta. Urma poate curtea marțială. Și în definitiv vor aduce pe altul. Dar oricum, n-au cum să mă oblige. Nu este datoria mea să fac asemenea lucruri.

Însă după ce a plecat, am fost surprins de lipsa de zgomot. Biroul era tăcut, și a urmat o lungă așteptare a ceva ce trebuia să se întîmple neapărat. Eram într-un con de totală liniște. Nu se auzea nimic pe coridoare, nimic în curte sau pe stradă, fereastra biroului nu se deschidea nicăeri. Așteptarea îmi umezea palmele, făcînd să curgă șiroaie de sudoare pe creștăturile mele adînci și complicate. Le răcoream lipindu-le de birou, lăsînd pe el mari pete aburite. Mă gîndeam că ar fi trebuit deja să înceapă să țipe, sau măcar ei, vocile lor ar trebui să se audă strigînd și amenințînd, acoperite doar de zgomotul bufnit al loviturilor. Ascultam cu atenție, pregătindu-mă poate să-mi astup urechile cu mîinile în momentul în care le-aș fi auzit, refugiindu-mă de ele, în momentul în care aș fi bănuir ce se întîmplă acolo. Însă nu se auzea nimic, ca și cum aș fi fost într-o casă pașnică și mare, în care toți locatarii ar fi adormit foarte liniștiți, lăsîndu-te să-ți macini insomnia. Casa se transformase într-un mare oraș tăcut, cu toate ferestrele stinse, lucind întunecat, luminate doar de lumina difuză a nopții. Ar fi trebuit deja să înceapă, sau poate a leșinat din nou la primele lovituri. Era rănit și pierduse prea mult sînge, n-o să poată rezista mult. Atunci vor veni din nou să mă cheme, și îl voi readuce în simțiri, ca să-i las pe ei să

continue, pînă ce își va confunda chiar el, rănitul, starea de luciditate cu cea de inconștientă, și poate va vorbi, ca în vis, aiurînd, chemînd un nume din mijlocul halucinațiilor, care pentru el este un punct de sprijin în zona aceia incertă între viață și moarte, iar pentru ei doar o indicație prețioasă, ca să-l prindă și să-l aducă aici. Probabil stau toți în cerc, și ascultă bișuielile lui deslinate de febril, ca niște preoți visele Pythiei, rostite cu glas tare. Nu se poate să fie totuși așa, se trezise deplin, și ochii lui cenușii, maxilarul redevenit puternic, și buzele strînse, dovedeau că din nou intrase într-o zonă în care lucrul cel mai important era voința.

Silindu-mă să aud totuși ceva, să ies din tăcerea din jur, mi-am ascultat bătăile ceasului de la mînă, un ticăit grăbit și frenetic, ca și cum timpul ar fi fost biciuit de o teribilă grabă. Nimic din liniștita înaintare a unei pendule, cu bătăile ei regulate, și zgomotul de clopot al orelor pline. Egal de-a lungul a 24 de ore, fără să marcheze nimic deosebit, ceasul meu, prins cu o curea de încheietura pumnului, mult mai legat de mine decît un ceas demodat de buzunar sau de casă, într-o intimitate de zi și de noapte, era cuprins de frenezia mișcării și a agitației. Era ora 3 și cinci minute. De cînd plecase maiorul trecuseră doar 4 minute. Probabil că încă îl întreba liniștit, sau îl lăsa să-și mai revină, ca să ajungă pe deplin conștient, să iasă din amorțeala de după leșin, cînd încă părți din corp rămîn pierdute, somnolente. Îl așteaptă pînă ce se pătrunde de conștiința fiecărui mădular, animat de șuvoiul de sînge cald, ca să-l doară mai tare fiecare lovitură, să nu izbească în bucăți străine de carne, privite aproape cu indiferență. Se așteaptă și el să reînceapă, îi privește de acolo, de jos, sau sculat în picioare, însă ei îl înconjoară și nu spun nimic. Eu aștept aici, el acolo, și ei, în jur, cei ce declanșează totul, au răbdarea să mai așine, tocmai ca să sublinieze că de el depinde totul. Ar fi trebuit deja să înceapă, totuși, pentru că în realitate ei sînt cei grăbiți, ei sînt cei care vor. Nu mai puteam aștepta, și m-am sculat de la masă. M-am dus la ușă și mi-am lipit urechea de lemnul ei vopsit grosolan. Auzeam încă și mai puțin, pentru că acum nici măcar nu puteam să bănuiesc vre-un zgomot în afară. Totul era cufundat în liniștea aceia îngrozitoare, pe care mi se părea că într-un fel o secretam eu în jur, colorînd spațiul cu așteptările mele. Am stat așa lipit de ușă o vreme, și, pe nesimțite, am încercat să înlocuiesc liniștea cu ceea ce îmi imaginam că se întîmplă acolo. Însă imaginile nu se constituiau legate, iar oamenii își pierduseră dimensiunile normale și mai ales proporțiile. Brațele, lovînd, se ridicau nemăsurat de mari și mușchiuloase, aproape autonome, pentru că nu încăpea nimic în orizontul acela în afară de ele. Și ochii lui cenușii se întunecau, pupilele creșteau și împingeau cenușiul pînă la o dungă foarte subțire. Le vedeam mișcarea, ieșirea din orbite, și dacă ar fi fost cineva acolo, fără îndoială că ar fi observat și lărgirea propriei mele pupile, cum stam privind țintă, fără să văd, o crăpătură transversală care brăzda peretele de un alb grețos. Din cînd în cînd, îmi simțeam mușchii gîtului încordîndu-se, ca să imite svîcnirea loviturilor imaginare. Mă aplecam de fiecare dată cînd răsuna surd sfichiul bastonului de cauciuc, împletit la capăt, pe care-l văzusem pe birou. Afară continua să fie o liniște perfectă. Dacă o să cadă, o să arunce iar apă peste el, și asta precis că-l zăpăcește ca un val. Așteptam să vină dintr-o clipă în alta să mă cheme. Extraordinar ce mult rezista. M-am uitat din nou la ceas, era trei și șapte minute. Datorită injecțiilor, s-ar putea să dureze destul de mult.

În momentul în care el cade, izbit de o lovitură prea puternică, desigur că rîd, sau se infurie. Nu, mai degrabă trebuie să rîdă, pentru că în cădere trebuie să facă mișcări caraghioase, să încerce reflex să se sprijine de obiecte, să-i alunece mîna pe suprafața lor lipsită de consistență. În momentul în care cade, cu pupilele mult lărgite, să-i audă rîzînd zgomotos și fără nici o veselie. Îmi imaginam mai mult mișcarea, schimbarea de poziții, asistam la întreaga scenă care nu se constituia, nu avea timp să se organizeze într-o structură stabilă, ceva nemișcat și pașnic. În momentul căderii se prăbușesc în fața lui toate lucrurile, se răstoarnă întreaga perspectivă, dintr-odată văzută dintr-o latură neobișnuită și instabilă, în fulgerarea unei secunde. Cînd încearcă să se agațe de mese ele se prăbușesc, nimic nu are în camera aceea temeinicie. Nu există nici un singur obiect, toate lucrurile sînt vii și dușmănoase. Mi-am imaginat o față, care nu este a rănitului, ci o față „în genere“, cu ochi cenușii și triști, și din nările subțiri se desprinde o șuviță de sînge, ca o ață. Cîndva văzusem așa ceva, curgînd din nara unui animal tînăr, nu reușeam să-mi aduc aminte cînd, și unde, și nici nu avea rost. Se părea că era un ied, sau un miel pascal, atîrnat cu capul în jos de un cîrlig. Toamă deasupra buzelor firul trebuie să-și încetinească mișcarea, poate într-un fir de păr, descrie o curbă și se lățește la capăt, devine o gămălie, unde sîngele începe să se închege, și se închide la culoare, se îngroașe, și oprește și alte firușoare care se desprind din nară. Am auzit o ușă deschizîndu-se, apoi pași pe coridor, evident venind spre mine, din ce în ce mai tari, mai apăsați, lovituri de metal pe ciment. Desigur a leșinat, sta întins acolo, în mijlocul camerei, degeaba au mai aruncat peste el o căldare de apă, și acum vine cineva să mă cheme, să-i mai fac o injecție, să-l readuc în simțiri, ca să poată reîncepe totul. Din doi pași am ajuns la birou, m-am așezat, cu coatele bine înfipite pe table, cu pumnii strînși, transpirați. N-am să mă duc, m-am gîndit. Am să refuz. Eu nu pot face așa ceva. Le voi spune că e inutil, n-au decît să cheme pe altcineva; eu unul nu pot să vindec pe cineva doar pentru a fi chinuit. Mă obsedau nu prin durată, ci prin intensitate, ochii lui în momentul în care a început să se trezească, înainte de a-și da seama unde este, înainte de a deveni propriu zis conștient, în clipa cînd degetele prin care redescoperea lumea îmi pipăiau fața. Prin obrazul meu, relevat ca existent, și-a dat obscur seama că exista, un moment de pură regăsire de sine însuși. Privirile acelea în care se aprinsese o bucurie calmă, intensă ca un vîl, o undulație de viață încă în stadiul ei copilăresc. Înainte de a se trezi pe deplin, în clipa în care l-a durut tamponul meu, apăsat prea tare peste rană. Durerea aceea arzătoare, care l-a pus dintr-odată în mediu, și i-a trezit în acelaș timp întreaga personalitate, cu voința și îndîrjirea lui, cu hotărîrea nestrămutată de a se apăra și de a se opune. Pașii erau foarte aproape și s-au oprit în fața ușii, bine înțeles. Eram hotărît să spun nu, chiar înainte de a mi se spune ceva, oricine ar fi venit să mă cheme. Îmi infipsesem aproape mîinile în lemnul mesei și duritatea senzației mă întărea în hotărîre, însă mi se părea ciudată ezitarea de la ușă. Oare și ei se îndoiau dacă trebuie să mai continue?, își dădeau seama de inutilitatea, de cruzimea și de barbaria de a tortura un rănit, aproape un muribund, ca să afle niște lucruri fără rost, pentru a apăra un război iremediabil pierdut? Niciodată n-am fost mai convins de automatismele acelea care ne împing să facem lucruri chiar cînd știm precis că nu mai au nici un rost. Și niciodată n-am fost mai convins că războiul era pierdut, că urmau să se întîmple lucruri cu totul neobișnuite de acum încolo, care ne vor solicita să ne

schimbăm obiceiuri, să luăm poziții, să gândim n... canța de vară,
făcut-o în mod obișnuit. Dar convingerea asta nu se... ore Socol,
nu se rotunjea în noțiuni, ci rămânea așa, ca o conv... totuși,
centrată, cu toate argumentele închise în ea. Celălalt...
fața ușii, îl auzeam cum își mișca încălțăminte pe cim...
Stăteam deci față în față, în pragul unei mari hotăriri...
gata să ieșim din rutina unor gesturi zilnice. Eu nu vo...
unui bolnav, decît cu asigurarea că va fi lăsat în pace, pr...
condiționată de ceva exterior ei, și în acelaș timp eram...
execut un ordin. El, celălalt, era în pragul transformării una...
în act, de însubordonare față de o lege veche, de acceptare ta...
noi. Se schimba un curs de evenimente, făceam saltul de la...
alta, acum, în clădirea asta sordidă, doi oameni, din motive de...
poate cu regret sau cu frică. Eu cu un principiu, care mă condusese în...
definitiv pînă acum, chiar dacă-l încălcasem uneori, el supunîndu-se din...
nou puterii, așa cum a făcut întotdeauna. Ne vom privi față în față, și...
va fi greu să rostim primele cuvinte. Poziția corpurilor noastre, tăcerea,
pauză în act, și privirea va vesti totul. Am simțit, mai mult decît am...
văzut, cum se apleacă clanța, cu o oarecare grijă. Desigur e inhibat, vrea...
să hotărască totul înainte de a mă întîlni, de fapt cel mai bun lucru ar...
fi să renunțe și să nu mai intre, însă poate că în clipele astea ai nevoie...
de o confesiune, ca să treci pragul întovărășit. Ușa a scirțîit încet, mai...
mult împinsă decît deschisă, la început am văzut o dungă de întuneric...
de pe coridor, și am izbucnit în ris. Abea ținînd, într-o mîină, echilibrul...
unei tăvi cu o sticlă și un pahar pe ea, în cadrul întunecat al ușii a apărut...
un soldat de plumb. Sticla a alunecat și el a prins tava și cu cealaltă...
mîină, și era vădit încurcat. Luă o poziție de drepti, ciocnind din călcîie...
și strigă un „să trăiți“, ca în front, speriat că sta în fața unui ofițer și...
nu poate să salute. Își închipui, poate pentru că rideam, că nu fusese...
destul și a lăsat iar tava într-o mîină, în timp ce cu cealaltă, cu grijă,
voia să atingă cozorocul șepcii lui triunghiulare de jandarm. De sub ea...
se iveau două urechi mari și clăpăuge, înroșite din cauza efortului de a...
fi regulamentar. Cu o mîină la cozoroc și cu alta ținînd tava, părea un...
mecanism, și nu-mi puteam stăpîni risul, în care desigur se descărca...
întreaga mea încordare nervoasă. Și la ce mă așteptam! A pus tava pe...
masă și, în sfîrșit, eliberat de complicatele probleme ale împăcării disci...
plinei cu oficiul de maître d'hotel, m-a salutat în cea mai reglementară...
ținută, și, probabil, pentru a compensa încurcătura lui dinainte, m-a...
întrebat cu o voce înaltă, tare, semănînd cu a unui elev de școală primară...
care răspunde la lecție: „Domnule Locotenent, îmi permiteți să mă...
retrag?“ I-am dat voie, și a făcut stînga împrejur, a bătut trei pași de...
gîscă în podea și a ieșit închizînd ușa tare, ostășește. După acest inter...
mezzo vesel m-am apropiat de sticlă, gata să-mi torn un pahar de coniac...
gălbui, și neliniștea mi-a revenit amintindu-mi de vocea maiorului:
„Băutura tare întărește nervii“, vocea lui persuasivă, puțin obosită și...
complice, care ne inventa reacții comune. Cum mi-am închipuit că ar fi...
în stare să vină? Am împins paharul. În jur domnea aceeași tăcere de...
dinainte, și undeva nu departe se întîmplă lucrul acela îngrozitor, reluat...
printr-o acțiune a mea. Trebuia să-mi închipui de ce mă cheamă, aici, în...
timp de război. Nu mi-am mai imaginat o vreme ce se întîmpla, hotărîrea...
de a refuza mă scosese din obsesie. Ori ce s-ar întîmpla am să le spun...
că nu asta e menirea unui medic. Însă o dată o făcusem, îi ajutasem și...
rezultatul actului meu poate să mai dureze ore întregi, în care eu voi sta

aici. Poate nu va rezista și va muri. Oricum, maiorul spusese lămurit, va fi împușcat. Am avut senzația deplasării prin spațiu, de la mari depărtări a unui gând, întâi nelămurit, trecînd printr-o serie de bariere, înfrîngînd opoziții, neformulat în frază, care întâi își creaa contrareacții morale, manifestate prin neliniște și un sentiment de vinovăție față de ceva imprecis, înainte de a lua ființă. Am spus mai întâi aproape tare: „nu se poate“, mișcîndu-mi buzele, și după aceea mi-am dat seama la ce mă gîndeam de cîteva minute. Nu se poate, „primum non nocere“. Însă poate ar fi cea mai bună soluție, cine știe. Se termină totul, nu mai trece prin chinuri, și oricum, asta e sfîrșitul. „Avem corpuri delictive“, „avem nevoie de informații“ spunea, și fără îndoială, în timp de război, cînd mureau atîția, nu se sta mult pe gînduri. Am încercat să mă gîndesc la ce făcuse acest individ, la hotărîrea lui, la voința de a rezista. Încă nu m-am oprit asupra acestor lucruri, mi se păreau neesențiale. Poate era mai bine dacă nu mă gîndeam. Atunci trebuia să rezolv o problemă. Dintr-un moment în altul trebuiau să vină, și atunci va trebui să fac ceva. Să spun nu, poate nu e suficient. Trebuia să refuz de la început. Mi-a revenit în minte, cu violență, imaginea ochilor acelora surizători, cuprinși de încredere și de bucurie, în timp ce stătea întins jos, udat, rănit. Regretul, sau mai exact remușcarea m-a făcut să strîng pumnii pînă am simțit unghiile înfigîndu-se în carne. Însă durerea era atît de ridicol de mică, în comparație cu ceea ce chiar atunci, și în parte din cauza mea se întîmpla doar la cîteva pași, încît mi-am întins degetele pe masă. Se întîmpla chiar atunci, nu era nici amintire și nici amenințare, undeva există, alături de mine, un eveniment prezent, deci real. Încercam un coplesitor sentiment de contemporaneitate pe care de obicei nu-l aveam decît în asemenea momente de tensiune nervoasă, și cred că niciodată, atunci cînd sîntem bine dispuși. Percepția simultaneității e un apanaj al tristeții, cel puțin. Ar fi trebuit să fac ceva, ca să înlătur partea mea de vină. Privirea încărcată de bucurie a rănitului se configura aproape în fața ochilor mei, dominînd obrazul acela investit, pentru cîteva minute, cu o expresie copilărească. Ce înșelăciune cumplită. Ca să-l pregătesc pentru al doilea val de tortură, l-am purtat de-a lungul copilăriei, comprimare într-un zîmbet, ca să-l plonjez apoi în plină realitate amăgindu-l cu epoca lipsei de suspiciune. Pregătisem torturarea unui sugaci, a copilului inocent, chiar dacă nu conștient, chiar dacă el singur trecuse prin esența vîrstei ca să se întoarcă la prezent.

Am început să mă plimb prin cameră, frîngîndu-mi mîinile cu un gest pe care nu-l știusem niciodată, și mă sileam să ies din reprezentările astea chinuitoare, formulînd fraze trunchiate. Chiar dacă aș fi fost conștient n-aș fi putut totuși să-l ucid. Cuvîntul mi s-a ivit cu o claritate neobișnuită, tăiat net și clar ca un corp dur. Era una din alternative. O doză mai mare de strofantină, și n-ar mai fi trebuit să se trezească numai pentru a fi din nou lovit, încolțit de întrebări, pus în situația de a alege între chin și moartea lui și denunț, lașitate și distrugere morală, în condiții cînd nici măcar nu poate decide și totul se îngustează, nu există decît arsura pielii și durerea, și mai ales frica de violență și de agresiunea celor din jur, în fața cărora corpul i se închircește, și-l simte ca pe o confuză îngrămădire de durere. Mi-am imaginat o clipă senzația stabilă, orînduită și calmă a trupului propriu, așa cum îl simțeam eu atunci, cum sîntem toți conștienți de el, ca de o construcție cu o arhitectură bine încheată, explodînd sub presiunea violenței. Toate componentele se desprind, capătă o viață independentă, sau se aranjează după o

ierarhie a durerii. Pe măsură ce sînt lovite, picioarele, brațele, spatele devin cea mai importantă porțiune a corpului, le domină pe celelalte și capătă o proeminență insuportabilă. Un braț zdrobit devine singurul lucru care contează cu adevărat, și buzele strivite de lovituri înghit reprezentările noastre despre tot restul, le acoperă. Nu-mi mai reprezentam scena loviturilor care se petrecea undeva într-o cameră învecinată, ci descompunerea corpului, tremurul mușchilor zdrobiți, a vaselor de sînge rupte, răsucindu-se ca firele de iarbă pirjolate de foc. Terminațiile nervoase, pe care le știam așa de bine, umflături ale nervilor șerpuind printre țesuturi, toate structurile acelea mirifice și complicate, care stîrneau admirația bătrînului meu profesor de histologie, sînt turtite, tremurînd gelatinoase sub pericolul anihilării, eliberîndu-și o înspăimîntătoare energie vitală în ultima clipă, înainte de moarte și copleșindu-l de semnale desperate, încîlcite, încărcate de panică. Nu-i mai vedeam nici fața nici ochii mărîndu-și pupila și adîncind privirea, și nici brațele căzînd ritmic. Era ca o planșă de anatomie microscopică, savant lucrată pînă la ultimul amănunt, desfășurîndu-se toată, cu toate straturile văzute simultan, agitîndu-se frenetic și neconturîndu-se decît ele, pînă acum pierdute în meticuloasa lor activitate zilnică. Rănitul își pierduse individualitatea, nu mai era un om ci un trup conștient că există pînă la nivelul ultimei celule, redevenit o imensă colonie de protozoare, fiecare independentă, ca o hidră de apă dulce înmugurită fabulos, crescută de neconceput în dimensiune. Tocmai pentru că dispăruse orice ierarhie și celulele patului unghiei, în momentul în care sînt lovite, smulse, își reclamă un drept de existență, o importanță tot atît de mare ca o celulă nervoasă încărcată cu zeci de funcții, de o mare complicație și evoluție. Erau aceleași celule ca și ale mele, și chiar dacă n-aș putea rezista ca el, și aș ceda, pînă cînd aș renunța la demnitate, în momentul loviturii, reacțiile ar fi aceleași, de colonie celulară zdrobită, în care fiecare element ar vrea să-și cîștige autonomia, să se elibereze de legătura pregătită de-a lungul a milioane de ani, ca să scape. O întoarcere brutală la începuturile cu griji mai puține și mai simple ale filogeniei, undeva în oceanul primitiv unde s-a conceput viața. Nu mai ascultam zgomotele care să-mi aducă o confirmare a unor evenimente ce se petrec în mod cert și mă implică fără voia mea. Cu palmele transpirate lipite de tabla mesei aveam revelația, poate printr-o diformație profesională, a identității noastre de structură, și întreaga tortură se desfășura ca posibilă chiar în camera aceia, cu mine, nu ca persoană, ci ca aglomerare celulară. Mă identificasem histologic cu cel bătut, și urma dintr-o clipă în alta, în mod sigur, să fiu chemat ca să ajut să reînvîu, după liniștea leșinului, o altă ipostază a mea, să o trec prin toate vîrstele încrederii și a purei bucurii vitale, ca încă o dată să mi se demonstreze fragilitatea. Nu știu dacă aș fi putut să refuz, puteau să mă oblige în definitiv, și nici săucid, chiar dacă asta ar însemna în sfîrșit pacea, și toate componentele s-ar reorganiza constituîndu-se într-un om mort, întins pe podelele unei camere de anchetă dintr-o jandarmerie, îndreptîndu-se pasiv spre aceeași cale a descompunerii.

Desigur erau gînduri absurde, determinate de încordarea nervoasă și situația fără ieșire. Imaginea chiar plasată în umbra conștiinței, a bucuriei tactile din primul moment de trezire, ca și identitatea noastră de structură, nu-mi permiteau nici să continui și să mă supun, nici să-l suprim, chiar cu intenția de a-l scăpa de chinuri, în definitiv inutile, pentru că intuiam că urma săucid toate vîrstele care-l compun, pînă la cele mai intime și mai obscure amintiri. Ar fi fost o crimă întoarsă spre nenu-

mărate momente din trecut, care ar fi anihilat timpul adunat și organizat în el. Toate clipele, numai aparent pasagere, care se salvaseră prin el, și mărturia apariției primei celule vii, păstrată acolo, ar fi fost anihilate. Și nu știam dacă aș fi putut rezista, pentru că-mi dădeam seama de fragilitatea noastră comună. Nu m-am gândit nici o clipă la marile desfășurări geologice, la implacabila alunecare a calotei de ghețari spre continentele calde, ca în noaptea aceea, după ce scăpasem de încercuire. Nu mai aveam liniștea lipsei de importanță a tuturor lucrurilor noastre friabile și sortite distrugerii din cauza unor fenomene tenace și indiferente care-și urmau cursul. Aveam revelația semnificației absolute a unui fapt ce mi se putea întâmpla și mie, de fiecare dată ireversibil. Poate că greșeala mea atunci a fost că n-am gândit în termeni clari, de vinovăție, de răspundere ce pot fi îndreptate prin pedeapsă. Dacă l-aș fi împușcat pe maior, sau pe oricare altul dintre ei, ca să-l pedepsesc pentru ce face, presupunând că aș fi scăpat, aș fi fost poate altul, și viața mea s-ar fi desfășurat în alt chip. Însă eu aveam revelația universalității crimei chiar când era torturat și ucis un singur om, și chiar dacă undeva aveam dreptate, era un adevăr prea îndepărtat, paralizant pentru acțiunea hotărâtă și eficientă. Se distrugea o evoluție și un elan de viață care a continuat de-a lungul a zeci, poate sute de milioane de ani, se răsturnau ere geologice și faptul era atât de copleșitor, încât din nou nimic nu mai avea importanță, de data asta în alt mod, nu prin reducerea unei întâmplări, ca atunci, noaptea, ci prin ridicarea ei la un asemenea sens absolut încât acoperirea orice altceva. În decurs de două luni, două vinovății pe care mi le imputasem mă plasaseră în zona a două adevăruri extreme, atât de universale încât nu se putea trage din ele nici o concluzie valabilă, nici un îndreptar uman. Într-un caz, toate lucrurile omenești nu aveau nici un fel de importanță, pentru că sînt iremediabil trecătoare, în al doilea un lucru era atât de important încât avea semnificație absolută, ireversibilă, tocmai pentru că era încărcat cu atîta condensare de timp, încât devenise universal. Dacă există o justificare a erorii mele logice, ea trebuie căutată nu numai în tensiunea din noaptea aceea, ci și în faptul că vroisem să scap de complicitate, omorînd chiar cu intenția de a salva, ca singura ieșire din situație. Însă, în momentele acelea de așteptare înfrigurată, adevărul pe care-l descoperisem mi se părea că este singurul existent, și nu puteam nici să-l contempul, nici să-l nesocotesc. Mi se părea prea important ca să-l pot privi în față, și atunci am luat o hotărîre bruscă, poate cea mai lașă. Din nou atent la ce se întâmpla în jur, pîndind zgomotele cîteva minute (nu era nici unul, aceeași liniște de moarte), am crăpat încet ușa și m-am strecurat tiptil pe coridor. Apoi în vîrfurile picioarelor am pășit spre ieșire, mi-am pus chipiul în cap și, instinctiv, m-am gândit la o scuză, dacă mă întîlnește cineva. Am să spun că vreau să beau un pahar cu apă, sau nu, mai bine că nu mai am țigări și vroiam să-mi procur cîteva. Am trecut pe lîngă biroul maiorului, am coborît cîteva trepte, pînă am ajuns la ofițerul de serviciu. Acesta moțăia pe un scaun, cu ochii acoperiți de cozoroc. L-am depășit, am ieșit în curte și sentinela m-a salutat cu arma. I-am răspuns mai milităros decît vreodată, am simțit cu bucurie duritatea trotuarului sub tălpi, și apoi a început fuga.

Pașii îmi răsunau pe străzile pustii, apoi pe ulițele de la marginea orașului, stîrnind ciinii care se izbeau cu capetele de garduri; pereții albi se aplecau în direcția contrară. N-am întîlnit oameni, sau nu i-am observat eu. Poate că stăteau în umbra porților, sau ieșiseră în cămăși lungi la geamuri, amețiți de căldura toridă de sfîrșit de iulie, însă n-am fost

pentru ei decît un zgomot care s-a îndepărtat repede, înainte de a-și putea da seama ce se întîmplă, dacă într-adevăr i-ar mai fi mirat ceva pe oamenii aceștia, trăiți de luni de zile în apropierea unui front ce putea să se rupă dintr-o clipă în alta, într-un orașel neînsemnat plin de lume străină, devenit aproape o metropolă prin numeroasele fețe necunoscute în continuă trecere. Nici măcar nu mai făceau, cred, efortul de a-i cunoaște, ca altă dată, și faptul că se duceau sau se întorceau din pericol nu-i mai impresiona. Ca într-un mare oraș metropolitan, străinii aceștia indiferenți aveau obiceiuri bizare și erau tot atît de dornici de plăceri ușoare și rapide ca turiștii ce-și ies din obiceiurile lor rigide atunci cînd pleacă la Paris. Se întîmplau destule lucruri ciudate ca să nu mai dea nici o atenție unei siluete alergînd pe străzi cu puțin înainte de revărsatul zorilor. Curînd am ajuns în livezile din afara orașului și am început să alerg în zig-zag printre pomii încărcăți de rod, lovit peste față de crengi. Obosisem și îmi pierdusem aproape respirația, însă de abia acum îmi era frică. Probabil chiar în momentul acela și-au dat seama că dispărusem și au început să mă caute. Trebuia să cîștig timp, să mă îndepărtez. În curînd vor anunța posturile de jandarmi din vecinătate și vor începe urmărirea, așa că trebuia să profit încă de întunec. De fapt atmosfera devenise gri, mai aveam doar puțină vreme, cam o jumătate de ceas pînă dimineața. Livezile s-au terminat, și alergam pe miriști, mă ascundeam mai ales prin lanurile de porumb unde m-a ajuns lumina. M-am așezat jos, nu mai puteam să alerg, corpul îmi era acoperit de sudoare și cămașa mi se lipise neplăcut de trup. Cerul din cenușiu devenise verde pal, și la orizontul întrezărit printre tulpinele de porumb se vedeau lumini trandafirii. Aurora cu degete trandafirii, am rostit tare, zîmbind. De acum începe Odiseea mea, și mă surprindea această primă situație spectaculoasă în care mă aflam. Pînă acum toate frămîntările mele rămăseseră în interior, rareori întrevăzute de cîte cineva. Totdeauna ordonat, metodic și potolit, cu oroare față de proeminență, de datul isteric în spectacol. Nici nu știu cîți colegi m-au ținut minte după ce nu m-au mai văzut în fiecare zi. Eram sortit să fac parte dintre aceia pe care îi vezi pe stradă după ani, știi că ți-au fost colegi însă abia după eforturi de memorie, îți aduci aminte cum îi cheamă. Îți amintești mai de grabă de cîte o sală de clasă, sau de felul cum erau îmbrăcați atunci, de culoarea unei cămăși sau a unui costum de haine. Și dintr-odată, studentul, internul și apoi asistentul corect, muncitor, așa spune cu un vechi cuvînt folosit de bătrîni ardeleni „diligent“, care nu e remarcat în timpul anului și constituie o surpriză fără dramatism doar la examene, face un lucru neașteptat. Dezertor în timp de război, fugit de pe front, evadat chiar de la jandarmerie. M-am pus singur în afara legii, sau mai exact sub amenințarea ei. Nu-mi aduceam aminte să o fi călcat în trecut, chiar într-o chestiune mai simplă, fără urmări atît de grave. Eram amenințat de Curtea Marțială, și, în timp de război, chiar cu pedeapsa capitală. Pentru o clipă mi-am și închipuit atmosfera, probabil dospită, a tribunalelor militare, și apoi plutonul de execuție, într-o dimineață. Mi-am adus aminte că citisem într-un ziar despre o execuție într-un loc cu un nume ciudat, „Valea Piersicilor“ și am zîmbit. Era vară, însă m-am văzut printre piersicii în floare, albi, și prin iarba înaltă, mătăsoasă, trecînd între sentinele. Sînt legat de un asemenea copac înflorit, și crengile lui se apleacă peste mine, le pot atinge cu fruntea. Totul este ușor și bucolic, de o rară frumusețe înmiresmată. Sînt legat la ochi și eu accept, apoi aud comanda și, în sfîrșit, impușcăturile, și cad fără să mă doară ceva; știu că sînt mort și atît. Nu-mi era

frică, din contră, mă simţeam chiar bine, căzut acolo, sub pomii roditori. Surid din nou la imaginea morţii aceleea serafice, căreia îi lipseau doar îngerii ridicându-mă în braţe şi înălţându-mă deasupra coroanelor pomilor, spre un cer de un albastru adânc în care mă pierdeam — pată albă, nu ştiu dacă eu sau aripile îngerilor. Nu visam, însă mă simţeam extrem de uşurat, ca şi cum într-adevăr aş fi plutit. Respiraţia mi se liniştise, eram doar puţin ametit de noaptea de nesomn, şi de agitaţie. M-aş fi culcat şi aş fi dormit aici în porumb. Deocamdată era răcoare şi plăcut, mai târziu ştiam că va veni căldura aceia umedă de plante lucrând intens în lumina soarelui, transpirând abundent. Scena acelei împuşcări idilice îmi revenea cu oarecare ritmicitate leneşă, în timp ce mă gândeam ce să fac. În momentul în care îmi dădeam seama că deocamdată, dacă m-aş întoarce aş primi o pedeapsă uşoară, ca pentru o insubordonare în spatele frontului, poate un ridicol arest la domiciliu, mă simţeam din nou în mijlocul piersicilor acelora albi şi roz, prin ale căror spaţii curbate se întrezăreau uniformelee kaki ale soldaţilor, fără panica de astă noapte şi groaza din vremea când pîndeam ţipetele celui salvat de mine pentru tortură, fără agitaţia aceia intensă, mă convingeam că nu mă pot întoarce. Nu vreau să mai am nimic de a face cu ei, cu torturile lor, cu datoria sau disperarea lor. Desigur că n-aş mai fi chemat niciodată să îndeplinesc o sarcină atât de ingrată. Şi în definitiv meseria mea nici măcar pe front nu era săucid. Însă nu mai puteam să mă întorc în mijlocul unei lumi în care asemenea lucruri se întâmplă. Puţin îmi păsa de justificările lor, nu-mi ajungea nici măcar să-i condamn. Chiar dacă eu personal nu mai aveam nici un amestec, şi nici nu-l voi avea vreodată în producerea acestor orori, nu mai suportam să-i văd, să-i aud, să-i simt undeva aproape, să port aceiaşi uniformă cu ei. Preferam să fiu prins şi condamnat, şi împuşcat, deşi îmi dădeam foarte bine seama că execuţia nu urma să fie aşa de simplă, într-o edenică livadă a piersicilor. Urma să-mi fie frică, să-mi simt fruntea acoperită de transpiraţia aşteptării, rece, neplăcută, lipicioasă. Voi tresări la fiecare zgomot, şi voi locui în celule infecte, care îmi vor părea totuşi mai bune decât acea mirifică livadă a piersicilor. Însă nimic nu avea importanţă. Am să încerc să ajung la Bucureşti, călătorind prin trenuri de marfă sau pe jos, şi am să aştept acolo sfîrşitul războiului. Am să mă ascund, am să duc viaţa cea mai primitivă, nu departe erau codrii, unde trebuia să ajung, însă niciodată n-am să mă întorc. Dintr-o obişnuinţă a frontului, când plecasem noaptea, îmi luasem şi revolverul, pe care l-am pipăit. Mai aveam un încărcător de rezervă, deci 12 gloanţe cu care mă puteam răni, sau eventual termina totul, dacă n-am să pot rezista. Liniştit, după hotărîrea luată, m-am întins un moment toropit de oboseală, crezîndcă m-am întors la calmul meu din ultima vreme.

M-am trezit auzind un urlet prelung de durere, care mi se învîrtea în carne, mă îngheţa. Mirosea a tutun de pipă de bună calitate, uşor arommat, cu iz exotic de scorţişoară. Cineva continua să urle, ca şi cum ar fi fost sfişiat de ciini. Am sărit din somn în picioare, după un prim moment în care-mi reţinusem respiraţia, de frică. Lanul de porumb era unduit uşor de vînt; se făcuse foarte cald, şi frunzele dinspre vîrf erau aproape răsucite de dogoare. Nu se auzea nimic, doar fişlitul rar, ca o progresie, a aerului cald care se strecura printre tulpini, şi bătăile violente ale inimii mele. Am stat cu urechea încordată, eram sigur că auzisem ţipătul prin somn, şi-i simţeam încă ecourile. Bătăile inimii s-au domolit, chiar şi foile şi spicele porumbului păreau că nu se mai mişcă decît cîte una,

prin propria lor forță, ca un semn de viață independentă. Urmăream prin aer amintirea aceluia urlat necunoscut, și numai pregnancy reprezentării m-a convins încetul cu încetul că fusese un coșmar. Țipătul pe care-l așteptam, cu urechea lipită de ușa biroului de la legiunea de jandarmi, își făcuse însfîrșit apariția în somn. Eram acum sigur că răsunase în mine din cauza convingerii că nu putea fi decît al rănitului, îi purta ceva din trăsăturile feței, așa cum stătea întins pe podele, udat, încadrat de gălețile ruginite. M-am așezat pe pămînt, însă pe măsură ce mă convingeam de adevăr, în loc să fiu mai liniștit, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori în coșmare, m-a cuprins un fel de panică și am rețrăit, în cîteva secunde, întreaga noapte, așteptarea din birou și liniștea sinistră a clădirii jandarmeriei, ce pareă că s-a continuat și în tăcerea lanului de porumb. Nu mai vedeam de fapt aceleași imagini ca atunci, se părea însă că mai sînt acolo, că aici, în mijlocul plantelor se întîmplă aceleași lucruri. Era un transfer afectiv de mediu, o extindere a lui fără limită. Și doar într-un tîrziu mi-am adus aminte de coșmarul descompunerii histologice a corpurilor vii, de spargerea tuturor proporțiilor care ne amenință pe fiecare, în clipa cînd ieșim din echilibrul nostru precar. De abia de atunci, a început cu adevărat fuga, nu de un loc, de o anumită clădire sau răspundere (deși adeseori m-am gîndit că poate retragerea n-a fost cea mai bună soluție), ci de impresia aceea, ce nu m-a părăsit apoi ani de zile, că oricînd violența este posibilă și întregul nostru edificiu se descompune într-o anarhică aglomerare de vibrații. Încetul cu încetul, în ani de zile, am confundat, sau poate că am avut dreptate, în orice caz am legat violența și crima de descompunere și dezordine. Nu-mi mai ajungea, în orice caz nu atunci, să mă gîndesc la marile cicluri în care sîntem încadrați, și poate pe timp îndelungat am vrut să ating din nou liniștea din vara anului 1944, dinainte de fugă. N-am realizat-o, însă, pentru că noua mea experiență mi-o interzicea în mod nemijlocit. Procesul a fost greu și a început chiar în săptămînile care au urmat. Fuga mea era impusă de necesitatea de a mă ascunde, dar poate că era și o manifestare de dromomanie, așa cum se întîmplă cu mine de obicei cînd îmi pierd echilibrul. Încă buimăcit de somn, am pornit la drum, strecurîndu-mă printre lanuri, și după o călătorie de o zi am ajuns în pădure. A fost o aventură de aproape patru săptămîni, în care n-au reușit să mă liniștească nici măcar greutățile, viața primitivă, efortul de a mă orienta după coaja copacilor, după stelele întrezărite printre virfurile copacilor și turllele bisericilor din satele ocolite cu grijă. Faptul că mă feream să mă întîlnesc cu cineva — așa cum eram îmbrăcat, în uniformă, obosit și murdar, aș fi părut imediat suspect — îmi accentua neliniștile. Îmi alternam orele prin neliniște abstractă și grija de a-mi procura mîncarea, de a inventa drumul care mă ducea nici eu nu știam precis unde, de a-mi lua măsuri de pază. Pădurea întunecată și mereu foșnitoare, care desigur că mă deprima, și poenele cu petele lor deschise de soare ce-mi produceau o frică instinctivă, ca orice lucru larg, luminos, unde mă puteam întîlni cu oameni, a ținut zile întregi. Am ocolit chiar copiii culegători de ciuperci, sau femeile împovărate care treceau pe cărare. Niciodată n-am observat atîția oameni singuri, siguri de izolarea lor, aplecați fără control asupra lor înșiși. Întins pe jos, ascuns de trunchiurile copacilor, le pîndeam trecînd, femei și fete singure, totdeauna grăbite, și cred că ochii mei străluceau în obscuritatea pădurii. Stam nemișcat și lăsam să-mi treacă prin mînte gînduri pe care nici măcar nu le bănuiam că aș putea să le nutresc vreodată. Deși eram obosit, lihnit de foame și înfricoșat, sau

poate chiar de aceea, mă surprindeam la un pas de a le ataca dintr-un salt, de a le astupa gura cu palma și de a le simți căldura trupului pătrunzându-mi în oase. N-am întâlnit prea multe, e drept, însă amintirea ciudatelor mele reacții mă cutreera și mai tirziu, după ani de zile. Apetitul meu era generalizat, se întindea asupra tuturor plăcerilor, pentru că îmi erau interzise.

Trăind în afara unei legi sociale pe care o detestam din motive de morală, puteam să alunec ușor la desființarea oricărei morale, la o violentă manifestare de instincte. Fusese o vară ploioasă pe acolo, și creșteau o mulțime de ciuperci cu care m-am hrănit, știind de fiecare dată că așa putea să mă otrăvesc. Atunci am făcut experiența foamei și a setei, și am furat, apropiindu-mă noaptea de sate, ca să mă pot hrăni. Culegeam ridichi și napi de prin grădini, și cu cele câteva chibrite am făcut foc și mi-am copt cartofi în coajă, pe care-i savuram încet, mestecându-i cu grijă. Am fost adeseori disperat, gata să renunț și să mă predau la primul post de jandarmi. Obsesia țipătului, din coșmarul avut în lanul de porumb de lângă orașel, luase o formă ciudată. Nu mă mai trezeam noaptea auzindu-l, deși în pădure atâtea zgomote pot fi luate drept țipăt. Mă culcam însă cu frica de a nu-l auzi, trăiam mereu coșmarul în negativ, prezent mereu prin eforturi de a-l evita. Orice țipăt de pasăre mi-l aducea aminte, asigurându-mă că nu mă înșel, că am auzit într-adevăr un zgomot care nu este imaginat de mine. După un timp am început să-mi pun ordine în gânduri, că așa nu se putea trăi, nici măcar în pădure. Raționamentele îmi dădeau tircoale, nu reușeam să le fac coerente, bine structurate și demonstrative... Știam în definitiv de ce fugeam, mă îngrozise cruzimea și violența cu care nu eram de acord, știam că nu există nici un fel de justificare de a chinui un om rănit, că un medic nu trebuie să ajute o asemenea acțiune. Aveam nostalgia vechilor mei ghețari scoborînd impasibili, a vulcanilor care acopereau orașul cu cenușă, însă nu mă mai linișteau, pîndit mereu de imaginea aceea a descompunerii unor structuri care acumulasera, atîta timp, experiență și efort. Și bucuria aceea a trezirii, naivă și infantilă, pe care o ascundeam și eu, ca o deschidere oricînd posibilă. Era ceva extrem de grav și în același timp de liber și deschis, și toate îmi dădeau o neliniște continuă, trăiam senzația unor catastrofe ce mă pîndesc la tot pasul, mai grave decît însăși moartea, o bănuială a traiului în provizorat. Nimic nu mai era temeinic și sigur și, uneori, refăcînd raționamente de la bun început nemulțumitoare, rătăceam prin hățisuri și trebuia să mă întorc înapoi. Aș fi vrut să stau undeva, pe un chaise-long, cu o carte necitită drept pretext alături, cu ochii închiși ca să par că dorm, dacă ar veni cineva să mă deranjeze, și să mă gîndesc sistematic. Mă așezam uneori pe o buturugă, însă toate foșnetele din jur mă sustrăgeau și-mi închipuiam că adevărul nu vine pentru că sînt mereu la pîndă și poate pîndit. Călătoream așa de mai bine de o săptămînă și mă chinuia o sete nepotolită, nici de frunzele mestecate, nici de rădăcinile zemoase pe care le storsesem în gură, cînd, în sfîrșit, am ajuns la o baltă mlăștinoasă în mijlocul pădurii, din care m-am repezit să beau. Am fost la început izbit de figura mea bărboasă (niciodată pînă atunci, și de fapt nici de atunci încoace n-am fost atît de mult timp nebărbierit). Cu ochii înfundați în orbite, și un aspect de murdărie și de sălbătecie care m-au speriat. Nici măcar nu-mi putusem imagina că așa putea să arăt așa. N-am avut însă răbdarea să mă contemplan, și în ciuda șocului am început să beau din apa aceea murdară, acoperită cu un strat mișcător de frunze căzute,

alge tremurînde, prin care se agitau, frenetic, minuscule vietăți aquatice. Am închis ochii ca să pot sorbi fără greață, așezat în genunchi, aplecat deasupra bălții, inconștient pentru o clipă de animalitatea gestului și a poziției. Pe urmă mi-am băgat capul în cloacă și am simțit mirosul fundului milos. Obosit, m-am așezat jos pe pămînt și avui răgazul să mă uit la mine. Prin spărtura pe care o făcusem printre alge, chipul meu se vedea mai bine, întunecat, deformat de umbrele copacilor din jur, întinzîndu-se și lățindu-se, apoi devenind îngust, după cum undeva sus, deasupra fagilor înalți bătea o adiere de vînt. Aș fi dorit să pot să mă schimb, să-mi dau jos trupul care-mi era total străin și să rămîn cel ce bănuiam că sînt pe dinăuntru, o porțiune nealterabilă și nesălbătecită, capabilă să scape de orice condiții și influențe. Mi-era silă de murdăria și dezordinea mea, nu aveam nimic comun cu ceea ce descopeream, reflectat pe suprafața apei. Desigur, oglinda era imperfectă și supusă și ea tuturor variațiilor, însă oricît ar fi deformat ea, ceva totuși era adevărat, legătura aceasta făcută în numai cîteva zile între mine și un barbar hirsut. Într-un fel, neplăcerea pe care o aveam, privindu-mă, se compensa printr-un sentiment de eliberare față de propria mea persoană; nu se putea ca imaginea aceea ridicolă să fiu eu. Adevărata mea persoană trebuia să fie în altă parte. Însă ca un om cu formație biologică și medicală, obișnuit să dau cea mai mare importanță tocmai corpului, din a căruia vindecare îmi făcusem o profesie, nu puteam decît să resping orice idee care mi-ar fi interzis paralelismul dintre fizic și eu. Îmi mai căutam încă, o constantă, o formulă unică și inalienabilă, cînd, detașat puțin prin gîndire de detailata analiză a propriei mele imagini, privirile mi-au fost atrase de viața bălții. În colțul acesta izolat de pădure, nu departe de locul de înfruntare a oamenilor în război, se desfășura o viață mirifică. Cîrduri de mormoloci gregari săgetau apa în lungi benzi cenușii, vioiciunea gîzelor era aparent fără grijă; se lansau deasupra apei, amestecîndu-se cu alegele, înghițite adeseori cu repeziciune de micile animale. Mi-am imaginat miliardele de bacterii cuprinse de aceeași frenezie, multiplicîndu-se, hrănindu-se, dispărînd în gurile agile ale mormolocilor, neostenți în căutare de hrană. Pe margini, înspre partea mlăștinoasă a bălții, desigur că se spărgea în fiecare clipă cîte un ou, ca să apară un embrion ce începea imediat să se miște. Nici o clipă de repaus, nici un moment de răgaz, mereu în căutarea hranei. Pădurea întreagă, care pînă acum mi se relevase doar ca spaimă, ca loc întunecos în care umbrele fac figuri fantastice în nopțile cu lună, începuse să se anime nu numai prin fantasmele create de imaginația mea terorizată, ci din interior, aș zice radiografiată, deși cuvîntul meu este propriu, întrucît nu mergeam eu spre miezul ei, ca un snop de raze X ci, dimpotrivă, interiorul exploda, se evidenția spărgînd cojile aparențelor. Nu mai existau copaci cu crengi aplecate tăcut. Adieri ușoare, trunchiuri și frunze, în fapt nu existau obiecte. Toate plantele în viziunea asta, recunosc poate determinată de oboseală, frică, foame și sete, se animalizau, căpătau mișcări violente. Ceea ce din exterior părea că ia atît de mult timp devenind inobservabil, tropismele, sugrumarea pueților de către copacii mari, uciderea lăstarilor, urcușul sevei și transpirația invizibilă a frunzelor, se accelerau și vedeam acum lupta și efortul vegetal, ca și cum s-ar fi înfruntat fiare de junglă. Nu mai exista nici o adiere ușoară și leneșe, totul devenise nepoetic și funcțional, cu finalități precise. Într-adevăr, cred că nu cream nimic, pur și simplu acceleram pîndeale astea încete dar tot atît de amenințătoare. Aparenta ne-

mişcare a plantelor mi se părea doar o manifestare de sadism, o savantă și perversă încetinire și așteptare, un simplu joc al aparențelor. Însă fiecare dintre speciile care se înfruntau și se anihilau, știam foarte bine, din seara aceea, că de fapt erau niște comprimate de mii de milioane de ani experiență, adeseori prin filogenii comune, ipostaze ale acelorași întâmplări supraviețuind numai în ele. Era, și poate este, o imensă risipă de energie, anihilarea unor eforturi întâmplătoare atîta timp în urmă. Sub diversele lor ipostaze, erele geologice, aceleași ere geologice, se desființau, după ce făcuseră sau se făcuseră atîtea eforturi să fie menținute. Violent și fără nici o grijă, universul se autoanihila mereu. Privirile mele se roteau în jur, unde se desenau detaliile unor crengi strîmbate de tropisme spre soare, încîlcici determinate de coexistențe. Jos lîngă mine, mormolocii se agitau în aceleași lungi benzi cenușii. Aceeași lipsă de grijă și de permanență, sub masca tocmai a conservării. Am întins mîna în apă și am pescuit un mormoloc. Continua să se sbată, și deși era în pericol, nu voia de fapt să piardă vreo minusculă pradă, un animal microscopic angajat și el probabil în hrănire, și așa pînă la capăt. Coada i se zbătea extrem de violent, cu aceeași forță, redusă la proporțiile lui, ca și a unei balene. Mă gîdila în palmă, moale și rece. Se hrănește, mi-am spus, și am simțit cît îmi e de foame în ultimele zile. În fiecare clipă este complet altceva, nu ca celule, dar ca materie interioară, ca substanță. Îmi imaginam, apelînd la cunoștințele mele de biologie, jeturile de substanțe care intră și ies în fiecare clipă din corpul fiecărei celule. După cîteva minute celula este complet alta, ca o clădire care și-ar schimba în permanență cărămizile. Totuși, în mod ciudat, cu cîteva mici variante, continua să existe, deși de fapt permanentă îi este numai forma, macheta. Ideea s-a anunțat la început ca o bucurie, ca o pauză în viziunea anterioară, înainte de a fi formulată propriu zis. Într-adevăr, forma rămîne schema ideală în care se convertesc toate aceste substanțe. Împotriva acestor autodistrugerii există totuși un punct de rezistență. Poate de aceea imensa nepăsare prin care se risipesc energiile. O schemă ideală, menținută într-un continuu echilibru precar, însă menținută. Și poate dincolo de aparențe, așa cum am rămas totuși eu, în ciuda aspectului hirsut și barbar, pe care mi-l văzusem în oglinda lipsită de luciu a bălții, exista o anumită proporție matematică, căreia toată agitația aceasta trebuia să i se supună. A trebuit să descompun orice fals calm pastoral din jur, orice superficială liniște, ca să ajung la una mult mai profundă decît cea pe care mi-ar fi furnizat-o contemplația. Mi se părea într-adevăr fabulos cum întreaga mișcare trebuie să se supună unei scheme prestabilite. Oricît s-ar agita, întreaga energie trebuie să se închidă totuși în limitele membranei unei celule, să fie disciplinată de aceeași formă. Așa se stabilesc erarhiile și ordinea. Elanul este încontinuu încătușat. Se anihilează o formă, ca să se includă în alta. Am aruncat mormolocul din palmă, aproape uscat, și am îndrăznit să privesc altfel în jur, cu mai multă liniște, și cu o ironică superioritate. Orice ar face, nu pot să scape, și eu, știindu-le structura, eram în apropierea unor permanențe care vor încătușa cea mai primejdioasă revărsare. Îmi aveam partea mea de glorie, descoperisem lucrul pe care nu-l poate distruge nici una din manifestările acestea brutale. Mă simțeam scăpat, ca și cum mi s-ar fi luat o presiune de pe umeri. Nici măcar nu-mi mai era atît de foame și nu mai eram obosit. Aș fi bătut din palme de bucurie, sau mi-aș fi bătut pumnii copilărește în fața pădurii, personificînd-o și făcîndu-i în ciudă, dacă.

totuși, satisfacția mea n-ar fi avut temperatura rece a descoperirii ce nu îngăduia decît o severă cunoaștere și determinare a formei bine fixate, pe care întreaga agitație din jur părea că o ignoră. Nu mă simteam ca un copil, bucuria mea nu era exultantă, ci din ce în ce mai calmă. În fața naturii, a bălții, a plantelor și a vîntului, aveam acel tip de ironie, nu lipsită de o undă de admirație pe care o aveam și pentru bătrînul meu profesor. Nu mi-aș fi permis să rîd, ci numai să zîmbesc, și surîsul meu abia perceptibil din afară (de acum mă pregăteam să intru într-o zonă a manifestărilor imperceptibile), mă ușura și mă detașa, plasîndu-mă într-o distanță care înalbastrea ușor lucrurile. Într-adevăr, pentru început, pînă ce nu mi-am structurat bine aceste idei prin lungi, foarte lungi operații de gîndire de-a lungul anilor care au urmat, mi se părea că într-adevăr exist într-un univers albastrii, în care culorile se unificau și păleau. Mi-am repetat încă o dată, că în ciuda continuii îngurgitări și cheltuieli de energie, fiecare dintre ființele acestea, din jur, rămîneau doar ceea ce sînt, se supuneau formelor înghețate, prestabilite. Descopeream cu uimire că, în definitiv, știusem de totdeauna acest lucru, că-l învățasem de-a lungul întregii mele vieți, atunci cînd dădeam lucrurilor un nume, că întreaga mea educație cuprinsese ca premiză exact ceea ce mi se părea că descopăr în acest moment. Era și firesc. În definitiv, mi se sublinia doar ideea de permanență. O descoperire de tipul revelației, absolut nouă și ruptă de experiența mea anterioară, ar fi trebuit, din chiar punctul meu de vedere, să-mi pară suspectă. M-am întins pe patul de iarbă și frunze, mult mai ușurat, pentru prima dată, de atîtea zile, cu adevărat relaxat. În mod ciudat pentru situația mea nu-mi mai era deloc frică, și nu mai aveam nevoia să-mi imaginez o execuție într-o vale feerică a piersicilor înfloriți, nici un fel de ușurare și ridicare spre albastrul cerului, ca atunci cînd am luat hotărîrea că nu mă mai puteam întoarce. Nu regretam că plecasem, desigur că nu puteam fi complice la tortură, dar acum o condamnăm fără pasiune, și mi se desvăluia mai mult inutilitatea și ridicolul ei, decît adevărata ei grozăvie. Nu mă gîndeam la moarte, pentru că presupuneam, potrivit ideilor care mi se desfășurau prin mînte cu o anumită lentoare sigură, fără febrilitate, că moartea e totuși un fenomen individual, că de fapt nu există. Era prima mea mare eroare logică. Scăpasem de spaimă, fiind gata să absolv multe fapte de răspundere. Nu-mi mai închipuiam ghețari implacabili și străini, viețile oamenilor nu mi se păreau lipsite de importanță și condamnate oricum la piere din cauza unor cicluri nedirijabile, ca în noaptea aceea cînd m-am întors de pe front. Viețile oamenilor mai aveau importanță, în măsura în care o desfășurare în limita formelor, se dizolva în propria lor generalitate. Și eu eram tot un caz individual, și aceasta era tocmai latura neesențială. De aceea, putea să și piară. Numai neesențialul piere, de aceea e neesențial. Hotărîrea mea de a fi histolog, de a nu mai face medicina clinică, începuse să se contureze chiar de acolo, din pădure. Simteam din nou nostalgia microscopului, a liniștii sălii de laborator unde nu pătrund gemete. Lumina e filtrată prin perdele și mi-aduceam aminte de lamele de microscop, cu preparate bine fixate și colorate. Esențialul rămînea pe ele, nu agitația aceea sterilă cu care se ocupă fiziologii. Noi, morfologii am crezut atîta timp, că sîntem depozitarii adevărului și că fiziologia capătă un sens doar în măsura în care descrie eforturile fiecărei celule de a-și păstra forma. Toate revoluțiile și eforturile sînt conservatoare, mi-am spus odată, după cîtva timp, și trombele

de substanță care intră și ies nu fac decît să se subordoneze. E adevărat, m-am gîndit mai tîrziu, și formele se schimbă, dar există atîtea legi în biologie care demonstrează că de fapt evoluția e o supraetajare a formelor, care sînt incluse în manifestările ulterioare.

Am stat întins o vreme, cred chiar că am și adormit, și, indiferent de timp, somnul mi-a fost adînc și liniștit. După aceea, am plecat spre București, mi-am căutat hrana, dar, de fapt, nici nu-mi mai aduc aminte, decît cu un oarecare efort, ce s-a mai întîmplat, pentru că de fapt de atunci mă pregăteam să nu mai am biografie. Liniile mari ale vieții mele mi se păreau că sînt stabilite și, în parte, cel puțin pînă nu de mult, era și adevărat.

Și totuși ce puțină dreptate am avut! Poate că reacția mea era normală, că în urma acelei scurte revelații a absolutului individual, de atunci de cînd pîndeam o tortură, de care indirect eram vinovat, nu puteam să mă apăr decît tot printr-un absolut, de data asta general. Îmi opuneam o parte a adevărului, o latură a lui, care mă îngrozise, prin cealaltă latură a lui. Scrisorile astea reprezintă dovada eșecului meu. Acea plăcere resimțită în prima seară cînd ți-am scris, atunci cînd stînd în biroul meu am avut revelația unor forme modificabile, turtite, și purtătoare ale sentimentului pe care mi le-ai transmis tu, era răzbu-narea laturei antinomiei pe care am exclus-o atunci în pădure, și am ignorat-o sistematic atîția ani. Mobilierul din cameră se turtea și-și modifica proporțiile, simbolizîndu-te pe tine sau poate mai exact, tu simbolizai capacitatea lui de modificare pe care am respins-o de aducă-toare de pericole și neliniște. A trebuit cu eforturi, zile în șir, să pătrund pînă la rădăcina întregii mele poziții ca să te explic, să-mi dau seama ce a reprezentat această abatere atît de stringentă de la regulile pe care mi le fixasem. În definitiv majoritatea oamenilor, chiar dacă nu-și închipuie să gîndească atît de sever, tot nu se îndrăgostesc de fete cu treizeci de ani mai tinere. Cine și-ar fi închipuit că se va întîmpla asta cu mine? Echilibrul meu este acum zdruncinat, cred că știu de ce a trebuit să trec prin ridicolul acestei dragoste secrete și al scrisorilor care o întovărășesc, și totuși nu s-a terminat totul. De fapt acum, foarte tîrziu, noaptea, mi-e dor de tine, și voi căuta să te întîlnesc cît se poate de repede. Poate voi îndrăzni chiar să-ți vorbesc. Mă așteaptă un lung drum pe jos, pînă acasă, în care am să hotărăsc ce-ți voi spune, dacă totuși voi îndrăzni. Trebuie să fac mai multe variante.

Cum zgomotul

de **Al. Philippide**

*Cum zgomotul acopere ștergînd
O melodie care-nvie-n gînd
Sau cum din floarea de demult adie
În gînd mereu mireasma melodie :
Cînd fuga clipelor e-atît de mare
Încît se-apropie de nemișcare
Tu simți cum inima de timp se-ndoaie
Ca o-ncărcată creangă după ploaie*

*N-ai apucat să te mai culci pios
În templul lui Asklepios
Ca să culegi în vis vreo știre
Din vremea fără drum în amîntire.
Dar și mai mult ți-ar fi plăcut s-adormi
Pe-o coastă din Tesalia bătrînă
Și să visezi că saltă din țărînă
Titanii încă tulburi și înformi.*

*Mireasma din corola scuturată,
Culeasă de un vers sever.
Aleasă dăinuie-n durată
Ca limpedea columnă-ngîndurată
Din insula lui Euhemer.*

Mînerul

de Demostene Botez

*Îi port în mine chipul cînd ieși
Din bezna minei, ca dintr-un mileniu.
Avea un felinar c-un bob de zi,
Scos din mormîntul nu știu cărui geniu.*

*În inima pămîntului găsisese
Nestînsă zgură de căzute stele
Și ca un meșter făurar de vise
O dăruia cu mîinile lui grele.*

*Și-n casele sărace a aprins
Cărbunii lui, ca moaște de vestale :
Un fulger mic, subt coperișul nins,
Din sarcofaagul pulberii astrale.*

Mihai Beniuc

Așa va fi pururi

*Caut cîntecele Noului
Dincolo de claviatura pianului
La stînga și la dreapta.
Cîntecele Străzii
Mi-au pătruns prin ferestrele sufletului deschis
În casă
Ca speriate de furtună.
Caut culorile Nevăzutului
Dincolo de infraroșu, dincolo de ultraviolet,
Dar curcubeul cabrat ca o ciută
Flutură după furtună
Peste copacii grădinii.
Caut vocile Tăcerii
În lumea fără sunet a Non-materiei
Dar strigătele de durere,
Iubire și ură,
Moarte și nădejde
Bat toba la mine-n timpan.
Dudue munca,
Troznește-ndoindu-se grinda Trecutului,
Viitorul se despică-n șapte culori.*

*Așa va fi pururi,
Cît hidrogenul în soare
Va exploda, ca să dea atomul de heliu.
Mă uit la soare
Lumina lui fură lumina ochilor mei.*

Adăpost

*N-am să mă-ntorc niciodată de unde am plecat,
Niciodată nu voi mai fi același,
Locul se va fi schimbat.
Recunoașterea-i o dorință de regăsire.
Există numai găsiri.
Adio,
Amurgule,
Cu coiful tău albastru peste munți,
Cu soarele căzut ca o grămadă
De aur
Printre norii lacomi și cenușii ca lupii.
Mîne nu va mai fi același soare —
Alte pete,
Altă dogoare,
Altă temperatură
Alte fețe
În aproximativ aceeași natură
La dimensiunile timpului dat.
Cine a-noptat și strigă ?
Venîți aici
E un adăpost de tăcere,
E o peșteră
Săpată de apa meșteră,
Aici pe munte-ntr-o coastă.
Timpul trece pe creastă.*

Întîlnire

*Poarta sufletului tău era dată-nlături,
Peste ferestrele albastre lăsate pleoapele,
Buzele — prag între zîmbet și plîns.
Mănunchi de fin roșu — acoperișul casei tale.
Și vorbele sunau rar ca-ntr-o sfirlează uitată și iar
învîrtită de vînt.
Am ridicat pleoapele tale,
Iezere de lotuși m-au privit prelung.
Poate m-ai fi lăsat să intru fără să-ți pese
În iatacul inimii tale.
Am vrut să te-nsoțesc și nu știai unde.*

*Pe mescioara frunții tale
Stăteau ca niște cireșe albe
Douăzeci și unu de ani.
Atît adunaseși din livada timpului.
Și nu știai ce face cu ei.*

*În cer se cocea pînea soarelui pentru toți
Și cerul o-mpărțea felii tuturor.
Dar tu aveai douăzeci și unu de ani.
Și soarele era orb.
Și cerul era orb
Și pînea se-mpărțea la nimereală
Și ochii tăi nu vedeau de lotușii ce-i năpădiseră.
De-aceea nici nu m-ai văzut
Cînd am plecat.*

Frunze de toamnă

*Nici nu mai știu cînd au plecat, dar nu-s
Pe lîngă casa noastră rîndunele
Și zilnic mai de vreme e apus
Și-adesea dimineața-s neguri grele.*

*O, anotîmp al adormirii lente,
La ce atîți cercei de aur ard
În ramuri ce s-ableacă somnolente
Spre strada liniștită, peste gard ?*

*Castanele sînt poate castagnete
Scăpate neglijent pe caldarîm
Și cugeți poate că-s culori și pete
La fel în cosmos, pe un alt tărîm.*

*De-acum de altă viață nu e vorbă,
A ta și nici a cui, după mormînt —
Pot unii, alții să-ți mai sufle-n ciorbă,
Dar dincolo nici ei nu au cuvînt.*

*Hambarele rămîn aicea toate
— De-ar fi măcar mai pline de belșug ! —
Și lasă-i toți să ia pe apucate,
Făr'să se mai gîndească la coșciug.*

Să nu rămînă doar pe dinafară
Cei prea cuprinși în forfoteala muncii,
Ai tăi, acei de veacuri, dragă țară,
Și mai cu samă — fiți cu grijă — pruncii !

Iar eu, cît anotimpu-ncet se uscă
Ca un călugăr într-un sarcofag,
Cunună-mi împletesc din lăuruscă,
S-o pun pe frunte-mi, cîntăreț pribeag,
În mîină cu toiag pornind în lume
Pe cînd îmi cade frunza peste nume.

Destin

de Ion Alexandru

Oricît s-ar agita lupii nu pot
să-nhațe ciocîrlile.
Își iau culorile pămîntului
bruni toamna, de ceață roșcată
ca frunzele în agonie,
verzi capitonat cînd gîlgîie vlaga
prin oasele cucutei
și stau în pîndă neobservați.
Îi rîcîie-n urechi trilul ritmat,
putința de-a pluti în zbor
cînd coarda vîntului primăvăratesc
zace moleșită pe-o vîină limpede de dimineață.
Rîvnesc înrăiți neliniștea primară,
cuibul unde și cum bine venit,
hrana puțină și la întîmplare,
somnia cerească pe vise
ciocîrlile-n cer cîntînd ; așa e datul firii
sporind liniștea cu-n dor neprevăzut
și lupii dedesubt cu gîturile-n urlet
întinse neînterupt pînă cînd moartea
sus îi copleșește și cad inerți
într-un vîrtej nebun.
Sapă gropi de vînătoare cu jar pe dedesubt,
lațuri întind pe lacuri și-n fîntîni
lupii stolul de ciocîrlii să-l zădărnicească.
Din martie pînă-n octombrie adînc
lupii hrănesc doar pînde și iluzii —
iarna abia, învinși, organizat
trec bruși, înfometări
la vînătorii mai pămîntene
în timp ce ciocîrlile, la rădăcina holdei,
sub marile zăpezi
putrezesc de nimenea știute.

Decastihuri

ISTORIE

de **Andrei Ciurunga**

În țara mea războiul intră ca un străin.

*Cu chivăra pe frunte și trupul prins în zale,
strivi bordeie calde, răci nădejdi în cale.*

*Iar bobul de secară, ca niciodată plin,
bău atîta sînge din piepturile goale
că se-mbătă cu moarte ca oamenii cu vin.*

*Tîrziu tăcu pămîntul sub noul său destin
și-n țara străbătută de lungi fiori de jale
veni maternă pacea cu faldurile sale
s-aprindă cîte-un zîmbet în fiecare spin.*

CREAȚIE

La început, iubito, ai fost tu.

*Veni apoi, înfiorat în sine,
cuvîntul — vers cu vers — să ți se-nchine.*

*Intîiul întuneric începu
în ochii mari, cu nerăbdări feline,
și-n trupul alb lumină se făcu.*

*Bolnav de sete, sufletul bău,
și-acum aștept să te desparți de mine,
cum apele creației virgine
de mîlul ce-n uscat se prefăcu.*

Cuib de viespi

de Ștefan Luca

M-am trezit, learcă de sudoare, după miezul nopții. O noapte fără lună, cu stele nemișcate, ca țintuite pe bolta cerului, mă întâmpina cu răceală, ostilă. Adormisem în groapa patrată, săpată de săptămîna trecută de una din bateriile antitanc. Săpată pe jumătate. Soldații mei au căptușit-o cu paie smulse dintr-un stog de sub deal. M-am ridicat, înțepenit de nemișcare, de culcușul tare, scutu-rindu-mă de firele de paie. Erau umede.

Roua, am șoptit, și-mi părea rău că sînt întors din nou spre ziua care mă aștepta. Aș fi vrut mai bine să dorm, să amîn răspunsuri, să nu macin, ca ieri și ca de-o săptămîină, același amestec de scirbă și teamă, la care se adăuga nehotărîrea.

Deslușii silueta lui Gherasim, căci am ajuns să-mi cunosc oamenii după semne neașteptate. Nu numai vocea, tusea, mersul ori vreun alt tic pot fi semne de recunoaștere. Pînă și o cută pe veston. Sta cu arma la picior, cu spatele spre noi.

Încă o zi, anunțată de adîncă tăcere a nopții cu de-abia bănuita ei trecere spre revărsatul zorilor, însemnată cu dungă viorie din zare. Dar pînă la incandescența pădurii mai sînt cîteva ceasuri. Silueta santinelei, Gherasim, tot cu spatele spre mine, încremenită. Mă gîndesc la rouă, care-mi deșteaptă imagini, ca și uitare, din copilărie. Realitatea ar trebui să mă smulgă din lumea pe care o rechem totuși ca pe-un refugiu. Spre dealurile împădurite nu privesc. Sînt patru ani, exact patru ani, de cînd le-am privit îndepărtîndu-se, suferind cum pentru prima oară în viață se poate suferi total. Părăseam brusc copilăria odată cu satele și orașul în care copilărisem. Să nu mă mai gîndesc deci nici la acel septembrie 1940, la căruța clănțanind din toate încheieturile pe drum, la îndemnul răgușit al căruțașului, la luminile orașului care se depărtau. Cînd închideam ochii trăiam iluzia că dimpotrivă, se apropie. Într-acolo nici acum nu privesc, decît cu stringere de inimă, căci acum patru ani, noaptea, plecam în refugiu. Ar fi timpul să mă întorc, da. Acum nu mai încape îndoială, mă reîntorc, pentru că nu s-ar reîntoarce atît de stăruiitor, uimitor de limpezi, cu amănunte hotărîte parcă să-mi redeștepte vechea durere, îngrămădindu-se mai ales în vise, rupte la jumătate de cel care mă prinde de umăr și mă trezește, toate amintirile!

Mă aștepta, așa dar, încă o zi. Izbucnea fără pauze, fără să-mi lase timp, cu toate ale ei. Azi e miercuri, zi în care va trebui să vorbesc oamenilor, să le spun adevărul. Cu acest gând am încercat, pe colacul mantalei răsucită sul, sub căpătii, să mă liniștesc și să pot să adorm, cu gândul că ceea ce pare de nedeslușit, încurcat, ca o problemă dificilă, întotdeauna se rezolvă simplu, aproape copilăresc de simplu, ca descoperirea vaccinului.

★

Așteptasem un argument dur, căruia să nu i se poate răspunde, evident, de netăgăduit ca un postulat. Îl aveam și tocmai această realitate acum mă durea și mă neliniștea. Eram de mult convins, numai că printr-o ciudată răsucire de argumente, nu admiteam. Nu voiam să admit! Acceți mai curînd ideea că tu ai greșit, că judecata ta suferă. E peste măsură de greu să admiți că un om te fură, sau că e laș. Fiind cu totul străin de psihologia trădării, nu admiteam reala existență a omului care e capabil s-o facă. Îmi descopeream slăbiciuni la care nu mă gândisem, îmi descopeream că nu sînt încă stăpîn pe o anume artă de-a trăi și înțelege, de-a întîmpina aspectele joshnice ale vieții cu destulă tărie. De aici nehotărîrea mea, amînarea, inexplicabila nădejde că locotenentul va da un semn, va reveni, el sau mesajul său, la care se adăuga, cu bunăvoință retușată, de două zile, teama, prezență pe care n-ar fi trebuit s-o ignor. Aseară, în vreme ce oamenii își potriveau păturile, i-am surprins privindu-mă tăcuți, așteptînd parcă ceva. Poate mă muștrau. Vlasa fixase posturile, schimburile, culcîndu-se imediat. Obișnuit întîrziam, vorbind pînă noaptea tîrziu. Nu l-am chemat la mine.

★

L-aud pe Gherasim tușînd. M-a văzut, desigur. Stă tot nemișcat. Lîngă mine doarme Valerică. Între noi a așezat, în lung, o grindă pe care se usucă obielele. Doarme de-obicei încovrigat, ca un colac, în groapa care n-a mai ajuns la adîncimea cerută de regulament. Săpatul s-a oprit la jumătate, ca niște intenții retezate. Nu s-au adus decît două grinzi, iar poziția e descoperită. Mă întreb a cîta oară? Dacă nu cumva soldații îmi ascund ei înșiși, ca să mă cruțe, că au înțeles totul. Prea mă privesc cercetător, prea așteaptă un ordin, oricare ar fi el, și abia am apucat să-l formulez și s-au și repezit să-l execute. Sau, poate, ca și mine, nici lor nu le vine să creadă, nutresc și ei speranța, iluzia, într-o revenire. Adevărat, ar fi din cale-afară de greu să-ți închipui posibilă măcar o astfel de purtare, căci în acest caz trebuie să-l anulezi pe-un om, să-l scoți în afara legii, să-l arunci din lumea ta.

Dar, ceea ce mă desznădăjduiește, e capcana asta a monologurilor, a probabilităților, ipotezele, explicațiile, edificiul acesta sucit și complicat de argumentări pro și contra, pe care mi-l clădesc singur și în care sînt prins. Am o jumătate de pluton, două grupe în primire, sînt izolat în cîmp, îmi încep activitatea de ofițer în împrejurări stranii, neizbutînd să mă descurc. Două grupe mi-au fost trimise în avangardă, apoi s-a fărîmițat compania. Locotenentul Tiberiu Olteanu nu-mi poate răspunde la întrebări. Nu i le-am pus atunci cînd trebuia. Mă intimidă pînă și uniformă lui decolorată, bine strînsă pe corp. El plecase cu grupul de comandă. Colegilor mei, sublocotenenții Duică și Octavian Tețu, le-a dat unghi de marș.

— Ce le spunea oamenilor ?

Întrebuse Tețu. Vocea-i tremura. Ghiceam că și lui i se pare ciudată de neînțeles, măsura de-a ne dispersa. Vocea-i tremura.

— Decideți voi pe parcurs. Și, în definitiv, nu-i necesar. Ce, ăștia întrebă ceva?! Dacă întrebă înseamnă că i-ați instruit prost!

N-am avut ce face. Am coborît spre Urca. Aici a început. Acuma calculez, rece. Dacă aș fi plecat imediat, direct spre sud, spre Mureș, ar fi ieșit de mult din capcană. Acum, în această dimineață de miercuri, căile sînt închise. Sîntem încercuiți.

2

Sînt dator cîteva explicații. Evenimentele, ultimele, s-au precipitat și ne-au prins, de fapt, împrăștiați prin comunele de graniță. Locotenentul Tiberiu Olteanu s-a întors, călare, din Turda, fără ca în seara întoarcerii să ne fi comunicat altceva decît, ca pe un fapt divers, că s-a prăbușit frontul.

— Nu-i o noutate, a observat Octavian.

— Și sîntem în război cu Germania, știați?

Cu aceasta discuția luă sfîrșit. Locotenentul se retrase, iar noi am socotit de prisos să cerem amănunte. Era tîrziu și așteptam dimineața.

În noaptea aceea n-am adormit. Am fumat țigară, după țigară, iar cînd m-am uitat la ceas, trecuse de douăsprezece.

— Azi a fost miercuri, am spus, ca și acum.

Poate că în satele din Ardeal, înșirate de-alungul așa zisei granițe, să nu se fi fixat, în conștiința lor, ca acel de neînlocuit „dincolo“, care desparte net, linia desenată la Viena în August 1940. Țăranii aveau pămînt și-ntr-o parte și-ntr-alta. În Urca situația se prezenta la fel. Dimineața îi vedeam apropiindu-se de pichet, pe un drumeag năpădit de troscot, cu două dungi groase paralele, de pămînt săpat de care, ne dădeau binețe și ne spuneau că se duc „sub vii“, ori „după deal“, că n-ar fi stricat să ploaie atunci bine, nu să picure. Din Almaș, în același punct, apăreau ceilalți, care aveau pămînt pe „luncă“ sau „între sălcii“. Schimbau între ei știri, fumau, vorbeau de prețul porcilor, al vitelor, de cunoscuți. Nimic despre război. Doar știri că a murit Vasile, s-a prăpădit cutare. Și acele lapidare, prescurtate formule, rostite cu jumătate voce, care descopereau ceea ce nu se putea rosti cu voce tare în felul lor țărănesc, monosilabic, aproape codificat. Exprimau stări sufletești. Iar acolo departe, pe cîmp, desigur că urmau alte vorbe. Numai așa-mi explic neobișnuitul, mereu proaspătul bagaj de noutăți pe care le aflau soldații, din sat. Singura realitate care a intrat brutal în viața lor a fost războiul. Prevestit de linia imaginară poruncită de nemți, măcina de patru ani de zile, neîncetat, vieți tinere, și în Urca și în Almaș, în toate satele cîmpiei, încă o dovadă că linia aceea blestemată n-a modificat nimic fundamental.

★

Duică, în aceeași noapte, de miercuri. Scund, cu început de chelie, mereu transpirat, în timpul zilei fuma puțin. Seara, aprindea una după alta și fuma pînă îl frigeau degetele. Se gîndea, la același lucru, ca și mine, așa cum se întîmplă în astfel de nopți grele, după ce ai primit știri menite să-ntoarcă dintr-odată o situație dată :

— Știi, Căruntule, mă gîndesc la granița asta. Eu o păzesc de doi ani. Tu ești mai nou. Ai citit probabil „Ion“. Ești ardelean și desigur ai citit cartea. Mie-mi place să revin adesea, la cîte-o carte și să citesc la

întimplare, un capitol. E acolo un episod, Titu, declarat agitator, dă de unul din țărani din sat. „Vezi, domnișorule, zice acesta, tot nouă ne-a rămas imașul.“ Titu, bine înțeles e zguduit. Adică voi sinteți de neclintit. E ceva în acest popor, ceva ce ține de structura lui cea mai intimă. El e de aici, pricepi? Mi se pare, Blaga, spunea într-un loc, nu mai țin minte, că pînă și portul popular românesc, culorile, motivele lui, dansul, crește din pămînt și din peisaj. Nu distonează, se integrează. Fără prezența lui natura ar părea sărăcită.

Voiam să-l întrerup. Mi-a prins cotul. I-am simțit palma fierbinte, grea.

— Stai, stai. Arbitrajul de la Viena ne-a obsedat mult timp. Sosit aici mi-am dat seama că pentru oamenii ăștia, care ne trec zilnic pe dinainte, țărani ăștia cu pălării de paie cît roata carului, îmbrăcați în izmene largi din cînepă aspră, el nu există. Granița-i o ficțiune. S-a modificat numai drumul. În loc s-o ia pe cărare, face cîteva sute de metri în plus. Cărarea veche însă a rămas. N-au năpădit-o încă buruienile. Nu le-a modificat viața și nici nu se putea să se întîmple așa ceva. O consideră un accident, trecător. El e de aici, cu rădăcini, cu părinți, cu moștrămoși îngropați aici. Sint calmi, netulburați. Notarul, venit de aiurea, impus, e sistematic înșelat. Grînele se ascund în cuptoarele de piine. Tu n-ai de unde să știi, dar eu știu că fiecare casă are cuptor de piine, aproape toate refăcute. Înainte nu avea fiecare casă. De ce? Pentru că acolo, între doi pereți, se ascund cerealele. Cum crezi că ar rezista cu 60 de kile de grîu sau porumb? Autoritățile, ele însele, lucrează într-un fel ciudat, ca și cum și-ar da seama că prezența lor e întîmplătoare. Cel puțin, în Almaș, notarul nu și-a adus încă familia. De altfel, de-o săptămînă e plecat din sat și nimeni nu știe unde. Cancelaria e zăvorîtă. În schimb, granița s-o închis, formal. Oamenii trec noaptea pe cărările știute. Căruntule, asta voiam să-ți spun, graniță nu mai există, pricepi? Asta-i!

A doua zi ne-am despărțit cu toții.

★

Trimis, apoi, spre Urca, intrat într-o zonă în care nemții mișună, ca zăpăciți. Știm, ne-o spun oamenii întîlniți pe cîmp, încapățînați să adune porumb, să sape cartofi. Ne-o spun cunoscuții noștri, din Urca. Vin noaptea, cred, în înțelegere cu soldații. Mie nu mi se pare deloc că sint zăpăciți. Au împînzit satele, cătunele, scot oamenii să sape tranșee, rechiziționează, în stilul lor, metodic, vite, păsări, confiscă grîu. Neliniștea oamenilor mei sporește. Iar aseară, au aflat, că drumul spre Mureș ne este închis.

Olteanu, locotenentul, nu mi-a trimis nici o veste. Vlasa m-a ceretat îndelung cu privirea, apoi a plecat spre groapa lui. N-a așteptat ca-n alte seri să schimbăm nici o vorbă.

Mă simt vinovat, nu știu anume de ce și cînd s-a strecurat în mine sentimentul că-s vinovat. Trebuia să-l oprim pe Tiberiu Olteanu. Dar ceilalți nu au bănuțit nimic? Parcă-i mai simplu așa, să împart vina. Comentez, ca pentru altul, la persoana a treia, situația. Un obicei din școală, adică el „n-a primit ordin“, așteaptă, e neliniștit, neliniștit cum n-a fost niciodată, ca dezarmat. Îi roiesc prin cap ipoteze, face și desface planuri, s-ar vrea, mai ales s-ar vrea mai jos, spre sud, cu cel puțin zece kilometri. Un soldat face asta în două ore marș de voie. Numără fără rost, cartușele și stelele de pe cer, n-are somn ca-n copilărie (ale cărei amintiri îl obsedează) după ce a făcut ceva nepermis și încă n-a fost

prins. Ce a făcut nepermis ? Aceea n-a mai fost copilărie. Vacanța de vară, elev în a cincea. În satul Alma, nu ăsta de-aici din față, altul, spre Socol, dincolo de Reghin. În pepenărie, lângă fata abia ieșită din apă. Și, totuși, era copil, altfel n-ar fi fugit, jignit, rușinat, de lângă fata care se oferea.

Revin, uimit, de claritatea imaginii. Nu e însă același sentiment, de vină inexplicabilă. Amintirea aceea s-a dezbrăcat de amănuntele jignitoare. Povestită colegilor, s-a metamorfozat într-o scenă cu totul diferită. În versiunea finală mă săturasem de fată, devenită iubita repudiată. Zimbesc amuzat, dar cu mult prea tardivă părere de rău. Fata era într-adevăr frumoasă.

3

Am de-odată convingerea că a sosit momentul. Sînt înfiorat nu de rouă și nici de răcoarea nopții, ci de convingerea ivită ca o explozie. Potrivesc centura și, încă nedeprins, diagonala porthartului. Acum, în clipa aceasta. Nu trebuie să mai cad în capcana ipotezelor. Ori discurs, ori lovitură, mi-aduc aminte. Și ca să previn, să mă previn pe mine însumi, îl chem pe Gherasim.

— Scoală băieții. Pornim !

Și-n același timp, în gînd :

— Nu-i o simplă plimbare, dragii mei. Pe hartă avem cam un deget, aproape un deget. Nu-i departe. Pare, așa, aproape. Trei ore de marș întins...

Și am avut, de-odată, convingerea că e chiar așa, că sînt numai trei ore de mers, ceea ce ar însemna că în zorii zilei vom zări de pe coasta ultimului deal apa leneșă a Mureșului. În Mureș nu m-am mai scăldat de patru ani, de patru veri ! Niciodată n-am fost despărțit de el, atîta vreme... O singură dată, într-o vară... Nu vreau să rechem amintirea, ci ca pe-o carte dragă o pun de-oparte, să o parcurg în liniște...

„Sus, Valerică, dormi ca un șarpe în oul cu coajă subțire. Nu mai strănuta. N-avem voie să răcim în toamna asta, chiar dacă în vestonul de vară tremurăm. Respiră pe nas. Așa... Tu, o iei la stînga, așa, să-ți văd, întreg, nasul, izbucnind de sub sprîncenele tale nemaipomenit de groase. Dinu vine după tine. Nu l-am dezvățat. Umblă cu capu-n pămînt, ca și cum s-ar gîndi la ceva numai de el știut și ține ca noi să nu aflăm. Vlasa mă urmează pe mine. Scoate baioneta, Gherasime, acum n-are rost. Leagă lopata să nu bată. Știți, voi, ce înseamnă un marș de noapte...

4

Undeva, departe, cîntau cocoșii. Vîntul încetase. Nu mai pieptăna porumbiștile, făcînd ca noaptea să ni se pară mai încremenită. În împărăția ei tainică, ca niște contururi ciudate, grele, se distingeau spinările de deal, ciudate cum numai pe cîmpia aceasta ardeleană le întilnești. Impresie de haos geologic brusc oprit. Dealuri aride, cu versante ca rase cu briciul, fără pic de pădure pe spinările lor prelungi. Ziua se deslușesc tufișuri risipite ca-n joacă, de merișor și măcieșe, care te fac să te gîndești că cel care a trecut cu briciul, în grabă sau în glumă, a mai scăpat un smoc de păr neatins.

Plutea acum în miez de noapte, deasupra dealurilor și de-a lungul văii, ceva amenințător, te așteptai ca vîntul s-o ia din nou la goană, să izbucnească flăcări, să fulgere detunînd arme.

Trăiesc acest sentiment, căci iar ne-am oprit.

În fața noastră, nu pot aprecia exact, joacă lumini. Știu că e un sat, noaptea însă mă ține în chingi. În ce parte mă aflu pe coastă? Nu am voie să mă înșel. S-aud și clinchete, zgomote metalice. Poate sînt căruțe, fug oamenii din sate?! Unde să fugă? Aici nu sînt păduri, să se ascundă! Olteanu ne-a despărțit. Fac un calcul rapid. Trei plutoane forțam trecerea. Cu două grupe nu pot. Încă un argument împotriva lui. A premeditat? Fără indoială. Unde o fi Duică? Poate pe Arieș. La Tețu nu mă mai gîndesc.

O soluție ar fi fărîmițarea. În grupe de doi sau trei te strecorei cu mai multă ușurință. Nu se poate însă, simt undeva, iarăși cercetîndu-mă, teama. Aș fărîmița în acest fel răspunderea. Mi-aș împărți oamenii, apoi treaba lor, descurcă-se!

Și acolo, la Mureș? Nu se poate, îmi spun. Toți împreună însemnăm încă ceva... De bănuielile mele, legate cu Olteanu, nu vreau să le amintesc...

Aud un huruit înăbușit, ca venind de sub pămînt. Toți sîntem atenți. I-am văzut tresărind. Oare ce gîndesc oamenii mei? Tac toți, ca niște bușteni. Sînt și eu atent și încă o dată constat că solicitat peste măsură un simț, cere sprijin și celorlalte. Văzul, prelungit în auz! Vreau să țin bine minte asta, să mi-o însemn mîine. Huruitul descrește. Așa mi se pare, deoarece tot îl aud și parcă-i pipăi drumul în întuneric.

Lîngă mine e Gherasim. Băiat de munte, din Vaduri, lîngă Neamț. Foarte înalt și foarte pistruiat. Nu știu, nu pot ghici de ce băietii-i zic „maiug“. Facem, adică am făcut parte din același regiment, de unde am plecat apoi la școală. Mi-a spus-o abia acum, pe graniță.

— Mai stăm mult, dom' s-lent?

Nu răspund. Insistă:

— Păi, ce facem?

Tac din nou. Îl simt neliniștit după cum își freacă palma de pantalon. Îi spun de-odată:

— Gherasime. Ieri arma ți-a fost murdară...

Aș vrea să-i spun ceva aspru, aspru de tot, acestui ostaș voinic rămas un copil, oarecum. Poate astfel i-abat gîndurile și frica. Aș vrea, ca prin vorbe și măsuri grave s-o închid și pentru mine.

— Să nu crezi că sîntem la pichet, în repaus, și ai timp de furat prune. Dimineată să fie lună! Ai înțeles?

— Înțeles, șoptește el și îmi dau seama că n-am reușit.

Căci nu-mi pot ascunde încă mînia, încordarea, amărăciunea, nici tremurul glasului. Asta să fie unul din secretele neînvătate la teorie? A ști să te domini, să răsucești în tine tot ce e personal, toată povara?! Să pari de neatîns, imperturbabil? Desigur, acum înțeleg, aproape mă înveselește descoperirea. Pe mine mă caută ochii lor, după mine li se schimbă pînă și expresia feței. Au nevoie de asta și sînt singurul care le pot da asta. Impresia de neatîns, de răceală și siguranță.

— Spune-mi unde doarme Vlăsa?

— În groapa de lîngă răzor, răspunde el repede.

Vlăsa Ilisie, sergentul grupei I.

— Unde ai zis?

Gherasim, după o pauză:

— În adăpostul, ăla...

Tresar. N-a mai zis *groapa*. Cuvîntul a căzut greu între noi și a ricoșat prevestitor.

— Vezi, că...

Gherăsime, m-am înșelat din nou.

Din nou răzbate, crescînd ca o amenințare de neînlăturat, huruitul acela îndepărtat. Acum se apropie...

5

Un sfert de ceas cu Vlasa și Valerică Grecu. Sîntem pe răzor.

— Tu ce vechime ai, Valerică ?

— Șase luni.

Ar fi trebuit să plece de mult de la pichet. Ordinul s-a rătăcit și caporalul Valerică Grecu se ocupa, în continuare, de aprovizionare.

— Vine și azi, omul acela ?

— Negreșit, domnule sublocotenent !

Valerică rostește cu plăcere fiecare cuvînt. E unul din oamenii cărora le place să fie ascultați.

— Vine din nou. La ei, în sat, sînt nemți.

— Și-n celelalte sînt, face Vlasa. De-ar fi vreo pădure pe aici... În cucuruz mi-i frică mereu.

— De ce ? În cucuruz, cum zici tu, îl auzi de departe...

— Fleacuri, zice Vlasa.

— De-ar da un semn locotenențul nostru...

Încrezător, zîmbește, ca și cum ar fi convins că va apare Olteanu și odată cu mustăcioara-i neagră, nemții vor dispărea.

Valerică-i bucureștean. Copilărise în Floreasca, în paianță fină, zicea el. La început s-a simțit cam străin între băieții, cei mai mulți, veniți de la țară, oameni care nu văzuseră un oraș mare. Habar n-aveau ce-i aia paianță și rîdeau cînd îl auzeau vorbind repede, cu importanță, încăle-cînd cuvintele. S-a adaptat însă repede, fiind într-adevăr un băiat bun, îndemînat. Băieții au aflat că Valerică nu-i ceea ce ei își imaginaseră că trebuie să fie un bucureștean, adică șmecher, gata să-ți facă o farsă. Lucrase la „Ford“, ca lăcătuș. Asta le-a impus. Valerică, la rîndul lui, i-a descoperit și s-a apropiat firesc de ei, fără acel aer de superioritate, jignitor, întîlnit la orășeni pentru feciorii de la sate. Au legat prietenie, o prietenie cum numai în militarie se încheagă. Părinții lor în poveștile ațît de des repetate, încît se știu de-acum pe de rost, despre anii de armată, vorbeau tocmai despre astfel de prietenii. Nu se pot șterge din memorie și, cînd la țîrguri, întîmplător, dai de-un *contigent*, e peste putință să nu cinstești întîlnirea, să nu răscolești întîmplările vechi, să nu-ți aduci aminte, din nou, de tinerețe...

Voiam să ocolesc din nou, să nu amintesc de Olteanu. Să-l considerăm pierdut, inexistent. Dar m-am decis brusc.

— Nu-l mai așteptăm. (Sau voi ați crezut că pe el îl așteptăm ?) Noi avem misiunea noastră. Dacă ar avea ceva nou de spus, m-ar înștiința.

— Acum ? se miră Vlasa.

Îl văd pe Valerică posomorîndu-se. E băiat frumos, Valerică ăsta ! Ce anume are frumos n-aș ghici. Poate ochii, poate bărbia, mai curînd aerul acela hotărît, de bărbat, pe care i-l descopăr pentru prima dată. Nu știu de ce, dar aș vrea să-l vadă maică-sa acum.

Tăcem. Huruitul crește din nou și-și schimbă mereu direcția. Nu l-am auzit acum o clipă, dar știu că n-a încetat, doar că nu l-am mai auzit eu. M-am obișnuit cu el, de cînd îl aud. E ca o durere continuă, mereu prezentă, care poate cunoaște răstimpuri de aparentă molesire,

scădere, ca să se facă simțită din nou prin clipe acute, ca un paznic de închisoare pe care-l știi acolo neîncetat, de care afli că-i acolo în fața ușii, din cînd în cînd, prezența fiind cu atît mai neliniștitoare. Ancorările în lumea copilăriei sînt inevitabile și mă pomenesc zîmbind : dar de unde să mai răsară amintiri, din moment ce altceva nici n-a mai fost, decît copilăria și o pubertate dezolantă, strivită de război ?! Am crescut în vecinătatea unei fabricuțe de oxigen. Îmi sună și-acum în urechi bătăile ei sacadate, gîfiala respirației ei, zi și noapte. Tresăream cînd se oprea... ajunseseam să n-o aud. Dacă se oprea, mă trezeam și din somn. Oprită, fără să aud respirația ei, era ca și cum s-ar fi destrămat liniștea...

— Și-acum, îl aud pe Valerică, întrebîndu-l pe Vlăsa.

— Acum, îi răspund eu, rar, ca împingînd departe zvonul adus de vînt, la noapte ne urnim, spre Sud-Vest. Spre Luna.

— De ce spre sud-vest ?

Întrebase Vlăsa. Spusesem Sud, înainte.

— Și locotenentul ?

Tocmai de-aia, tocmai din cauza locotenentului schimb unghiul de marș. Păstrez pentru mine explicațiile. Mă mir că n-am luat mai curînd această hotărîre. Ordinul nu sună așa, adevărat. Dar eu vreau așa, tocmai să nu pic în cursă. Și, poate, îndemnat de speranța secretă că-mi voi regăsi grupele...

În vale se țes fufioare albe, prelungi, de ceață. Par un caier de lînă sfișiat de unghii nervoase, neliniștite, care vor să acopere tufișuri și șanțuri și nu le ajung șuvițele. Încet, chinuit, se luminează de ziuă. Iarba-i jilavă...

Silueta aplecată a găsit-o întîi Vlăsa. Are cei mai buni ochi din companie. Și totuși nu are poreclă. Aproape toți au, semn al familiarizării. Poate fiindcă-i taciturn. E din Sălaj și-i place să bea și rezistă, nu se îmbată. A dus mîna la automat. Gestul se frînge. Silueta s-a mistuit ca să reapară lîngă noi, aducîndu-mi aminte de vîrtejul de apă de sub piciorul podului mare, care înghițea cîte-un ciot adus de valuri, îl cufunda, ca să-l arunce cine știe unde iarăși deasupra. Trag piedica pistolului. Vlăsa-mi suflă cald, în ureche :

— Omul nostru ! Auzi, Valerică ?

Auzim toți, cum să nu auzim. Din mari depărtări poate plutea cu largi aripi deschise, ca un vultur, de multă vreme, oprindu-se aici sub norii vătuiți din înalt.

— Trage artileria !

6

N-aș afirma nici acum, după atîta vreme, că așteptam să le aud cele trei bubuituri distincte de artilerie. Dar că ele mi-au dăruit o anume certitudine, pot afirma. Zona incertitudinilor strecurase temeri ca atunci cînd pericolul se scaldă în necunoscut, n-are nici formă, nici direcție. Fixat dintr-odată, dobîndind dimensiuni, conturîndu-se cere un răspuns, o atitudine. O misiune de luptă nu se reduce la un deget purtat pe hartă, la un calcul al forțelor tale, la alegerea orei. Acestea-s doar începutul, acel impuls declanșator. Trebuie cu ochii tăi să vezi, pe oamenii tăi să-i simți, să respiri acolo...

Omul nostru se apropie și mai curînd se prăbuși decît se așeză, pe brînci, lîngă noi.

Gemu adînc. Era un om, un țaran fără vîrstă, cu părul rar, încă-runțit, cu o față osoasă, închegată din trăsături puternice.

— Ce s-a-ntîmplat ? Ești rănit ? îl întrebă Valerică.

Și spre mine :

— E omul despre care v-am vorbit, domnu'sublocotenent.

Omul mă privi, o clipă, apoi îi răspunse tot lui Valerică. Îi venea mai ușor :

— Nu, domnu' Valerică. Nici un bai !

— Atunci ?

— Numai că au adunat toate vitele. Ne mîină cu ele către Cluj. M-au pus pe mine. Că nu-s tineri prin sat. Au adunat tot : vite, porci. Și galițe...

— Măi, să fie, făcu Vlăsa. Așa o fi și pe la noi...

Nu se desmint, nemții. Îmi imaginez minuțiozitatea, regularitatea de ceasornic a execuției. Recensămînt, tabele, evaluări, ochi impasibili, urechi surde la plîngerii. Trebuie să fi dominat scîncetele copiilor speriați, vaietele femeilor. N-ar trebui să mă impresioneze astfel de știri, dar ele mi-amintesc de profesorul nostru de istorie, în felul lui maniac. Ne obliga să desemnăm în tuș pe marii oameni pe care i-a avut țara asta, pe Ștefan, pe Mihai, pe Matei Basarab, pe Vlad Țepeș.

— Să-l desenați și pe Horia, că și el li-i asemeni, zicea el. Așa se întipărește mai bine istoria în căpățîna voastră. Știu eu. Cît timp îi trași în tuș cușma lui Tudor, la el te gîndești, la el, la fanarioți, la fîntîna în care a fost aruncat. Așa să-i învățați istorie pe școlarii voștri ! Cu desene, cu hărți, cu chipuri. Nu numa' s-o asculte, să o și vadă, s-o trăiască. Aia nu-i lecție de istorie, zicea, cînd nu se-nrîncenă carnea pe tine gîndindu-te că în vreme ce Ion-Vodă era rupt în bucăți, Golia mai trăiește, pricepeți ? Să simtă cu durere frîngerea lui Horia la Bălgrad, auziți ?

„Autohtonii au alte drepturi, ca și natura...” ne-a citit el într-o zi din Sadoveanu. Îl auziți ? Asta s-a întîmplat la Deva. Ce frumos ! Regiuni în care se scufundă ca-ntr-un trecut. O spune Sadoveanu care ne-a lăsat cele mai bune romane istorice, care se plimba ca la el acasă în palatul domnesc din Suceava și care-și rîdea pe sub mustață de poznele lui Ionuț Păr-Negru. Căci autohtonii-s de neclintit, ca brazii, ca și natura“...

Deoarece în acel an școlar erau interzise aluziile la Mărășești, Oituz, suspectate toate cărțile legate de înfrîngerea germanilor în primul război mondial, proscrise opere și scriitori, parcurgeam cu sete pagini din Mau-pasant, din Remarque. Profesorul nostru rezista în felul lui. Se oprea cu predarea în anul de grație 1899, încheind : de-acum începe secolul XX. Un singur capitol îl relua, fără să ne mai ceară nîoțițe, condițiile capitulării de la București în '17, adică acele condiții impuse de prusaci prin care jefuiau petrolul, sarea, grîul, vitele cum nici Poarta Otomană, nici Fanarioții n-au îndrăznit s-o facă. Cu o indiferență de care numai un german autentic poate da dovadă.

Și totuși știrea m-a impresionat. Nu era din cele mai zguduitoare, nu era, căci începuseră să fie de-acum cunoscute masacrele semnate de nemți. Puternice rădăcini trebuie să-și fi cîștigat convingerea germanilor că sînt popor ales de supraoameni, ca să rămîină nepăsători la ura cu care sînt pretutindeni întîmpinați.

Duc vitele din sat, oile, găinile. Bine înțeles, cu tabel și evaluare. Mi-i imaginez așezați la masă, în ogrăzile țărănești, cerînd piine, unt, carne, vin. Mă doare că sînt jefuiți țarării de pe la noi, că aprind focul în vetrele noastre, că se ușurează în grădinile noastre. Pentru căpățîna

lor vîrită în cască nu a fost scrisă încă întrebarea : dar oamenii aceștia, ce-or face ? Aș vrea să-i spun omului din fața mea că acesta este numai începutul. Ordinea nemțească și-a scris doar primele litere. Vor căra grîul, orzul, vor da foc girezilor de paie, stogurilor de fîn, grîului netreierat, caselor și șurilor, vor arunca în aer podurile și drumurile de fier. Unor asemenea oameni nu le pasă și nu-i de-ajuns ura și puterea de-a urî cu care ne-am născut ca să le plătim.

Îl văd colțuros, cu liniile puternic desenate, într-un obraz tras, palid, vînat în apropierea acestei dimineți. Îmi dau seama că s-a învățat, un astfel de bărbat s-a învățat să urască, o ură simplă, venită din adîncul ființei lui simple, croită pe coordonate elementare de om. E mai tare ca mine, sînt convins într-o străfulgerare și tresar. O să ajungem la Mureș, gîndesc de-odată... Mă uit la ceas. Trei și jumătate.

„Au alte drepturi, ca și natura“... mi-aduc aminte.

Vlasa îl sfătuieste :

— Bade Ichime, te poți întoarce în sat

— Cum să mă întorc ?

Pare speriat.

— Acum, nu se mai poate, îngaimă.

— Numa' să te întorci, nu să stai. Să tăiem cablurile lor de telefon.

Și să le spui oamenilor să mîie vitele din sat.

— N-avem unde, n-avem păduri. Poate în drum, către Cluj. Da' eu nu mă mai duc în sat.

Continuă repede :

— De tăiat vă ajut, că-s lîngă cimitir.

Intervin :

— Nu, le tăiați dincolo. În mai multe locuri, să le dăm de lucru.

Noi, între timp, pe sub deal, dincoace, trecem. Vlasa, adună oamenii. Valerică iei cu tine doi băieți. Vă duce badea Ichim.

Îl prind de braț de-asupra cotului. Se vede că-l strîng fără să-mi dau seama pentru că geme ușor. E subțirel și nervos. Îi șoptesc.

— Vezi, în direcția asta, viroaga. Niște salcîmi. Acolo ne întîlnim.

Noi plecăm la un sfert de ceas după voi. Dacă se întîmplă ceva, pricepi, descurcați-vă cum știți, nu veniți după noi. Luați-o spre Mureș. Dacă nu vă descoperă și reușiți, acolo ne regăsim.

Îmi tremură iar vocea :

— Ia-l pe Ilisie. Treaba-i anevoioasă, și fiți cu băgare de seamă.

După cum spune Ichim, în sat e o grupă, cu rechizițiile, dar o alarmă i-adună și pe ceilalți. Noi toți, înțelegi, noi toți trebuie să trecem de liniile nemțești. Nu-s încă nici ei organizați, dar sînt pe cale s-o facă și nemții se pricep s-o facă repede și bine că nu-s soldați proști. De-aia, Valerică, n-avem dreptul să-ntîrziem, să-l așteptăm pe locotenent.

Îmi aplec privirea. Îl aud pe Valerică :

— Să dea Dumnezeu, dom' sublocotenent să nu fi întîrziat prea mult. Pe-aici ne rămîn oasele. Dacă prind de veste nemții... locotenentul nostru... putem să ne săpăm groapa de pe-acum.

Mă întorc brusc :

— Vlasa, controlează echipamentul. Să n-aud nici-un zgomot.

Și iarăși, tot ca plutind întîrziată, răbufnește explozia unui proiectil.

— Ăsta-i pe Mureș, observă Ichim.

— O fi românesc sau nemțesc ? se întrebă Gherasim.

— Apoi acolo de mult a început, spuse Ichim. S-aude, că-i aproape. Bat ai noștri, dealurile de la Oarba.

S-apropie Valerică. E gata de drum. Aș vrea, tare aș vrea, să-l privesc ca întotdeauna, ca înainte cu o lună, înainte de a-l trimite în post, pe fișie. Adică, vezi-ți de treabă, nu căsca gura, nu te opri în drum. Sau să-l cert ca atunci, în dimineața când a adus varză stricată și el a înjurat că n-a băgat de seamă, plutonierul îmbiindu-l cu niște țuică tare și măruntaie de vițel. Nu l-ar fi îmbrobodit tocmai pe el, bălat isteț, greu de păcălit, dar i s-a urcat țuica la cap și când totul s-a terminat, varza s-a și încărcat în furgon.

Izbutesc să rostesc, cu efort, convențional :

— Totu-i în ordine ?

— Da, să trăiți !

De-odată îi strâng mîna. Mă rîcîie ceva pe inimă. Primii doi care pleacă. A refuzat al treilea om. Și avea dreptate.

Noi așteptăm un sfert de ceas. Nu încă, nu așteptăm, n-a început sfertul de ceas. Ichim vorbește :

— N-am venit singur. Mai sînt doi, acolo.

Arată cu mîna.

— Acolo. Au fugit din satul lor.

Vlasa se înçruntă.

— Doar n-ați fugit toți ?

Ichim i-apasă brațul, mai sus de cot, ca adineauri eu lui Valerică.

— N-au încotro. Au hăcuit un caporal și doi soldați. În cătun, sus în hodăi.

— Cum i-au hăcuit ?

— Nu știu cum. Ei zic că-n grajd. S-apucaseră să taie un porc și nemții au dat peste ei. Satu-i departe, nu s-a auzit. Cu toporul zic ei, așa...

— Păi, atunci, nemții vă căsăpesc...

— Nu cred că ar avea știre. Poate să fi trecut pe-acolo, că și ei rătăcesc ca hămesiții după mîncare.

Mi-a dat cineva să beau o băutură tare, înviorătoare. Fețele sînt vinete, aspre, nerase, cu trăsături puternice. Oamenii se apără, așa cum știu ei.

— Vor să-i luați cu ei.

— Nu se poate.

— Au arme. De-aia au venit să vi le dea, să-i ajutați să fugă.

— Ce-au făcut cu morții ?

— Aveau ei săpate gropi s-ascundă grîu. Le-au astupat. Au pus coceni deasupra.

Îmi spune de-odată, ca și cum ar fi uitat, ca pe-un amănunt :

— Îs și ei țărani. De felul lor unguri.

— Atunci, cum să-i iau, bade Ichime ?

— Da' ce, se miră el, firesc. Parcă nemții aleg ? Ei nu-s țărani, ca noi ? Vai de mama lor !

— Cheamă-i aici.

Sînt foarte incurcat. Oricum, nu mă așteptam la asta. Sau stai, Duică, desigur, așa ceva voia să-mi explice : grînele se ascund în pămînt sau în cuptoare de pîine cu pereți dubli, anume construite. Așa fac toți. Ei sînt de-aici. Autoritățile au fost aduse, streine, pentru a aplica rigid o lege fără de lege. Nici nu și-au adus, unii, ca în Urca de sus, familiile. Nu ghicești în asta recunoașterea tacită a unui provizorat,

îmi spun, cum să iau cu mine unguri? În satele de câmpie trăiesc, în unele, amestecați români și unguri, se cuscresc între ei, chiar în vecini, de unde au plecat, au venit să-și ia rămas bun. Bunica, ea îmi vine în minte, acum, sub timpla acestui deal, la marginea porumbiștei. A făcut pe jos 60 de kilometri să-și ia rămas bun de la satul ei. Nu m-am gândit niciodată la cîtimea de suferință trăită de ea, în acele ultime două zile. Au petrecut-o pînă în oraș niște fini, tot unguri.

7

Încerc să reproduc exact ce mi-a povestit acel țaran, Șandor Teglaș, adică tradus, cărămidarul. O figură roșcovană, lată. Urmărea atent, cu ochii săi căprui, întredeschiși, reacțiile mele posibile. Era voinic, foarte voinic. Celălalt, scund, smead, da mereu din cap, semn că tot ceea ce afirma Șandor, era și părerea lui. Armele le înșiraseră în fața mea, pe-un prosop vîrstat cu dungii roșii, țesut în casă. Două pistoale, calibru mic, ca niște jucării, un „parabellum“ cu bromajul șters, ates-tînd vechime și un pistol pentru rachete. Muniția alături. După ce le-au așezat, și-au frecat palmele și au respirat adînc.

— Ichim ne cunoaște. Ședem la „hodăi“, dincolo de Urca. N-avem ca nimeni nimic. Acolo, la „hodăi“ au stat și tata și mama. Atunci era a grofului. De la grof pămîntul l-au cumpărat doi avocați. Unul Ghișa din Cluj, altul Vamoș din Tg. Mureș. Avem și noi două iugăre. Guido Feri, ăsta, n-are făr numa' un iugăr și casa cu grădină. Atîta că el îi catolic, noi sîntem reformați. Domnu' ofițer, noi am dat în patru ani trei vaci, una cu vițel, șase porci, nu mai punem la socoteală griu, tot. Au vrut să ne lase 60 de kile de suflet. Spune dumneata, ce faci într-un an cu trei feldere? Nici de rîntaș n-ajunge. Nu zic, am ascuns, cît am putut. Nici ascunde tot, nu poți, că ei caută. Nu mă întrebă: „ești român sau ești ungar?“. Arată cu degetul pe hîrtie și zice: notarul te-a înscris cu atît. Dau, că n-am ce face! Pe notar nu-l cunosc, nici el nu mă cunoaște. Nu-i de aici. Am un fecior, poate zic rău, am, poate am avut un fecior. L-au luat acum doi ani. N-am știre de el. Mă duc să mă rog de notar, că el taie și spînzură. Vorbesc ca la un perete.

Guido Feri dă aprobator, mașinal, din cap. Își pipăie borul pălăriei decolorate. Observ că a transpirat. Îi curge sudoarea șiroaie pe timple, pe grumaji. Cine știe la ce se gîndește. Gesturile-i sînt mașinale și nu se șterge de sudoare. Retrăiește poate cumpărită scenă din grajd. Șandor dezlănțuit, iar el izbînd de frică, jucînd pe-o singură carte. Reîntoarcerea a devenit imposibilă.

— N-am trăit bine, domnu' ofițer, spun la dumneata ca la tata.

Este o glumă la noi, cu Horthy și cu țolștocul (vrea să spună șublerul), glumă proastă, da' așa-i. Aia o măsurăm, nu ce ne-o dat Horthy și n-o zic de-aia că eu sînt ungar și dumneata român și vreau să mă pun bine. Ce-am făcut am făcut. Vine rîndul și la aia. Poate am crezut la început, omu-i om, că o fi mai ușor pentru noi, apoi m-am gîndit că nici înainte nu m-o poftit „măria sa“, domnu' Bánffy la masă, nici la domnu' Vámos n-am văzut cum arată casa lui din Tg. Mureș pe dinăuntru. N-am cîștigat nimic, numai cît de rușine dam mai rar prin sat. Și nu numai eu gîndesc așa. Stă mărturie Feri. Am cunoscut foamea, mă uitam cum mîncă aia mici și-mi era ciudă. Apoi au venit nemții. Notarul le-a dat o listă și s-o cărat din sat. Nimeni nu știe unde s-a dus.

Am stat și m-am gândit. Notarul n-a venit să steie. N-au venit nici ișpanul să rămână. Altfel nu ne-ar fi sărăcit. Se purtau ca-ntr-o casă străină. În casa ta ai grijă, prețuiești un lucru, că-i munca ta. Îl rugam, el n-auzea. Horthy a poruncit. Zic eu, nemții poruncesc și cu ei a rămas numai Horthy.

Răsuflă adânc și mă privește țintă.

— Vine Feri alaltăieri la noi. Să fugim, Șándor. Unde, mă? Către Cluj. Și ce-ai să faci acolo? De ce să-ți lași casa? Ba, nu fug, să știi. Zice, notarul a făcut listă de cine vrea să se retragă. Sașii se duc cu nemții. Se duce dracu', zic. Aia care se duc știu ei de ce se duc. Li-i întinat nasul. Șándor Téglás n-are de ce să se teamă. Tu ai? îl întreb. Nu am. Sîntem țărani, domnu' ofițer, noi n-avem unde ne duce. Nici românii nu s-or dus. De ce să se ducă? Mai bine să săpăm după șură o groapă să băgăm grîu acolo. Dimineață, m-am gândit, tai porcul, îl sărez și-l ascund. De la vacă mi-am luat rămas bun. Știam că-i pe listă și gata. De mers nu mă duc nicăieri.

Dimineața au venit cei trei nemți. Au cerut de mîncare. Li s-a pus masa, afară sub un păr bătrîn. S-au descins și s-au spălat la fîntînă. Au dat o raită prin grădină, au ris întîlnind în calea lor privata prăvălită pe-o rînă. Șandor și Feri înghețaseră, căci inspectia asta dinaintea mesei putea să-i poarte spre grajd. Încă nu desfăcuseră porcul. Scose-seră mațele, ficatul, plămîinii. Femeile au astupat găleata în care spălau mațele. Numai că în șanțulețul de scurgere din curte băltise sînge. Un „was?“ amuzat și un pas spre grajd. Asta, da, bun, „sehr gut“, probabil, și confiscarea pe loc. Un gest al lui Șandor și neamțul rămas afară s-a culcat pentru totdeauna.

— Eram cu toporișca, desfăceam spinarea porcului. Pe-al doilea l-am prins în ușă cînd da să iasă. Celălalt a zbierat, dar n-aveau arme la ei. Le-am înjurat pe femei să nu urle. Încremenite, nici nu s-au mișcat. I-am tras din poiată, ferind porcul. Să nu cadă sînge. Să nu-l spurce. Le-am strigat pe femei. Să spele podina și să curețe șanțul. Groapa era gata. Aproape singur i-am îngropat, că Feri s-a apucat să verse, acolo peste ei. Cînd am gătat, mă uit la muiere. Ce să zic? Le punea de mîncare, sub păr. Mai că înnebunise, mă rog, n-a fost glumă. Am fugit apoi. Am stat pe deal. Am venit înapoi. A dat peste noi Ichim. I-am spus. Sînt grăniceri români. Feri zice, nu mă duc, că ne împușcă...

Asta era, așadar, Guido Feri, ultima ta carte.

— Mă, Ichime, i-am zis. Fă-mi un bine, că nici copiii copiilor mei nu te-or uita. Du-mă la români. Noi cu nemții am isprăvit. Nu-mi pare rău de nimic. Fie ce-o fi, oameni sîntem. Tu știi că pe Mureș e bătaie mare. Așa se cădea să fie. Aștia se cară și ne lasă de izbeliște, ce le pasă lor de Șándor Téglás și de alții ca el. Șándor e bun să dea, să lucre și să dea și să-i rămînă cît să-și măsoare cu „tolștocul“ lui Horthy. Așa fac și secuii, așa au făcut.

— Cum? îl întreb.

— Au plecat toți acasă. Regimente secuiești nu mai sînt. Au zis că ei nu se duc în Ungaria că tot un drac, tot a crăpat Horthy, nu dau ei nici o ceapă degerată pe marinarul Horthy. Se întorc acasă, au acolo părinți, neveste, copii, casa lor..

Valerică și Ilisie au plecat de mult, cu Ichim. E timpul să plecăm și noi. Băieții așteaptă. Mă uit la cei doi țărani. S-au ridicat și depărtat de ștergarul desfăcut pe care-s înșirate armele și munițiile celor trei. Să nu se amestece — mi-amintesc — singele... Să-i consult pe băieți? Nu-i timpul. De dus cu noi e cu neputință. Dar Ichim? întrebarea e inevitabilă. Unde să-l las? El însuși a spus că nu se întoarce. Nu se poate întoarce. Ce s-a petrecut în sat?

Cînd vom cunoaște oare ce se petrece în această parte a țării, încă năpădită de nemții cuprinși de coșmarurile înfringerii? La Oarba se dau lupte. Tunurile sînt românești, semnalele au plutit, prin urmare, pentru noi, au întîrziat planînd ca aripi cu deschideri largi pentru noi. Dar ce se petrece în Maramureș, în Năsăud, pe coastele Călimanilor și-n Rodna, dumnezeule, ce trebuie să fie în Apuseni, în Oaș, Huedin?... Și-apoi, nu mai există regimente secuiești. Curioasă organizare militară. Neschimbată de la Maria-Tereza încoace.

Încerc să-mi imaginez convoaie de vite mîinate spre Dej, spre Jibou, satele cutreierate de ordinea nemțească. Și mai ales nutrînd, pregătînd, trăînd de pe acum așteptata regăsire... De-ar tăia, Valerică în așa fel cablul, în cît mai multe locuri. Nemții au cablu bun, subțire, nu cere timp să-l desfășori. Îl vom tăia și noi, dacă dăm de el.

★

Fierbinte, nestăpînită, mă cutreieră emoția. Adică voi sînteți tovarășii mei. Nu mai știu de cînd sîntem împreună, e ca și cum v-aș fi cunoscut de cînd lumea. Ne-am tot învîrtit pe lîngă dealul acesta, înconjurăți de cuiburi de viespi, nehotăriți, ca să ne aflăm acum în minutul plecării. Voi sînteți cei mai apropiați mie, în clipe de hotar ale vieții și morții. S-au abătut asupra noastră astfel de împrejurări și aș vrea să vă vorbesc despre toate ca-n ultima clipă, căci adunarea poruncită pentru Valerică, dincolo de sat, poate să nu mai fie o adunare ci o scădere. Trebuie să pornim, îndată, toți absolut toți, să ajungem cu toți acolo pe Mureș, unde se dau lupte. Să vă spun că pînă la Mureș vom călca, poate vom pipăi, palmă cu palmă pămîntul, că ne vom tîri, vom aștepta și ne vom strecura, ca nălucile, fie tină, fie praf, fie că va ploua sau ne va bate soarele, ca nălucile. Nu-i o luptă ca toate luptele căci ne putem aștepta să vină moartea de pretutîndeni. Așa aș dori să vă spun, să vă vorbesc, dar eu am socotit să vă atrag atenția, da acel „să vă atrag atenția“, că indiciplina se pedepsește sever, că nu aveți dreptul să faceți nimic decît din ordin. Armele să fie lună, cu cartuș pe țevă și piedica pusă. Tot ce nu e armă, muniție, sac de merinde, lăsăm aici. Fumatul numai ziua. Noaptea interzis.

Nu se cîntește nimeni. Niciodată n-am fost ascultat ca acum. Mă reculeg. Oamenii aceștia vor exact ceea ce și eu vreau și n-are rost:

— Nu-l mai așteptăm pe locotenent. Nu știm ce s-a întîmplat.

Nu citesc nimic pe fețele lor. Sînt de nepătruns. Au închis în ei dezamăgirea trăită.

Și iarăși un bubuit îndepărtat. Iar eu, rostesc încet, distinct:

— Dacă se întîmplă ceva, comanda o ia sergentul Vlăsa.

Fac un pas înapoi ca la inspecția plutonului, să-i văd pe toți.

— Ajustați-vă țînuta. La pușca mitralieră Timofti și Berceanu. Aveți muniție?

— Zece încărcătoare, răspund amândoi ca-ntr-un recitativ.

Altădată, adică o săptămână înainte m-aș fi înveselit. Berceanu-i deșirat, peltic, negricios cum nu se mai poate, Timofți mai scund, e bălan și blajin, cîntînd cuvintele la un diapazon înalt.

Zarea s-a tivit cu roșu, un roșu timid, vaporos, exact ca-n compunerile lirice din cursul superior al liceului.

— Domnu' ofițer, înțeleg, nu ne luați. Poate nu ne credeți. Da ce să facem noi cu astea ?

Șandor îmi arată ștergarul vrîstat. Iar am intrat în labirintul probabilităților, al presupunerilor. Dacă-i las, pun mina nemții pe ei și, poate, dau și de noi. Alung presupunerea, ca absurdă.

Astfel am pornit într-un marș istovitor, cu o jumătate de pluton, spre liniile românești, în zorii unei zile de toamnă. Mă frămînta trădarea locotenentului Olteanu, nu cunoșteam aproape nimic din ce se întîmplă pe Mureș și aiurea, m-așteptam să dau la fiecare pas de cuiburi de viespi.

9

Sîntem de patru zile în marș. Un marș cu întoarceri, deplasări la dreapta și la stînga, cu tatonări. Ca pe un cîmp limitat de instrucție, silit să te miști în toate direcțiile. De douăzeci și patru de ore stăm ca țintuiți într-o parodie de pădure, pe-o coastă, aproape de Luna. Covorul verde al unei trifoiști, o porumbiște îngustă, uscată și despletită, una alta, mai jos, peste arătură ne desparte de imașul comunal. Arătura surprinde, e proaspătă. Surprinde ca orice semn al unei munci recente, în înțelesul că orice muncă închide în ea speranță, planuri de viitor, ele însele recente. Cine o fi arat ? Am îngăduit aprinderea unui foc. Băieții coc porumb. Mai greu cu apa. Mi-i sete și mă gîndesc la pădurea de de-asupra orașului, la cișmeaua risipitoare, încinsă în brîu de piatră răcoroasă, dintre brazi. Mi-aduc aminte, apoi, de noaptea cînd am plecat și de părerea de rău că am uitat borcanele cu dulceață pe fereastră. Casa era goală și nu îmi spuneau nimic odăile în care pașii răsunau prelung, ca și cum nu mai era casa noastră, fără masă, fără pat, fără păretărițele cu maxime morale.

Ne-am întors de două ori înapoi, pînă Sandor a găsit viroaga. De trei ori, la rînd am tăiat cabluri, de și mai multe ori am crezut că nu vom scăpa de-acolo, ca atunci cînd vrei să ieși dintr-o groapă cu pereți lunecoși, ajungi la buza ei, dar n-ai de ce te agăța și puterile ți-au secăt. Zadarnic îți înfigi degetele în țărînă, jinduind, crezînd că vei da de o rădăcină, de-un ciot care să nu se sfărîme, să nu alunece.

Mi-a fost neînchipuit de greu să fac, apelul, acum trei zile. Îmi reveneau cu o dureroasă insistență presentimentele voit innăbușite. Pentru că m-am gîndit la moarte, la moartea fiecăruia dintre noi. De prima cădere s-agață întotdeauna cele mai multe asocieri.

Ajungînd dincolo, prin viroagă, am așteptat.

Și din acel moment a început viața de front. N-aș încerca acum să precizez unde se așează acest moment, în succesiunea faptelor, această punere în situație, adică te afli pe front, de-acum grija principală a devenit arma, teama să nu întîlnească perculatorul mitralierei un rateu, să nu ploaie din cale-afară. Încă ceva și, mi se pare, acum, foarte însemnat acel ceva. Căutarea unui adăpost și a hranei. Mîncarea, grija de tine însuți, de o obială bună, pe cît se poate întreagă, înjghebarea

unui sumar program, nespun de necesar, care alungă gînduri, te sus-trag. Apoi intrat în acest climat, amintirile povestite, toate îndepărtate, ca îmbrăcate în alte haine decît cele cunoscute.

Și astfel căderea lui Ilisie cel mic a trecut, ca abia pe urmă după ce ne-am întors, a doua zi, găsindu-i trupul sfirtecat de mină, să înțelegem ce s-a petrecut. Valerică raportase cu glas înghețat, îndeplinirea misiunii, adăugînd pierderea ostașului. A fost pe neașteptate o explozie și n-au văzut atunci nimic. Tăiaseră în două locuri. Ichim se afla în stînga lui Valerică, departe, chinuindu-se cu un briceag de altoit să taie. Ilisie se furișase înainte.

Ilisie cel mic a lăsat puține urme. Abia recrutase în primăvară.

Astfel ni s-a părut în cel dintîi moment. Ca, apoi, treptat să re-trăiască în memoria noastră, să-l auzim vorbind, foindu-se înainte de-a adormi, să știm că a fost însurat, locuind la părinții femeii. Din locul unde ne aflăm pînă la el acasă sînt patruzeci de kilometri și poate trăznetul exploziei să fi fost purtat pînă acolo, lîngă Războieni, ca un ultim salut. A fost un țaran tînăr, abia însurat, era scund și bine legat, puțin, foarte puțin surprins de militarie și de cuvintele pe care trebuia să le învețe, cu gîndul, poate, adesea îndreptat spre satul lui, de care nu-l despărteau decît vre-o trei rînduri de dealuri.

A călcat pe o mină, lîngă un podet, străjuit de coroana ciuntită a unui arin. Acesta se poate vedea prin binoclu. L-am și zărit, mi se pare, acum, că l-am zărit, înainte de-a intra în viroaga, însfîrșit găsită de Sándor Téglás. Nu i-am dat atunci nici o însemnătate și, iată, acum, în clipele de ascuțit regret, coroana lui ciuntită se transformă, capătă dintr-odată o mare însemnătate, fixîndu-se pentru totdeauna în minte, odată cu ziua aceea de toamnă indiferentă.

10

Mîncare a adus Irimie și Sándor. Slănină ținută în fin, aproape transparentă și piine neagră de grîu. Infinit de corect spus: pită, căci grîul s-a măcinat la o moară de apă, fără valțuri și site, a fost coaptă într-unul din acele cuptoare cu ascunzișuri. Se află în traistă și vinars, din porumb. Pe aici nu sînt vii. Ele se vor ivi numai pe pantele sudice. Nu sînt nici pepeni. Din acest punct de vedere stomacurile nu-s amenințate și-mi era teamă să nu se întîmple așa. Îngădui să se bea vinars tare și puturos, mi se aduce și mie piine și slănină. Uimit constat că toți băieții au briceag. Ilisie Vlasa mi-l întinde pe-al său. E un briceag greu, cu tăiș lung, ascuțit.

— De cimitir nu scăpăm, îmi spune el.

Nu-l aprob, mă prefac, nu-l cred. Dar știu că este întocmai cum spune. Ne-am învățat ca-n cerc și nu tocmai, mai curînd descriind o spirală, sîntem într-un soi de văgăună, o crăpătură de pămînt galben-roșcat, prelungită într-un pîlc de salcîmi. În spre deal a săpat-o omul, poate cărămidari țigani, ajutîndu-se de apa săracă a pîrîului.

Drept în față cimitirul. În altă parte nu se poate, căci șoseaua e supravegheată, iar crucile căptușesc potcoava din subsuoara dealului. Acolo este o mitralieră. Un cuib de viespi, de-acolo va scuipa cu foc netezind iarba.

Și-mi aduc aminte că aveam un prizonier. Un locotenent neamț. N-aveam cum ne înțelege.

— Am pierdut un locotenent. Ne-am făcut rost de altul. Poftim. Valerică glumea, desigur, numai că eu nu știam ce să fac cu acesta. Deocamdată minca. Bărbat frumușel, corect, nu părea impresionat. Venise spre noi cu o motocicletă. Asta însemna că de prezența noastră nu se știa nimic, dacă se făceau astfel de curse. În porthart am găsit împăturită o hartă și citeva schițe. Mă privea din cînd în cînd, dar nu-și manifesta neliniștea. Probabil că socotea captivitatea un accident, convins că nu vom ieși din capcană.

La acestea toate se adăugau zborurile avioanelor, amenințătoare, enervante, sentimentul că stăm descoperiți și fără apărare, abia camuflați în văgăună.

— Gherasime. Tu nu te deslipești de locotenent, ne-am înțeles ?

11

Nu, de furișat nu te poți, decît singur. Stau cu harta despăturită. M-aș vrea mult mai jos decît pădurea din dreptul Mureșului. Întotdeauna m-am mirat de cîte ripe, șanțuri, pîlcuri de sălcii am cunoscut, în copilărie, în satul nostru. Fusese o iluzie. Sînt foarte puține acum să ne ascundem. Acum înțeleg, cît de bine înțeleg ce înseamnă a-ți cunoaște pămîntul ca-n palmă.

— Nu se poate decît pe aici, adică, arăt cu degetul. Prin cimitir. E sigur că au pus acolo o mitralieră.

— Păi, nu bate de-acolo toată cîmpia și șoseaua ?

— Și satul, așa-i !

— Și credeți că pe asta de-aici, mi-l arătă Vlasa pe ofițerul neamț, ocupat să se scuture de fărimituri, credeți că nu-l caută ?

Satul, căruia îi vedeam cîteva case părea pustiu.

— Iată, mă, Vlasa, dacă răz bim dincolo, urcăm și dincolo de deal înțelegi, dincolo începe pădurea. Uite aici, pe hartă ! Aproape c-am scăpat, că aia ne duce aproape înțelegi, aproape de Mureș. Încă o noapte și gata...

— Încă o noapte, oftă Vlasa. Stăm aici de-am înțepenit, mă dor toate încheieturile. Mama măsii de locotenent. De ce ne-a despărțit ?

Îmi scot ceasul. Pun binoclul alături. Mă întreb, de-odată, dacă n-ar fi mai bine să mă descotorosesc de locotonent. Îl privesc brusc. Surprinzind o ușoară tresărire. Bănuiesc că e agitat, ascunzîndu-și cu greu emoția. Poate spaima ! Astfel ar trebui. Ar fi echitabil, căci nimeni ca ei nu se pricepe în a împrăștia spaimă. I-am auzit și am avut convingerea că germanii vorbesc două limbi. Să mă mai gîndesc.

Îmi pregătesc pistolul și iar pun mîna pe hartă. Renunț. O cunosc pe de rost. Iar revin la frontul obișnuit, la organizarea lui. Senzația că ai un spate, aștepti un telefon sau un curier... Nu-l mai privesc pe neamț. Din acte reiese că-l cheamă Möhl. De unde o fi ? Cu ce se ocupă ? Pare a fi militar de carieră, dar mă pot ușor înșela. La ei nu există o deosebire netă, războiul i-a apropiat. Se recunosc doar austriecii, printr-un anume aer, mai puțin războinic. Asta-i neamț veritabil, o fi din nord și-mi aduc aminte de pagini de neuitat din Thomas Mann, sau despre Yester și Ly, un poem al iubirii.

Sînt decis să-l suprim în momentul cînd vom porni dar dacă va fi liniște, ca acum ? Nici din spre Oarba nu s-au mai auzit împușcături, nici artilerie, iar avioanele au încetat să săgeteze pe deasupra.

— Vlasa, e timpul.

Nu, încă nu chiar. A amurgit. Contururile se șterg treptat, ca îndepărtându-se. Auzim pe șosea din nou huruit de motoare. Și glasuri. Pentru prima dată glasuri, firește nemțești. Stridente, guturale, ca oamenii care au hotărît ceva și acum execută reducînd cuvintele la silabe. Știu, o știu bine că sînt buni soldați, încercați, iar acum în zonele ireversibile ale înfrîngerii dovedesc o și mai mare îndrjire. Mă simt de-odată ca la startul unei lupte, aș spune sportive, deși în cap îmi joacă gînduri legate de sînge.

— Acum, ia-l Gherasime pe neamț. Dacă se mișcă, vezi tu, poate strigă, atunci, trage.

— Am înțeles !

— Piedica !

— Da ! Am tras-o.

★

Și a fost cum am gîndit, aproape. Cimitirul era apărat de-o grupă de mitraliori. Am fi trecut dincolo, fără luptă. Ne-am tîrît spre dreapta, apoi iar tot spre dreapta, căci vorbeau între ei. Și pe șosea continua acum, vacarmul. Îi auzeam de-acum din stînga.

Cimitirul avea gard, gard viu, innecat în vegetație.

Apoi a țipat neamțul nostru. Nu voiam la început să cred că el a țipat.

— Gherasime, l-am auzit pe Valerică. Ce mă-sa și dumnezeii ! Vlasa s-a întins, a sărit. Ce face Gherasim ?

N-am auzit prima rafală distinct. Venea de foarte aproape, iar trasoarele se pierdeau în buza vîgăunii de unde plecasem.

Au explodat trei grenade și am auzit gemete amestecate cu injurături.

În clipa aceea s-a luminat întreg cimitirul, ca ziua. Lîngă Gherasim l-am zărit pe neamț, întins pe burtă, cu mîna dreaptă întinsă de parcă și el ar fi aruncat o grenadă. Mitraliera era acolo, deci nu greșiseră băieții. În stînga, pe șosea veneau ei, nemții. N-am înțeles la început ce se întîmplă. Trăgeau în spre cimitir. De necrezut, în proprii lor soldați. Foc intens, metodic.

Noi trecuserăm de cimitir și urcam, uroam, deznădăjduiți, pieptiș, dealul care nu se mai isprăvea, era sfărîmicios, fără iarbă, fără tufe. Încă o rachetă și ne-am lipit de pămînt, ne-am lipit obrazii de bulgării sfărîmicioși. Eram learcă de apă și-mi tremurau genunchii și mîinile.

În urma noastră salvele urmau una după alta, numai mitraliera tăcuse, ca și cum dintr-o orchestră cineva nu s-a hotărît să țină tactul.

Și în sfîrșit culmea dealului. Apoi, ceva mai jos, pădurea...

Am rămas astfel doisprezece. Ichim și Téglás ne-au spus de-o căsuță, a pădurarului. Am trimis doi băieți.

Gherasim l-a împușcat pe locotenentul neamț, dar a rămas și el în cimitir și cu el încă doi băieți.

★

— Nu, nu sînt nemți în pădure. Ce să caute ei în pădure ! Aici nu-i nimic de mîncare. Sînt numa' oameni din sate ascunși, care cu ce or apucat să ieie de pe-acasă. Păi, aici în toate satele este armată. Și

vin într-una. Cum vin, stau pînă mănîncă, mai pun mîna pe cîte ceva și se duc în jos către Mureș. Acolo-i bătaia. Marginile pădurii, domnule ofițer, is păzite, să știți. Mai bine rămîneți aici. Doar n-or sta cît lumea. Nu mai au ei putere. Așa a fost și-n '18. Pe ei se cunoaște cînd nu le merge bine...

Nu sînt în pădure. El vine și ne arată pînă la margine, vine bucuros, Ichim cu Sándor și Feri nu vin mai departe. Rămîn în pădure. Ne dau mîncarea ce-o au la ei. Sándor pare hotărît să se întoarcă acasă. El nu-i în sat. Stă sus în „hodăi“. Pădurarul se uită lung la el.

— Tu te rîzi de noi. Cum să nu fie. Păi, tocmai că sînt. Acolo-s numa' ei acuma.

— Și muierile noastre, copiii ?

Pădurarul dă din umeri.

— Tu-l știți pe Ion din rît ?

— Îl știm.

13

„Ion din Rîturi, adică acel Ion care locuia la marginea șatului, lîngă imaș, căruia nevastă-sa îi născuse în trei ani, patru copii, ultimii doi gemeni. Ion n-avea decît două petece de pămînt, amîndouă la un loc aproape un hectar. Ar fi trebuit astfel ca Ion din Rîturi să umble zdrențos, să rabde de foame, el și copiii lui. Dar Ion din Rîturi avea două brațe și își lucra bine pămîntul, lucra și la drumul de fier și trăia nu mai prost ca alții din sat. Numai că nu punea nimic de-o parte. Prin aceasta se deosebea de alții ca el, plecați să lucreze la asfalt în oraș, ori să slujească cine știe pe unde, să mănînce pită și castraveți, strîngînd banii cu zece noduri, întorcîndu-se acasă bolnavi dar cu bani adunați. Cumpărau ceva pămînt neîntrebîndu-se cîți ani le-au trebuit să ajungă aici, cît sînt de bătrîni de-acum și ce le mai rămîne din viață, așa storși cum erau de trudă și înfometare neîntreuptă. Ion din Rîturi își hrănea bine copiii, avea o căsuță curată ca paharul, fiecare lucru era lustruit, așezat, de mîna lui. Ar mai trebui adăugat că era cel mai bun coșuș, un lucrător cu ziua căutat, angajat încă de primăvara la coasă. Așa a fost și tată-său, așa se arăta a fi și el. Pe urmă a venit războiul. În al doilea an de război l-au luat și pe Ion din Rîturi. Fiind român l-au trimis în așa numitele formații de muncă. În timp ce el săpa adăposturi în Ucraina, nevasta a adus pe lume doi gemeni. Pe Ion l-au încadrat într-o unitate de luptă horthystă, cu care el a străbătut un drum foarte greu și foarte lung. A răbdat tot, dacă acest lucru poate fi pe deplin înțeles într-o asemenea împrejurare. A tîrît chesoane, furgonuri, a trecut prin geruri de neînchipuit, moartea i-a filfiit de-asupra capului zi și noapte, a văzut locuri și oameni feluriți, fără a dovedi prin ceva că și-ar pune vreo altă întrebare decît aceea : cînd se va isprăvi calvarul ? Un cunoscut i-a spus într-o zi că pe el l-au cărat degeaba prin Rusia, că, avînd patru copii, trebuia scutit de armată. A îndrăznit să se adreseze unui ofițer. L-a ascultat, apoi aflînd că e român, a dat din umeri. Ajuns în munți, împreună cu doi secui și un funcționar de prin Rodna, au fugit. Șase săptămîni au tot urcat și coborit, în fiecare zi zicîndu-și că asta va fi ultima. Apoi au început să întîlnească alți dezertori, fugiți ca și ei, tot mai mulți, au dat de nopți, mai cu seamă, nopți întunecate ca smoala, în păduri adînci, ei mergînd înainte, ca-n vis, un vis cu spaime și tresăriri. Au venit apoi păduchii și barba

crescută în voie, hainele rupte, încălțările zdrobite. Sub Călimani, în Lunca Bradului au aflat că România ieșise din război.

De pe la Prundul Bîrgăului, Ion s-a liniștit. Cunoștea locurile. Umblase mai de mult să cumpere și cu niște oameni din sat. După trei nopți, în a patra dimineață a ieșit la marginea pădurii, deasupra viilor. Și-a făcut o cruce mare și s-a apropiat de un nuc uriaș, înălțat, încă puternic și rămuros, măreț cum numai un nuc de pe o coastă de deal poate fi, lîngă drumul de care. Nu știa în ce zi se află. Și-a frecat ochii, obrazii, plîngînd înnăbușit cum plîng bărbații. Așa le-a spus mai tîrziu oamenilor. Nu-și mai simțea nici sufletul în el. Îl răzbise. Parcă i s-a scurs singele din vine și i s-a golit inima. Putea să dea oricine în el ca-n lemn. De acolo, de unde se și aștepta s-o vadă, și-a privit căsuța lui. Întîi n-a îndrăznit s-o privească decît cu ochii întredeschiși, pentru că nu credea, nu mai credea s-o întîlnească vreodată. De aceea a început din curmătura Onucii, acolo unde drumul se prăvale în sat, a trecut peste vale și podeț, peste sălcii, stăpînindu-se să nu și-o lase privirea slobodă. Era acolo, a zărit-o...

Și în acel moment, ca-ntr-o fulgerare a ghicit că satu-i pustiu. N-a auzit că bat tunuri din spre Vidrăsău și Iernut, ori poate de mai departe, decît cînd a văzut, căci și așa se întîmplă. S-a trezit în el, atunci, frica așa cum niciodată n-a fost vreodată trează ca atunci, frica anume lui hărăzită, lui poruncită, o frică numai a lui așa cum numai ale lui i-erău degetele, brațele, creerii, mîntea, tot ce a trăit și a înțeles în viață. Să nu moară acolo sub nuc, să nu-l ajungă bătaia unui glonț, ori a unei schije. A zmucit arma din bandulieră și a urcat ușor printre butucii de vie. Trezindu-se în el omul hăituit de-a lungul unei pribegii de luni și luni, vedea de-acum și auzea de-acum tot. A înțeles că satul său este bombardat, metru cu metru, că satul e ocupat de nemți care ies în drum, ca imediat să sară prin curți, să dea foc șurilor... Nemții fugeau.

Era de-acum de-asupra casei lui, o vedea ca-n palmă curticica atît de familiară, pînă la durere. A auzit țipete de copii, de femei. Și un nou val de foc s-a abătut peste sat. Din cealaltă parte. Nu s-au mai auzit țipetele acelea, ca și cum copiii ar fi fost liniștiți de-un glas de mamă.

A sărit gardul din dos, s-a așezat pe burtă și a așteptat.

— N-o să mai rămînă nimic din sat, și-a spus. Mirosea a fum, a gunoi pîrjolit, un miros înecăcios, pătrunzător.

Casa sa era pustie. Pe cine să întrebe? A stat pînă seara, după grajd. A avut vreme destulă să-și cerceteze casa, curtea. Părea schimbată. Lemne nu erau, grămada aceea așezată de el, ca o căpiță, din bucăți egal despicate nu mai era. Nu zărea nici urme de paie, cușca dulăului zăcea răsturnată lîngă cocină, cotețele se rinjeau la el cu ușile desprinse, lipsea un geam. În casă mirosea a sudoare de bărbați, un iz stătut de tutun, de grășime arsă, rîncedă, a soldat.

— Au ars masa și paturile.

Pe ladă, risipite, niște cărți de joc. Le adună, apoi, dîndu-și seama le lasă să cadă la loc.

A intrat în grădină. S-a uitat la vecini. Singurii care-i aveau ei.

— Ce se-ntîmplă, doamne, unde să mă duc? Și ce caută crucile astea două, una lîngă alta?

Nu era nimic scris pe crucile albe, cioplite se vede în grabă, dintr-o scîndură de brad. Și nici nu erau așezate drept. În spatele lor o mo-

viliță de pământ. Încă nu crescuse iarba, doar pământul s-a lăsat un pic ca o șea în mijloc.

— Doamne, Ioane, tu ești ?

Ion s-a întors ca izbit, spre gard. De dincolo îl priveau doi ochi ciudați, ca arși de febră. Glasul era al unei femei.

— Unde-ați fost ? Întrebuse ca și cum s-ar fi așteptat să-i găsească tocmai pe ei, pe vecini și aceștia n-au venit să-l întâmpine.

— Noi sîntem aici, în pivniță. De-o săptămînă.

Acum, Ion o recunoscu.

— Lele Anică, ce-i pe-aici ? Cine-o stat în casă ? Unde-s oile, vaca ? Văd că și ciinele s-o prăpădit...

Bătrîna nu-i răspunse la întrebări. Părea uimită de ceva și nu înceta să-l cerceteze stăruiitor. Barba, gîndi Ion. Nu m-a mai văzut așa. Păș spre gard. Bătrîna se trase înapoi, cu frică.

— Ai albit, Ioane !

Apoi urmă, repede :

— Păi, vite nu mai sînt și pe cîni i-or împușcat.

Atunci Ion băgă de seamă că peste sat s-a lăsat liniștea, o liniște adîncă, așa ca în biserică. Cine s-o turbure ? se întrebă el, tunurile au amuțit, ce să se mai audă ? Cîte o răbufnire a focurilor, arar, o turbura oarecum cu teamă...

— Trăim sub pământ, continuă bătrîna. Unde să ne ducem ? Ne-au mînat ei, da' unde să ne mai tirîm oasele... sîntem bătrîni.

Și începu să sporovăiască. Cum i-au dus pe bătrîinii mai zdraveni să sape șanțuri, cum i-au trimis către Cluj, cu vite, cu oi și-au și murit dintre oameni, că neamțul nu se uită și-i iube de mîna. De feciorul ei nu știe. A apucat să fugă, încă în primăvară, la români, că s-a dus să are pe pământ, după moară, unde erau grăniceri, da-i lăsau să-și lucreze pământul. Și nu s-a mai întors, numai vestea au aflat-o. Au mai fugit și alții. Se zice că și prin păduri sînt ascunși. Așteaptă, șopti bătrîna, așteaptă să vie românii, că zice că s-a pus pace acolo și se șterge granița, păi cum altfel să facă ?

Ion o asculta, cu o abia simțită presimțire, urmărind cum arde o căpiță de paie în curtea Chezașului, închipuindu-și-l pe acesta țopăind împrejurul flăcării, cum făcea de cîte ori tăia porcul. El nu și-l tăia singur că nu nimerea, chema pe cineva. Întotdeauna avea grijă să se îmbete ca să-și justifice astfel neîndemînarea.

El însuși mirat că pînă în acel moment n-o întrebuse, o întrerupse :

— Da' pe-aici pe la mine ?

— Copiii-s aici, spuse repede bătrîna. Hai !

Și nu mai scoase un cuvînt. Pășea repede, sprintenă ca o fată. Se mistui după o grămadă de coceni, în girliciul pivniții.

Mai erau acolo, două bătrîne și fata mai mică a Chezașului. Și fata lui, Măriuca, lingă Vasilică, băiatul mai mare. Copiii l-au întâmpinat cu ochii măriți de groază, de așteptare, de neîncredere. Nu plîngeau, dar buzele și le mișcau într-una.

— Măriuca ?

Măriuca nu mai era. Din primăvară. Slăbise mult după facere, avea ameteți, a și căzut jos de cîteva ori. Copiii au fost îngrijiți de vecini. Nu, nu le-a venit greu. Mai greu îi războiul. S-au jucat pe-aici, prin amîndouă curțile. Și gemenii au început să vorbească mai deslușit, de umblat umblau mai de mult. Alergau și ei pe aici, se mai smiorcăiau,

mă rog, copii. Ba, ăla Ion se și lovise la un picior și-i părea bine că-i legat peste genunchi.

— Dacă nu ieșeau în dimineața aia, zise încet bătrina. Atunci a început. Că satul de două ori a trecut prin foc. Nu i-am văzut. Apoi i-am auzit. Strigau ceva, urlau așa cum urlă copiii când s-au fript și nu știi că de durere urlă, ori că s-au speriat. Erau la voi în ogradă. După grajd. Se vedea de-aici. N-ai dat de groapă? Am auzit noi o bufnitură...

Bomba, cum îi spunea bătrina, le retezase picioarele și ei se tirau să iasă din groapă. Bătrina nu mai știa care anume dintre gemeni tăcuse, întâiul, și care a plîns și țipat pînă seara. Nu s-a putut nimeni apropia că le era frică de nemți și de bombe. Iar au fugit nemții, nu se știe unde, iar au venit românii pînă la marginea satului și n-au intrat în sat, apoi alaltăieri i-au îngropat. Era acolo făcută, de soldați, o groapă. A încăput amîndoi în ea...

Ion din Rît a ascultat totul pînă la capăt, fără să tresară. Bătrina-l sfătua să plece și el în pădure, să nu dea peste el nemții, că-i în haine militare și nu-l vor crede. A așteptat o clipă să tacă bătrina, să se aștearnă tăcerea. De altfel părea și el foarte liniștit. Voise să afle, a aflat, acum toate s-au lămurit și se străduia să prindă ceva de la capăt, un gînd pe care îl clocise, pe semne, de mult, dacă așa-i în război și am ajuns să trăim și să vedem și asemenea lucruri. Își întreba oarecum și copiii de lingă el, mult deosebiți de cum îi lăsase el, zicîndu-și că prea-s slabi și găljejiți, că nu-i bine în pivniță pentru ei. Nu se putea gîndi la gemeni. El nu-i văzuse, nu-și închipuia cum arătau, cum se smiorcăiau. E și asta un noroc, gîndi Ion, cînd nu l-ai cunoscut pe cineva, e ca și cum nu este și nici n-a fost. Mai curînd îi era de casă și de ce se mai afla pe-acolo, de pămîntul lui, de vreme ce Măriuca s-a stins din viață.

Și s-a ridicat în picioare.

— Mă duc, cum ai zis. De copii, vezi...

Și a intrat în pădure, exact pe unde venise. În pădure, abia noaptea, și-a dat seama că a rămas singur, singur de tot pe lume și că gemenii trebuie să fi semănat cu ceilalți doi copii cînd au fost tot atît de mici și se-nvățau să umble.

I-a găsit pe doi din consăteni, apoi pe alții și de două ori au lovit în două posturi nemțești. Au rătăcit o săptămînă întreagă astfel, îndepărtînd orice gînd spre înapoi, spre casă, pătrunzîndu-se încet, încet, cu ideea că cineva trebuie totuși să plătească, cuiva el însuși să-i dea înapoi baremi o parte din tot ce i s-a întîmplat lui. Ideea își făcea drum în mîntea lui, auzîndu-i pe ceilalți, începînd să înțeleagă altfel o anume înfățișare a lucrurilor. Celui care l-a trecut pe listă și l-a smuls de lingă casă? Ofițerului care a dat din umeri? A înțeles cînd l-a mîntuît pe primul soldat îmbrăcat în haine gri-verzui și i-a văzut ochii încremeniți de groaza morții. Îi reamintea mirosul din casa lui. Ei sînt de vină. Ei au venit, au năvălit ca tătarii, izgonind oamenii din sate, cărînd după ei toată agoniseala. Așa au făcut, el a văzut, în Rusia, pretutindeni. Și a mai înțeles că cei cu care s-a întîlnit, cei care fac întocmai ca și el, izbind așa cum se pricepeau, dar fără milă și îndurare, plătesc la rîndul lor datorii care nu pot rămîne neplătite. Toți au de plătit ceva ce s-a năruit, ceva ce nu s-ar fi clătinat dacă n-ar fi năvălit ei...

Astfel au trecut de Urca, au nimerit în pădurea asta și pădurarul ne-a dus întâi spre locul unde erau ei instalați, cincisprezece oameni, între care mai tânăr ca Ion din Rîturi nu se afla decât unul singur.

Oamenii par înțepenți. Nu mai ezit. Îmi pare rău, foarte rău îmi pare acum, în acest moment, de Gherasim. Bun, îndrăzneț, se cam lăsa dus de val și i-am spus că arma nu-i curățată lună. Îmi pare rău, nespus. Trebuia să-l lichidăm pe neamț, tocmai pentru că totul e neobișnuit, că ei înșiși au dărîmat barierele firești, au prăbușit omenia, țândări au făcut din toate. N-aveam dreptul să fac prizonieri. Îmi dau seama de eroarea logică. Îl socoteam învins, deci un adversar mai puțin. Nemții spînzurau, automat și ne-ar fi spînzurat automat dacă ne-ar fi prins.

Scot porthartul, îl chem pe Valerică.

— Aliniază-i !

Oamenii n-au nevoie de indemnuri. Se străduiesc să execute repede. Urme de deprinderi, de mult uitate, își fac apariția. Tropăiesc, se caută cu cotul, sînt foarte serioși. Cel din mijloc poate să-mi fie tată, gîndesc la un moment dat și mă arde cu fier roșu o emoție grea.

— Vă spuneți numele, contingentul, arma și unitatea...

Aștept încordat.

— Crăciun Dumitru, contingent '26. 82 infanterie, dom' căpitan Iancu. Compania 2-a.

— Ce-ai spus ?

Îmi revin. Unde-o fi acel căpitan Iancu, acum ?...

— Isac Vasile, contingent 30. Pontoneri...

Isac aproape țipă.

— Tătaru Vasile, ca și el...

Și tot așa, pînă la :

— Cărpinișan Ion, contingent '38. 8 vînători Aiud. Mitraliere.

Am ghicit. Ion din Rîturi, după barbă. A încăruntit. La 28 de ani...

Rostesc, la sfîrșit, încet, cît mai rar :

— Cine vrea să rămînă, să spună acum. Îl șterg de pe lista asta. Noi vă încadrăm în unitatea noastră numai pe cei care vreți. Trebuie să trecem la Mureș. Aștept să-mi spuneți răspicat. Crăciun Dumitru ?

— Zent.

Face un pas înainte, se caută... Am o indoială. El dă din cap și-mi așează pe porthart un carnet îngălbenit.

— Să trăiți, livretul...

Avea la el livretul militar, vechiul lui livret cu tot ceea ce furierii acelei companii, al regimentului, trecuseră în el. Scria acolo de două concentrări...

Oamenii aceștia ne așteptau, ne așteaptă de multă vreme... Sînt foarte serioși, se caută cu cotul, așteaptă, iar eu cred că au și întinerit, că iar sînt în compania unui oarecare căpitan Iancu. Și nu-i totuși asta, că nu-i tot una ce se petrece acum cînd ne-au așteptat și-s sîrguincioși, convingi de ce fac, nu se poate asemăna scena aceasta ieșită din tiparele comune ce concentrările înscrise în livrete. Vor să-i iau cu mine, iar eu controlîndu-mi zgîrcit, cu îndărătnicie, emoția grea, mă întreb la persoana a treia ca nu știu care erou din nu mai știu care carte citită...

— Ce mai poate el face ? Ce le poate oferi ?

Mă aplec pe hîrtie și ordon :

— Atunci, ne-am înțeles. Caporalul Valerică, grupa a doua..

15

Dacă aș fi știut, n-o luam în direcția aceea. Harta m-a înșelat, acum nu mai știu exact, cîte sute de metri. În schimb, dacă aș fi desfăcut harta neamțului, descopeream eroarea. A lui era o hartă exactă, aveau cartografi excelenți și s-au pregătit minuțios, să poată ghici cu ochii închiși unde se află. Ca s-o îndrept mi-au trebuit două ceasuri, adică să caut altă ieșire, iar cercetarea lizierii ne-a convins că numai există decît o alternativă. Străpungerea.

Pădurea era înconjurată. Am ghicit, nu, am intuit că pe noi ne căutau. Pleda dispariția locotenentului și regăsirea lui în cimitir, ucis. Să adăugăm tăierea cablurilor. Dar toate acestea puteau fi puse pe seama grupurilor de țărani, iar argumentul suprem părea în acest caz, ciocnirea de la cimitir. Și, în afară de toate acestea, de ce nu Tiberiu Olteanu ? Ne căutau, iar faptul că pînă în acel moment nu ne-au găsit se datora desigur metodei, prea exacte, prea meticuloase, regulamentare, ca-ntr-un duel, cu reguli dinainte stabilite de sub care noi scăpam, numai fiindcă în zigzagurile înscrise de noi nu se descifra nici urmă de astfel de reguli. Ei cercetau metru cu metru, cu harta desfăcută, patrat cu patrat, fără să se abată, meticuloși dar neinspirăți, tehnic și fără imaginație, nemțește, așa cum acest termen mi s-a întipărit în minte. Să faci ceva nemțește, dinainte calculat, fără abatere. „Să bem nemțește“, spuneam noi, însemnînd o împărțire exactă a cheltuielilor și a desfășurării unei conveniri amicale. Pierea cheful, fantezia, acel ceva care face din petrecerile prietenești amintiri unice, la care revii ca la o pagină rară. „Nemțește“ însemna înscrierea într-un pasaj comun ca luatul mesei, inspecția echipamentului, intrarea în program. Da, am făcut cîteva chefuri nemțești, nu mai știu, dar ți-aduci aminte cînd s-a amețit locotenentul de la a șasea aruncătoare și se închipuia gură de aruncător și ne cerea să mai vîrim un proiectil pe țevă ?

16

Lanțul de uniforme gri-verzui înainta agale, aproape cu indiferență. În spate, departe, ca o stranie coincidență, albeau crucile unui cimitir, înclinat jumătate pe o dîlmă. Nu venea spre noi și, poate, nu ne-au văzut. În dreapta noastră, dincolo de botul de deal, așa cum trebuia să fie, cîmpia se lărgea vastă, cu îndepărtate contururi zimțate la orizont, atît de îndepărtate încît îți venea să crezi că sînt nori. Ceasul meu mi-arăta ora 6.

Abia acum, apropiindu-mi-i din nou, prin lentilele binocului Zeiss, m-am gîndit cu stăruință la Tiberiu Olteanu, în vreme ce din stînga noastră, creștea svonul tot mai insistent al unei lupte. Atît de insistent, de pînă și șirul de nemți se opri. Am zărit, rotîndu-mi binoclul, în colțul cimitirului un grup de patru soldați, ca pe niște furnici, ca pe niște miniaturi, cufundați într-o pașnică indeletnicire. Mînceau, cu gamelele:

pe o lespede lată de mormînt. Doi s-au ridicat și s-au apropiat de un tufiș, dispărînd. Un al treilea, fuma, părănd plictisit.

★

Recapituliez anabaza noastră. Trei reîntoarceri, să nu le zicem replieri, un scurt capitol de acțiune, înaintea celui alt cimitir și pădurea, Ion din Rîturi, Sándor Téglás, ciudatul episod din pădure, acel livret și nespusa ușurare a oamenilor că sînt cu noi. Saltul la locotenentul Olteanu se cerea de la sine. Duică și Tețu îl știu mai de mult. Însă pe Dittmar l-am întîlnit și eu în primăvară, la Turda, la Statul Major, în societatea unor ofițeri superiori. Și cheful care a pecefluit soarta unui nou eșalon pentru a doua zi. Olteanu vorbea perfect nemțește, dar Dittmar l-a rugat să fie amabil și să poarte conversația în românește, din moment ce el însuși o vorbește. Se discuta pe tonul, atît de cunoscut, al începutului petrecerii, cînd îl servești pe vecin atent cu solnița, îi întinzi farfuria cu o gustare pe care bănuiești că o dorește. Se vorbește în surdină, urmărind cum soldatul din spate toarnă țuca în paharul delicat cu picior.

— Dumneata ai făcut școala militară în Germania ?

— Jawohl.

— Am înțeles imediat, aveți un bun accent.

Oftase.

— Un ce care nu se uită, spusese Dittmar. La München ?

— Berlin, replicase Olteanu, evident mîndru de acest lucru.

Dittmar îl privi lung, apoi tăcu. Scurtul lor dialog s-a întrerupt, înecat în rumoarea, care începuse să crească. Se mîncase mult și se băuse fără măsură, în seara aceea, de altfel ca în toate ocaziile de acest fel, ivite din cînd în cînd, ocazii în care nu era nevoie să „bei nemțește“. Se amestecau replici cu „potențial“, „direcție de atac“, acel ghiveci de circumstanță, milităresc, cu frînturi de glume din care nu lipseau femeile. Stînjeneala nu dispăruse nici după toastul închinat grabnicei victorii în Răsărit a oștilor Marelui Reich. Tețu îi explica nu știu cui de ce Germaniei i se spune al treilea Reich, fără ca asta să fie de toți înțeleasă. Întorcîndu-se spre mine îmi șusoti :

— Uneori, Olteanu, se confesează. N-ar face-o dacă nu l-ar rîci ceva. Nu e convingerea lui în victoria Germaniei, căci aceasta i-i neclintită ca un postulat. Pe ea se sprijină întregul său sistem de-a gîndi și acționa. Nu-i prost deloc, ciudat nu ? E o inteligență rece. Tu n-ai de unde ști că el a fost unul din cei mai vechi legionari din Iași. A și fost eliminat din liceu, apoi reprimat. Părinții lui sînt oameni simpli, cumsecade, tatăl l-a și bătut crunt de cîteva ori. În ultima clasă de liceu a dispărut. Am auzit că a reușit să intre în armată și a plecat în Germania imediat după Dictatul de la Viena. Amănunte nu cunosc. Vinul ăsta-i de Aiud, se întrerupse el, ce dracu scrie pe etichetă ?

În sală se făcuse fum, se discuta aprins, colonelul se deschise la tunică ascultîndu-l pe Dittmar cu acea politicoasă deferență, imperceptibil disprețuitoare, comună militarilor bătrîni, tăbăciți de-o carieră lungă, în care au cunoscut mii și mii de oameni, cunosc prețul lucrurilor, sînt nițel sceptici, înăcriți. Colonelul nostru luptase la Predeal, la Oituz, în primul război, iar în ultima vreme cu intenții de ironie, îl însărcina pe adjunctul său să ne țină discursuri despre victoria Germaniei și misiunea României în dobîndirea ei. Dittmar nu-l slăbea, bănuind esența politetei aceleia bătrînești, disimulate, ceea ce-l indis-

punea pe colonel, mare iubitor de vin. Noi am aflat cu acest prilej că Dittmar a devenit maior din profesor de drept și magistrat. Dorea să angajeze neapărat o discuție despre războiul modern, observînd că pe front se poate imediat ghici care din armate e mai aproape de acest deziderat. Sigur, cea germană, mecanizată, dotată cu arme, echipament, muniție, oameni instruiți. Înțelegea situația armatei române, înecată în furgoane, manutanțe, cu soldați prost echipați. Colonelul îl urmărea vădit forțîndu-se.

— Păi, da, observă Tețu, care și el auzise remarca. Țștia o spun direct, nu le pasă că jignesc. Armata română e slab dotată, evident. Ce are, o grupă de pușcași? Dar nu de asta-i vorba. Toate bune, tehnică, instruire, spate, dos, dimainte și iacă de trei ierni s-au tot șters și iar s-au înscris „V“-urile pe străzi, pe șosele, pe garduri, dracu' să mă ia dacă înțeleg...

— Ce nu înțelegi și ce anume vrei să înțelegi?

— Ce crede acest Dittmar acasă în pijama, fără uniformă pe el, după ce a stins lumina, asta-i. Că nimeni nu neagă că nu-s soldați buni, ba, foarte buni. Știu să lupte, au avioane, tunuri, submarine, nu se-ncurcă în alegerea mijloacelor, atunci?

Olteanu își ceru permisiunea să pună o întrebare. Colonelul dădu ușor din cap. Întrebase încet, am auzit răspunsul colonelului:

— De ce să punem problema convingerii din moment ce un ordin nu se discută? Dacă e vorba de educația ofițerului, atunci...

Adjunctul țacăni c-o furculiță în pahar. Urma încă un toast. Colonelul bătu din palme, vădit mulțumit că scăpase de-un spin.

— Cînd dracu' se confesează, ăsta?, l-am întrebat pe Tețu.

— Uneori. Dar în felul lui, insidios. Să te înveți cu el să taci. Trebuie să știi că el s-a întors nemulțumit oarecum din Germania. Așa cum ne privește el pe noi, așa l-au privit prusacii pe el. Să lăsăm de-o parte răcnetele, instrucția lor epuizantă, lecțiile despre boli venerice... E vorba de „arieni puri“. Știi, Olteanu e ca unul căruia i-i rușine de propriile sale rude. Întors acasă, nu lipsesc satisfacțiile. Se uită micile dezagrame. Poți insulta un colonel, poți fi mutat disciplinar. Pînă la urmă se revine și colonelul e mustrat. Da, așa cum spun, s-a întîmplat anul trecut...

17

Aș dori mult să nu-l ucidem pe Tiberiu Olteanu. Să nu-l ucidă vreun glonț. Așa ceva nu pot ordona. Aș dori tare mult să îl aud vorbind, să-l mai văd mîncînd, întrebînd, încă trăînd. Să-l întîlnim, dar să nu-l ucidem.

Știu că ne așteaptă cel mai greu moment, dintre toate întîmplate în această săptămînă cel mai greu. În pădure ne simțim ocrotiți, i-aud pe oameni schimbînd cuvinte între ei, așa cum au făcut-o din momentul cînd le-am dat repaus. Era așa ca și cum s-ar fi cunoscut de cînd lumea. Ca întotdeauna, în lumea lor, a oamenilor simpli, cum ne place nouă să le spunem. Ei nu au nevoie de un protocol special, de-o manieră pentru a intra în vorbă, a se cunoaște și a stabili un punct comun, o relație. E ca și cum s-ar cunoaște de cînd lumea, întîlnindu-se firesc într-un univers al lor: pămîntul, vitele, munca, viața, pe la voi cum merge, cum s-a făcut grîul. Dumitru Crăciun își curăță bocancii, alături

de el Ion din Rîturi fumează cu țigara în podul palmei. Valerică stă întins cu mâinile sub cap și fluieră încet, mai curînd sîsiie un cîntec monoton, cu repetiție cum zice el.

★

— Uite, Olteanu ! Locotenentul ! șuerase Valerică.

Strivesc o înjurătură printre dinți. Căci știu că va muri, negreșit va muri. Îl văd prin lentile, neras, conturul sigur al mustății se pierde în barba crescută de cîteva zile. Pășește vioi ca un elev de școală aflat sub ochii profesorului său.

Și nemții vin spre pădure ca la plimbare, la distanță unul de altul. Vlasa e în spate, spre stînga, lîngă mitraliere cu Ion din Rîturi.

— Hai, don sergent, aud.

— Ssst !

Mai aveau cincizeci de metri pînă la marginea pădurii. Ofițerul neamț, de lîngă un soldat înalt, roșcovan, rosti ceva, scurt ca un plesnet de bici. Întreg șirul se culcă la pămînt. Pooni scurt un pistol rachetă. Descrîind o curbă lină, despletindu-se în trei șuvițe, racheta însemnă cerul cu trei steluțe albe. Zărirăm luceafărul de seară pe cerul albastru, limpede.

Aud lîngă mine :

— La dealul ăla i se zice „Loana“.

Ca un răspuns, din cimitir începu să latre, pe deasupra lanțului de trăgători nemți, culcați la pămînt, mitraliera. Săreau așchii din scoarța copacilor. Pinza ucigașă se muta, într-un larg evantai, de la stînga spre dreapta. Îmi dau seama că distanța e mare, că este un foc de intimidare, totuși îmi simt spatele ud și mă trece un fior, simțindu-l în toți porii. Nu mă mai gîndesc la nimic anume, nu pot să mă gîndesc. Doar țândări, ca cele împrăștiate de trunchiurile rănite, se iscă și pier. „Om rușinat de propriile rude“, gîfîitul astmatic al fabricuții de oxigen din copilărie, gemenii despre care nu se știa anume care a țipat ultimul, grija lui Sandor de-a nu se amesteca sîngele, totul se întretăia, se împletea și se desfăcea ca apa unui pîrîu de munte cu albia plină de stîncă și bolovani.

Focul n-a durat mult. Mi s-a părut doar că nu se sfîrșește, dar îndată ce a amuțit mitraliera am știut că n-a durat mult.

— Acum, acum, să nu vă trădați băieți, nu cumva să vă trădați. Mă temeam să nu apese pe trăgaci. În fața lor sînt înșirați soldații unei companii, soldați încercați, prudenți, periculoși, mai periculoși ca oricînd, acum cînd sînt împinși din urmă spre bîrlogul lor.

Bine, băieți, ați învățat bine lecția, de prima clipă îmi era într-adevăr foarte teamă, pot s-o spun acum, deoarece mă gîndeam la Crăciun, contingent '26, la Ion din Rîturi, la Valerică și Vlasa, la fiecare în parte, înțelegînd dintr-odată că e încă una din legile luptei, a luptei de care tu răspunzi : ochii lor, fără să se întoarcă, sînt atenți la mine.

S-a ridicat, cel dintîi Olteanu, de ce tocmai el ? Nu mai caut, n-am cum, explicații. S-a ridicat și ofițerul neamț. E suplu și foarte tînăr.

Îmi simt inima pînă-n virful degetelor. Mi s-a oprit un nod în gît. Nu mai pot ezita. Vor intra în pădure și nu mai știu ce vine după ei. Respir adînc și surprinzător, ca-n clipa unui salt în Mureș de pe

un țărnam înalt, salt care mi-a dat emoții înainte și de la care m-aș fi oprit dacă nu m-aș fi aflat pe ripă, cu apa în față. Înregistrez paloarea lui Valerică, fruntea learcă de sudoare a vecinului său.

Nu voi uita, niciodată, fețele încordate, ca atente la ce se petrece interior, și cum semănau între ele, și emoția aceea caldă și grea, de nedefinit, care-i se pare gândul de-acum la singura dorință rămasă trează, în fața acestei limite precise, cum niciodată n-a mai fost ceva precis, între viață și moarte.

Să-i scot nevătamați din „cuibul de viespi“, să-i trec peste lanțul acesta de nemți, peste căștile acestea de culoarea plumbului, care nu știu pe unde au venit aici la noi, nesătuii ăștia, care nu știu altceva decât să „essen“ și să „trinken“.

Dacă m-ar atinge cineva aș scăpăra. Simt, ca-n clipele de mare intensitate, senzații vechi și nu mă mir că le simt. Simt șocul primului foc tras pe poligon, în umăr, clipească din ochiul stâng : ochi, deget, cap...

Și dau semnalul, fără să privesc ceasul, ca atunci pe malul rîpos al apei, hotărît pe neașteptate să mă arunc cu capul în jos în Mureș. Sar în picioare. O grenadă se face țândări sub picioarele celui neamț înalt, roșcovan. E parcă mirat și se apleacă :

— Ohoo !

Și un țipăt :

— Ist tot. Oberleutnant ist tot !

Traduc fulgerător. Pare că e într-adevăr tot...

Nu mai există distanțe. Echilibrul e rupt. Porumbiștea se-neacă de gemete, pocnituri, explozii, strigăte neomenști. Vlasa țipă :

— Acolo, mă !

Unde ? Pădurea e în urma noastră și iar clănțâne mitraliera. Îmi dau seama că e a noastră. Strig.

— Valerică ! După mine.

Și ne strîngem toți ca un arici. Să trecem spre Loana, căci așa-i zice „Loana“.

Cealaltă margine a porumbiștei. Jos, culcat ? ofițerul neamț a căzut. Valerică se zmulge de lângă mine, se năpustește în stînga. Trag unul după altul șase focuri. Nu l-am lovit pe Olteanu. I-acolo Valerică, lângă el. Îl văd cum trage serie după serie, numai în Olteanu.

— Valerică. Jos !

Valerică mă ascultă.

Iarăși trage Vlasa. A mutat focul spre sat.

★

E foarte lat imașul. Stăm la marginea lui, culcați. Mitraliera din cimitir trage iar, tot în evantai, cu trasoare. Par niște mărgeluțe înșirate pe o ață, cum sînt înșirate pe hartă limitele județelor. Dinspre sat răzbat zgomote metalice, duruituri. Apoi departe, în pădure, bubuituri de obuze.

— Valerică !

— A murit, dom' s-lnent.

— Vlasa ! strig, ca și cum n-aș fi înțeles și vreau să mi-o confirme el Vlasa, sergentul meu cel totdeauna calm și serios.

— A murit...

Simt că se pregătește ceva ciudat. Șuieră asurzitor, la mică înălțime, proiectile. Nu, acum e greu, foarte greu. Fie ce-o fi.

— Branduri !

Strig :

— Salt înainte !

Mitraliera înnebunise.

Fugim, fugim peste imaș, mult

★

Fîșia de porumb în care m-am prăbușit n-avea mai mult de zece metri. Ne tîrim. O fîneață și căpițe ca niște căciuli. Cine-o fi cosit și strîns finul, cine l-a așezat cu atîta grijă în căpițe ? Sînt uluit.

În pădure răsună explozii, pe deasupra noastră șuieră proiectile, trecînd ca niște păsări de noapte înspăimîntătoare. Mă simt departe undeva, în năluciri ca-n nopțile de febră cu somn agitat.

În cimitir izbucnește o flacără strălucitoare. Parcă i-a tăiat răsufierea mitralierei. Asta era, îmi spun. Mă strigă cineva.

— Saalt !

Alerg din rășputeri, trag mereu, scrișnesc din dinți și înjur, înjur într-una, mereu. Strig mereu, strig să vină după mine.

Ceea ce nu mai speram, fiindcă se topise orice gînd în mine, iată sub picioarele mele. Urc, urcăm toți, fără să schimbăm un cuvînt, urcăm într-una.

Ne oprim aproape de coastă. Din stînga vin doi, două umbre.

— Ce-i, Vlasa ?

— Asta, Ichim, zice, s-a tîrît pînă-n cimitir.

Tac.

— Erau trei nemți. Unul a fugit.

— Mai ai benzi ?

— Două.

— Că știi, ne trebuie, în noaptea asta, la Mureș.

Mă oprește Ursu :

— Dom' s'lnent ! Actele lui dom' locotenent Olteanu.

E un porthart. Îl iau mașinal și-mi scot capela :

— Valerică.

Mă întorc spre pădure. Bombardamentul continuă. Peste porumbiști și peste pădure. Oare credeau că e o formație mai puternică ? Sau nemții cred că sînt de pe-acum înconjurați și au încercat să iasă din pungă. Căci ceea ce ei au întreprins nu pare a fi fost o simplă operație de curățire.

— Trebuie că-i greu la Oarba. Într-una toacă tunurile.

— Cum crezi ? Păi, acum se trag spre Cluj, că alta nu-i.

— Ce-i Ichime ?

— Rupe, mă, de-aici, să mă leg.

— Oare ce cred nemții că s-o mîntuit cu mitraliera, Vasile ?

18

În zorii zilei de 24 septembrie am trecut Mureșul, cu oamenii mei 14 la număr. Atîția am rămas. Îmi era somn, un somn de moarte. Am străbătut 40 de kilometri, într-un zig-zag pe care n-aș reuși să-l mai repet, niciodată. Oamenii mei se spală în apă, sub niște sălcii. Vlasa bea dintr-un bidon și-mi întinde și mie.

71

— Iar a început acolo , îmi spune.

Și-mi arată spre Mureș în sus, încotro o vom porni și noi îndată ce va răsări soarele și se vor zbici hainele.

Apa a fost rece și puțin tulbure și acum cînd se-nvăpăiază norii la răsărit, pare de purpură, ca sîngele.

Aflu după două ceasuri, în sat, că Tețu a căzut, iar plutonul lui s-a întilnit cu băieții lui Duică. Acesta i-a adus aproape pe toți la Mureș. Vom da de ei mai încolo, dacă într-acolo am pornit. Adică, la Iernut, în fața dealurilor de la Oarba.

Hainele ne sînt încă jilave, grele. Tunurile bubuie într-una. Oamenii mă urmează tăcuți, satele sînt pustii, iar noi mergem, mergem, pînă ce mi se pare că nu merg ci urc mereu ca în copilărie, răsunînd neîntrerupt, stăruitor, în toată ființa mea svonul așteptat, familiar de-acum, al bătăliei pentru eliberarea Ardealului, în toiul ei.

București, toamna 1966

Pînă la trei

de **Marin Sorescu**

*În fiecare zi
Înălțăm din ochi
Pînă la trei smee
(Știm că se poate și mai mult).*

*Clipim din gene
Sau din tot părul
Și smeele de hirtie se ridică
Peste stîlpi, peste case,
În aplauzele întregii familii.*

*Sîntem la curent
Și cu zbirnăitoarele
Cele mai moderne
Care pot să-ți capteze, nuanțat,
Toate gîndurile
Și să le zbirnăie deasupra pămîntului
La distanțe tot mai mari.*

*Pînă acum nu ne-au folosit la nimic,
Dar să nu ne stricați încrederea
În smeele noastre,
Ne punem mari speranțe în ele :
Ca și cînd am lega cu sfoară
Niște lacrimi
Și le-am flutura sus, pe vînt,
Mai la vederea lui dumnezeu.*

Mihail Sadoveanu, poet al istoriei naturale (II) *)

de George Muntean

Intors din Olanda, care nu i-a îngăduit să-și proiecteze fabuloasele-i viziuni naturistice, de unde parcă o secretă nemulțumire între rînduri, va scrie îndată, în anul următor, dintr-un suflet, despre **Demonul tinereții**, în care apare decorul sublim al munților din preajma mănăstirii Neamțului, carte dedicată lui G. Ibrăileanu, cel care va vorbi despre acea „contingență — în senzație, — a naturii și a sufletului“, care ar fi „și cauza acelui sentiment de comuniune cu natura din opera sa, care e calitatea cea mai eminentă a poeziei d-lui Sadoveanu“. În același an, 1928, vom intra, ca o compensație parcă, în **Împărăția apelor** și vom poposi la **Hanul Ancuței**, din preajma căruia putem porni către **Țara de dincolo de negură**, apărută în 1926. Pentru că eroii lui Sadoveanu sînt, cum observa G. Călinescu, alături de „păștori plugari, ostași“, într-un cuvînt norodul, „izvoarele, bălțile, codrii, albinele, gîngăniile, peștii, mistreții, zimbrii, bourii, păsările cerului“. „Natura minerală, vegetală, animală și morală a vorbit prin graiul său, credincios ca ecoul, care cel mult dublează și triplează,

fără a introduce comentarii sonice proprii“. Și argumentarea e la îndemîna oricui. Dacă am face numai referința banală la titlurile volumelor sale de opere (pentru a nu lungi peste măsură șirurile, citînd feluritele titluri sugestive în acest sens ale operelor înseși), și tot am rămîne surprinși de multiplele direcții către care ne duc acestea în privința feluritelor aspecte ale naturii. Unele cărți sînt intitulate oarecum geografic, **La noi, în Vișoara, Oameni și locuri, Privești dobrogene, Strada Lăpușeanu, Neagra Șarului, Venea o moară pe Siret, Spre Emaus, Locul unde nu s-a întimplat nimic, Depărtări, Olanda, 44 de zile în Bulgaria, Țara de dincolo de negură, Dumbrava minunată, Măria sa puiul pădurii, Oameni din lună, Împărăția apelor, Soarele în baltă...**, **Izvorul alb, Țara cangurului, Valea Frumoasei, Poveștile de la Bradu-Strîmb, Lumina vine de la răsărit, Fantazii răsăritene, Moscova, Nada Florilor**; altele temporalizează: **Povești de sară, Foi de toamnă, Dimineți de iulie, Nopțile de Sinziene**, ori stabilesc onomastici, sugerînd vietăți ale naturii (**Șoimii, Neamul Șoimăreștilor, Frații Jderi, Mitrea Cocor**), se referă la fenomene, plante, păsări și animale (**Cocostirecul albastru, Floare ofilită, Frun-**

*) Vezi „Viața românească“ nr. 11/1966.

ze-n furtună, Umbre, Creanga de aur, Cuibul invaziilor, Ochi de urs, Apa morților, Ostrovul lupilor, Focuri în ceață, Clonțe de fier etc.), încât putem intui numai pe asemenea fapte — se înțelege mai ales după lectura cărților sale — liniile mari ale unui univers. Dacă am adăuga bogata onomastică și toponimie cu sugestii naturiste, din opera lui Sadoveanu luată în ansamblul ei am obține una dintre cele mai pitorești, dar și atrăgătoare imagini ale lumii pe care o evocă poetul. Iată doar, pentru a satisface simpla curiozitate, o sumară recoltă onomastică, în care, ca într-un vârtej nebun se rostogolesc nume de plante, animale, fenomene ale naturii, particularități ale unor locuri și aspecte ale ei, totul trădând aceeași fantezie înțeleaptă și cuvincioasă din totdeauna. Dăm astfel peste Ursachi, Hau, Jder, Șoimaru, Crețul, Botgros, Rîndunea, Picioaroange, Ieșanu, Fruntes, Boldur, Gangur, Prisăcaru, Secăreanu, Cujbă, Busuioc, Cocor, Florea, Albu, Ciomohut, Samoilă, Strîmbă-Lemne, Lupu, Lipan, Samur, Cucu, Leul, Răcoare, Ursu, Gînj, Ilie Caraiman, Floarea, Bezarbarză, Ruja, Cuțui, Vițelaru, Lăcustă, Căprioara, Vulpea, Frunză, Uliță-Lungă, Mîțu, Codoman, Bălțeanu, Chițigoii, Lăpușcă, Pescaru, Lupoaiie și alții mulți ca frunzele și ca ierburile. Iar dacă acestora le-am adăuga denumiri de plante și animale, de păsări și pești, am obține o nouă dimensiune a istoriei naturale oglindită de Sadoveanu, în care mulțimea acestora își taie răsunarea și relevă o cunoaștere aproape ilimitată. Iată, tot așa, cîte o listă sumară a diferitelor asemenea denumiri: plante — albu-miță, alior, bărbănuț, căldărușă, ciulin, doamnă-mare, dudău, hrișcă, lipan, mătăciune, mătrăgună, melisă, mîntă, mlașă, lozie, năgară, pojarăniță, răsură, rouruscă, scoruș, sovîrv, șovar, țintaură, zburătoare, bisacăn, clopoțel, creson, dumbravnic, jneapăn, liane, mînătarcă, pitoancă, roșcovă, rujă, sînger, sulcină, cicoare, laptele-cînelui, cimbrisor, stuh, nuferi, lintiți, lejnicioară, popu-

șoi, usturoi, ovăs, papură, crin, trestie, trandafir, leuștean, bradul, fagul, molidul, stejarul, carpenul, teiul, plopu, tisa, pinul, harbuzul, migdalul, via, grîul, răchita, afinul, cireșul, busuiocul, ardeiul, mesteacănul, ulmul, salcia, toporașii, viorelele; păsări — Alchion, alunar, babilă, pelican, caprimulg, ciuf, codobatură, lostun, măcăleandru, nagîț, pitulice, puhoier, stîrc, țarcă, vultan, botgros, cufundar, dumbrăveancă, hultan, lișiță, pajură, cucos, ieruncă, rață, gîscă, turturea, becafină, crihancă, bitlan, privighetori, cucul, bodîlău, pescăruș, bufniță, corb, dropie, grangurul, barza, prepelița, potîrnichea, cioara, hulubul, mierla; pești — boiște, scobai, chitic, clean, lipan, ocheană, crap, balenă, păstrăv, știucă, morun, crăpuștean, plătică, costrăș, alevini, bibani, lin, caras; animale — bală, boldei, bour, breb, chinirdic, godin, gușter, elan, inorog, jder, piganie, jivină, lighioaie, lupan, mascur, noaten, pardos, popîndău, ris, sobol, vătui, zăvod, zimbru, boldei, capaucă, juncă, junincă, popîndoc, țîncu-pămîntului, capră, bărbăcuț, motan, cal, oaie, vacă, bou, vițel, mistreț, leu, leoaică, urs, cățelandru, lup, cîrțițe, raci, broaște, șerpi, arici, buratici, lilieci, șopîrle, berbeci, șoareci, vulpi, bursuci, pentru a nu mai pomeni insectele și gîngăniile mărunte, ori numele generice de vite, păsări, pești, plante, ierburi etc. prin care scriitorul crează uneori impresia că lumea e prea mică pentru a le cuprinde pe toate. Toate acestea au culori, pui, vârste, sunete, epoci, obiceiuri, mișcări, relații, dușmani și prieteni, vizuini și locuri de atac ce sporesc încă marginile și densitatea imaginii noastre.

Dar trecînd chiar într-un domeniu mai puțin potrivit pentru a reliefa asemenea aptitudini și înclinații, cum ar fi publicistica sadoveniană, vom întâlni acolo o nu mai puțin impresionantă mișcare a lumii naturale, care alcătuiește, totodată, și un fel de punct de sprijin al afirmațiilor sale, un reper și un refren, un reazăm, un ax al operei și un mijloc de verificare

indiscutabil. Foiletînd doar olegerea de **Mărturisiri** de acum cîțiva ani și volumul 19 din seria **Operele** vom întrevădea îndată atari lucruri. **Moartea lui Ștefan-Vodă** e vestită, „din piscurile munților spre văi“, cu „buciume de cireș“, plăieșii spun „culmiilor, și codrilor, și drumurilor de ape, tuturor colțurilor“, durerea cea mare. „Pe căile prăfuite, pe malurile rîurilor aurite de soarele de iulie, alergau pe cai rezezi crainicii“ și „spintecau văzduhul ca niște paseri îngrozite, suflăte din urmă de viforul unei vești grozave: „A murit vodă Ștefan! A murit vodă!“ Vrednicia lui tunătoare „spărsese cerul celor patru vînturi“, sufletul lui s-a înălțat „ca un finic înflorit“, iar în ziua înmormîntării cîmpiile se umplu de lume, care se urnește „în talazuri mari“, de parcă se apropie ceasul „unei asfințiri veșnice“, bat „valuri de durere“, gemetele sînt ca ale unui „codru în furtună“, iar văzduhul „se zguduie“.

O perspectivă de deșert extraeuropean capătă în **Reflexiile unui explorator** cîmpurile neexploatate rațional ale fostului județ Dorohoi, unde e „tristețe și singurătate. Locuri întinse se desfășoară goale, fără așezări omețești. Unde și unde se arată cîte un iaz, cîte o leacă de sat, ... fără un copac, fără nimic odihnitor pentru ochi“. Satele nu sînt sate ci, ca în **Bordeenii**, „grămădiri de colibe și bordeie scormonite în pămînt, acoperite cu gunoaie, adăposturi de troglodiți, vizuini mizerabile scurmate în pămînt“. Pe deasupra „stoluri de ciori și de grauri se învâluie în zare. Jazurile sticlesc în bătaia amurgului. Înserează. O seară cenușie se lasă. Departe lucește un foc, undeva, în depărtate pustietăți, și vîntul trece șuierînd ușor. Parcă umblă printr-o țară uitată de Dumnezeu“. Aci fabulosul e creat în bună măsură și pentru a atrage atenția, între altele, că e cazul „a se înșenina zărilor“ pentru „poporul nostru de la țară“, ceea ce poate fi o dovadă că lirismul său naturist nu exclude civilizația, ci o înțelege ca pe o nece-

sitate ce trebuie cu grijă adaptată omului și locului, pentru a nu-i strica ori tăia legăturile lui cu lumea elementară. Dar nu odată în scrisul lui cadrul geografic în sens strict are o importanță foarte relativă, cînd nu e de-a dreptul convențional, iar Sadoveanu îți oferă ici și colo surpriza de a fi pe sol românesc un fel de Cook, și un Cooper, de a avea inflexiuni dintr-un Stanley ori Alexandru Humbold, nemaivorînd de fantazii de altă natură, cum sînt cele adunate sub titlul de **răsăritene**. El e un fantazist iar nu un fantastic, ori un fantezist. De aceea, proiecțiile lui au, în planul artei, o valoare de document prin nimic negabilă, nesuprapunîndu-se pedestru adică, realității, ci transfigurînd-o.

Cît privește vocația lui, mai tîrziu teoretizată, pentru viața naturii, spre deosebire de cea a cetății, pe care o acceptă ca un loc al existenței trecătoare, ea e verificabilă la tot pasul. La București, de pildă, îl interesează „ceasurile liniștii, cînd cîntăreții aripași își pornesc concertele gingașe, cînd florile răspîndesc parfum fin, cînd sună în depărtări chemarea unui cuc“. Un **vis de iarnă** îl duce, ca pe Alecsandri altădată, cu gîndul „la țărături fericite și binecuvîntate, unde, sub un cer albastru lucește veșnic flori la soare“, pentru că, totul fiind relativ, deși nordicilor li se par ușoare, la noi „iernile sînt sălbătice și salturile de la căldură la ger uimitoare. Într-o zi ș-o noapte, dintr-o căldură de douăzeci de grade la umbră te trezești într-o iarnă polară! Niciodată nu m-am putut împăca cu iernile noastre“. Vînturile prevestitoare de omăt îl făceau melancolic și-l purtau cu gîndul „la eternele mări de gheață, la exilații Siberiei“ (peste 20 de ani va scrie **Uvar**). Nu-l atrăgeau, pentru a evada din acest climat, „nici insulele grecești, nici coastele apusene ale Mediteranei“, ci rîvnea la ceva nemărginit, la cîmpii nehotărîte, la pāduri fără sfîrșit, la fluvii uriașe, la pămînturi nouă și fecioare, dincolo

de oceane“, în genul Luisianei lui Chateaubriand, al cărui **Ocean** însă pare a nu-l fi impresionat, de-l va fi citit. Ca și Ralea, care mărturisea a citi în timp de boală cărți de călătorii, Sadoveanu parcurge iarna tomuri asemănătoare (în iarna 1912 citea **De la Buenos-Ayres la Gran-Chaco** a lui Jules Huret, cronicar pe atunci la **Figaro**, de unde își va trage o documentație ce-l face în stare să decidă că decît Brazilia cu „nesuferitele călduri de la tropice, felurile jigăni și plante otrăvitoare din pădurile ne-străbătute ale regelui fluviilor“, mai bine Argentina cu clima blîndă, cu pămînturi fecioare și floră fabuloasă de unde lipsește, pe deasupra, și grozava iarnă românească). Citea și revista **L'illustration**, socotind că „literatura franceză e și a noastră“. Cunoștea, în afara scriitorilor ce stau pe buzele oricui, pe Maspero, marelui egiptolog, pe Lemaitre în ale cărui pagini „sub farmecul fanteziei stă ideea ca sim-burele în floare“, citise rîndurile despre **Laponi** ale unui etnograf pe nume François Escard, care i-au „evocat nesfîrșite și posomorite întinderi între crenelurile fiordurilor și ghețurilor veșnice“, unde „renul scurmă omătul înghețat pînă dă de mușchi și licheni“, iar „omul vinează foce“, privind „misterioasele aurore boreale“, cu „un ochi indiferent“, pentru ca lectura să-l întoarcă cu gîndul la biata noastră țară de atunci, în care pentru a străbate „douăzeci de kilometri în ținutul Iașilor îți trebuie un eroism asemănător exploratorilor polari“. Parcurse, bine-înțeles, pe Fabre, la a cărui moarte scria un articol, socotindu-l „entomologist fără samăn“, ce atestă „o surprinzătoare finețe în cele zece volume ale «Amintirilor entomologice», cu accente de poezie caldă și de nemărginită dragoste pentru natură“, pentru că „arta e marea și totdeauna rodnică atunci cînd interpretează infinita și variata operă a naturii cu dragoste și emoțiune“, ceea ce pare a suna și ca o elip-tică profesie de credință. Comparabil cu Balzac și Flaubert prin anume re-

zultate artistice, el „a cîntat în pagini nemuritoare peisagiile din **Midi**, ținuturile cîntecului, luminii și azurului“. Pe bază de afinități electivă parcă, dar și cu umor, îl laudă pentru că, întocmai „ca un adevărat poet, a confundat lumea noastră cu cea măruntă; a confundat pe Tartarin c-un bondar pîn-tecos, și pe-un greier fără grijă și îmbătat de soare cu un **felibru**, disci-pol al lui Mistral“, savantul fiind tot-odată răbdător și perspicace ca un „Sherlock Holmes ideal“. Latura pur științifică a operei aceluia părea a-l interesa mai puțin, selectînd din ea aspecte mai apropiate sferei lui de percepere a naturii. De altfel, în general, urmărind unele dintre particula-ritățile recepției lui critice de ansam-blu, vom zări nu odată măcar cîteva rînduri dacă nu mai multe privitoare la modul în care lumea naturală cu istoria ei este reflectată de cei despre care scrie. Bunăoară, cînd despre țara „perfidului Albion“ se informează, între altele, din cartea lui I. Botez, **Aspecte din civilizația engleză** (deși știa despre acele locuri „ceva mai mult decît cei care aduc de acolo cai de curse și decît miniștri plenipotențiani la Londra, care petrec toată vremea la Paris“), nu uită a semna la împrejura-rea că locuitorii săi, crescători admirabili de cai, oi, vaci și paseri, au „distrus lupii de pe pămîntul lor“, păstrînd acum, numai în ființa lor „ceva din caracterul acestei sălbăti-ciuni viguroase și agere“.

La moartea lui Anghel amintește că împărtășea convingerea aceluia în pri-vința naturii, anume că „artistul nu poate trece ușor peste manifestările ei multiple și extraordinare. Aspectele și varietățile ei trebuie să fie pentru noi tot așa de interesante ca și manifes-tările pasiunilor omenești. Nu înțeleg să dau omului mai mult loc decît na-turii înconjurătoare...“ E aci ceea ce va spune el în altă parte: „Se înșală cine crede că o privesc e aceeași văzută în aceleași condiții, că răsăriturile, amiezile și amurgurile se repetă; că clipele curg monoton. Cine e atent

vede și aude pururi altceva", adică, pentru a relua, „natura veșnic în mișcare, veșnic înoindu-se, veșnic variată, eternă ca viața, ca moartea, ca infinitul". La trecerea „cătră marea împărăție a strămoșilor" a lui Nicu Gane pomenește totdeauna „frumoasele locuri din acea regiune de dealuri și livezi..., orîngurile tainice, iazurile cele mari ale Șomuzului", ca și unele expediții de vînătoare. Din operă reține „Piatra lui Osman", „Comoara de pe Rarău", „Ciinele balan". Scriitorul V. Demetrius este, în imaginea pe care și-o închipuie, cînd în glumă, cînd cu seriozitate, „un pescar de pe țărmurile tropicale" care, dată fiind graba sau presiunea apei, scoate, pe lîngă măr-găritare, și sidefuri comune. În pictura sănătoasă a lui Aurel Băeșu și Adam Bălțațu admiră „acele minunate colțuri de munte din valea Moldovei ori de pe Siret", „răsărituri și amurguri, pîcle ușoare în fund de zări" etc., iar Hogaș „a dus o viață sănătoasă" date fiind „minunatele-i excursii în munți" și a căzut „din picioare și brusc ca un copac din sihlă". Tudor Pamfile „avea în ochi melancolia peisagiului moldovenesc, în urechi murmurul zăvoaielor Siretului" peste ale căruia vîrtejuri întunecoase „curg plete de sălcii vechi". Jean Bart îl reține „prin marea veșnic schimbătoare care palpită în juru-i", și „ciudatele peisagii ale Asiei Mici". Panait Istrati avea în ochi „peisagiul Bărăganului și bălțile misterioase ale Brăilei". O carte a lui N. M. Condiescu — **Peste mări și țări. Indiile** — îi amintește civilizația Egiptului și a Greciei, care sînt ca „un izvor care a curs și curge înspre noi", ca și „puhoaietele năvălirilor", în timpul cărora s-au durat împărății întinse „de la Amur pînă la Dunăre și de la Sena pînă la Congo", cum au fost cele ale lui Tamerlan și Akbar, și-l minunează prin acel **vis de marmură** care e necropola de la Taj-Mahal, construită din „marmură albă din Rajputana, galbenă de pe țărmurile riului Nerbudah, marmură neagră din Caorcoh, cristal din China; jasp din Pungjab;

cornalină din Bagdad; turcoaze din Tibet; agate din Yuman; safire din Ceylon; mărgear din Arabia; diamante din Punah; ametiste din Urali". Cartea unui Georges Lecca — **Dresa-jul cînelui de aret** — îi prilejuiește un elogiu al cînelui; dintr-un roman al lui Matei Rousou (**Et nous nous sommes aimés. Iă**) îi rămîne îndeosebi „în amintire o călătorie, noaptea"; din **Zilele vieții** ale lui Demostene Botez citează într-o recenzie versuri rupte dintr-un pastel, amintind că „poet adevărat e acela care se regăsește primitiv și copil în fața fenomenelor vieții și morții, în fața marelui mister care a umnit umanitatea din cele mai vechi timpuri". Lui Cocó al lui Arghezi îi scrie, cum se cuvine, Cezar, cîinele de vînătoare al lui Sadoveanu (de observat, în fugă, că dacă oamenii au ades în opera scriitorului nume de păsări, copaci, pești și alte dihanii și chipuri ale naturii, animalele domestice ce-i intră în atenție au ades nume omenestii — Patrocle, Cezar, Puica etc., ceea ce poate fi și un indiciu asupra condiției funciare a celor dintîi, ca oameni ai naturii, nedesfăcuți cu totul de ea și un altul privind viața artificială a celor din urmă „denaturați" prin domesticire). Jurnalul lui Milescu, „plin de observații interesante" îl face pe autor „demn să fie așezat între marii exploratori", în **Descriptio Moldaviae** „se oglindește pămîntul cu natura, fauna și flora", Neculce, ca și Sadoveanu în mare parte, „a dus viața simplă a unui boier de țară, iubind și practicînd obiceiurile din bătrîni, umblînd la vînat cu plăieșii, ascultînd de la moșnegi istorisirii de odinioară, făcîndu-și varaticul la poeticele mănăstiri nemțene" etc. etc. La moartea lui Const. Botez își aduce aminte de pasiunea acestuia pentru vînătoare, la a lui Gheorghe Ghibănescu socotea că se vor „întîlni iar, într-un loc de desfătare și verdeață, unde nu mai ajung mîhnirile Iașilor", de domnul Busuioac își amintește prin sfaturile ce i le-a dat de a observa „flora și fauna din regiune", învățînd mai apoi de la niște

feciorași din satul mamei sale „numele unor plante, unele frumoase, altele de leac, și numele păsărilor“. Din scriitorul englez Jerome K. Jerome își amintește un personaj pitoresc, dar călător (unchiul acestuia), cinematograful i-a relevat „savanele Americii, pustiiurile Africei, ghețurile Nordului și munții Asiei“, încît substanța sa de poet al naturii are o bază nutritivă extrem de largă, variată, uneori înțimplătoare, de o eteroclitare ce miră. Popîrceanu ca poet e umbrit de vînătorul ce era și cu care se plimba „în întinderi vaste și așa de variate, sub cerul pur de toamnă, în tihna și liniștea ogoarelor și miriștilor“, în căutare de iepuri (poet era el, cum spune într-alt loc, constatînd odată că „pentru descrierile naturii, limba noastră e pe cale de a-și forma un vocabular impresionant de îmbielșugat“, ceea ce opera lui va adevăra din plin). Pe Ilya Ehrenburg regreta a nu-l fi inițiat în „peisagiul liber“ și de a nu-l fi odihnit la noi „zări line și priveliști armonioase“. În „luminoasele pagini ale lui Turgheniev“ găsea „blîndețe și poezie“, iar **Istorisirile unui vînător** i-au fost „un izvor de apă vie“, cu o „intensă poezie a naturii“, traducîndu-le în biblioteca Minervei. Ion Nădejde îi stăruia în memorie prin anecdota de a-și fi năucit profesorii știind la bacalaureat „toată nomenclatura barbară a minunatei lumi a florilor și arborilor, și toate fosilele epocii terțiare“. Pușkin avea un ochi care „reține peisagii și portrete vii“ și a fost un „vultur“ independent față de țarism. Într-o conferință despre Eminescu citează mai ales versuri despre natură, ca și din folclor, de altfel. Din timpul unei călătorii cu avionul la Stockholm în 1950 își amintește îndeosebi chenarele de zăpadă ale insulelor Danemarcei, marea cenușie, „pădurile de pin, smîrcurile și bălțile interioare ale provinciei suedeze Göstaland“, iar că „noaptea, din balconul de la al șaselea etaj, a ascultat stolurile de paseri migratorii, pe vîntul de la sud, chemîndu-se și grăbind spre apele libere de la pol“.

Dintr-o carte a lui Paustovski reține „istoria transformării mlaștinilor colchidice, din colțul despre Turcia vecin Mării Negre, în grădini de plante subtropicale“. Strămoșii i „s-au petrecut ca frunzele și florile anotimpurilor“. Capitalismul e asemănat cu lupul. Scriitorul militează „pentru primăvara patriei mele“. Victor Hugo „a fost un demiurg a cărui creație avea amestec de lavă, noroi și scorii, dar după liniștirea izbucnirii putem alege aurul și pietrele prețioase, arcadele de marmură, cupolele de cristal, florile fin cizelate“. În scrisul lui Gogol vede „priveliștile patriei lui, largi întinderi scaldate în lumină, zări încețosate de păduri, ape leneșe sticlind departe... stepa fără hotar, primăverile degrab trecătoare, verile de arșiță nemilostivă, toamnele aurii, iernile cu vifore înfricoșate“ pe care „le cunoaștem și noi în ținuturile noastre“, dar și rățoiul sălbatic, cu moț, denumit **hohol**, care, simbolizîndu-i pe cazaci, „se înalță de pe ape în zbor vijelios, plutește în cer, străbate întinderile din stepele fără hotar pînă la marea de gheață pînă subt ecuator și se-ntoarce iar la Nistru și la Nipru“. Tătarii lui Ghinghizhan s-au învirtujit „ca pulberile și ca negurile“, încît totul, aș zice obsesiv, e raportat, pus în perspectivă și în lumina fenomenelor naturale de care scriitorul se simte pătruns, inundat fără scăpare și leac.

Alte dați face referiri la plăgile Egiptului, la geografia nouă pe care o învățăm citind știrile din gazete, la crocodili (există și un crocodil al literaturii), la bunul său „profesor de geografie care le spunea povești ciudate și minunate despre țările pe care le călcăse cu piciorul“ și despre care-și aduce aminte „stînd în cerdac, în amurg“. Hoardele Asiei „au cutreierat ca niște puhoai năpraznice“ lumea. Lutul prost îl putem confunda cu chilimbarul fiindcă a „trăit o vreme în preajma rozelor“ etc. etc. Nu-i scapă prilejul de a vorbi de „prostia multiplicată ca stelele cerului și năsipul mării“, de inutilitatea unui al doilea

potop, din moment ce primul n-a avut efectul scontat, de „instructiva geografie pentru copii“ pe care o aduc filmele de cinematograf, de o „dimineată poetică de april“ în care a ieșit în parte și ca un alt Horațiu, tînjitor după intermitente recludiuni campestre, „într-o dumbravă de la marginea orașului“, unde „zarzării, cireșii și prunii înfloriți împrăștiu o mireasmă fină“, iar mai departe se auzea „glasul suav al privighetorii“. În alte articole încearcă a face genealogia unor ciîni: „un cățel mărunț cu cîrlige de păr în jurul botului“ chelălăind face să iasă din ogrăzi „feluriți cotei, unii cu boturile rinjite, alții lungi și slabi; cîțiva aveau picioarele sucite în lături; toți însă purtau pecetea unui strămoș comun, căci toți erau cu lîna spăriată și botul cîrlionțat, ceea ce ne poate duce o clipă cu gîndul la animalierii din țările de jos, la Sneyders, de pildă, dar și la modestul Aricescu, care-și evoca astfel, în 1859, un ciîne — Leul — ce-i pierise de curînd:

Bunica lui, Bella; moșul lui, Atillă;
 Mama lui, Diana; tată-său, Vintilă.
 De la Bella, Leul moșteni o blană
 Albă ca samurul, bun cojoc de iarnă;
 Și de la Atilla, un lătrat grozos;
 Iar de la Vintilă, capul cel vînos.

Poetul cultivă un soi de conservatorism țărănesc al anotimpurilor și cînd o iarnă nu vine la timp e intrigat; de aceea, uitînd frigul viitor, se bucură sincer cînd se iscă „o sprinceană de nour negru, de sub care privește cu ură asupra lumii un ochi fantastic și fioros“, și care ne va da „o iarnă «ca dedemul», cu satul în cușme albe, cu rîpele astupate, cu șiraguri de sânni, cu fîn pe drumuri... Un cer verzui deasupra, pădunile adînc albastre în zare“. În timpul războiului dîntii, cînd aude Miorița „în Vrancea liniștei, în Vrancea sălbatică“, dintr-o noapte de iulie, are viziunea unui popor adormit „sub brazde și piatră“, de unde „amestecați cu pămîntul și întorși în soare, morții retrăiesc în zborul unei gize, în

cîntecul unei păsărele“, întocmai ca acei care, „păstorînd pe plaiuri și în văi, între freamătul apelor și al codrului frate, într-o natură nesfîrșit schimbătoare“, au izvodit „într-o sară de primăvară, sub poală de codru, undeva în munți, în sălașul neamului, la un foc hoțesc, în preajma unei stîni ș-a unui pîrîu, stînd pe spate cu fața spre stelele nemuritoare“ acea „flore fără de moarte“, care se chiamă de la Aleosandri încoace **Miorița**. Iată o izbitoare asemănare în privința condițiilor genetice a acestei expresii fundamentale a sufletului nostru cu Blaga, al cărui spațiu mioritic nu era, nu putea fi, esențial altul.

În alte locuri (**Peștera Ialomicioarei**), muntele are, țărănește, **temelii, pereți** care, spintecîndu-se, au deschis **porți de peșteri** ce sînt niște obișnuite „lăcașuri subpămîntene“, ori în alt loc „minunate palate ale întunericului“ cu **chei, gură** etc. Munții **tac măreți în pustii**, gorunii se deșteaptă din somn și întind brațe mari, singurătățile se sperie, sălcii deschid bolți, nourii se zidesc, „lumina cîmpiilor“ îi aduce o ușurare și o „bucurie neașteptată“, după cum un viscol devine odată apocaliptic: „Vînt uriaș dinspre stelele miezului-nopții a izbit pămîntul, clătî-nîndu-l, și pilaștrii cerului s-au cutremurat. Cine n-a văzut viscolul, în cîmpuri goale ori în preajma pădurilor, nu va putea niciodată înțelege, nici cele mari, nici cele mici ale Celui-etern. Nici nu va putea prețui clipa noastră de răgaz între două veșnicii de furtună. După ce s-au deșertat cerurile de vînt și de scamă cizelată de ghiață, s-a făcut pace ș-a apărut o lume nouă, cu contururi și tonalități neașteptate, cu munți în pripă ridicăți și prăpăstii ascunse, o țară cum n-a fost și nu va mai fi, c-o geografie unică, sub tăcerea albă“. Asemenea „ierni lungi și tari, cu omăt foarte îmbielșugat“, în care „apele și mlaștinile sticleu oglinzi neclintite de la începutul lui decembrie pînă la martie“ cînd, „într-o noapte începea să sune un austru cu modulații cînd grave, cînd înalte, c-o pre-

siune năpraznică“, aducînd a doua zi „cea dintăi temperatură a desghețului“, i-au populat frecvent copilăria scriitorului scursă „în văile Siretului ș-a Moldovei“. De atunci i-au „rămas în minte puhoaiile și revărsările ca ceva măreț“ iar primăverile ca dînd „pămîntului aspect de apariție proaspătă din potop“, imagini ce se vor întîlni în operele sale și care fixează, pe de altă parte, punctul inițial al tendinței lui spre monumental și fabulos, spre supradimensionare. Primăvara echivalează cu o nouă geneză și aceea a anului 1930, de pildă, căreia i-a scris o **cronică în Adevărul**, a „venit c-o strălucire bruscă“: „pămîntul fumegă. Florile cele dintăi își sporesc vigoarea într-o singură noapte. Prin frunzișurile uscate răzbat sub ochii mei tufele de ierburi“. Au apărut graurii care „flueră ușurel“, îndemnînd „mugurii pădurii, care se umflă“, și „convoirurile de gîște, care încep a trece la înserat spre mările libere de la Spitzberg“. Umblă sitarii și, neliniștite, iepuroaicele gravide; au izbucnit broaștele anunțîndu-și depunerea ouălelor, săgetează rîndunelele și șopîrlele, plutesc berzele, se încrucîșează fluturi, șerpîii se strecoară în lungul cărărilor, unde vor fi atacați de arici, încît, existînd „o lege de echilibru a vieții“, „între distrugere și formidabila activitate nu-i decît o nuanță“. Cu toate acestea, ori tocmai de aceea, „fiecare pulsație a vieții și a fenomenelor își are aspectul și individualitatea sa. Nici stelele, care ne apar eterne și fixe, nu scapă de subt această lege, căci în fiecare fracțiune de timp și pămîntul, și sistemul solar și toți sorii tuturor constelațiilor își schimbă poziția unul față de altul“, ceea ce e, s-o spunem fără înconjur, mai mult decît o banalitate, însă contextul, un anume aer inițiativ, o emisie potolită, ce pare a veni din străfundurile lumii, pe a căror taină ne-o desvăluie, liniștea cu care sînt rostite cele de mai sus, nu numai că le salvează, ci le conferă și o certă emoționalitate, mai ales între rîndu-

rile dintre care le-am zmulș pentru ilustrare.

În versurile sale, cîte se cunosc, dăm peste cîte „un copăcel subțire lingă drum, / În margini de pustie și de scrum“, care înflorește „în primăvară / Splendid“. Altădată „zbiară-n Prislop, la burcuturile reci, / Binecuvîntarea măgarilor“, iar poetul se întrebă: „Înflorit-au oare ghiocel în plai / Unde fulgeră aur soarele? / Ba și-a scos badea nostru Neculai / Miorii și mioarele // Acolo, strănutînd iese din somn / La soare nou moș Martin, ca-n tot anul, / Și se-nchină slăvitului său domn / Călimanul“. Altădată visează „iluminări și peisagii agreste“, iar într-o poezie postumă, apărută în **Gazeta literară** la 85 de ani de la nașterea scriitorului, dăm peste întrebări precum: „cîte zile, cîte săptămîni, cîte luni, / Cîți ani, cîte veacuri sînt / De cînd o primăvară cu minuni / A înflorit pe pămînt?“ Iubirea are o asemenea forță transformatoare încît: „Lemn de-aș fi, ori ghiată, ori stîncă, / Ori mormînt uitat, / Voiu ieși din noaptea-mi adîncă / De vedenia ta deșteptat“. Ba mai mult, cît în glumă, cît în serios, scriitorul credea a putea determina, prin simpla-i prezență într-un loc, mersul acolo al anumitor fenomene ale naturii și într-o însemnare de călătorie în Uniunea Sovietică îi povestește unui confrate cum, nimerind odată printre moșii de la apa Ierei chinuții de o secetă cumplită, s-a declanșat în urma sosirii lui o ploaie care a durat două săptămîni fără întrerupere, pînă ce moșii l-au trimis și-n alte părți unde va fi nevoie de udeală, cu mențiunea că de-i va mai chinui seceta, aceștia îl vor aduce din nou între ei. Confratele sovietic observă că și în ținutul Stalingradului, unde se aflau, e secetă. A doua zi însă a curs din ceruri, „atîta potop, încît vehiculele umblau prin apă pînă la butucul roții“. Poetul se simte dator, la privirile furișe ale confratelui, să-i strige: „— Nu sînt Vodianoii, Mihail Andreevici“. Încît, îți vine la îndemînă, după toate acestea, să zici odată cu Blaga că „Mihail Sa-

doveanu, cel mai de seamă poet în proză al nostru, singular în felul său și pe plan universal, este însăși natura, care se contemplă pe sine și se tâlmăcește singură în termeni supremi de conștiință“.

Încercînd acum, după un asemenea lung ocol în preajma muntelui, a intra către inima lui, care e „a acestui popor și a acestui pămînt“ și în care cîntă toate ale acestuia, e de făcut poate mai întîi mențiunea că și de aici înainte, poate chiar mai acuzat ca pînă acum, mai mult decît vom putea pune mîna pe copaci și preciza că acesta-i un fag, celălalt un stejar, cel de dincolo un brad, ne va împresura codrul cu lumea lui într-o mișcare și prefacere neconținută, după cum la șes vom rătăci prin miriști și finețuri, ne vom alungi umbra peste lacuri și ape, pentru ca în deltă să ajungem la izvoarele genezei înseși. Sadoveanu nu e un botanist meticulos, un entomolog, ori zoolog care caută individualități ori exemplare, el ne farmecă cu tipuri, cu priveliști întregi, cu spețe și neamuri în mișcare, cu felurite întruchipări ale existenței, avînd menirea și destinul lor. El vede biblic, epopeic, fiind în planul istoriei naturale un Tucidide și un Herodot, un cronicar înțelept ce vede lumea și mișcarea ei în tiparele eternității. De aci „accentele de nostalgie, de dor, de regret“ în fața ei, zărite de Ralea, ori acel farmec ce l-a surprins pe Maiorescu, în sfîrșit acea obiectivare a lirismului prin proiectare în natură, accentuată de Călinescu, onî formulele, „materialism liric“, aptitudine de a „poetiza materia“, „cel mai de seamă poet descriptiv al literaturii noastre“ cum l-au numit alții.

Cel căruia de mic i se spunea că are „ochi de gînsac“ și călărea caii pe pâr, ori se rătăcea cu undița în împărăția apelor și se juca de-a haiducii prin hugeaguri, care auzea în amintire „fișiind pe deasupra zăvoiiului“ un stol de paseri, din care una chema cu un glas ca „un plîns tremurat“, care surprindea „oftările vîntului“, „stîlpi

de neguri“, care putea întui în sine, cum „fiecare fracțiune a vieții își schimbă perspectivele neconținut“ — vădește o acuitate a simțurilor și a înțelegerii ce unește paradoxal în el sîngele și agerimea sălbăticiunii cu calmul și blîndețea sceptică a înțeleptului, abstras cu gîndul dar conștient de măcinarea neconținută a fețelor lumii, care în întregul ei nu pierde totuși niciodată: un peisaj din jurul **Lacului Roș** „va dura în mine cînd el în realitate nu va mai fi; apoi nu voi mai fi eu; și din amîndoi nu se va mai găsi decît vestigiul acestor rînduri“. El nu se simte mai tare decît bronzul, ci decît fenomenele naturii înseși. De aci „poezie a naturii și a timpurilor, melancolie a destinelor“, pe care i le nota Perpessicius, senzația de „reprezentare inițială a adevărului, de cunoaștere care nu desparte încă generalul de existența sa vie, singulară, care nu opune încă una alteia legea și aparența“, cum ar zice Hegel. Asta a făcut să se vorbească de „stilul epopeic“ al scrisului lui Sadoveanu, de „spiritul epopeic sadovenian“ și de natura care devine la el rezervor nesecat al înțelepciunii, o natură simultan calmă și provocînd conflicte grandioase, nemîșcată și în veșnică înnoire, necruțătoare cu dușmanii ei, ca în **Noaptea de Sînzien**, unde, pentru a-l alunga pe francezul Bernard, care voia să taie pădurea Borza, ca într-o prevestire de popot, viețuitoarele țin sfat, stîrcii și vulturii dau ocoale amenințătoare cabanei sale, iar „un nor enorm evolua cu repeziciune, ca un balaur cu amenințări schimbătoare“. Apoi, brusc, va „dezlîntui întîi o artilerie a înălțimilor“. În fine „soarele căzu în învăluire de nouri și pulberi. Asupra poienii se abătura aripi compacte de gheață. Poiana rămase deodată izolată de cer, de pămînt, într-un întuneric sfișiat de violențe“. Iar bătaia gheței se întetește mai ales în locul unde-și are Bernard sălașul. Cerul se „oțește“, omăturile „scapără“, „zece zile curg puhoaiete. Cine poate intra în Borza pe asemenea vreme?“

Numai cel ce s-a interesat „în orice împrejurare și în orice clipă a vieții“ de orice peisagiu, printr-un fenomen de participare împinsă pînă la un fel de osmoză și simbioză, și se putea încorpora lucrurilor și fenomenelor, luînd parte la viața tainică a stîncii, arborelui, smeurei și ferigii, și îndeosebi a zburătoarelor, gîzelor și fiarelor, a apelor care curg etc., putea pune în termeni firești o răscoală a elementelor firii, altfel incredibilă. În plus, Sadoveanu cînd intră în natură, o cunoaște cumva dinainte, în sensul că elementul surpriză e aproape continuu anulat prin integrarea oricărui fapt ordinii generale a firii, mișcării ei eterne. El se minunează, se încîntă de viața naturii, participă substanțial la ea, dar nu este niciodată nepregătit a o înțelege. De l-am transporta în junglă, ori în pampa, în preajma Himalaiei, ori în Sahara, de-ar intra în fundul oceanului, ori s-ar învîrți printre stele, el s-ar minuna, s-ar uimi, dar nu l-am surprinde neliniștit. Sadoveanu realizează prospețimea omului dintîi, fără a se desface de înțelepciunea și rafinamentul celui peste care au trecut toate vînturile culturii, șlefuiindu-i chipul. El e omul vechi, cunoscător a toate, domol în mișcări și puținel sceptic, dar din a cărui privire tinerețea nu dispăre o clipă. Rădăcinile lui sînt înfipte în toate straturile înțelepciunii lumii. El ar putea zice ca Iorga că lumea n-o cunosc cei ce-au bătut-o cu pasul, ci cei ce-au înțeles-o. Organizarea lumii vegetale, a naturii în genere, se aseamănă la el cu formele sociale vechi și apele au împărțit, dincolo de negură sînt țări, gîngăniile și păsările, peștii și celelalte viețuitoare se aleg în neamuri, iepurii stau în sate, iar în Deltă, la un soborar al neamurilor de sălbăticiuni aripate — de la lișiță pînă la lopătar „erau și cele douăsprezece specii de gîște, și cele douăsprezece neamuri de rațe, și mierlele și privighetorile, și ochiul bouului“, repetarea cifrei cu aer tainic și inițiativ dînd întregului niște dimensiuni ce-l trec aproape în sfera

basmului. Osmoza aceasta între naturalul cu alură de basm și socialul cu temeliile înfipte în rinduiala firii dă un sentiment de trăinicie, pe care îl reliefează și tendința de înscriere a lucrurilor pe niște orbite ce permit o mișcare cu veleități de-a dreptul cosmice. Asta îl face „totodată un scriitor pentru popor și un autor pentru intelectualii cei mai rafinați, accesibil ca și Mihai Eminescu, tuturor imaginațiilor“ (G. Călinescu). El e animalierul dublat de poet, un Fabre și un Brehm cu viziune homerică. De aci, pe lîngă exactitatea observației, constatată de specialiștii în științele naturii, care s-au uimit de ea, acea țesătură de vrajă, transparența misterioasă a lumilor lui. Numai el putea spune că „într-o liniște deplină, sub cerul înalt-bolțit, stam singur și mă împresura tăcerea adîncunilor ca o mare“. El vede cerul încremenit în liniște, ascultă muzica apelor, a codrului și a pietrei și poate ieși „în afară de timp și depărtări“, de unde vede pădurea adormită „ca într-un basm și ca într-un vis“, înțelegînd apoi că totul „trăiește în felul său particular, potrivit legilor proprii“, pe care el le cunoaște, fiindcă, precum schivnicul de la Izvorul Alb, „punea urechea la pămînt ca s-audă glasul pămîntului“ și „avea o cunoștință ascunsă despre mersul stelelor și al soarelui“. De unde cosmomorfismul de care vorbea recent Edgar Papu.

Dihăniile au o istorie, o existență adîncă și misterioasă și poartă înscrise în ele un soi de enormă și impredictibilă memorie a lumii. Cînd în liniștea nopții Sfințului Ion de vară, viețuitoarele Borzei capătă „lumina înțelegerii“ și țin un sfat, la care suie mistreții, vin pe brînci lupii, se grăbesc tîpăind bursuci, aleargă jderii, pajurile, veverițele, buhele și huhurezii, se aud acolo întîmplări vechi și pilde ce amintesc de **Istoria ieroglică** a lui Cantemir, toate convergînd către a înfățișare sui-generis a lumii de acolo, în încheieturile ei cosmice sau curențe. Ba unele dihăanii au chiar conștiința vechimii lor și un șarpe pestriț, menționînd că

păsările sînt mai vechi decît jivinile, afirmă darwinist că mai vechi decît ele sînt șerpii „înțelepoiunea cea dintîi și cea din urmă a pămîntului“ (există și o inteligență viperiană ca a Roxelanei, al cărei trup era de „viperă care atacă“, iar ochii îi erau „o mare adîncă și liniștită, sub luciul căreia se pre-gătesc dezastre“). Ca în poveștile populare, șerpii știu unde stau ascunse comorile dintru începutul lumii, ori cele tainuite de oameni și la anume ceas numai de ei știut le relevă acestora. Au emoții estetice și gustă momentul cînd prințesa Kivi vine uneori la tâu, la Duruitoare „se desbracă și se așază sub spume, ca s-o bată apa care curge de sus“. Cum zice Eugen Lovinescu, „Sadoveanu este poate cel mai puternic poet al naturii care l-a avut literatura noastră. Senzația vizuală fiind la baza temperamentului său artistic, era și natural ca scriitorul să procedeze prin descripție: nu este, în adevăr, colț al Moldovei de sus care să nu fi înmărmurit într-o pagină a operei sale. Descripția nu-i însă pur picturală ci-i și umanizată; ea este deci esențial lirică; plasticul se însuflește; cîntă munții și pădurile, cîntă izvoarele și cîmpiile, cîntă imobilitatea naturii moldovenești în emoția succesivă a acestui animator, care pe lîngă culoare are și vibrație, pe lîngă senzație are și fluiditatea armonică și ritmică a expresiei“. E, cum zicea recent Al. Pîru, „poet în înțelesul vechi al cuvîntului, adică rapsod cu fantezia epică, dar și imaginație lirică“: „Poezia noastră (a asiaticilor) domolește întrucîtva realismul domniei voastre (al europenilor), pe care eu îl socot mai mult critică decît literatură“ îi spune răsăriteanul domn Ghirgor Misir scriitorului, replică ce pare a arunca un fulger subțire peste înseși opera lui. Scriitorul are capacitatea, prin ceea ce Tudor Vianu numea difluența imaginației, de a confunda categoriile, simțurile, timpul și spațiul, de pildă, topindu-le parcă într-o nouă realitate, poetică prin excelență, și într-un loc nu-și mai dă seama dacă un fior îi „vine din timpuri

trecute ori din întinderile care mă împresurau, nu înțelegem dacă răsuna în mine, în ușoara mea somnie fericită, ori e un închipuit glas al zării“. Prin aceeași stare sufletească ne putem explica sentimentul lui de a fi „departe, foarte departe de oameni“, la cîțiva kilometri de ei, la vînătoare, acolo unde Jijia se varsă în Prut. Ca un Grigorescu din mult disputata-i perioadă albă, Sadoveanu fixează impresionistic, în **Ți-ai aduci aminte?** din 1923, un memorabil tablou în alb: „Erau albi pomii de o parte și de alta a drumului; erau acoperite de o spumă de argint grădinile. Și umblind pe sub streășini cu umbră blîndă, prin care se filtrează soarele, eram străbătut pînă în adîncul sufletului de o simțire de sărbătoare. Ș-o mireasmă fină, călduță parcă și dulce, și astăzi se trezește în mine după ani și ani, odată cu viziunea aceea din copilărie înecată într-o albă liniște...“ Am mai întîlnit o asemenea liniște tomnatică și melancolică în poezia bucolică și în pastelurile lui Ion Pillat, sugerată însă acolo prin procedee de altă natură. Înregistrînd acordurile delicate ori grave ale naturii, asociîndu-le imaginilor, autorul aude „oftările vîntului“, glasurile lui duioase și plîngerile-i nesfîrșite, foșnetul frunzelor galbene ale toamnei, filfiirile-i sfioase, șaptele-i grăbite, ori, mai rar, vuietul năprasnic, tunetele și bubuiturile-i outremurătoare, fiind în privința sunetelor o adevărată orgă, de o sensibilitate uluitoare, vibrînd la cele mai delicate mișcări ale aerului, ca și ale luminii. Freamăt, ușoară înfiorare, filfiiri, sunete încete, șapte, tremurări ale cerului, ori frămîntări violente, cutremurări, zvîcniri de vîrtejuri, spulberări, zvonuri, buciunări prelungi ale furtunilor, bubuituri, dudituri, trăsnete și tunete năprasnice, spargerii ale cerului cum numai Al. Philippide a mai sugerat prin versurile sale, nimic nu scapă acestui aparat acustic fără pereche. Prin asemenea nuanțări trece lumina și întunericul, apusul și răsăritul soarelui, reflexele lui peste lume și ape, culo-

rile frunzelor și ierburilor, ale miriștilor și lacurilor, ale pădurilor și viilor, ale întregii fețe a pământului nostru. Nu degeaba spunea într-un interviu că natura i-a servit ca mijloc de expresie, fără a nega prin asta observația directă, prin care prindea, cum zicea Iorga, legăturile adânci și ascunse dintre starea mediului natural, în formele cele mai subtile, și ceea ce se petrece în inima omului și-i determină viața.

Există apoi în scrisul poetului acele semnificative tăceri, grave și adânci, în care sufletul însuși pare a-și molcomi ritmurile. În **Ostrovul lupilor** „zvoni Bărăganului stătuse. Tăcerea posomorită zăgăzuia de jur împrejur zările. În tăcerea aceasta oarecum atentă, se simțea altfel decât cu auzul un fel de foială mai apropiată ori mai depărtată“, încît unde n-ajunge urechea, începe tăcerea (în **Nada florilor** dăm peste o liniște de cremene), care de fapt nu-i pauză, oprire, ci, ca și liniștea, numai o altă față a mișcării

nesfîrșite a lumii. Atrage astfel atenția asupra nesfîrșitelor taine și înfățișări ale universului, apropiindu-l pe om de matca lui eternă și elementară, în care se poate oglindi și contempla fără disimulări și de care în bună măsură civilizația l-a desfăcut. El dă astfel, după Odobescu, Vlahuță și Hogaș, nu numai geografia poetică cea mai întinsă a pământului nostru, ci și sentimentul necesității unei strînse comuniuni cu ea, repunînd în alți termeni și mai amplu metafora folclorică a codrului frate cu românul. „Acesta e, de altfel, scrie autorul în **Anii de ucenicie**, adevăratul rol al poezilor, de a da simbolurilor nemuritoare nume și expresii care n-au mai fost niciodată întrebuițate. O clipă rară e totdeauna o logodnică pentru sufletul lor; cîntarea lor de slavă cată să fie o cîntare a cîntărilor unică în cursul ciclurilor“. Ea cată astfel fără-ncetare cu un ochi asupra locului și timpului din care a țîșnit, iar cu celălalt în universalitatea în neconținută mișcare.

Prozele poetice ale lui Emil Botta

de Ov. S. Crohmăniceanu

Este surprinzător cât de puțin a fost comentat la apariția sa în 1938 volumul care cuprindea prozele poetice ale lui Emil Botta și purta acest titlu ciudat: „Trîntorul“.

Tăcerea criticii nu se explică: versiunile poetului din „Întunecatul April“ (1937) stîmîseră un viu interes, fascinaseră și intrigaseră prin factura lor cu totul neobișnuită și prin fantasmemele de care se arătau obsedate.

Prozele, mișcîndu-se în același univers liric, erau chemate să aducă exegezei alte puncte de sprijin, să furnizeze „cheia“ unei personalități artistice derutante. Începînd chiar cu titlul, volumul trimitea la „Întunecatul April“, unde se vorbea de „Iuncea Trîntorilor, a Marilor Leneși“ și ideea abuliei revenea mereu. Independent de aceasta, textele constituiau niște confesiuni deghezate sub forma divagațiilor onirice și proiecțiilor imaginative, născute la o temperatură sufletească dramatică rar atinsă în literatura noastră.

Comentariul lor se dovedește însă într-adevăr dificil. Dacă impresia de originalitate e izbitoare, a spune ce o provoacă nu e de loc ușor. Se regăsesc în aceste proze aproape toate notele caracteristice ale liricii lui Emil Botta din „Întunecatul April“, fantezia delirantă și criptică, hamletiană, nebunia simulată, ironia elegantă și cere-

monioasă, mitologia silvestră, gustul gesticii romantice dezabuzate, dar dincolo de ele rămîne și altceva, diferit. Jocul cu fantomele minții trădează o tensiune tragică, de o acuitate insuportabilă care-l transformă într-o experiență existențială mai gravă. E greu de precizat și ce sînt propriuzis aceste proze. Simburele epic nu le lipsește, dar nu pot fi socotite nuvele sau povestiri în accepția curentă a termenilor. Lirismul aprins, adus în incandescența sa pînă la alb, le dă o pronunțată articulare poetică. Textele sînt vădit recitate, punctate de un flux subiectiv violent, care le organizează frazarea în adevărate versete: „...Un crivăț începu să bată și trecu prin odaie smulgîndu-mi cuvintele de pe buze — „Mater Tenebrarum strigai căzînd în genunchi, mumă a ateilor, mumă a sinucigașilor, dă-mi nimbul tău să mi-l pun ca o căciulă în cap că mi-e foarte frig...“ (Trîntorul). „...Acum se face întunericul dens, plumburiu, întunericul care va măcina lumini și oameni“ — „Pane, am fost geloasă pe visul tău“. „Nu, nu aveai motiv. Și nu trebuia să distrugi. Concertul în pădure, cîntat de Shore. Tu erai, înțelepciune și Nebunie, tu erai ascunsă în visul stufos“.

„Cu toate pinzele întinse, odaia se apropia de Nexos...“ (Risul tăcut). „...Năvăleau Ostrogoții... Clăie peste grămadă am coborît scara, ne-am retras în

munți, în fortunile noastre. Noaptea expira pe ziduri, masacrul zorilor începea, copacii se zvîrcoleau decapitați de paloșul anotimpului, cerul își pansa rănilor imunde. Ostrogoții au aflat strada pustie, cetatea vraiaște: Doar năluca unei Veverițe stropită de sînge mai trecea prin somnul otrăvit". (Cel mai tare).

Curios însă, nici poeme în proză nu sînt aceste texte neobișnuite: Structura lor e mai complicată, nervul narativ le străbate efectiv și descripția sugestivă, sau metaforică le tentează doar în trecăt. Terenul categorisirilor se arată, atunci cînd ne apropiem de ele, foarte mișcător și nesigur ca nisipul. Mai exact spus, avem în față rare monoloage înfringurate, debitate într-o stare de transă, sub o mască a nepăsării, care capătă însă treptat trăsăturile dezolării și spaimei. Faptele sînt relatate mereu la persoana întâia și au același erou, pe autorul însuși. Ele fixează momente din existența sa văzute ca aventuri mentale și multiple destine virtuale, care dobîndesc prin puterea imaginației implicații mari simbolice. Practic, Emil Botta face o monografie a disperărilor unei tinereți debusolate, incapabilă să-și găsească o axă vitală și sortită să se lase îmbrîncită spre mereu alte repetate dezastre. Revelatoare sînt în acest sens cîteva mănturisirii pe care ni le-a făcut poetul însuși și pe care, cu îngăduința lui, le reproduc din memorie, fragmentar fatal, așa cum le-am reținut.

„...Eu — îmi spunea el — n-am trăit nici o clipă într-o lume idilică. Sînt și azi mirat cum se puteau scri cărți nostime sau fermecătoare și dulci candori... Eu am asistat la naufragiul Europei, am fost un tînăr martor. April nu mi-a strălucit niciodată. Ironia este unul din „apărările“ și „argumentele“ mele. În „Aplauze“ revine motivul care anunță urgia care se va abate peste Europa: „Omor de lume! Fabulos, mein Engel, fabulos!“.

„...Și apoi acest sentiment al celui revenit la o realitate exprimînd înfrîngerile și dezamăgirea pe toate planurile:

„Măiculeană, ce înalt fusese cerul! Și cu ce dărnicie aruncasem pe cer semințe de aur pentru Cloșca cu puii de aur!“ (Aplauze).

„...Prozele sînt scrise între 1934—1937. Cerul continentului era sumbru dar eu mi-am permis un zîmbet: „Ca și acum o mie sau milioane de ani, Generalul va ține trupelor un discurs, îmbărbătîndu-le pentru iminente bătălii care se declarau mai cu seamă în craniul său. Prin cancelariile expente în tergiversări ale continentului, diplomați năvălași parafau și pecetluiau pacea !...“ (Trîntorul)... Și sarcasm sau ironii la „mistica“, pseudo-mistîca epocii în care m-am bucurat de viață, cum se spune: „Și Vraciul Proteu răspunde ca un metafizician get beget: Piază rea, fiule, Voința, cauza e incognoscibilă. Eu însumi nu știu să spun de ce te-am prefăcut în bufniță“ (Rîsul tăcut).

„...Am parodiat ceva, un stil fals dootissim, expediind totul într-un soi de Sorbonă medievală, într-o inutilă Ceartă a Universalelor.

„...Și iată și lumină în acest erou: „Dacă ziua și noaptea lăuntrică s-ar face văzute, atunci Trîntorul ar străluci ca cerul de vară și voi ați fi suri și opaci ca două buturugi găunoase, ca două globuri de fuoi“.

„...Este, aceasta, o gravă acuză pe care o aduc unei lumi viciate și tarate. Dar, evident, totul cade, totul se răstoarnă.

„...Apoi, aș dori să mai spun că mie nu mi se pare nimic fantastic. E îngrozitor cum vedem „fantasticul“. Dar și cutia de chibrituri și crema de ghetete sînt „fantastice“...

Ca și în „Întunecatului April“, poezia, visarea, disponibilitatea adolescenței se identifică neconținut cu neputința de integrare în viața așezată și sînt resimțite ca o culpă, ca un viciu temperamental, ca o predestinare tragică a autorului de a se mișca mereu doar printre umbrele părelnice ale dorințelor sale himerice. Condiția lor jalnică umană o regăsește neconținut de-a lungul tuturor tribulațiilor sale. În „Un timp mai prielnic“, cîinele Zed îl ironizează pentru că-și amină veșnic

proiectele sperînd să prindă altă dată momentul favorabil trecerii la acțiune. Romanul pe care îl scrie se intitulează semnificativ S.O.S., dar Arabella se îndoiește că va fi vreodată terminat. Brutus, eroul cărții lui întruchipează lipsa de apetență pentru viață. „Era un domnișor languros și blazat și cheltuit și căruia visarea îi răpise orice indicii de energie, orice fărîmă de vitalitate. Îi plăcea să tînjească, să suspine și, deși purta un nume aproape agresiv, un nume bărbătesc sugerînd afirmații și dominare n-a făcut în toată livreasca lui carieră nici un gest, nici un pas imperativ și decis...”. „Era un ratat, un campion al ratării...” „...Nu-i era nici foame, nici sete, nici frig și s-ar fi spus că în vinele lui curge lapte, într-atît era el de indiferent și bicisnic” — astfel îl caracterizează creatorul său. Dar pînă și acest dublu larvar al său i-o ia înainte. Cînd hotărîște, scîrbit de indolența sa, să-l înece în apa leșioasă care poartă la marginea orașului stîrvurile pisicilor lepădate, personajul are brusc un reviriment neașteptat, își descoperă o viață autonomă, refuză să se lase ucis, începe să înnoate și iese pe malul celălalt complet transformat. Apoi apare plin de siguranță la nunta Arabellei și o răpește, lăsîndu-l pe autor ca împreună cu mirele, caraghiosul doctor care imită rîcnetul leului în junglă, să înregistreze perplecși catastrofa.

În „Trîntorul”, poetul are prilejul de a contempla veștejirea universului său infantil. Întors după ani de zile în tîrgul său natal, este martorul acestui peisaj dezolant: „Fetele de la Marianum au pierit înghițite de un trecut lacom”. Mîngile nu mai pică din senin pe genunchii pensionarilor din parc. Oamenii se clatină „înfăcați de valuri, luați cu hapa de către moarte”. Pînă și copacii, dragii lui copaci, care, copil, îl țînuseră — cum spune — „sub oblăduirea lor foșnitoare”, au înfățișarea „suptă, costelivă, schingiuită ca soldații în bivuacuri după un marș obositor”; „Trîntorul” e istoria spulberării și a ultimelor resturi din visu-

rile școlărești conduse la rîndu-le către același inevitabil eșec. Alma, fata diafană care purta șorțul albastru al pensionului Marianum și fusese obiectul adorației sale secrete în anii cînd era un vlăjgan certat cu catalogul și trăgea la fit pentru a-și vizita copacii lui iubiți, a avut o aventură nefericită și a devenit o persoană blamată de filistinii tîrgului. Neintimidat de disprețul și adversitatea lor, eroul se căsătorește cu ea. Dar rezultatele falimentare ale acestei încercări de a-și sfida destinul nu întîrzie să se arate. Alma moare aducînd pe lume o fetiță concepută cu haimanaua care i-a distrus viața și căruia îi rostește alintător numele în ultimele clipe. Piere pînă la urmă și copila, iar eroul își reia existența sa surpată alături de Nina bălăioara. Toată această aventură are loc și ea sub semnul incertitudinii și deriziunii. Nina bălăioara socotește întîmplările pe care i le povestește autorul drept fructul imaginației acestuia. „Ei, bravo! spune ea rîzînd. — Delirezi? Îți lipsește vreo doagă? Ce tot bați cîmpii? Fantasme! Basmе! Renunță, te conjur la fantasme”. El o contrazice însă, insistînd: „...n-a fost vis, ...nimic nu e vis. ...fetele de la Marianum, nunta, cel înneecat, copilul, moartea au existat. Înțeleg că printre atîtea evidențe, printre atîtea lucruri concrete și teribile, eu am fost singura umbră și singurul dezmoștenit”.

Așa îl privesc de altfel și toți conetățenii săi din urbea natală. Cînd vine să le ceară mîna fetei lor, părinții Almei o avertizează: „Oh, ia bine seama — îi spun ei acesteia — să nu luneci pe o pantă și mai rea și să nu-ți scrîntești definitiv grumazul: are privirea Sîrbului, tot așa văduvită de flacăra și de înțeleș și veștedă, veștedă ca o frunză, toamna”.

Din circumile răpciugoase unde a băut toată noaptea, e scos spre ziuă cu cuvinte asemănătoare: „Neică, te cunosc ca un cal breaz după chip, care are ouloarea rînilor cangrenate. Da, e lesne de ghicit, jalea și-a desenat meandrele, demoralizarea și-a săpat

galeriile, destinul și se citește ca-n palmă: te muncesc gânduri foarte negre“. Iar copacii îi spun: „Ce pretenții mai ai, Trîntore? Pe semne că nu și-au slujit la nimic anii de cumpană, pe semne că n-ai auzit povăța lor și n-ai înțeles de ce necazul te-a tăbăcit cu vergile, de ce mizeria te-a bătut cu cravașa, ia un șnur, înoadă-l de creanga cea mai vînjoasă și cască gura mare ca o șură pentru ca cel viclean să poată năvăli“.

În „Risul tăcut“, naratorul reapare clătîndu-se sub aceeași indeciziune descurajată, evitînd-o pe domnișoara Liginski, care-l plictisește cu capriciile sale și umblînd după fantoma Doamnei Shore (simbol shakespearian al pierzaniei), convins că aceasta din urmă îl va recunoaște imediat drept ursitul ei, pentru că poartă însemnele gentilomului bolnav de lepra leneviei. Întîlnirea mult așteptată are loc la moșia Somnoroasa. Pe pieptul eroului, prin ochii avizați, văd într-adevăr licărind fluturile de argint al morții. Dar himerica Doamnă Shore se numește Sofia și seamănă leit cu domnișoara Liginski. Înțelepciunea e o altă față a nebuniei, realitatea îl respinge încă o dată, nelăsîndu-i decît o singură consolare, visul și lumea plămăuirilor lui amăgitoare.

Episodul istorisit în „Cel mai tare“ ne face martorii altui dezastru. Pe Veverița, soțul ei, „un mistreț“ cu peri țepoși, o cheamă în America, obligînd-o să-și concedieze brusc și brutal curtea de admiratori printre care se numără și eroul. Aceștia alcătuiesc o adevărată confrerie de ratați, o bandă lamentabilă de „nulități“, „o gașcă de histrioni“, de „rable cu renume în tot tîrgul“, „dentistul Rottman văicărîndu-se în prada unei nevrălgii cronice, Spintecătorul poreclit astfel fiindcă în timpul sezonului, înfigea cuțitul cu o adresă extraordinară în pîntecul zemos al pepenilor, despiciîndu-i dintr-o lovitură de maestru, în felii egale. Abel, campionul de ping-pong al regiunii, un

derbedeu deșirat ca un ogar de Rusia“, „alte cîteva figuri anonime fără istorie, deja intrate în putrefacție și care pîlpăiau gata să se stingă“, toți duhînd rău „a alcool, a tabac, a cadavru“.

Condiția lor mizerabilă se reliefează prin contrast cu evenimentul. Viața practică, irupînd în acest univers, care are iluzia că trăiește cu adevărat, îi scoate brutal la iveală inconsistența. Veverița are, de altfel, grijă să dea actului de concediere întregul său sens descalificant. Azvîrlînd cu perne și farfurii după foștii ei curtezani, le strigă furioasă: „Ieșiți afară mitocanilor, cărăbăniți-vă rataților, luați-o la sănătoasa drojdiilor...!“ Într-o astfel de companie eroul ocupa un loc privilegiat. „Erai — îi spune Veverița — cu mult cel mai ratat, cel mai deklasat dintre cavalerii mei. Aveai o frunte abruptă de geniu, dar sub ea se cuibărise noaptea deasă, latentă, implacabilă. Un cap tobă de lilieci, de gîngăni, de tărițe și fără nici o idee clară“. „Escroc, pirat sentimental“, îl caracterizează ea, adăugînd: „am iubit în tine tot ce e mizerie, haos, pradare, moarte“. Sub ipostaza aceasta îl regăsim și în „Aplauze“ și în „Terra încognita“. Prozele lui Emil Botta posedă o capacitate fără pereche de a sugera sentimentul abisului care soarbe o asemenea existență inutilă. Viața devine în ele un vîrtej de ape repezi, roti-toare, cu o fantastică putere atractivă spre adîncuri. Textele stau sub simbolul poesc al genunii ameteitoare în care se scufundă corabia lui Arthur Gordon Pym. „Flămîndul trecut“ — scrie autorul — devoră totul, înneacă totul. „Un burete“ șterge „ecuajii și cifre“. Lucrurile participă la o „conjurație infernală“, fiecare te ia zălog, te îmbrîncește „să-ți faci galop testamentul, pașapoartele și rugăciunile“. „Trîntorul“ sfîrșește prin a mărturisi această senzație teribilă de scufundare: „Spaima umbra cu grebla în mîini căutîndu-mă ca pe iarba cea rea“ — „Nina, bălăioaro, prinde-mă: am sentimentul că

mă rostogolesc și mă duc de-a dura. Sînt o bilă în jocul de popice...". „Mugetul crivățului nu conținea“.

Această chemare surdă dar tiranică la degringolada totală dictează epica narațiunilor, care se grăbesc spre deznodămîntul lor dezastruos ca și cum le-ar mîna din urmă un vînt secetos, necruțător. Poza dezabuzată și ironică subliniază sensul tragic al mișcării. Ființele devin obiecte, fărîmături jalnice de epave într-un naufragiu fără supraviețuitori.

Ca formulă de confesiune e aleasă tirada teatrală, pe care o stăpînește înfrigurarea, graba, economia rezumativă. Ea oferă și posibilitatea distanțării prin parodierea zbucriumului launtric sau a discuțiilor explicative. Dialogurile și procesele de conștiință sînt presupuse, trecute la capitolul cantităților neglijabile și incorporate aluziv în mari cascade verbale: conversația cu Arabella, după ce eroul o sărută prin surprindere și primește ca replică un caiet de note muzicale în cap, se desfășoară astfel: „Niciodată și nimeni afară de soțul meu, căpitanul, nu mi-a mai sărutat buzele“ spune ea: „Ei și? Ce are a face? replică el. Eu nu sînt căpitan, dar lucrez în schimb la un roman valoros (Esoes va fi titlul) și asta ar fi suficient ca să-mi acorde oarecare prestigiu în ochii tăi și să te îndemne să nu mă evaluezi mai prejos decît merit“. — „Nu, declară ea, după ce examinează conștiincios termenii problemei. Nu te apreciez de loc și sînt convinsă că dacă îl vei scrie vreodată, romanul tău va fi una din cărțile cele mai proaste ale veacului. De altfel, pe cînd mă îmbrățișai, te-am privit atentă: aveai o față de nebun, ochii sticliind, rătăciți în vîgăuna lor, părul vilvoi, și ar fi un miracol să nu sfirșești la ospiciu“.

Trîntorul dialoghează la fel cu Nelu Vogoridi, amicul său de școală: „Unde sînt fetele cucuietele, zglobiile care terorizau parcul cu zbeniuiala lor frenetică“ — întreabă el, ca să primească

acest răspuns: „Nu știu, frățieare. În zece ani multe vedre de vin și multe damigene de răucită am deșertat și de multe ori am spus: bun și aprobat Și în zece ani parcă și stelele naufragiază și cerul își schimbă culoarea, darmitte rînduiala efemeră a pămîntului“.

Panica secretă care mină frazele, ca și afectarea cabotină chemată să o ascundă printr-un delir „jucat“ în spiritul reflecțiilor nebunilor-filozofi ai lui Shakespeare, se lasă ghicite amîndouă îndărătul sinonimelor îngrămădite cu o exaltare molipsitoare. Poetul îi iese înainte Doamnei Shore, „hid, exasperat, sepulcral“ și-i spune: „N-am luptat cu javrele Apocalipsului, cu Leviathanii, cu jivinile monstruoase ale îndoiielii, ale spaimei, ale neliniștei. Am înconjurat lumea! Voyage autour du monde! Around the world...“.

Cînd aude că va fi tată, Trîntorul izbucnește: „Alma, salcie plîngătoare, dac-aș fi avut briciul în mînă, jur că-mi retezam beregata și muream nechezînd de bucurie. Un copil! Un hoțoman! Un pui de trîntor!“ În „Terra incognita“, eroul i se adresează lui Dumnezeu pe același ton: „Viața lumii tale — exclamă el — e un organism de o perfecțiune inimitabilă, o aritmetică, o mare mașinărie cu mii de resorturi, de piulițe și angrenaje. Haosul meu însă e imoralitatea, e sudalma pe care o adresez ordinei tale, e sfidarea josnică, e atentatul care-ți maculează aurora“. Invenția verbală în ordine perifrastică devine, practic, nelimitată și sugerează o năpustire a inconstientului peste toate barierele vieții raționale. Simboluri livrești, Naxos, Terra incognita, Shore, Nimrod, Mater Tenebrarum se amestecă în învălmășeala acestei prăbușiri, pe care o cunoaște universul, cu elementele realității prozaice înconjurătoare, dentistul Rottman, Veverița, Cap de pasăre, Oreste, vînătorul neconsolat, doctorul

imitator al leului din junglă, compunând figuri bizare semi-mitice, semi-groțesti, Tartorul Șomerilor, Sîrbul-sărac, Nina bălăioara, Vrăciul Proteu, Edy priculiciul ș.a.m.d.

Lenea se confundă aici cu **uritul**, dar el e ca la Baudelaire, viciul cel mai crud, capabil să înghită într-un „căscat“ întregul univers. Dialectica spiritului, împins către reveria nean-

gajantă prin demisia voinței, ascunde o dezvoltare neprevăzută și primejdioasă, demnă de studiul amănunțit.

Documente ale unei experiențe abisale fixate cu o rară autenticitate prin mari simboluri vizionare, prozele lui Emil Botta din volumul „Trîntorii“ alcătuiesc de fapt capitolele „Tratatului Plictiselii“, pe care autorul îl amintește în bucata „Cel mai tare“.

Rainer Maria Rilke

Năluca¹⁾

Ce te cheamă azi
 în grădina foșnind a neliniști,
 prin care abia dacă lunecă
 un ultim fior de soare ? Privește
 ce sever este verdele-n urmă.
 Vino ! Dac-aș putea ca și tine
 uita greutatea copacilor.
 (Să cadă unul dintr-înșii de-a curmezișul,
 ciți înși ar veni să-l urnească din loc ?
 E oare pe lume ceva mai greu decît trunchiul ?)
 Ai coborît
 sonorele trepte de piatră ;
 te-am auzit.
 Nu e nevoie să suni
 Sint eu, concentrat, în auz,
 ciulind urechea la vînt... Dintr-o dată,
 o privighetoare începe să cînte
 ascunsă-n tufiș.
 Ascult-o, în aer, plutind
 ori căzînd, ori nemaisfîrșindu-și trilul. Tu
 o auzi cu mine — tu —
 sau umbli-azi după cealaltă față
 a glasului, ce nu mai caută spre noi ?

¹⁾ Toate aceste versuri ale liricului, de la moartea căruia se împlinesc 40 de ani, fac parte din **ultimele sale poezii**.

Cad perlele

Cad perlele, vai, — s-a rupt oare-un şirag ?

La ce să le-nşir înc-o dată ? Tu îmi lipseşti,
paftaua ce le ţine laolaltă, iubito.

Nu era timpul ? Cum aşteaptă crepetul zilei răsăritul de
soare,

eu te aştept, palid de noaptea trecută ;

ca un teatru prea plin de lume, îmi lungesc gîtul
să nu pierd nimic cînd te-arăţi,

înalţă, în mijloc. Şi, precum golful tinde spre larg
şi-aruncă din far

fişi de lumină, ca o albie ce-aşteaptă-n pustiu,

s-o umple, din munte căzînd, o ploaie cerească, —

ori ca un captiv care-adastă-n picioare răspunsul
unei stele, intrînd pe fereastra lui nevinovată ;

ca un infirm ce-şi azvîrle

cîrjile calde, ca să fie atîrnate lingă altar,

şi zace, şi fără miracol nu se poate urni, —

iată, aşa sînt şi eu cînd nu vii, zvîrcolindu-mă

la un pas de sfîrşit.

Doar pe tine te vreau. Nu are voie-o spărtură-n pavaaj
cînd simte, sărmana, un fir de iarbă crescînd, nu are ea
dreptul

să vrea primăvara întregă ? Primăvara pămîntului.

Şi n-are voie şi luna, răsfrîngîndu-se-n lacul din sat,

de marile stele străine ? Şi cum s-ar putea

întîmpla chiar şi lucrul cel mai mărunt de pe lume,

dacă n-ar roti viitoru-mplinit

crugul timpului însuşi, întreg numărat, înspre noi ?

Tu nu eşti încă în timp, necuprinsă în grai.

De mai trece o vreme

nici nu mai ajung să te văd. Îmbătrinesc ori mă-mping
într-acolo copiii...

Antistrofe

O, dacă voi, femeii, aţi veni

aici, printre noi, — deşi suferinde, —

nu mai cruţate ca noi în viaţă, şi totuşi

în stare să faceţi din noi nişte Prea-Fericiţi.

De unde —

cînd se-arată iubitul —

ii fluturați viitorul,
mai bogat decit poate nicicînd nu va fi ?
Cine știe cît de departe
e cea din urmă stea fixă,
uimit e s-o afle
în splendidul spațiu al inimii voastre.
Cum vi-l împrăștiați ?
Voi, cupe de noapte, iviri de izvoare.
Voi, într-adevăr mai sînteți
aceleași copile
înghiontite în drumul spre școală
de-un frate mai mare ?
Voi, pure ființe.
În timp ce obrazul nostru
se zbîrcea, urîțindu-se,
voi rămîneați neschimbate : piine proaspătă.
Nici despărțirea de copilărie
nu v-a atins. Dintr-odată, însă,
v-ați schimbat în ceea ce sînteți, — dumnezeiește
și miraculos împlinite.

Noi, ca rupți dintr-un munte,
ades colțuroși
și-n copilărie ; cîteodată
ciopliți fericit ;
noi — pietre
peste flori prăvălite.

Voi, flori ale-adîncului, ale pămîntului,
dragi rădăcinilor toate,
voi surori ale Euridicei,
voi care urmați cu sfințenie
bărbatul, pe trepte.

Voi, adesea jignite,
lesne jignîndu-ne însă, și cu plăcere
primind să fiți jignite din nou.
Noi, ca niște arme-așternute
la minie, și-n somn, lîngă noi.
Voi, ocrotindu-ne acolo
unde nimeni nu vrea să ne apere. Pom
umbros și imbieter la somn
e gîndul la voi, care umple
reveriile însinguraților.

În românește de VERONICA PORUMBACU

Știri noi despre Asachi, Negruzzi, Kogălniceanu, Hașdeu etc. și relațiile literare româno-ruse în prima jumătate a secolului al XIX-lea

(Pe marginea unei cărți valoroase de literatură comparată)

de Paul Cornea

O eminentă cercetătoare sovietică, E. Dvoicenco-Markova, bine cunoscută specialiștilor din țara noastră, a publicat de curînd la Moscova o carte în care-și sintetizează experiența îndelungată pe tărîmul studierii relațiilor literare româno-ruse din primele decenii și de la jumătatea secolului al XIX-lea, contabilizînd în același timp, într-un bilanț rapid, clar și metodic, rezultatele de ansamblu obținute pînă acum asupra subiectului¹⁾. Dacă nu ne înșelăm — și spunînd-o, sperăm să nu fim învinovați de indiscreție — cea dintîi contribuție istorico-literară a Eufrosinei Dvoicenco datează încă din 1929; e vorba de un articol despre influența literaturii ruse asupra lui C. Stamati, apărut în **Revista is-**

torică, sub egida lui N. Iorga²⁾. De-atunci încoace autoarea a dat la iveală un mare număr de studii, dintre care menționăm pe cele ce n-ar putea lipsi din nici o bibliografie: **Viața și opera lui C. Stamati, Contribuțiuni după izvoare inedite** (București, 1933); **Alexandru Hașdeu și literatura română populară** (Revista istorică, nr. 1—3, 1936); **Începuturile literare ale lui B. P. Hașdeu** (București, 1936); **Pușkin și România** (București, 1937); **Începuturile nuvelei istorice românești în rusește (Viața românească, nr. 4—5, 1937)**; **O satiră polonă imitată de Asachi și Stamati** (**Revista Fundațiilor**, nr. 8, 1938)³⁾.

2) **Influența literaturii ruse asupra scriitorului C. Stamati. Revista istorică**, nr. 7—9, iulie-septembrie, 1929.

3) Între 1944—1964 E. Dvoicenco a publicat în diverse periodice și reviste de specialitate sovietice nu mai puțin de 18 comunicări, articole și studii referitoare la relațiile literare ruso-române. După cit se pare, materia lor e rezumată și inclusă în cartea de care ne ocupăm.

¹⁾ E. Dvoicenco-Markova, **Russko-ruminskije, literaturnije sviazi v pervoi polovine XIX veka**, Izd. Nauka, Moskva, 1966.

Aceste lucrări se disting în mod evident printr-o notă comună: în ele precumpănește, ca să spunem totul cu un cuvânt, tehnica „lansonistă“ a cercetării. În adevăr, efortul constă în stabilirea de „fapte“, nu în emiterea de judecăți de valoare. O dăruie scoase la lumină documentele inedite, prin investigații răbdătoare (cazul Hașdeu), sau demonstrată o influență prin paralelizare de texte (cazul Stamati), exact pe pragul abordării operelor literare ca literatură, deci din unghiul examenului critic și al interpretării, se pune punct. Cum îi plăcea lui Marx să spună: usque hoc venies, non procedes amplius. Legitimitatea acestei opriri poate fi discutată, nu însă și importanța muncii care-i premerge. Căci fără „fapte“ riguros determinate, în mare număr, dispunând de privilegiul noutății, nu e posibilă nici o exegeză serioasă și nici o sinteză substanțială. E. Dvoicenco s-a cantonat cu modestie în sectorul istoriografiei literare, alături de atîția pasionați și zeloși cercetători, care se zăvoresc o viață întreagă între pereții bibliotecilor și arhivelor, consumînd comori de ingeniozitate și erudiție ca să pună în valoare un detaliu, uneori de proporții microscopice. Rodnicia muncii ei o probează elucidarea cîtorva puncte ale trecutului nostru literar. În această ultimă privință, un exemplu dintre multe. Răposatul Charles Drouhet, căruia nu-i lipseau nici erudiția, nici meticulozitatea, nici metoda, scria într-un studiu al său, din 1921, despre Stamati, următoarele: „În balade ca **Fiica lui Decebal** și **Dragoș** a căror originalitate de gîndire și de factură nu se poate contesta, romantismul lui Stamati se învederează și prin natura subiectelor tratate și prin privesițiile ce se desfășoară și prin coloritul specific al imaginilor sale“⁴). Dar în 1929 E. Dvoicenco a dovedit în mod irecuzabil că **Fiica lui Decebal** e o simplă

⁴) Charles Drouhet, **Cavalerul Stamati, Viața românească**, noiembrie 1921, p. 203.

traducere după Harpa eoliană a lui Jukovski⁵).

Lucrarea recentă a Eufrosinei Dvoicenco aduce, în primul rînd, un bogat material informativ, de care istoricii noștri literari vor trebui, de-acum înainte, să uzeze, desigur fără să abuzeze! Datele și elementele documentare bizuite, în bună măsură, pe despuierea unor izvoare rusești, în accesibile nouă, ne întregesc cunoștințele și precizează aspecte deosebit de interesante, legate de activitatea unor reprezentanți de frunte ai literaturii secolului al XIX-lea, de la Asachi, Negruzzi și Donici, pînă la Hașdeu și Odobescu. Merită subliniată și perspectiva metodologică judicioasă care orientează analiza raporturilor literare ruso-române. Spre deosebire de comparatismul francez „clasic“, pe care nu de mult Etiemble îl acuza de „șovinism“, din cauza caracterului său europocentric, chiar „occidentalocentric“, și a reducerii conceptului de „influență“ la o mișcare de sens unic — E. Dvoicenco se situează pe poziția unei anchete de „ambele părți“. Dincolo de aparențele înșelătoare ale circuitului univoc (de motive, traduceri, imitații etc.), autoarea urmărește și documentează copios, ajutată fiind și de egala ei competență în domeniul rusesc și românesc, ecourile **reciproce** ale contactelor și schimburilor de idei. E poate de prisos să notăm că numai o asemenea optică „democratică“ și realistă e susceptibilă să scoată comparatismul din impasul sterilității și al provincialismului. Căci astăzi știm mai bine decît oricînd că întîlnirea între două culturi, chiar dacă sînt situate pe trepte deosebite ale dezvoltării, se traduce totdeauna printr-un dialog, cu degajări de energie spirituală și achiziții deopotrivă avantajoase.

Potrivit cu această premiză teoretică, Dvoicenco își împarte cartea în două mari secțiuni: 1 — Teme moldovalaha în literatura rusă din prima

⁵) E. Dvoicenco, idem, **Revista istorică**, nr. 7—9, 1929, p. 240—241.

jumătate a secolului al XIX-lea și 2 — Rusia și creația scriitorilor din Moldova și Valahia. Secțiunea I cuprinde capitole despre Pușkin, Veltman, despre Dal, Lajecnicov și Zagoskin, despre Alexandru Hașdeu, B. P. Haședu — Secțiunea II se ocupă de Asachi, Stamati, Donici și Negruzzi, Kogălniceanu, Alecsandri și Odobescu. După cum se vede, planul lucrării însuși manifestă grija de a păstra un echilibru just în repartitia materiei și a evita capcana unilateralității, în care cad atîția studiosi de bună credință, dar de precară informație. Că și lui Dvoicenco i se întîmplă uneori să alunece spre concluzii arbitrare, după cum vom avea ocazia să arătăm, e doar o dovadă a vulnerabilității lucrărilor comparatiste. Nici în cele mai fericite cazuri ele nu pot stabili întregul context al situației, de unde tendința spre ierarhizări false ale „cauzelor“ și spre generalizări intuitive, fără fundament obiectiv. Dar să n-o dojenim pe autoare pentru ceea ce nu i-a reușit. Sînt destule momente pozitive care pot și trebuie să ne rețină atenția.

Începem trecerea noastră în revistă cu capitolul despre Pușkin. Afară de lucruri încă de mult cunoscute, datorită lui A. I. Iațimirski, Al. David, Eufrosinei Dvoicenco însăși și contribuțiilor mai noi, iscălite de B. A. Trubețkoi⁶⁾ G. F. Bogaci⁷⁾, L. N. Oganian⁸⁾, V. Ciobanu⁹⁾, Tr. Ionescu-Nișcov¹⁰⁾

⁶⁾ B. A. Trubețkoi, *Noviie arhivniie materialii o Kirdjali, Literaturniie nasiedstvo*, t. 58, 1952, și *Pușkin v Moldavii*, Kișinev, 1954.

⁷⁾ G. F. Bogaci, *Pușkin i moldavski folklor*, în *Pușkin na iuge*, Kișinev, 1958.

⁸⁾ L. N. Oganian, *Noviie arhivniie materialii o geroe povesti Kirdjali*, în *Pușkin na iuge*, idem.

⁹⁾ V. Ciobanu, *Pușkin și literatura română, în Relații ruso-române în trecut*, București, 1957.

¹⁰⁾ Tr. Ionescu-Nișcov, *Kirdjali dans la littérature universelle, Romanoslavica*, 1958. E. Dvoicenco nu menționează în bibliografia ei, de altfel conștiincios întocmită, lucrarea lui G. Bezviconi și Sc. Callimachi, *Pușkin în exil*, București, 1947.

care se referă la perioada exilului la Chișinău, a compunerii bucăților *Șalul negru*, *Țiganii* și a povestirii *Kirdjali*, pe o temă haiducească, aflăm că marele poet rus proiecta la 1822 un poem despre eteriști, avîndu-l ca erou pe Iordache Olimpiotul. Mai interesantă e știrea, dată de Liprandi, că Pușkin poseda două cîntece populare românești asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu, dintre care unul „de o construcție alegorică, despre omorîrea prin trădare a șefului răscoalei pandurilor... din ordinul prințului Ipsilanti, în împrejurimile Țirgoviștei“, iar celălalt despre Bimbașa Sava¹¹⁾. Cercetînd arhiva Liprandi, păstrată la Leningrad, E. Dvoicenco a avut șansa să descopere prețioasele texte. Iată-l pe cel dintîi :

„Pom, pom, pom eram eu, pom ! / Pom eram cu frunză verde / Și verdeța mi se pierde. / Om, om, om eram eu, om / Om eram eu mai nainte / Și de treabă și cu minte. / Hai, inimă, hai ! / Hai, inimă, mai nainte, / Să scăpăm de trei cuțite. / Hai, inimă, mai la vale, / Să scăpăm de strîmbătate. / Hai, inimă, mai departe, / Să scăpăm de ceas de moarte. / Nu-i, nu-i, nu-i nădejde, nu-i. / Nu-i nădejde de scăpare, / Că ne-am prins în cursă tare. / Fii, fii, fii inimă, fii / Fii, inimă, mai cuminte, / Nu prea fi așa fierbinte, / Nu-i, nu-i, nu-i poruncă, nu-i / Nu-i poruncă împărătească / Să (te bată) și robească. / Apă, apă, apă / Ce vii (mare) turburată / Și cu sînge amestecată ?“¹²⁾.

După cum observă și E. Dvoicenco, rîndurile de început („Pom, pom, pom eram eu, pom!“) aparțin unui cîntec eterist, amintit de Anton Pan¹³⁾ și — adăugăm noi — de Bolintineanu¹⁴⁾. Ultimele versuri, cu apostrofa adresată

¹¹⁾ E. Dvoicenco-Markova, *Russko-ruminskie literaturniie sviazi*, op. cit., p. 46.

¹²⁾ Idem, p. 48.

¹³⁾ Anton Pann, *Poezii populare*, București, 1846, p. 84.

¹⁴⁾ D. Bolintineanu, *Poezia română în diverse epoce*, Albina Pindului, 1 august 1868, nr. 4, p. 90.

apei, sînt atestate în diverse variante din Oltenia (colecția Alecsandri¹⁵) și Moldova. La „cîntecul despre Tudor“ (înregistrat sub această denumire de Liprandi) s-a ajuns deci printr-o contaminare.

Nu mai puțin vrednic de atenție e și textul referitor la Bimbașa Sava, cîntat în popor de lăutari țigani — ne asigură Liprandi :

Frunză verde și o lealea / Sava bim-
bașa / Te chiamă pașa / Ca să-ți dai
tu seamă ! / Sava c-auzea / La saiz
porunca / Armăsarul-i să găta. / La
scară că-l trăgea, / Sava că-ncăleca, /
Sava și Chenciu, / Sava bimbașa. /
Savei semn se face, / Sava de seamă
nu bace : / Calul se potecnea. / Dar
Chenciu pricepea, / Savei că zicea : /
„Hai, noi să fugim, / Că noi ne pră-
pădim !“ / Sava n-asculta, / Nainte
mergea, / La pașa ajungea. / Pașa că-l
vedea, / Barba-și netezea. / Pe poartă
că-ntra, / Sava bimbașa / La scară
trăgea, / Sus pe scară se suia. / Pașa
că-l vedea, / Pe scaun că-l pune, /
Ciubuc și cafea îi da / Și mi-l între-
ba : / „Sava bimbașa, / Unde ți-i oas-
tea ?“ / „Oastea mi-i la Dii (? poate
Jii ?) / V-o cincisprezece mii, / Toți
galiongii, / Voinici d'întii“.

O variantă a acestei poezii există la G. Dem. Teodorescu, cu cîteva rînduri în plus despre moartea eroului, dar fără pasajul cu poticnirea calului — semn prevestitor de nenorocire¹⁶.

E. Dvoicenco ne mai comunică, via același Liprandi, că Pușkin a încercat să compună, pe baza unor legende auzite de la foștii eteriști Duca, Pende-deca și Caravia, trei nuvele istorice, între care una intitulată : „**Duca, le-
gendă moldovenească din secolul al
XVII-lea**“ și alta : „**Dafna și Dabija, le-
gendă moldovenească de la 1663**“. Acestea ar fi fost primele scrieri în proză ale marelui poet, pe care însă, din pă-

cate, el le-a distrus singur, într-un moment de furie auto-critică. Dar dibaciul Liprandi ar fi păstrat copii și deci nu e exclus ca într-o bună zi nuvelele cu subiect românesc să iasă la iveală !

Despre A. F. Veltman, simpatică figură de scriitor romantic, contemporan și prieten cu Pușkin, care a trăit mulți ani în Basarabia și a călătorit cu prilejul războiului de la 1828—1829 prin Moldova și Țara Românească, ajungînd pînă la București — se știu la noi puține lucruri. E. Dvoicenco ne informează că între hîrțile lui s-a găsit un proiect de roman, a căruia acțiune se petrece în Moldova. Numele personajelor coincide aproape cu cel al eroilor nuvelei **Rătăcirea** apărută anonim în **Calendariu pentru ducatul Bucovinei pe anul mîntuirii... 1854** (Leow) și imitată după **Meteli** de Pușkin. De-aici presupunerea, făcută întîi de A. T. Borș, acceptată de Dvoicenco, — după noi totuși destul de fragil argumentată — că autorul anonim al **Rătăcirii** ar fi Roxandra Samurcaș, fata unui medic grec din Iași, refugiată la Chișinău după evenimentele din 1821 și intrată în anturajul lui Pușkin și Veltman¹⁷.

Pe deplin plauzibilă ne apare în schimb o altă ipoteză de paternitate, care rezolvă o veche nedumerire a specialiștilor. Ne era tuturora cunoscută nuvela **Tunsul**, tradusă de Alecu Donici din **Almanahul Odesei** pe 1840, a cărei publicare, începută dar nedusă la capăt de **Propășirea**, fusese încheiată de Kogălniceanu în calendarul său pe 1845. Autorul acestei opere vioaie, deschisă cu un scriitor tablou al Bucureștilor, demonștra o cursivi-

¹⁷) E. Dvoicenco-Markova, op. cit. p. 69—70 ; A. T. Borș. **K voprosu ob autorstve moldavskoi novelli Rătăcirea 1854 g.**, în **Pușkin na iuge**, op. cit. Ruxandra (Roxana) Samurcaș e cunoscută ca traducătoare în grecește din Gessner : **Amorezatul** (1819) și **Erast** (1822). E oare posibil ca tot ea să fi compus o nuvelă **românească** după 35 ani de la debutul ca traducătoare în limba greacă ? Nu ni se pare.

¹⁵) V. Alecsandri, **Poezii populare**, București, 1956, p. 228.

¹⁶) G. Dem. Teodorescu, **Poezii populare române**, București, 1885, p. 484.

tate narativă și o dezinvoltură de condei, proprie literatului cu rutină, dacă nu omului de autentic talent. Dar el iscălea Radu Curălescu, nume nefăcilit pînă la 1840, și nici după aceea, despre care nimeni nu putea da vreo relație. Și iată că după ce decenii în șir cercetătorii s-au trudit să afle identitatea misteriosului personaj, aflăm acum că e vorba de un pseudonim sub care se ascunde același susnumit A. F. Veltman¹⁸⁾.

Tot Veltman a creat și alte opere cu tematică românească. Între acestea **Ursul** — nuvelă haiducească, **Stîncile Costeștilor**, roman de dragoste al unui tânăr ofițer cu o fată de țaran mazil de lângă Prut, **Radu** — despre eteriști și Tudor Vladimirescu, **Doi maiori** — povestire cu o eroină idealizată, numită Pulherița, simbol al curățeniei sufletești și naturaleții rousseau-iste. În **Ursul** Veltman citează în transcripție poetică textul unui cîntec românesc, de care se folosise de altfel și în **Tunsul** :

„Spune, spune, moldovene, / Unde drumul la Focșani? / Unde casa mititică? / Unde fata frumoșică?“

În traducerea sa, din **Tunsul**, Donici a îndreptat originalul :

„Spune, spune moldovene / Care-i drumul la Focșani? / Unde-i casa mititică / Și fetița frumușică!“¹⁹⁾.

Mai interesantă din punctul nostru de vedere e nuvela **Radu**²⁰⁾. E vorba în ea de un ofițer rus, care e surprins în primăvara anului 1821, pe cînd se

¹⁸⁾ I. Nistor, **Un povestitor basarabean, Radu Curălescu în Junimea literară**, nr. 11—12, 1926, nu se îndoiește de existența personajului, ca de altfel toți istoricii literari ruși, pînă la apariția comunicării lui E. Dvoicenco: **Kto takoi Radul Curalescu, avtor povesti Tundza, Russkaia literatura**, nr. 4, 1963.

¹⁹⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 76.

²⁰⁾ Apărută în 1839 în **Sin otecestva** și reprodușă în volumul **Povești**, S. Pb., 1843.

întorcea în patrie dintr-o călătorie în Europa de izbucnirea mișcării eteriste și răscoala pandurilor. Capturat într-o pădure din apropierea Bucureștilor, ca suspect, e adus în fața lui Ipsilanti pentru interogator. Dar tocmai atunci sosește la cartierul general al șefului eterist Tudor Vladimirescu. Tânărul ofițer devine, fără să vrea, martorul unei convorbiri istorice. Simpatia lui Veltman — arată Dvoicenco — e în mod vădit de partea conducătorului românilor. Tudor îl înfruntă pe Ipsilanti cu cuvintele: „Dușmanii voștri sînt turcii, ai noștri — fanarioții greci; deosebirea se vede chiar în cuprinsul proclamațiilor date de voi și de noi. Cîmpul vostru de luptă e în Grecia, treceți dar Dunărea; le vom face vînt tot acolo domnitorilor greci... Mergeți să eliberați Grecia de jug și să ne scăpați și pe noi de jugul vostru“²¹⁾.

Și alți scriitori ruși din deceniul al treilea și al patrulea au folosit în operele lor motive românești sau personaje românești, probabil sub impulsul interesului suscitată de desfășurarea războaielor cu Turcii. Dintre aceștia ne sînt semnați V. G. Dal medic militar în campania 1828—1829, autorul nuvelei **Țiganca**; I. I. Lajecinicov — un Walter Scott al Rusiei, autorul romanului **Casa de gheață** (Tradus și la noi în 1958; epoca Anei Ioanovna) și al romanului **Basurman** (apare aci Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, căsătorită cu fiul lui Ioan III); M. N. Zagoskin — autorul unui roman intitulat **Rușii la începutul secolului al XVIII-lea** (lupta de la Stănilești, detalii despre firea și moravurile românilor, o versiune a faimosului cîntec „Mititica“); P. Kosiarovski, în al cărui poem **Înfieratul** apare un prinț moldovean; P. Golot — autorul romanului **Hmelnițki sau alipirea Rusiei mici** unde e vorba de o Roxană, fiică de domnitor al Moldovei.

Capitolul despre Alexandru Hașdeu (sau Hîjdeu) nu aduce nimic esențial

²¹⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 78—79.

peste ceea ce deja se știa, grație lucrărilor Eufrosinei Dvoicenco însăși și cercetărilor altora, între care eruditul G. Bezviconi merită o mențiune specială²²⁾. Spicuiim totuși câteva știri interesante. Întii, că Alexandru Hașdeu a tradus în rusește, la 1837, prescurtând, poezia lui Asachi Millian și Dina, subintitulată „cîntec ossianic“. Apoi că în opera lui postumă se găsește o variantă a **Amăritei turturele** prezentând o mare similitudine cu versiunea din colecția Alecsandri. Dat fiind că A. Hașdeu și-a scris poeziile între 1829—1843 este exclusă posibilitatea unei traduceri din Alecsandri. Să fie oare vorba de un prototip popular comun? N-ar fi imposibil, mai ales că Hașdeu a călătorit prin Moldova în perioada 1837—1839. E. Dvoicenco se întreabă dacă nu cumva s-ar putea stabili o legătură chiar cu Ienăchiță Văcărescu²³⁾. Răspundem, riscînd și noi o ipoteză, deocamdată prin simplă intuiție: ba da, admițînd că „izvorul“ lui A. Hașdeu era Anton Pann, care a publicat la 1837 versiunea Văcărescu, modificînd-o puțin — versiune reluată ceva mai tîrziu, la 1866, de Alecsandri și ameliorată stilistic prin scurtare și cizelare²⁴⁾. De la Ienăchiță la Alexandru Hașdeu prin Anton Pann — curioasă trinitate și strașnic itinerar! **Se non e vero...**

O semnalare deosebit de prețioasă se referă la polemica ocazionată de articolul lui A. Hașdeu despre poezia populară românească, apărut în revista **Teleskop** (nr. 8, 1833). Acest articol, care conținea 6 cîntece însoțite de co-

²²⁾ Cu atît mai mult o merită, cu cît cartea sa inegală, dar de o rară bogăție documentară, **Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse** (București, 1962) se bucură de un tratament ingrat, inexplicabil din pantea unei cercetătoare atît de conștiincioasă ca E. Dvoicenco.

²³⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 118. „Tururica“ lui Hașdeu în **Izbrannoe**, Kîșinev, 1966, p. 135.

²⁴⁾ Anton Pan, **Cîntece de lume**, ed. II, 1837, p. 6. V. Alecsandri **Poezii populare**, București, 1866, p. 264.

mentarii, cum și o scrisoare introductivă către redactorul N. I. Nadejdin, a suscitât o ripostă de o remarcabilă pertinentă critică, rămasă pînă acum necunoscută specialiștilor noștri. Autorul anonim se vede a fi fost român și a fi avut o bună cunoaștere a folclorului. El afirmă că traducerea lui Hașdeu în versuri albe sînt de neînțelese și cuprind grave inexactități. Cu totul revelatoare e însă observația că Hașdeu cade de acord cu autorii dicționarului de la Buda în privința sensului unor cuvinte dar se deosebește de ei neadmițînd originea latină a limbii române. Ori — constată pe drept cuvînt anonimul epistolier din paginile **Teleskopului** — „mi se pare că mai repede se poate conveni asupra celor din urmă, decît a celor dintii. Ajunge să citești numai câteva cuvinte în limba română și poți să-i atribui lesne origine latină“²⁵⁾. Probabil în scopul argumentării acestui punct de vedere el anexează articolului traducerea cunoscutului **Dialog între unchi și nepot pentru începutul limbii române** al lui Petre Maior, pe care revista lui Nadejdin îl publică²⁶⁾. De necrezut și totuși adevărat: prima scriere românească în proză, tradusă în rusește, e opera corifeului Școlii ardelene!

O problemă nerezolvată încă privindu-l pe Alexandru Hașdeu o constituie paternitatea nuvelei istorice **Domnia Arnăutului**. Se știe că B. P. Hașdeu a publicat-o în 1871 în **Columna lui Traian** (nr. 16—26), atribuind-o tatălui său. E. Dvoicenco susține că de fapt **Domnia Arnăutului** cuprinde materia a trei nuvele: una, intitulată **Duca Vodă**, aparținînd realmente lui A. Hașdeu, celelalte două compuse însă de fratele mai mic al acestuia, Boleslav și denumite — respectiv —

²⁵⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 113—114. Articolul citat, **Piisme iz Besarabii** a apărut în **Teleskop**, nr. 22, 1833.

²⁶⁾ **Teleskop**, nr. 23, 1833.

Dabija și Hîncul²⁷⁾. B. P. Hașdeu ar fi autorul compilației și al traducerii românești, G. Bezviconi formulase în 1962 punctul de vedere mai radical că e la mijloc o mistificare, regizată, sub numele tatălui, de fiu²⁸⁾. Deși paternitatea de familie e greu de elucidat, noi înclinăm spre această din urmă ipoteză.

Asupra lui B. P. Hașdeu aflăm și alte câteva știri prețioase, care completează capitolul începuturilor sale literare în limba rusă. Astfel în **Severnaia pcela** din 1852 a apărut un lung poem care-i poartă semnătura, dedicat „patriarhului poezilor moldoveni“, C. Stamati, pus sub egida următoarelor versuri din Dante :

„O degli altre poeti onore e lume,
Vagliami'l lungo studio e'l grand'amore
Che m'han fatto cercar lo-tuo volume!
Tu se'lo mio maestre e'l mio autore²⁹⁾”

În versuri solemne și pline de avînt, adolescentul Hașdeu reînvie, cu ocazia împlinirii unei jumătăți de mileniu de la întemeierea Moldovei, legenda descălcării lui Dragoș. El deplînge faptul că Stamati a încetat să mai cînte gloria trecută a țării. Ii amintește de exemplul lui Ovidiu :

„Tu știi, bătrîn poet, cum în pustiu
hain
Ovidiu altădată de țara sa cînta
Străbunul nostru, getul, pios îl asculta
Deși vorbea în stihu-i de un meleag
străin“³⁰⁾

Tot în 1852 precocel tînr avea gata o lucrare despre mitologia Dacilor și

²⁷⁾ **Duca Vodă** a apărut în **Vestnik Evropi**, nr. 23—24, 1830. De ea amintesc Kogălniceanu în **Dacia literară** și Aron Pumnul în **Lepturariul**, IV. Boleslav Hașdeu a publicat **Dabija și Hîncul** în **Sin otecestva**, t. 1, 1838. Tot el dăduse alte două nuvele în **Molva**, nr. 9, și 35, 1835 : **Judecată în serdăria Orheiului și Comoara domnitorului Petriceicu**.

²⁸⁾ G. Bezviconi, **op. cit.**, p. 287.

²⁹⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 136. Poezia lui B. P. Hașdeu în **Severnaia pcela**, nr. 234, 1852.

³⁰⁾ Traducerea noastră.

corespunda cu Pogodin, secretarul Societății pentru istoria și antichitățile rusești din Moscova, trimițîndu-i în scop de „captatio benevolentiae“ un manuscris slav, de prin biblioteca tatălui sau bunicului, cum și înștiințarea că prepară mai multe comunicări științifice, dintre care una intitulată **Pe cine numește Nestor Volohi ? și alta despre Istoria literelor slave la Români**³¹⁾. Nu e lipsit de savoare nici amănuntul, ignorat pînă acum de toți cei care s-au ocupat de Hașdeu, că autorul încă imberb al atîtor opuri savante își găsea răgazul să tîlmăcească din Heine : **Harald Hartagar**, fiind printre cei dintîi care intermediază contactul cu marele și nefericitul liric german³²⁾. În fine — după cum arăta la timpul său și Iuliu Dragomirescu³³⁾ — B. P. Hașdeu poseda la 1854 o colecție de cîntece populare, însoțită de comentarii istorice și filologice, care însă s-a pierdut.

Capitolele despre Asachi și Stamati referă conștiincios asupra izvoarelor rusești ale celor doi scriitori, fără a aduce prea multe lucruri noi. De menționat, ca o curiozitate literară, că prima poezie românească tradusă în rusește pare a fi **Albina și trîntorul**, publicată în revista **Maiak** din St. Petersburg (1841), și, împreună cu **Anul nou al Moldo-Vlahilor** în antologia românească a lui I. Ghinculov, **Sobranie socinenii i perevodov v stihah i proze dlea uprajnenia v valaho-moldavskom** (S. Pb., 1840)³⁴⁾.

³¹⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 153—154.

³²⁾ VZ și E. Dvoicenco-Markova, **B. P. Hașdeu : Geine, Limba și literatura moldovenească**, nr. 2, 1963.

³³⁾ I. Dragomirescu, **Ideile și faptele lui B. P. Hașdeu**, București, 1913, p. 25.

³⁴⁾ I. D. Ghinculov a fost profesor de limba română la Universitatea din Petersburg. Împreună cu studenții săi a realizat, în afară de antologia citată, un manual intitulat **Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki** (S. Pb., 1840). Despre această carte a lui Ghinculov a vorbit cu oarecare ironie C. Negruzzi în **Scrisoarea a doua, Propășirea**, nr. 13, 1844 (devenită **Scrisoarea XV** în **Negru pe alb**).

Afirmatia că **Elegie scrisă pe țințirumul unui sat** e o imitație după Gray, prin intermediul lui Jukovski, trebuie corectată. În realitate — așa cum a semnalat încă P. Grimm³⁵⁾ — modelul poetului moldovean a fost prelucrarea franceză a lui Marie Joseph Chénier. De asemenea, se cuvin rectificate unele exagerări, mergând pe linia excesivei subordonări a lui Asachi față de diverși scriitori ruși. E. Lovinescu și D. Caracostea³⁶⁾ au arătat încă de mult că pionierul literaturii moderne din Moldova e un soi de placă turnantă între culturile continentului, între Nord și Sud, Est și Vest. Orice clasificare tipologică a lui Asachi devine unilaterală și deci eronată dacă nu ține seama de ecourile clasicismului antic și ale Italiei în opera-i poetică. De aceea, o formulare ca următoarea: „Dacă în ode și imnuri Asachi amintea de Lomonosov iar în fabule mergea pe drumul lui Krilov, în balade și elegii el îl imită pe Jukovski“³⁷⁾ e discutabilă prin ceea ce spune, dar e de-a dreptul inexactă prin ce omite să spună.

Și în privința lui Negruzzi, Kogălniceanu sau Donici, întâlnim exagerări. În pofida celor mai bune intenții, la E. Dvoicenco se produce acel bine cunoscut fenomen de extrapolare a perspectivelor unui sector asupra teritoriului întreg al cercetării. Faptul de a nu mai vedea pădurea din cauza copacilor, sau, mai exact, de a transforma obiectul unei predilecții în „passe-partout“ cu valoare universală, a constituit și în trecut unul din punctele vulnerabile ale studiilor de literatură comparată. Deși în aplicațiile sale, E. Dvoicenco procedează cu precauție și se străduiește să cumpănească judicios ba-

lanța, deși metoda de care uzează e, în punctul de plecare — după cum am arătat — scrupulos obiectivă, totuși pe drum survin, ici și colo, generalizări pripite sau judecăți arbitrare. În cazul în care ne interesează, efectul acestor plicticoase și involuntare erori constă în tratarea afinităților drept „influențe“ și în hipertrofierea ipotezei „ecourilor“. Astfel, avem toate motivele să suridem când ni se vorbește despre influența stilistică a lui Donici asupra lui Alecsandri „necercetată pînă acum și totuși neîndoielnică“³⁸⁾ sau despre ascendentul lui Alexandru Sturza în formarea concepțiilor lui Kogălniceanu: „Ideea unirii tuturor Românilor în hotarele vechii Dacii, pe care Kogălniceanu o va urmări neabătut în activitatea sa politică, științifică și literară, aparținea năzuințelor intime ale lui Alexandru Sturza“³⁹⁾. Dar cine gîndea altfel la 1840? Cui oare nu-i „aparținea“ ideea unirii? Iarăși e supra-evaluată importanța reflexelor pușkiniene în opera lui C. Negruzzi. Existența unor asemănări între **Boris Godunov** și **Alexandru Lăpușneanu** nu implică neapărat o dependență. Cît privește poezia **Gelozie** (1837), am arătat în altă parte că izvorul ei nu e rusesc, oi franțuzesc. Dar să n-o șicanăm pe autoare, cu asemenea mărunțișuri. În definitiv, cartea pe care o analizăm bine merită prin multe contribuții utile și e pătrunsă de un sentiment de respect și caldă simpatie față de valorile noastre culturale. Ar fi de aceea inelegant să stăruim asupra unor momente discutabile, după cum ni se pare superfluu orice proces de intenție. Revenim deci la consemnarea noutăților de ordin faptic. În primul rînd, o folositoare punere la punct: Donici nu s-a întâlnit cu Pușkin la Chișinău, cum se afirmă de obicei, pe temeiul unei știri comunicate pe vremuri de Gh. Sion.

³⁵⁾ P. Grimm, **Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză, Dacoromania**, III. 1929, p. 293.

³⁶⁾ E. Lovinescu, **Gheorghe Asachi — Viața și opera sa**, București, 1921 (ed. II — 1927); D. Caracostea, **Izvoarele lui Asachi**, București, 1928.

³⁷⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 172.

³⁸⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 206.

³⁹⁾ **Idem**, p. 229.

La fel, el n-a tradus **Căruța poștei**, pentru simplul motiv că marele poet rus n-a scris nici o poezie cu acest titlu ⁴⁰⁾.

Dvoicenco presupune că textul lui Donici, care n-a ajuns la noi, conținea o elegie pe motive rusești ⁴¹⁾.

O altă rectificare prețioasă se referă la Kogălniceanu. Într-un articol ades citat, N. Cartoian, care s-a ocupat mult de conducătorul **Daciei literare**, a pretins că suprimarea **Alăutei românești**, la 1838, a avut drept cauză prelucrarea intitulată **Filozofia vistului**, după Tadeu Bulgarin ⁴²⁾. Dvoicenco dovedește că articolul cu pricina e o simplă traducere din nemțește a o primului capitol al spiritualului **Tratat despre vist** datorat lui O. I. Lenkovski, apărut în **Magazin für die Literatur des Auslandes** ⁴³⁾.

De mare interes sînt datele privind difuzarea operelor lui Negruzzi, Kogălniceanu și Alecsandri în limba rusă. Astfel, prima traducere rusească din Negruzzi e schița „fiziologică” **Rețetă**, în culegerea lui Ghinculov de la 1840. **Alexandru Lăpușneanu** a pătruns încă la 1859, într-o versiune care tempe-rează ascuțișul anti-feudal al nuvelei și nu dezvăluie numele autorului. Traducerea o semnează **B. F. Gijdeu** din **Kirstinți**, deci, după identificarea lui Dvoicenco, Boleslav Hașdeu, fratele lui

⁴⁰⁾ **Idem**, p. 201 și 204. Legenda în-tîlnirii lui Donici cu Pușkin apare și în recenta ediție: A. Donici, **Fabule**, București, 1956. Totuși, încă în 1913 Al. Epure dovedise imposibilitatea materială a faptului: **Influența fabulistului rus Krîlov asupra fabuliștilor noștri A. Donici și C. Stamatî**, Iași 1913, p. 29—30.

⁴¹⁾ Lista traducerilor lui Donici din rusește, dată de Dvoicenco, trebuie completată cu articolul **Marea Neagră și împrejurimile sale** din **Calendar pentru Români**, Iași, 1855.

⁴²⁾ N. Cartoian, **Alăuta românească în Omagiu lui I. Bianu**, București, 1927, p. 125.

⁴³⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 233.

Alexandru ⁴⁴⁾. Ne întrebăm însă: nu cumva acest B. F. Gijdeu e chiar Bogdan Petriceicu? Ni se pare în adevăr mai plauzibil să presupunem că tînărul și neastîmpăratul vlăstar al Hașdeilor, atît de divers și de indeterminabil în manifestările lui, s-a apucat să traducă opera lui Negruzzi, decît să admitem că lucrul acesta l-a făcut Boleslav, după aproape un sfert de veac de la apariția încercărilor sale mai sus amintite din **Molva și Sin otecestva?** Faptul că B. P. Hașdeu a trecut în România, la 1857, încurcă puțin lucrurile. Dar e posibil ca manuscrisul, terminat de el mai devreme, să fi fost încredințat tiparului de altoineva, poate de tatăl său.

Semnificativ e interesul stîrnit în Rusia de schița lui Kogălniceanu despre starea și moravurile Țiganilor. Originalul în franceză, apărut în 1837 la Berlin, a fost comentat în trei foiletoane din **Severnaia pcela** (nr. 75, 77, 82 din 1838), grupate sub titlul **Ocerk istorii, nravov i iazîka țigan (iz soci-nenia Kogălniceana)** și iscălite cu un misterios A. Îndărătul acestei semnături discrete se ascundea — după Dvoicenco — Alexandru Sturza ⁴⁵⁾. O altă operă a lui Kogălniceanu, popularizată în Rusia, a fost culegerea de cronici și documente întocmită pentru uzul străinătății: **Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Dêmètre Cantemir et Constantin Brancovean (Iași, 1845)**. Un capitol al lucrării și anume relatarea lui I. Neculce despre lupta de la Stănilești a fost tradusă de un oarecare N. G. și

⁴⁴⁾ **Idem**, p. 222. Nuvela a apărut în **Semenii Krug**, nr. 8, 1859. Vz și **Viața românească**, nr. 4, 1962, p. 146—147.

⁴⁵⁾ E. Dvoicenco, **op. cit.**, p. 231. De notat că lucrarea lui Kogălniceanu a fost comentată curînd după apariție în **Magazin für die Literatur des Auslandes** (nr. 131, 1837) și apoi tradusă în nemțește la 1840.

publicată în 1847⁴⁶). Bănuim că acest N. G. este N. Gerbanovski, originar din Chișinău, autorul muzelei **Capul lui Baiazid** (1833) și al poemului romantic **Valea albă** (Odesa, 1838). Tot Gerbanovski, împreună cu fiul lui C. Stamatî, C. Stamatî-Ciurea, a tradus în 1853 **Piatra din casă** a lui V. Alecsandri. În 1854 alte două piese ale bardului de la Mircești, nu din cele mai reprezentative, destinate probabil comerțului teatral de divertisment, **Creditorii și Rămășagul**, au apărut într-o versiune rusă a aceluiași Stamatî-Ciurea, însă fără numele autorului român. O a doua ediție, din 1886, perseverează în confuzia dintre original și prelucrare, ca o adevărată justiție immanentă care-l sancționează pe Alecsandri pentru repetatele-i infracțiuni în materie...

În legătură cu Alecsandri se emit câteva supoziții gratuite sau foarte puțin probabile. Astfel, asemănarea dintre **Peneș Curcanul și Balcanul și Carpatul** și, respectiv, **Borodino și Spor** (Cearta) de Lermontov, e absolut incidentală⁴⁷). Pentru cine cunoaște ideile lui Alecsandri, știe cum își compunea poeziile și, în speță, sub ce imbold al inimii a creat ciclul **Ostașilor noștri**, presupunerea utilizării lui Lermontov, în traducere franceză, e cu totul neverosimilă. E posibil ca aici, ca și în alte cazuri, simple coincidențe să apară unui cercetător sensibilizat de practicarea îndelungată a unui aceluiași domeniu, drept influențe.

În schimb, punctele de contact între **Revizorul** și **Millo** director sînt evidente⁴⁸). Totuși, după cum a dovedit Ch. Drouhet, localizarea lui Alecsandri nu pleacă de la Gogol, ci de la Scribe (**La manie des places**) și de la Bayard (**La foire aux places**)⁴⁹). De altfel, sub-

⁴⁶) *Idem*, p. 242. Revista **Sovremennik** (1847, t III, p. 112—118) a semnalat traducerea apărută în **Jurnal Min. nar. prosvetșenia** (1847, p. 53).

⁴⁷) E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 251.

⁴⁸) *Idem*, p. 249.

⁴⁹) Ch. Drouhet, **Vasile Alecsandri și scriitorii francezi**, București, 1924, p. 216.

intitulîndu-și vodevilul **Mania posturilor**, Alecsandri preciza destul de lămurit cui îi e debitor. Dar nu cumva Scribe și Bayard îl prelucrează ei pe Gogol, întermediîndu-l astfel scriitorului nostru? Nu, fiindcă piesa lui Scribe e din 1828, a lui Bayard din 1830, iar faimoasa comedie a lui Gogol din 1836. Cel mult am putea susține — dacă am vrea să ne jucăm „de-a literatura comparată“ — că Gogol n-a fost inspirat, în scrierea **Revizorului**, de o întîmplare povestită de Pușkin, așa cum se știe, ci de lectura unuia sau altuia dintre dramaturgii francezi!...

Dar ne-am îndepărtat de subiect. Revenînd, nu vom mai avea multe de adăugat. Am vrea să reținem doar știrea despre o scrisoare a lui V. Alecsandri către rectorul universității din Chișinău, necunoscută Martei Anineanu, pe care a publicat-o renumitul filolog A. I. Iațimirski în cartea sa **Grigorii Țamblac** (S. Pb., 1904, p. 383—384)⁵⁰).

Încît putem încheia lunga noastră incursiune, felicitîndu-ne de bogata provizie documentară, care vine să completeze cu atîtea știri vrednice de interes capitolul relațiilor literare româno-ruse. E aproape de prisos să spunem că observațiile noastre, vizînd mai mult aplicațiile practice ale metodei și unele puncte ale interpretării, nu diminuează valoarea cercetării propriu zise. Căci a dezbate, a pune semne de întrebare și a căuta, în toată onestitatea, termenul dialectic al controversei, înseamnă pînă la urmă a face știință. Subliniem că E. Dvoicenco-Markova a înzestrat istoria literară rusă și română cu o carte prețioasă, un izvor bibliografic de primă mînă, Ce satisfacție mai curată își poate dori un cercetător?

⁵⁰) Scrisoarea lui Alecsandri a tradus-o din rusește V. Ciobanu în **A. I. Iațimirski și folclorul român. Studii și cercetări de istorie literară și folclor**, 1959, nr. 3—4, p. 679.

M. Sevastos:

„Amintiri de la Viața Românească”

O recenzie despre o carte trebuie să fie un act pur de rațiune, fără nici o simbioză, un act de judecată fără subiectivism, fără sentimentalism, fără ură și părtinire. Dacă se poate, ignorând numele autorului. O judecată în sine, față în față doar cu opera, cum ai judeca valoarea artistică a unui tablou nesemnat.

O asemenea judecată asupra cărții lui M. Sevastos „Amintiri de la Viața românească” mi-e cu neputință să o fac, atît din cauza autorului cit și din cauza materialului cărții. Amîndouă aceste împrejurări de fapt sînt pentru mine mai mult decît tulburătoare. Viața „Vieții românești” înseamnă pentru mine tinerețea mea, anii entuziaști ai creației mele, anii cei mai plini ai vieții mele. Viața mea este o părticică din viața ei. Amintirile lui Sevastos despre „Viața românească” sînt, astfel, amintiri despre viața mea. Tot ce este în această carte, oameni și întîmplări, sînt ca un ecou al propriilor mele amintiri, ca o transcriere a lor. Totul are astfel un ecou și un timbru deosebit. „Viața românească” a însemnat una din dragostele tinereții mele. Cum să fiu rece, obiectiv și rațional față de evocarea acestei „iubite” care mi-a acaparat gîndire, rațiune și sentimente în cei mai frumoși ani de visuri și iluzii ?!

Mi-e așa dar cu neputință să fac „o recenzie”, un act de judecată asupra acestor amintiri. Ele sună altfel pentru mine decît pentru oricare alt cititor, căci puțini au mai rămas pînă astăzi dintre acei, pentru care aceste amintiri sînt o expresie indiscretă a propriilor lor amintiri, adică a propriei lor vieți trecute, atît cit a mai rămas, înregistrată straniu, miraculos, undeva, în creierul nostru.

Și totuși, chiar cu obiectivitate, voi spune că Sevastos a fost în literatură un nedreptățit. Nu a fost apreciat și prezentat de vre-un istoric literar sau critic, la adevărata lui valoare, și nici nu i s-a analizat și recunoscut contribuția lui la literatura românească neperversită, ca secretar, redactor sau director a diverse reviste literare, și în special al „Vieții românești” și „Adevărului literar” care, amîndouă, la timpul lor, și pe o lungă perioadă de timp au avut o influență trainică asupra orientării literaturii. Munca lui a fost dusă cu modestie dar cu pricepere, cu persistență, fără concesi și compromisuri, și cu tot curajul necesar. Căci, de totdeauna, cine și-a luat asupra-și sarcina de a conduce o revistă literară și vrea să facă față cu cinste acestui angajament, a trebuit să aibă curajul de a nu face compromisuri cu arta și să se resemneze a fi atacat. Căci cei publicați sînt relativ puțini, iar cei res-

pînși sînt însuși mai mulți, și dotați cu virulența specifică mediocrității.

Ibrăileanu a fost dușmănit, atacat, criticat de toți acei care asaltau „Viața românească” și rămîneau mereu pe dinafară. Revista însăși era mereu criticată cu ură și înverșunare de toți asediatorii fără arme. Și bine înțeles, nici Sevastos nu a fost cruțat. El totuși a avut înțelegerea deplină a situației și a continuat liniștit să scrie și să publice cu o tinerească energie și cu o senină conștiință.

Noua lui carte, — un volum de aproape 500 de pagini, — poartă titlul știut: „Amintiri de la Viața românească”, — același titlu din fruntea unui volum apărut acum vreo 10 ani, și un subtitlu, ca o explicație onestă pentru cititor: „Ediție în întregime refăcută”. E și acest subtitlu un semn de modestie. Cartea aceasta de acum nu este ceea ce s-ar putea numi o nouă ediție refăcută. Ea este o carte nouă. Vechiul tom de amintiri pare a fi fost doar ca o schiță, ca un plan al cărții de astăzi.

Ca unul ce am trăit aceleași întâmplări, printre aceiași oameni, cei mai mulți dintre ei prieteni comuni, ca unul ce am respirat în același timp cu Sevastos ozonul aceleiași atmosfere spirituale de-o puritate de mari înălțimi, găsisem vechiul volum sărac și cam uscat. Oamenii nu erau suficient conturați și nici totdeauna cu căldura cuvenită, iar climatul redacțional al revistei, neadîncit, fără acele notații de mici întâmplări și frînturi de idei, aproape insesizabile, care, în definitiv, îi constituiau substanța. Portretele literare ale obișnuiților redacției erau făcute în creion, fără coloritul pictural, pe care-l da fiecăruia caracterul său, temperamentul, inteligența sau cultura sa. Totul mi s-a părut schițat.

Cunoscusem dinainte manuscrisul lui Sevastos și m-am mirat că volumul tipărit nu seamănă cu el, ci aduce doar aminte, pe ici pe colo. Trebuie să se fi întîmplat ceva care a mutilat atunci aceste amintiri. Poate că și Sevastos, atunci, nu a avut destul timp să le

împlinească cu acel duh nemuritor care face substanța unor astfel de amintiri. Iată însă că acum, după o nouă muncă, amintirile s-au întregit cu sufletul lor. În vechiul tom, faptele erau aceleași, căci doar nici atunci, nici azi, nu este nimic inventat în aceste amintiri, nici măcar sărbătorește aranjat, dar le lipsea ambianța, iar asupra chipurilor prezentate Sevastos nu suflase îndeajuns și cu tot harul pentru a le da, ca la facerea lumii, viață.

Aceste portrete sînt acum mai complete, mai vii. Și totuși, nu știu de ce, am impresia că numai o viață romanțată a „Vieții românești” ar putea da, cu adevărat, oameni și întâmplări mari și mici. Viața romanțată ar degaja de strimtoarea stilului memorialistic, și ar învia totul. Un fel de viață romanțată, în chip de jurnal. Obișnuirii redacției nu ar mai apărea atunci, izolați, ca într-o galerie, în care tabloul fiecăruia, încadrat aparte, stă la rînd, cu al celorlalți, așa cum stau în carte în chip de capitole, de parcă nici unul nu ar avea nimic cu ceilalți, atunci cînd de fapt viața tuturor era împletită zilnic, ca într-o familie.

Dar să nu-l șicanez pe Sevastos pentru că nu a făcut ceea ce vroiam să facă.

Desigur că mai mulți dintre oamenii ce apar în această carte sînt acum la „masa umbrelor”. Poate că, tocmai de aceea, un gen literar care să-i prezinte retrospectiv încadrați în viața lor comună ar fi adus o înviorare și un farmec nou care să redea și mai exact ceea ce, în amintirea doar a cîtorva oameni de azi, a mai rămas.

Nu mă voi opri la fizionomia fiecărui scriitor, astfel cum este prezentat de Sevastos, care, în genere, a prins caracterul specific al fiecăruia, cu un ascuțit simț de observație. Ei sînt înfățișați cu sobrietate. Dar cite implicațiuni sufletești și cită bogăție de caracter stau în dosul cuvintelor și al unor fapte relatate cu privire la viața unora dintre ei! Spunînd asta mă gîndesc la doctorul Quinezu, pe care vici-

situdinile soartei și crimele regimului de la 1907 l-au silit să trăiască un timp în Elveția, ca medic în Sankt Nicolaus. Când a vroit să se inapoieze în patrie, de cum s-a aflat această veste, zeci de femei și bărbați veneau zilnic în procesiune la casa lui, rugându-l să nu plece de la ei. Ca să pună capăt acestor scene impresionante, Dr. Quinezu a plecat pe furiș.

Prin portretistica ei, cartea lui Sevastos reprezintă un tom important de istorie literară. Și poate că de-acum înainte o istorie a literaturii nici nu se va putea scrie, cu ignorarea informațiilor multiple și caracteristice pe care le dă Sevastos. Dar ceea ce aruncă o lumină vie asupra spiritului ce domnea în redacția „Vieții românești” sînt capitolele: „Caracterul cercului Viața românească”, „Puncte de vedere”, „Polemici”, „Taclale”, „Porecle”, „Farse”...

Sau Sevastos are o memorie extraordinară cu bătae lungă, sau a folosit fișe, căci el a izbutit să creeze, din schimburile de vorbe și idei de-atunci, ceva din atmosfera redacțională și chiar să invie fragmente din neîntrecutele monologuri ale lui Ibrăileanu, ceea ce eu, ca unul ce am fost totuși de față, nu mi-am închipuit niciodată că este cu putință. Bine înțeles că Sevastos face asta doar în câteva pagini, care înseamnă cel mult o mostră din ceea ce se întimpla timp de 4 ore în fiecare zi.

Întîlnirile din redacție erau dominate de scăpăratoarea profunzime de idei ale lui Ibrăileanu, care întreceau cu mult opera lui scrisă. Am spus chiar cîndva că, pentru a putea reda măcar o seară la redacție, ar fi trebuit să fie undeva ascuns acolo, sub o canapea, un magnetofon care să înregistreze toată discuția. Magnetofon n-a fost, dar Sevastos a înregistrat fragmente, care pot da o idee cu privire și la ton, și la teme, și la nivel.

Nu mă pot stăpîni de a face unele citate: Ibrăileanu: „Literatura este arta de a zugrăvi viața prin amănuntul caracteristic”. Tot el: „Publicul este

mai exigent față de pamfletar de cit față de oricare alt scriitor, poet, nuvelist etc. Într-adevăr, pamfletarul are misiunea să informeze și să convingă. Și cum ar putea el convinge, tunînd și fulgerînd împotriva putregaiului politico-social, cînd însăși viața lui e o cloacă imundă?” „Însușiri speciale se cer și în alte domenii. În arta dramatică, de exemplu. Astfel, o actriță trebuie să fie neapărat și frumoasă pentru interpretarea unor anumite roluri. În aceste cazuri, frumusețea fizică este, pentru interpretă, material artistic”. Tot Ibrăileanu: „După ce ai isprăvit de citit un volum, întorcînd ultima pagină, dacă te întrebi: „Ei, și?” înseamnă că e vorba de-o operă proastă”.

Referindu-se la Caragiale, spunea: „Acest scriitor care nu-i putea suferi pe Rică, Farfuride, Cațavencu, Mache și Lache, caricaturi din societatea de odinioară, personaje pervertite de așa zisa „cultură” de pe vremuri, se simțea bine printre oamenii realităților. Așa cum îl simțim din opera lui și cum îl știm pe Caragiale din viața lui particulară — spunea Ibrăileanu — putem admite (ba sîntem chiar siguri) că el ar fi petrecut ceasuri plăcute în tovărășia lui Jupîn Dumitrache, la un pahar de vin sau la o sindrofie cu dînsul, cu Veta și Zița — pentru ceea ce mai rămăsese în ei natural și inocent”.

Vorbînd în redacție despre „Amintirile de la Junimea” ale lui Gh. Panu și de „Amintirile din Junimea” ale lui Iacob Negruzzi, Ibrăileanu spunea că amîndouă aceste volume au o mare deficiență: lipsa de poezie; „și niște amintiri, scrise fără o oarecare tîncitură de poezie a trecutului, nu te pot subjugă”.

Vorbînd despre scriitorii străini, Ibrăileanu remarca faptul că cei mai mari creatori în roman nu sînt și artiști de mîna întii: Balzac, Dostoievski, Tolstoi, Proust nu sînt stîlîști. Un elev dintr-un liceu rusec de pe vremuri, copiind la o teză o pagină puțin cunoscută din Lev Tolstoi — cum ne-a povestit C. Stere — a căpătat nota 1 la profesorul de literatură, pentru gre-

șeli de limbă și de stil. Din nenumăratele îndreptări făcute de Tolstoi pe marginea manuscriselor și a corecturilor sale, nici una nu se referă la stil, ci toate privesc numai fondul. Asemeni proceda și Proust: deși corija mereu manuscrisul și refăcea textul la corectură, el introducea numai îndreptări cu privire la fond, forma rămânând neingrijită. Din literatura noastră, Ibrăileanu cita drept scriitori de seamă, dar nestiliști, pe I. Slavici și Liviu Rebreanu. Întrunesc, după Ibrăileanu, condițiile de fond și de formă, adică de a fi și creator de viață și artist: Turgheniev, care era pentru el romanșierul cel mai mare din toate timpurile, apoi Anatole France, Maxim Gorki și Romain Rolland, „scriitorii cei mai profund umani dintre contemporani”. „Pe Anatole France îl admir. Pe Romain Rolland îl stimez”.

Mai important mi se pare capitolul referitor la caracterul cercului „Vieții românești”, pe care cei dinăuntru lui n-au căutat să-l analizeze, iar căruia cei dinafară îi dădeau un fel de caracter de mafie, atunci când, din tot ce scrie Sevastos, cu justeță și bun simț, el apare atât de simplu și de explicabil.

Dacă grupul de oameni care au înființat „Viața românească” avea trăsături comune pînă într-atît încît să-i definească un caracter propriu, aceasta nu înseamnă că acei care-l formau erau lipsiți de personalitate. Fiecare membru al cercului „Vieții românești”, — scrie cu drept cuvînt Sevastos, — avea o individualitate aparte, perfect conturată, cu totul deosebită de caracterul celorlalți colegi de redacție. Acești scriitori erau înzestrați, ca orice om, cu însușiri înăscute, întîmplătoare și unice, ereditare sau atavice, ca și calități determinate de modul în care au apărut, precum și de cultura asimialtă — prezentînd forme de caracter variate“. De altfel operele acestor oameni, colaborarea lor la revistă, — căci toți au scris și articole și literatură, — confirmă întru totul această mare diversitate.

Atunci, de unde acea unitate, atît de marcată, a cercului revistei, rezultantă totuși a pasiunii acestor temperamentate, și puternice și atît de variate? Sevastos dă explicația. Ea nu e desigur unica, și nici atît de simplă.

Toți acei care au înființat revista și i-au imprimat caracterul de grup, sînt intelectuali din aceeași generație, — mulți din ei studenți ai Școlii normale superioare din acea vreme, și ducînd astfel, ca studenți, o viață aproape de familie. Ei s-au însoțit după unele trăsături largi de caracter, după o comunitate de concepții sociale îndeosebi, iar personalitatea lui Stere a fost catalizatorul, datorită inteligenței, puterii lui de caracter, culturii și trecutului său revoluționar, care l-au impus de îndată cu mare prestigiu.

Stima reciprocă apoi, — căci toți erau intelectuali de prima clasă, a dus la stabilirea unor legături strînse de prietenie și de iubire frățească. Preocupările lor comune, un ideal comun, un adînc spirit de omenie, o puritate sufletească fără pată, chiar un fel de pudicitate dusă uneori pînă la naivitate, au cimentat puternic legăturile dintre ei. „Grupul revistei — constată Sevastos care, ca ziarist cam indiscret, cunoștea bine cota bursei morale și intelectuale a Eșului — era alcătuit din oameni corecți, dezinteresați, mai toți profesori, care și-au făcut cariera prin muncă conștiincioasă — verificată prin examene, concursuri și lucrări. Nu căutau să parvină cu ajutorul cercului. Nu sufereau de boala carierismului. Nu domnea, în redacție, spiritul de reclamă”.

Dragostea lor de cultură era nemărginită, dorul de a contribui la opera de instruire a maselor era atît de mare încît unii dintre întemeietorii revistei cheltuiau mai mulți bani cu cărțile cumpărate pentru documentarea unui articol decît primeau de la redacție ca onorar pentru articolul respectiv.

Toți membrii redacției erau devotați cercului, cu care fuzionaseră sufletește — și nu numai cei vechi, dar și cei veniți ulterior — înțelegînd să ră-

mină trup și suflet cu revista, sau numai cu numele ei, atunci când ea nu apărea (1917—1919), precum și cu căpetenia spirituală a cercului, chiar când acesta era hulit, ostracizat, virit în închisoare.

Puteau fi deosebiri de păreri între conducători asupra gradului de prețuire a vreunui scriitor, dar domnea în cerc o identitate de vederi asupra marilor probleme, ca exproprierea și votul universal. Toți erau dușmani ai curențelor obscurantiste, toți liber-cugetători.

În alcătuirea acestui bloc ideologic în materie de artă trebuie să recunoaștem prezența spiritului celor două personalități conducătoare: C. Stere și G. Ibrăileanu care, prin calitățile și prin atitudinea lor în fața vieții, au izbutit să determine fuzionarea într-un tot a tezaurului spiritual din mintea și din sufletul acestui restrâns grup de prieteni.

„Viața românească“ la începuturile ei, bucurându-se copios de ura mediocrităților ignorante, a fost de multe ori atacată, și-a fost uneori nevoită să răspundă. Polemicile purtate de revistă, aproape totdeauna pe probleme importante, sînt un model de polemică subțire, fără violențe de limbaj și atacuri personale. A pune alături, așa cum face Sevastos, atacurile adversarilor și răspunsurile „Vieții românești“, este a demonstra un dialog între oameni pe care-i despărțeau parcă, secole de evoluție. N. Iorga, în furia sa deslănțuită, nu cunoștea limite. Astfel, despre cercul „Vieții românești“, Iorga spunea, pe lângă multe alte grațiozități, că e alcătuit „din tineri în nevoie de examene“, „candidați în căutare de funcții“, „poezi cu manuscriptul de vânzare“, „străini botezați“. Simion Mehedinți spunea că nimeni nu citește „proza nehygienică a domnului Garabet Ibrăileanu“, care e un „publicist străin“. După cum se vede, necuviința voia să fie o aluzie la originea armenească a lui Ibrăileanu, d. Mehedinți detestînd cu implicații grosolane pe armeni.

Ce și cum răspunde „Viața românească“? — „Credem că unii dintre vechii colaboratori ai „Convorbirilor Literare“, ca d-nii P. Misir și Gr. Buicliu, au toate motivele de a admira seninătatea... olimpiană a d-lui Mehedinți“. Aceștia doi erau și ei armeni, colegi de redacție cu Dl. Mehedinți.

A. D. Xenopol se ridică odată în „Arhiva“ împotriva neologismelor din „Viața românească“, propunînd să nu se scrie germen, ci „colț“; nu spontan, ci „de la sine pornit, plecat“; nu atenție, ci „luare-aminte“; nu considerație, ci „băgări de seamă“; nu comprehensiv, ci „cuprinzător“; nu a inventa, ci „a iscodi“; nu origine, ci „început, obîrșie“; nu cadru, ci „prîvaz“; nu adaptat, ci „potrivit la“; nu fugitiv, ci „fulgerător“; nu exact, ci „întocmai“; nu impresie, ci „întipărire“ etc. Ibrăileanu răspunde astfel: „A. D. Xenopol — dacă ni se îngăduie acest neologism — se ridică în revista sa împotriva limbii în care e scrisă „Viața românească... Nu-l putem asculta, căci nu putem împărtăși băgările sale în seamă limbistice, care se găsesc în colț și la Aron Pumnul; chiar d-sa în prîvazul revistei sale, de pildă, în întipăririle fulgerătoare de la Ceahlău, nu se ține de ele. În lupta pentru trai al vorbelor izbutesc unele, chiar fără voia noastră, ca și în lupta spițelor dobitoace, de care vorbește Darwin la începutul spițelor. Limba are asemănare cu un fapt de la sine pornit, și luare-aminte a noastră de la sine plecată este mulțumită, cînd întîlnim cuvinte iscodind, pentru că aceste cuvinte n-au avut norocul să se potrivească la mijloc. Limbistica este și ea o știință întocmai, și n-o poți pricepe fără a cuprinde“.

Pe tema mercantilismului literar, „Viața românească“ a dus o polemică aprigă și îndelungată cu toate revistele din țară. Revista ieșeană era acuzată că, introducînd sistemul de a-și plăti colaboratorii, îi „strică“... prin onorarii „fabuloase“. Ostilitatea împotriva remunerării lucrărilor literare pornea dintr-o concepție ciocoiască de dispre-

țuire a muncii și trudei cinstite a scriitorului.

Și Simion Mehedinți atacă „Viața românească” pentru „mercantilism”, acuzând-o de „tendențe capitaliste. „Va să zică, dacă am încasa noi câștigurile revistei, lăsând fără plată pe scriitori, am face socialism; iar așa, dând fiecăruia produsul muncii sale, facem capitalism barbar!”

Ibrăileanu a vorbit la un moment dat de tirajul redus al „Convorbirilor literare”, care însă a ripostat, susținând că tirajul revistei este, dimpotrivă, foarte ridicat. Atunci „Viața românească” a întrebat pe Simion Mehedinți: În cazul acesta, ce face cu câștigul? „Îl pune în lada d-sale de fier, ca să nu jignească pe colaboratorii d-sale și ca să nu cadă în păcatul de a fi un burghez ca noi, care — stăpâniți de infamul mercantilism și mai puțin delicați decât dl. Kebias — îm-

părțim câștigul între colaboratorii noștri, cum se face în toată lumea?”

★

Dar cele câteva fragmente de discuții și de polemici nu pot da o idee de atmosferă din redacția revistei „Viața românească”. Ele înseamnă doar câteva minute din discuții care se prelungeau zilnic cite 4—5 ore, și asta de-a lungul a 20 de ani. Cite tomuri din opera lui Ibrăileanu ar fi constituit aceste „cozerii” pline de ingeniozitate, în care ideile își fulgerau lumina cu o vivacitate uimitoare!

Cartea lui Sevastos cuprinde un capitol din cultura noastră românească. Îi sint recunoscători nu numai cei care și-au retrăit, cetind-o, ani și ani din viața lor, dar și acei, mulți, care s-au simțit de pe-atunci legați de „Viața românească”, și s-au simțit un fel de fii spirituali ai ei.

DEMOSTENE BOTEZ

Vera Călin: „Metamorfozele măștilor comice”

După *Postumele* regretatului Tudor Vianu, lucrarea Verei Călin, *Metamorfozele măștilor comice*, este o a doua carte recent apărută care privește un concept estetic din istoricitatea sa. Tratarea istorică a unui fenomen de cultură deschide totdeauna un itinerariu promițător, care, și în cazul de față, ne descoperă adesea etapele din călătoria în timp a ideii sub chipul celor mai pasionante surprize.

Vera Călin este autoarea citorva culegeri de studii critice și istoric-literare, care s-au relevat îndeosebi prin calități de ascuțime și finețe. Neatrăgând atenția ca descoperiri spectaculoase, ele s-au menținut în cadrul unor observații discrete, pe alocuri legate doar de surprinderea unor accidente la cheie, dar care apăreau totuși decisive

pentru interpretarea unor întregi registre. În felul acesta am cunoscut-o pe Vera Călin, ca pe o atentă finisoare de idei, puse totdeauna, prin intervenția ei, pe o mai justă linie de plutire. Actuala lucrare este prima carte de maturitate și sinteză, unde, pe lângă calitățile semnalate mai-nainte, autoarea se dovedește capabilă a cuprinde, a coordona și a domina elementele multiple ale unui vast și accidentat sector de cercetare.

Problemele comicului sint cele mai complexe și spinoase din întregul domeniu al categoriilor estetice. Mai întâi, ele nu s-au bucurat, ca principiile tragicului, de baza unei puternice armături teoretice, aflată în *Poetica* aristotelică, de unde s-a desprins apoi toată seria de explicitări, amendări, completări sau negări, date de nenu-

măratele „poetici“ din timpul Renașterii, clasicismului și iluminismului. Comical este obiectul unor priviri mai recente, care n-au avut, niciuna, puterea să-l reducă la o schemă esențială. Dificultatea nu se datorește, însă, numai unei lipse de antecedente teoretice, ci și naturii intrinsece a acestui fenomen, care se prezintă cu mult mai complex decât tragicul — mai complex nu sub aspectul elementelor structurale ci al celor funcționale. Studiarea oricărui fenomen arată că punctele de plecare, vehiculele de legătură sau mijloacele de realizare sînt totdeauna mai numeroase decît efectele către care ele tind să ajungă; acestea din urmă le pot adesea cuprinde pe cele dintîi într-un numitor comun. Or, pe cînd, în cazul tragicului, accentul cade pe faptul mai simplu și mai reductibil al efectelor, în acela al comicului ponderea se lasă pe seria mai complicată a mijloacelor, motivelor și procedeelelor. Faptul descoperă rațiunea principală a laborioasei priviri pe care o cere totdeauna această categorie estetică în cercetarea ei.

La Vera Călin apreciem atît curajul de a înfrunta toată avalanșa de probleme pe care o comportă comicul, cît și pregătirea temeinică pentru a-i învinge dificultățile. Autoarea se află înarmată nu numai cu o bogată cunoaștere de texte comice din toate timpurile, ci și cu o vastă informație teoretică asupra fenomenului cercetat, care merge pînă la ultima actualitate. Tot materialul se vede trecut prin filiera unei interpretări din cele mai exigente, mereu nemulțumită de restul nedemonstrat, pe care l-ar putea lăsa vreo concluzie. Marea noutate și originalitate a lucrării se cuprinde în faptul de a lua pe rînd o serie edificatoare de componente comice și de a le urmări diversele adaptări, pînă la momentul integrării lor finale în registrul grotescului și absurdului din teatrul contemporan. Tocmai surprinderea acestei neașteptate mutațiuni de registru reprezintă aripa intensivă a concepției

despre o metamorfoză a măștilor comice.

Plecînd de aci, ne permitem a lega de cartea Verei Călin implicații poate mai grave decît acelea cu care a fost concepută. Spunem aceasta, fiindcă avem impresia că nici autoarea însăși nu-și dă seama de altitudinea zonei de preocupări pe care a cucerit-o prin rezultatele laboriozității sale. Așa, bunăoară, aria vastă de adaptabilitate a componentelor cercetate este văzută de ea ca un indiciu de superioritate al acelor componente. Adaosul pozitiv pe care li-l surprinde constă în „istoricitatea“ lor, în „elasticitatea care le face apte să vehiculeze conținuturi ideologice și afective diverse“. Aci credem necesară o distincție. Adaptabilitatea și elasticitatea sînt într-adevăr calități pozitive, dar numai pe planul inferior ce-și află prototipul în produsele materiale și utilitare. În registru moral și intelectual ele devin scăderi, expresii diminuate ale unui fenomen, pentru care, dimpotrivă, ireductibilul poartă marca adevăratei superiorități.

Elasticitatea motivelor și procedeelelor comice le conferă numai o perfecțiune interioară, desprinzîndu-le de felul în care se aflau tradițional văzute, ca niște coordonate ireductibile. După Bergson, pe care autoarea adesea îl invocă și cu care polemizează, comicul se integrează în fenomenul general al rîsului, fenomen ce presupune o poziție certă și nefungibilă. Procedeele și motivele comicului se deslușesc ca părți integrante ale unei anumite atitudini în fața realității. Odată, însă, ce pot fi adaptate și la alte registre de viață, în afara aceluia unde stăpînește rîsul, înseamnă că ele apar micșorate, descoperindu-se simple unelte, utilizabile pentru destinații străine de natura lor, tipare extrinsece, deposedate de interioritatea ce li se atribuisse, de aderența la o concepție — ceea ce le crease pînă acum demnitatea. Deși numai fugitiv, autoarea însăși a ilustrat rolul lor cu mult depășit de planul și structura unei opere ca *Scrisoarea pierdută*, incomparabil superioară prin

concepție și realizare, poncifelor comice de care se folosește.

Dar diminuată însemnătate a motivelor și procedeelelor comice, care nu mai fac parte integrantă dintr-o atitudine ireductibilă în fața vieții, devine mai gravă pentru fenomenul comic însuși. Și aci semnificația implicită a cărții mi se pare că atinge maxima ei importanță. Încă de mai multă vreme intelectul esențialmente critic al Verei Călin a arătat o propensiune deosebită către ceea ce ține de demolarea iluziilor cu care în diverse etape s-a hrănit omenirea. O asemenea înclinație nu implică, însă, la ea o atitudine amară, și nici măcar încrunțată, ci se asociază paradoxal cu un fel de grație zîmbitoare. Dacă ar fi să-i stabilim vreo afinitate structurală cu unul sau altul din filioanele clasice ale intelectului, i-am stabili-o cu poziția moral-intelectuală a lui Montaigne, trecută prin cea elegant-estetică a lui Anatole France. Și în cazul de față, Vera Călin demonstrează metamorfozarea optimismului comic în perplexitatea absurdului, cu același tonus senin al ideilor cu care mai-nainte se atașase de o altă metamorfoză, aceea decisă de motivul deseroizării din literatura modernă. Cele două specii de „metamorfoze” se înlănțuiesc într-o strictă succesiune atît în ordinea istorică a fenomenelor cît și în seria unitară de perspective a autoarei. Dansul armonios al ideilor sale tinde, însă, să provoace un decalaj între registrul lui ce demonstrează și al lui *cum* demonstrează. Tocmai de aceea am fi tentați să-i privim atît fondul de gîndire cît și consecințele adiacente, închipuindu-le într-o versiune mai puțin învăluitoare și mai puțin seducătoare.

Plecînd încă de la motivul deseroizării, vedem că el își are antecedentele în antichitate și în Renaștere prin parodierea eroului epic sau tragic. Ceva din ființa comicului a detronat astfel demnitățile voiențelor puternice și a simțirilor înalte în numele unei lucidități sfărîmătoare de iluzii. Această

acțiune n-a fost, însă, dezinteresată. Comicul a distrus o veche atitudine pentru a-și introna atitudinea proprie, aceea a intelectului superior care compromite prin rîs falsii idoli. Iată, însă, că și domnia jovialului Jupiter se clatină după ce l-a răpus pe tragicul Saturn. Și armele ce se îndreaptă împotriva lui sînt tocmai motivele și procedeele crezute exclusiv comice, „integrate” acelei inteligențe dominatoare pe care acum o trădează.

Metamorfoza măștilor comice ne arată implicit că amintitele motive și procedee comice au închipuit numai pretexte exterioare și detașabile, care trec acum de partea unei viziuni opuse, din perspectiva căreia vechiul și autenticul comic apare numai ca o naivă infatuare a intelectului. Așa cum antecedenta parodie reducea tragicul și epicul eroic la o fanfaronadă pe marginea voinței și afectelor, tot astfel teatrul absurdului, folosindu-i propriile aune, reduce comicul la o fanfaronadă pe marginea inteligenței, care se iluzionase că stăpînește totul prin superioritatea rîsului ei. Ieșind de sub tutela acestui rîs, încrezător în panaceul comprehensiunii umane, *măștile* „comice” îl arată, dimpotrivă, pe om în fața spaimei, a derutei, a haosului, pe care nu le poate domina. Această a treia guvernare — categoria absurdului și grotescului — desființează la rîndul ei, pe cel care credea că are, singurul, apanajul de a desființa. Numai că partea tristă — ceea ce apare evident pentru literaturile occidentale — este că noul uzurpator nu mai are cu ce înlocui valorile uzurpate.

O carte care, chiar dacă nu accentuează asupra lor, dar care oferă premise și implicații atît de tulburătoare ni se pare neîndoios o carte de mari resurse. Este nu numai cea mai bună lucrare care s-a scris despre comic în românește, dar se impune la noi și ca singura lucrare creatoare în această privință.

EDGAR PAPU

Sînziana Pop:

„Nu te lăsa niciodată”

Proza Sînzianei Pop se află dincolo, sau mai bine zis dincoace de **creație** și **analiză**, în plin lirism. Schițele ei sînt niște peisaje în care se răsfrîng fascicule de senzații. Scriitoarea își descoperă trupul, instinctul erotic, și le exaltă, volumul ei fiind un mic poem al cenesteziilor acute. Caractere, firește, nu există aici, și nici măcar personaje în înțelesul obișnuit al cuvîntului, dialogul e înregistrat adeseori fără naturalețe, investigația psihologică e sumară, fără nimic deosebit. Autoarea nu despică în patru firul senzației, mulțumindu-se să transmită prin sugestii intensitatea acesteia. Protagonista acestei cărți trăiește ardent la nivelul senzațiilor, într-atîta încît la ea sentimentul e o surpriză iar ideea o excepție. Ea e structural senzitivă și nu afectivă, și cu atît mai puțin reflexivă.

În miezul acestei proze stă ascuns vicleanul **libido**. Totul se reduce și se explică prin el. Simbolurile și aluziile erotice urcă printr-o evidentă metaforă a împerecherii (în **PUȚINE MOBILE ȘI CALME**) spre țipătul sexual direct. În așteptarea bărbatului, o femeie se piaptănă cu gesturi leneșe, pe-ndelete, în vreme ce ropotul pe acoperiș al unei ploii repezi de vară duce gîndul spre rod și împreunare (**PLOAIA**). Tinerele fete se rostogolesc în neștire prin iarbă ca pentru a stinge văpaia ce le cuprinde trupurile („Vezi că arde carnea pe mine, Livio, i-am spus, de dimineață, arde. Să nu-ți bag mîna în păr că te-aprinzi“ — avertizează un personaj), își ademenesc perechea cu nemaîpomenită îndrăzneală, disperă cînd li se răspunde cu timiditate („N-a simțit ce drac de așteptare aveam“), triumfă cînd riposta

e cutezătoare, își proclamă cu orgoliu și desnădejde nubilitatea explozivă: „Cînd m-am trîntit în iarbă s-a prăvălit cerul. Am simțit cum mă coc acolo pe malul rîului, cum se-implinește carnea pe mine și-mi bate. sîngele în tîmple. Mă pîrguiam, dulce și rotată ca o pară domnească“. În schița din care am citat, intitulată **VARA**, atmosfera e atît de încărcată de electricitate senzuală, dorința fetei de a fi luată în posesiune e atît de sinceră, de totală, de frenetică, și prin aceasta atît de poetică și chiar mitică, încît aproape așteptăm ca din clipă în clipă să se ivească pe valuri, plutind majestuos, însuși Zeus prefăcut în lebedă. În vestirea **ATUNCI CÎND A CĂZUT SOARELE**, memorabilă e tocmai viziunea unui simultan sexual susținut de bărbații și femeile dintr-un sat în ziua mobilizării generale. În schița **PENTRU CĂ NU SE POATE ALTFEL**, cele două femei care așteaptă reîntoarcerea bărbaților lor din război sînt în realitate (și în ciuda unor aparențe și a unor posibile indignări) niște Penelope strict sexuale. Precocitatea erotică a eroinelor Sînzianei Pop este neobișnuită, aproape paroxistică. La zece ani, provoacă sau fac ele însele pasiuni, firește momentane, jocurile lor sînt bizare, anticipînd procreația (vezi: **UNDE ESTE TATĂL NOSTRU?**), „țipetele mici“ ale unor fetițe au în timbru o anume surescitare etc. Vîrsta erotică se dilată în proza Sînzianei Pop, comprimînd-o pe cea infantilă. Personajele ei nu au copilărie. Trec direct din balansul leagămului în cel al senzațiilor vinovate. În raport cu atîția tineri scriitori care au ținut să evoce sau să supună observației vîrsta infantilă, Sînziana Pop se diferențiază ignorînd-o. Admirația necondiționată a fetelor din proza Sînzianei Pop e dăruită „băieților“, turmați în tipar atle-

tic, cu picioare înalte și tari, cu „umeri puternici și brațe mușchiuloase“, „cu miros bun de trening și de sudoare“, deci sportivi, veseli și agresivi, asemuiți când cu „niște cai superbi“, când cu „niște tauri tineri“, întotdeauna disponibili când e vorba de dragoste. Rîvna cărturărească e o culpă în ochii eroinei tînjind după mîngîieri (**ALT-CEVA DECît NATURA MOARTĂ**), iar cine n-a avut prevederea să-și formeze prin exerciții mușchi pregnanți este, în lumea prozatoarei, pierdut. Protagonista Sinzianei Pop se mișcă în narațiune ca într-un tablou de Țuculescu. Zeci de ochi o pîndesc, aici însă ochii sînt lubrici. Și o urmăresc nu numai „băieții“ ci și elementele... Universul pare să aibă aici și el sex: „Florile erau ațîțate și foșneau dușmănos“. Văzduhul devine viril și concupiscent: „aerul viu îmi pîndește alcătuirea și mișcările toate“. Simbolurile, semnele și semnalele erosului împînzesc întreaga proză a Sinzianei Pop. Acolo unde la prima vedere nu descoperim decît o comparație inofensivă, descifrăm, printr-un „exercițiu freudian“, un impuls reprimat: „Bărbații fumau, și-n fumul gros de țigară erau cufundați toți ca într-o baie de aburi“ (Reprezentarea **baie de aburi** implică pe aceea de **nud**). Fîmalul schiței **NU TE LASA NICIODATĂ**, care înfățișează pe bătrîni din cele două clanuri devorîndu-se reciproc, poate fi interpretat tot printr-un deziderat erotic împlinit de data aceasta în fantastic: acela de a obține, anihilîndu-i pe bătrîni, libertate pentru dragoste și spațiu pentru progenitură. Perechea de mandibule care mestecă pe decrepiți e nu atît a lui Cronos cît a lui Eros.

Autoarea, după cum s-a putut vedea, divulgă cu ostentație jocul forțelor afective și fiziologice specific feminine.

Proza sa, de bună calitate, redactată într-un stil energic, exact, rapid, colorat, cu alunecări abile dintr-un plan al expresiei în altul, este sinceră, robustă, poetică, lipsită de pudoare (și nu numai de cea falsă), respirînd pe alocuri, după înseși cuvintele autoarei o „tinerete nerușinată“. Atitudinea și tonul scriitoarei nu sînt însă cituși de pușin noi. E vorba aici de aceeași confesiune a Sulamitei trecută, însă, prin mișcarea feminină și devenită astfel lucidă, îndrăzneată și sfidătoare. Tînăra scriitoare evocă, cu posibilitățile de care dispune, aceleași saturnalii ale singelui juvenil, clocotitor, Pentru a rămîne pe terenul literaturii noastre, punctul de plecare e în **CEZARA** lui Eminescu. Dar dînd... **CEZAREI** ce este al **CEZAREI**, să recunoaștem de îndată că Sinziana Pop e un talent viu, deși limitat, lipsit de complexitate. Monotonia îi pîndește de aceea scrisul, pe alocuri. Citînd-o, am voi s-o vedem trecînd uneori și dincolo de țesut, celulă și senzație, dincolo de frenezii și lingori erotice; cînd face însă acest pas, ratează (**LA MARGINEA ORAȘULUI, UNDE ESTE TATĂL NOSTRU? PENITENȚA**, reportajele de la sfîrșitul volumului, scrise cu un talent literar autentic, dar pline de convenții).

Din proza Sinzianei Pop răsare imaginea unei bacante, salvată din naufragiul trupei lui Pan. Într-una din schițele volumului, un personaj spune: „ne-am uitat în cer. Nu cîntau îngerii Domnului“. Într-adevăr, în prozele ei cerul e secetos și uscat. De aceea, la sfîrșitul lecturii, ateu înrăit fiind, am simțit nevoia să aud în cer cîntînd îngerii Domnului. Adică, pentru a ieși din simbol, trei măsuri din Mozart, necesare ca aerul.

VALERIU CRISTEA

Poezia lui Miron Radu Paraschivescu

de Eugen Luca

UNITATE ÎN DIVERSITATE

A semeni naturii, Miron Radu Paraschivescu ni se dezvăluie cu o superbă impudoare și se ascunde, totodată, ochilor noștri iscoditori. Personalitatea proteică a poetului — inamic declarat, consecvent și îndârjit al inerției, deschis marilor experiențe poetice de pretutindeni dar cu spiritul critic neadormit, adaptînd curajos necesităților sale mereu alte formule, noi și vechi — ne este, în același timp, familiară și enigmatică. Dificultățile pe care un astfel de creator le ridică exegeților operei sale nu-s lesne de biruit. Criticilor săi, obligați neconținut să-și revizuiască opiniile și să-l definească de fiecare dată în alt chip, cînd, în pofida aparențelor, Miron Radu Paraschivescu rămîne, în mare, mereu același — le sînt clare ipostazele poetului; se află însă în impas cînd trebuie să-i descopere constanta. S-a vorbit de aceea despre un poet al **Declarației patetice** și al **Cîntării României**, radical deosebit de cel al **Cînticilor țigănești**, care la rîndu-i, n-ar avea aproape nimic comun cu autorul **Laudelor**. S-a încercat să se explice această ciudată evoluție (care pare a nega însăși ideea de evoluție, care ne apare ca o continuă, neîntreruptă revoluție), făcîndu-se raportări mecanice, neconvingătoare deci, la mo-

mentul istoric al elaborării volumelor respective (perioada luptelor antifasciste din deceniul IV, perioada fascismului și apoi epoca construcției socialiste) sau la influențele pe care poetul le-ar fi receptat în fiecare etapă: Whitman, pentru prima perioadă; Lorca și Anton Pann, pentru a doua; înșfîrșit, numele lui Banbu a fost nu odată declinat în legătură cu etapa **Laudelor**. Arbitrariul acestor delimitări tranșante a fost intuit de Matei Călinescu, atunci cînd, folosind în genere schema predecesorilor săi, a arătat totuși că filonul poetic al **Declarației patetice** nu e caracteristic doar fazei debutului, ci poeziei lui Miron Radu Paraschivescu considerată în întregul ei; arbitrariul unei atari periodizări este însă cu tărie evidențiat de ultima culegere a poetului — **Versul liber** — unde aflăm alături de poeme recente, altele din perioada debutului sau din anii cînd a scris **Cînticile țigănești**.

Volumul **Versul liber**, invitîndu-ne (prin însăși structura lui) să ne raportăm la toate vîrstele creatoare ale poetului, spulberă prejudecățile pînă acum unanim acceptate și ne îngăduie să descoperim elementul unitar al universului poetic atît de divers făurît de Miron Radu Paraschivescu.

Se spunea pînă acum că poetul marilor gestații, al fecundității universale, al roadelor grele, al pîntecelor arcuite de femei și al pruncilor victorioși lan-

sînd primul lor strigăt, s-ar fi ivit în anii socialismului, cînd agitatorul, protestatarul, profetul și-ar fi considerat misiunea împlinită, iar noua sa condiție i-ar fi prilejuit, în sfîrșit, pentru înția oară, răgazul și bucuria de a contempla natura și a medita la miracolul vieții veșnice. Citim, însă, frumosul **Poem neîntrerupt al tinereții noastre**, scris în 1931, cînd poetul se mai afla sub înrîurirea suprarealiștilor (de care, de altfel, nu s-a dezis nicicînd), cu patru ani, deci, înaintea poeziei închinată lui Vasile Roaită, considerată a marca debutul său. E nu numai un avîntat elogiul tinereței, al dăruirii, dar și al continuității vieții, al gestației universale, sub semnul căreia se și află tinerețea; e un poem cuprinzînd pe alocuri admirabile formulări care, prin concentrarea lor aforistică, nu se deosebesc cu nimic de cele din cunoscutele **Laude**: „**Viața ta de miine, de pretutindeni / Viața e în mine precum sunetul în flaut / Pe treptele evocării prelungite pînă peste miine / Este cuprinsă viața ca pămîntul în piine / Ca o pasăre mă zbat între gratiile tale viață / Mă voi destrăma în polen ca să trăiesc actul sfînt al fecundației / (...)** // **Dar mai lucid în cîntec, mai elevată-n oră / Enigma prin femelă e prelungită-n vid / Fetele mari au în palmă o gărgăriță roșie cu pete negre / În tăcerea noastră cea mai de la fund / Și femeia năvălește cu tot singele ei / Vărsată ca vinul de la nuntă din Cana Galileii / Care-i hrănea mugurii mari ai sînilor**“.

Că această măreață și atît de poetică idee a vieții care se reinnoiește neîncetat, a materiei în continuă ebulițiune, a continuității generațiilor constituie o permanentă a poeziei lui Miron Radu Paraschivescu, considerată în întregul ei, și nu numai a creațiilor sale mai recente, o dovedește iarăși poemul **Un neisprăvit**, datat 1941, anul apariției **Cînticilor țigănești**. Poemul e o cumplită și totuși calmă sfidare aruncată

burtăverzimii care spera să-l răpună moralicește, să-l arunce în brațele reci ale disperării: „**Vă sînt incomod, o știu, / Fiindcă și eu în viață le-am ales numai pe cele incomode / Dar pe Maiakovski / (pe care de atîtea ori l-am premers fără s-o știu) / N-am să-l urmez niciodată. / Puteți crăpa de ciudă, rămîn mereu incomod! / Miron Radu Paraschivescu nu se va sinucide**“. O sfidare, dar și o patetică reafirmare a unui crez, a unei supreme îndatoriri în care procrearea intră ca un element esențial: „**Am de lăsat neamului meu legi severe, mai aspre decît ale lui Moise, / Am un fiu de lăsat ca Abraham, / Un fiu pe care lumea să-l arate cu degetul / Ca pe un fiu de împărat / Sau de scelerat : Spunînd / „Asta e băiatul lui Miron Radu Paraschivescu**“
Și nu e adevărat că lupta nu-i oferise poetului posibilitatea de a se cufunda în sine și de a trăi clipe de adevărată beatitudine. În plin fascism, în crîncenul an 1941, Miron Radu Paraschivescu declara solemn într-un poem ce înălța o adevărată laudă maternității și iubirii: „**Sînt pe pămînt clipe minunate, pline de liniște, // În care toate și totul cîntă în mine / Moartea și nașterea lumii țîșnind din mine**“ („**Sînt uneori pe pămînt**“).

S-a afirmat, de asemenea, în repetate rînduri și de către noi toți, că, adoptînd din necesități care țineau de tematica abordată, din constrîngerii exterioare și sub înrîurirea unor înaintași, formula **Cînticelor țigănești**, poetul ar fi abandonat pentru totdeauna „coarda de aramă“ a lirei sale, ar fi renunțat, cu o singură excepție (aceea a **Cîntării României**), la poezia-manifest practică în adolescența sa poetică. Nimic mai fals! În chiar anul cînd vedeau lumina tiparului **Cînticile țigănești**, poetul ținea să ne asigure: „**Ei nu, n-am terminat de vorbit neamului meu / Și dacă n-aș fi muritor / Știu bine că n-aș termina niciodată, neisprăvit cum sînt, / Așa cum pămînt**

tul niciodată nu-și termină apa / Decît ca să iasă într-alt loc mai limpede și mai gilgîitoare. // Nu, n-am sfîrșit încă, / Sînt mereu nesfîrșit, ca și soarele, odată cu el, / Mereu schimbător și mereu la fel, / Aci întunecat, aci strălucitor / Dar mereu prezent, nelipisit / Nici noaptea chiar // Cînd îmi trimit peste cer / Lumina, ca printr-o lună, prin fiecă poem-mesager". (Un neisprăvit). Și-a respectat angajamentul. Un drum în deșert, datat 1942, care ne trimite cu gîndul la **Noaptea de ianuarie** a lui Macedonski, deși are un cu totul alt caracter și o cu totul altă factură, **Îndîrjirea**, datat 1943, sînt excelente poeme agitatorice, elogiind rezistența antifascistă, cum, în poezia mondială, ilustrată de atîtea personalități marcante, puține s-au scris. Antologic e și poemul **Dispariția soarelui**. Aici noaptea ce s-a lăsat grea și pe neașteptate parcă asupra pămîntului e simbolul beznei fasciste. Atmosfera nu e însă apăsătoare, fiindcă de la înălțimea morală la care se situează, eroul liric își îngăduie să contemple catastrofa cînd cu un ochiu amuzat-ironic, cînd cu sarcasm, ca pe un spectacol lamentabil, ca pe o farsă sinistră prost regizată, ai căror autori devin ei înșiși jalnice personaje, încercînd zadarnic să se sustragă consecințelor nefaste ale acțiunii lor iresponsabile. Să se sustragă prin negarea, la început, a realității necruțătoare (vor să se încredințeze că dezastrul e un vast complot organizat de „o francmasonerie a ceasornicelor”), prin recurgerea neîndemînată la diversiuni prostești („Totodată, instrucțiuni severe erau date pentru organizarea unor slujbe religioase cu coruri, chetă pentru răniți și manifestații patriotice de simpatie pentru guvern”). Diversiuni, culminînd cu crearea unei psihoze colective care are ca efect o stihinică acțiune pogromistă de distrugere a ceasornicelor.

Consecvent cu sine, nici astăzi Miron Radu Paraschivescu n-a renunțat la poemul agitatoric de suflu larg, admirabila **Balada Păgubașilor**, dostoev-

skiană în spiritul ei, vibranta chemare din **Poeșilor tineri**, **Arcul de triumf** etc., ilustrînd cu strălucire această permanență a poetului.

Și fiindcă sîntem la capitolul poeziei agitatorice, să ni se permită o paranteză. S-a afirmat deschis ori s-a lăsat să se înțeleagă că abandonarea poeziei agitatorice de către poet (abandonare care s-a dovedit a fi doar o iluzie a criticilor, Miron Radu Paraschivescu neputîndu-se trăda pe sine însuși) ar fi fost în folosul artei sale. Formula **Laudelor** i-ar fi reclamat o disciplină care l-a obligat la condensarea versului, altădată dezordonat, la o grație a gestului cu care violența agitatorului nu se împăca. Nu cred că aceste concluzii erau inspirate de o repulsie pentru poezia agitatorică; mai degrabă aș fi înclinat să văd în ele corolarul unei prejudecăți după care poetul, adoptînd o altă tehnică, realizează implicit un progres în materie de artă. Dar aceasta nu mă împiedică să constat că judecata de valoare era falsă. Nu fiindcă Miron Radu Paraschivescu n-ar fi evoluat, și încă în bine, dar fiindcă acest spor de măiestrie se observă în toate direcțiile poeziei sale, e evident în toate formulele pe care le-a încercat. Dacă în creația lui există versuri agitatorice care nu ne satisfac din plin sau deloc (unele pasaje din **Cîntarea României** bunăoară), nu e mai puțin adevărat că aflăm și „laude” care nu ne procură marea bucurie estetică a unor poeme agitatorice. În definitiv, în unanimitate elogiata **Laudă a tăcerii**, poetul reia ideea din **Îndîrjire** și **Un drum în deșert**, pe care o tratează într-un chip nou. Lapidar, e drept, versul acestei **Laude**; reținut, stilizat gestul poetului, dar efectul — trebuie s-o recunoaștem — e, în pofida concentrării și stilizării, mult, mult mai slab decît al poemelor agitatorice amintite. Deși **Lauda tăcerii**, considerată în sine, e o poezie bună, după lectura acestor zguduitoare poeme agitatorice nu mai poate declanșa emoții puternice.

Încă un cuvânt în legătură cu poezia agitatorică a lui Miron Radu Paraschivescu. Dacă influența whitmaniană în această direcție e certă, de necontestat, nu e, după noi, mai puțin adevărat că insistența exagerată în acest sens e deplasată, pentru simplul motiv că unele poeme din **Declarația patetică** nu sînt discursuri poetice torențiale, alcătuite după „**legile retoricii, aspre și savante**“. Să nu uităm nici o clipă că poetul se prezintă în fața auditorului său „**în îndoita misiune de agitator și duhovnic**“, iar duhovnicul nu face retorică, nu lansează chemări, nu aruncă imprecășii, nu proorocește înspăimîntător; el ascultă în tăcere și îndrumă șoptind, el primește confesia și sfătuiește spovedindu-se. Multe dintre „**declarațiile**“ poetului rămînînd patetice, sînt nu discursuri incendiare, ci mărturisiri, epistole; în altele, confesia se transformă pe nesimțite și firesc în discurs. Una din aceste „**declarații**“ se intitulază chiar **Scrisoare într-un pachet de alimente**; într-alta, **Scrisoare de adio**, eroul liric vorbește la început despre lucruri foarte intime, pe un ton de loc solemn, dimpotrivă, de badinaj sentimental presupunînd și autoironia: „**Îți las în păstrare / cărțile dragi, / Scrisorile bunei mele mame / Și un portret mai palid de febra plecării mele / De Don Quijote teribil cu pușcă de vînătoare**“. Ce e whitmanian, vulcanic, în **Primăvara dulce?** Lava clocotește aici, dar în adîncuri, nu se revarsă fierbinte și răzbunătoare.

Lărgindu-și mereu aria de investigație, apropiindu-și neconținut alte zone și explorîndu-le adesea ca un pionier, îmbogățindu-și fără încetare arsenalul poetic cu armele cele mai moderne, Miron Radu Paraschivescu manifestă totuși predilecție constantă (care dă unitate operei sale atît de variate) pentru anume teme și motive și nu renunță de fapt niciodată la nici una din tehnicile care l-au servit, ci le perfecționează neîncetat și le utilizează cînd te aștepți mai puțin. Ceea ce ne-a plăcut în amplul poem **Cîntarea României** era finalul apoteo-

tic și, îndeosebi, imprecășia tare, injuria groasă, violent balcanică la adresa Cantacuzinilor și Brătienilor. Ideea e reluată însă, și, odată cu ea, și procedeul într-o poezie de dată recentă inclusă în volumul **Versul liber** și intitulată **Vremea negustorilor**.

O poezie cum e **Dimineața** — neliștitor avertisment cu privire la primejdia reală de a deveni robii bunurilor de civilizație făurite pentru confortul nostru și care sfirșesc prin a ne acapara, a ne anihila spirituali-cește transformîndu-ne în niște automate ce funcționează parcă-n gol („**Atîtea lucruri în care mă petrec, / Cărora mă-mpart / Ca să ajung zi de zi mai mult una cu ele, / Mai solidar cu ele decît cu mine însumi**“) — o astfel de poezie — zic — ar putea apărea ca rodul unei preocupări de dată recentă a lui Miron Radu Paraschivescu. Totul pare să justifice această convingere: uluitorul progres tehnic al veacului ca și pătrunderea accelerată a tehnicii în viața noastră de toate zilele; climatul spiritual în care viețuim, amploarea pe care au luat-o pretutindeni controversalele în jurul îngrijorătorului fenomen al alienării omului de propria sa esență ca și caracterul aprins al acestor discuții. Eroare! Preocuparea e veche la poetul nostru care, încă la începutul carierii sale, în 1934, și-o manifesta într-o poezie nu lipsită de stîngăcii, neajunsuri — **Sfirșit**. Poetul care-și revendică pe drept gloria de a fi un ochi scrutător care veghează ca „**visele**“ să ne fie „**clare**“, „**gîndurile limpezi / Viața curajoasă / Dragostea întreagă**“, nu putea rămîne o singură clipă indiferent în fața unui rău care atacă nu numai claritatea viselor, a gîndurilor etc., ci însăși facultatea de a visa, de a gîndi, de a simți și voi, personalitatea noastră în toate componentele și în ansamblul ei. Nu trebuia, iarăși, să ne mire — e doar în spiritul umanismului socialist, sub semnul căruia poetul s-a aflat încă de la începuturi și a cărui lumină a întreținut-o mereu cu stihurile sale — că, deși scrise la

un interval de aproape trei decenii, cele două poezii care, pe plan artistic se află la o apreciabilă distanță, propun totuși, (indirect, prima; fără nici un echivoc, a doua) aceeași soluție: munca: „Numai voi, care faceți lucrurile, scăpați prin aceasta / De oarba lor tiranie“. Problema alienării nu-i însă chiar atât de simplă, munca însăși fiind în capitalism nu instrumentul eliberării, ci condiția înrobirii. Poetului nu-i putea scăpa acest aspect pe care l-a dezvăluit într-o poezie scrisă în 1935, **Primăvara dulce**, aparținând ciclului **Declarația Patetică**. O poezie care nu e agitatorică ci de atmosferă — o atmosferă încărcată de electricitate, anunțând furtuni: „Numai o tristețe tăcută rămîne spinzurată în aer / Ca un cuvînt încă nerostit, / ca o durere tănuită, / o tristețe tăcută și amenințătoare / ca un abur ușor, prevestitor de ploaie. / Nici un om nu trece prin primăvara asta, / nu se înfrățește cu ea. / Toți oamenii s-au închis în ateliere / și cînd ies la prînz, galbeni, încruntați și tăcuți, / trec prin aerul luminos / ca o tristețe, ca o amenințare. // Ei n-au timp să vadă primăvara, / nici mugurii mici care-ndată vor fi flori, / nici gândacii roșii, nici furnicile mărunte. // Ei sînt mereu oboșiți și galbeni, / fiindcă primăvara asta nu e a lor, / cum nu e a lor decît tristețea dintr-însa, / tristețea grea și amenințătoare, ca un nor prevestitor de ploaie, / pe care n-o înțelege preotul cucernic / ieșit în cerdac să privească cerul“. Ideea revine și în poemul **Scrisoare într-un pachet de alimente**.

Conceptul de poezie obiectivă — mărturisesc — nu-mi e prea limpede; mai mult, am chiar convingerea că noțiunea ar contrazice însăși ideea de poezie, dar nu e mai puțin adevărat că, dacă refuz să înțeleg ceea ce e de neînțeles, bănuiesc măcar ce vor (mai exact, ce-au vrut cîndva) să înțeleagă unii prin aceasta: o poezie îndreptată spre lumea din afară, se pare. Mi-e, însă, înfinit mai greu să pricep cum au putut unii periodiza poezia lui Miron Radu

Paraschivescu după falsul criteriu poeziei obiective și subiective (ateție, tautologie impusă), cînd poezia sa agitatorică, pe care aceștia o consideră obiectivă, este însăși expresia subiectivității sale. Întîi, fiindcă ea e totdeauna o confesie, o confesie făcută în forum, în gura mare, unui larg auditoriu sau șoptită unei singure și foarte apropiate ființe într-un cu totul alt cadru, familial, intim. O confesie a unor simțăminte care pot fi — și efectiv sînt — și ale altora, dar pe care poetul le trăiește într-un mod propriu; a unor gânduri care, chiar dacă sînt împărtășite și de alții, au, în acest caz, nuanțe foarte personale. Apoi spovedaniile poetului apar totdeauna — și aici rezidă forța poetică a poemelor agitatorice ale lui Miron Radu Paraschivescu — ca acte capitale care se cer neapărat îndeplinite și după un anume ritual. Sentimentul că asistăm la un act capital ne este inoculat și de ceremonial dar și — aș spune chiar, mai ales — de drama pe care, adaptînd atitudinii sacerdotale, poetul ne-o comunică direct sau ne-o sugerează. Căci Miron Radu Paraschivescu nu se rezumă să-și mărturisească sentimentele, gândurile, idealurile pe care vrea să le impună auditoriului său. Pentru a le spori încărcătura poetică, îi creează cititorului senzația de a intui geneza lor dureroasă cînd nu-l face să asiste în calitate de martor la desfășurarea acestei drame. Drama — mereu aceeași — a desăvîrșirii morale, a efortului de a ne realiza ca ființe superioare — e, totuși, de fiecare dată, unică. Aceasta explică, de altfel, nu numai lipsa de monotonie a poemelor agitatorice ale lui Miron Radu Paraschivescu, originalitatea lor izbitoare dar și perenitatea lor, ecoul lor profund în sufletul cititorului după ce evenimentele care le-au ocazionat au fost depășite. Desigur **Indîrjirea** e un excelent poem agitatoric, un poem al hotărîrii ferme de a rezista fascismului pînă la capăt, fie și de unul singur; un poem al setei de libertate, cum — repet — puține s-au scris:

democratismul său care e autentic, profund, organic. Poetic, Miron Radu Paraschivescu aparține familiei care ni i-a dat pe Whitman și pe Maiakovski (nu însă, și pe Hugo, mare poet, și el, al democrației și progresului, dar al unui democratism de tip parlamentar, vag afectat și filantropic — cum a spus-o strălucit G. Călinescu într-un studiu consacrat lui Eminescu, — și al unui progresism evoluționist și cam abstract: în nici un caz pe șansonetistul sentimental Béranger). Poetul **Laudelor**, al **Declarației patetice** și al **Cînticilor țigănești** aparține acestei familii, chiar dacă, la un moment dat sau chiar constant, simpatia se pare a se îndrepta și în alte direcții.

Democrația, în accepția lui Miron Radu Paraschivescu, nu e numai o doctrină politică, un corp de principii, un ansamblu de convingeri; și nu e numai un măt frumos. Pentru el democrația e un element indispensabil ca aerul și ca apa, un climat, în lipsa căruia viața însăși e de neconceput. Progresismul său nu e abstract, ci un mod, unicul posibil, de a se integra sufletește realității. Revoluția nu e, pentru el, numai un ideal atrăgător, ci însuși modul, unicul posibil, de a-și trăi viața. Ideea de sacrificiu individual, implicată în aceea de Revoluție, impusă de ea, e astfel pe deplin justificată și devine suprema rațiune a existenței sale.

Toți poeții noștri democrați prin structura lor intimă fac elogiul sacrificiului pentru cauza eliberării revoluționare a mulțimilor muncitoare, a umanității. Jebeleanu, a cărei fibră democratică e evidențiată mai ales de sensibilitatea sa foarte ascuțită la suferințele individuale și ale marilor colectivități, de revolta sa aprigă, clo-cotitoare împotriva tuturor mizeriilor și siluirilor, sapă cu dalta, pios, în lespele de marmură, inspirate, sobre totuși, laude pe mormintele eroilor anonimi jertfiți pentru libertate și socialism; cutremurat, el evocă figurile luminoase, de un înălțător patetism ale lui Bălcescu și Sahia și se înclină

în fața osemintelor comuniștilor de la **Trei pruni**. Eroul liric al lui Beniuc nu se concepe decît în postura unui ostaș de rînd, bătrîn acuma și cu fața tatuată de rănile unor vechi lupte, dar veșnic de veghe ca o santineală sau înaintînd cu arma în bandulieră, asaltînd redutele necucerite încă sau apărîndu-le pe cele amenințate. Miron Radu Paraschivescu are însă despre sacrificiu o altă idee. Eroul său liric e nu numai un **ostaș**, e un **martir**, căruia jertfa îi este necesară și care, spre adevărata, marea lui glorie, nu figurează în nici un calendar, nu impune nici un cult. E, asemeni, **Prometeului rău înlănțuit** al lui André Gide, care descătușîndu-se relativ ușor și descinzînd în plin Paris, simte nevoia să ia cu sine vulturul și să-l hrănească în continuare. Dar nu gratuit ca scriitorul francez, ci pentru a sluji idealurilor nobile ale comunismului.

Caracteristice pentru viziunea lui Miron Radu Paraschivescu despre dăruire — considerată ca un act dintre cele mai firești și aflîndu-și unica rațiune în el însuși — sînt, de asemenea, laudele pe care le aduce elementelor naturii, alimentelor primordiale, simple și mărețe totodată. Pîinii, bunăoară — simbolul dăruirii universale, dar și al unei foarte dificultoase, cosmice lucrări pe care dăruirea o presupune: „**Tu legi nu numai apa de pămînt, / nu numai pămîntul de cer, / nu numai omul de cer, de apă și de pămînt, / dar tu legi popoarele lumii între ele, / tu legi timpurile viitoare și trecute ale lumii într-o singură unitate**“ (Pîinea unanimă). De asemenea, banala tomată, „**frumosul fruct**“ „**creșcut pentru săraci**“ care „**de piine și de apă ține loc**“.

Ideea de sacrificiu, cu adagiul voluptății pe care sacrificiul i-o procură, e încă și mai marcată în poemele de rezistență antifascistă. În **Îndîrjire**, eroul liric nu se sfiește să apară în postura umilă, jalnică de cerșetor, sau în aceea de obiect neînsuflețit pe lîngă care se trece indiferent. **Mai mult**, în-

cearcă o stranie mulțumire, o voluptate, că se știe astfel.

În **Un drum în deșert** voluptatea suferinței e însoțită de un sentiment al autopenitenței purificatoare. Drumul în pustiu al emirului lui Macedonski era, și el, un drum eroic, dar, străbătându-l, călătorul avea privirile sufletului ațintite spre Mecca, certitudinea că-și va realiza idealul, pe când eroul lui Paraschivescu bate un „**drum absolut**“, la capătul căruia nu te așteaptă nimic și care nici nu are sfârșit. Emirului i se mai întâmpla să întâlnească un alt călător, să ajungă la o oază, iluzia că își va realiza visul îi era întreținută — mici bucurii îl smulgeau, fie și pentru o clipă, disperării. Halucinând, arabul vedea Mecca, încununat efortul său. Drumul la care ne invită autorul **Laudelor** e, însă, dimpotrivă, de o monotonie exasperantă, fără peisaj; viziunile călătorului sînt terifiante: „El (drumul n.n.) are nenumărate stafii și surisuri, toate uscate, / descărcate, cu fața de iască, cu miinile de / iască, cu picioare și plete de iască. / Și ochii lor sînt de foc negru“; ori: „Și-n clipa cînd tu ai deschis gura să vorbești, să / săruți una din aceste fețe, / Un mare pumn de nisip îți intră în gură ca un mălai / fierbinte și-ți pătrunde-n trahee pînă-n micile prăpăstii și cavități pulmonare în care se zbat / bronhiile tale și așa, de altfel, destul de încărcate. / Atunci îți trebuie multă stăpînire de sine ca să te / ridici, să scuipi nisipul și să pleci mai departe“. Drumul acesta e al sacrificiului total, al autopenitenței voluntare care te înstrăinează de tine însuși, de lume, de tot: „Un drum în deșert e singurul drum în afara noastră, / E singurul drum în care nu ne putem gîndi la probleme, / la oameni și obiceiuri“. Și e, totuși, pentru cel care-l întreprinde „o mare voluptate“, fiindcă „te limpezește pînă în străvezime“.

Pe un anume plan, poezia rezistenței antifasciste — și altele, bunăoară **Diogene**, elogiu al sărăciei, care ne-ar apăra de primejdia nepăsării și a dis-

prefului — scrisă de Miron Radu Paraschivescu se apropie de aceea practică de poezii catolici ai Rezistenței, de un Pierre Emmanuel, bunăoară. Și acesta vede doar fascismul ca o penitență cumplită la care e supus neamul omenesc, ca o răscompărare care se va solda cu purificarea morală (la catolici, însă, a unor grave păcate), a victimelor sale și pe care o acceptă cu o secretă dar nu mai puțin frenetică voluptate. (Contribuie la această impresie și împrejurarea că, în genere, în lirica sa, Miron Radu Paraschivescu face dese referiri la mituri, personaje biblice, la obiecte de cult, folosește formule din Vechiul și Noul Testament). Dar numai pe acest plan. În rest — totul îi deosebește. Lui Pierre Emmanuel, penitența îi e impusă de divinitate pentru o vină care e și a sa; Miron Radu Paraschivescu și-o impune singur, nu ca să-și spele păcatele, și o domină. Suferind, Pierre Emmanuel se resemnează și nădăjduiește; Miron Radu Paraschivescu însă se călește ca luptător care trebuie să doboare el însuși răul care nu e în el: „Din el (drumul în deșert n.n.) ieși cu totul schimbat, cu fața uscată și vinătă, / cu gîtul mai lung și pasul mai ușor, / cu minile-mpletite, și nasul subțiat. / Dar ochii au o strălucire de care se vor speria pînă / și fioroasele fiare din grădina zoologică a / marelui oraș unde-ai ajuns istovit și curat // Cînd drumu-n deșert a fost isprăvit“.

De altfel, ideea aceasta a pregătirii pentru luptă și a luptei în care te angajezi total și cu voluptate, fără să urmărești nici un soi de satisfacție personală sau răsplată fie ea oricît de îndepărtată, ci numai dintr-o necesitate intimă, pentru a împinge istoria înainte, e fundamentală întregii creații lirice a lui Paraschivescu.

Adolescența e, în altă poezie — **Ora de psihologie** — elogiată tocmai pentru această disponibilitate aparent grațuită, de fapt, absolut necesară. O disponibilitate — și aici deosebirea de creștinism e esențială — care nu e a celor „săraci cu duhul“ și menită să

realizeze o fericire pe măsura lor, ci a conștiinței celei mai lucide cu puțință, căci la vârsta asta „creierul fiecărui dintre noi e mai mare și mai circumvoluționat“.

Piesa esențială pentru definirea aspectului ardent al poeziei lui Miron Radu Paraschivescu rămâne însă **Balada păguboșilor** (proiect), al cărei patetism nu numai că nu e amenințat de o notă umoristică, ci dimpotrivă, ca și în **Scrisoare de adio**, alimentat de ea. Sînt concentrate aici toate caracteristicile acestei laturi a poeziei autorului **Declarației fundamentale**, într-o sinteză superioară. Concret, e vorba de ... „o specie existentă în toate semințiile / „Speța Păguboșilor“, antagonică celei a Profititorilor, alcătuită din inși care, știu că „Eternitatea se cucerește doar în paguba clipei“, și de aceea: „Ei sînt cei care dau, care fac, care trag, care-ndură / care nu trăiesc decît ca să dăruie, să se dăruie, / Din tot ce au și mai ales din tot ce n-au, / Din tot ce n-au avut, din tot ce-au pierdut, din tot/ ce le-a mai rămas. / Din tot ce nu le-a mai rămas, din tot ce n-au avut / niciodată decît într-o infimă măsură, / Ei rup și-și împart încă o dată / După principiul sciziparității: / Din carnea lor albă, roșie, neagră, vinată, galbenă, uscată, sfirtecată, / Ei rup oricînd însă o bucată / Pe care-o întind celor care trec, / celor care vin, / celor care pleacă, / celor care iau. / Căci păguboșii fac parte din tagma celor care dau, // (...) // Grație prezenței permanente a Păguboșilor / Planeta zboară prin genuni / Seminția, înaintează, se rotește, / Progresează și niciodată nu se oprește“.

Prebutindeni, și în toate timpurile, marii poeți ai democrației n-au fost numai cîntăreții luptelor dar și ai împlinirilor. Whitman e poetul cetățenilor liberi, mîndri de libertatea lor, al firelor de iarbă țîșnind din humă, victorioase, al marilor fluvii și al cascadelor superbe. Maiakovski exclama **Harașo!** și cînta cifrele planului, bucu-

ria muncitorului care a primit un apartament dotat cu duș, noile vapoare care poartă numele revoluționarilor căzuți, mîndria de a fi cetățeanul primului stat socialist. Miron Radu Paraschivescu nu se putea sustrage acestei îndatoriri. Ascetismul și-l impune și-și pentru a umple de bucurii viața celorlalți, spectacolul fericirii lor constituind suprema satisfacție a luptătorului care s-a privat de toate. Și ce spectacol mai colorat, mai reconfortant, mai sublim al împlinirilor, decît cel al fecundației și germinației universale, al tuturor rodinilor, al creației!

Scena acestui spectacol, fără început și fără sfîrșit, înnoindu-se radical nu numai de la un anotimp la altul, ci clipă de clipă, e universul întreg. Asistăm la o cascadă de miracole care toate ne bucură pînă la suferință, ne uluiesc și ne dezvăluie corespondențe ascunse, nebănuite. Mărul rotund, roșu, care are strălucirea astrului, e rodul, dar el poartă în carnea sa semințele negre ale viitoarelor germinații. Pămîntul e arcuit ca un pîntec de femeie și pîntecul femeii e ridicat, la rîndu-i, la înălțimea simbolică. Fiecare miracol concentrează un univers, mereu inedit, mărturisind despre legea supremă a maternității care ne guvernează și de sub forța căreia nu ne putem sustrage decît schilodîndu-ne îngrozitor: „Grădina e acum o cireadă / Lăuză, cu ugere pline: / Dogorile n-au să-i mai cadă / În creștet: nici, roiuri, albine. / Iși umple cu dulci fructe poala / O fată, sub crîngile joase / Prin care, o clipă, beteala / Fugarelor plete jucase. // Astfel încărcată, își este / El însăși materna icoană, / Dar tînărul piept dă de veste // Că toamna ei încă-i departe / Iar rodul grădinii e mană / Doar taina de care-o desparte“. (Toamna).

Cîntînd roadele, într-o poezie virilă, de un senzualism păgîn, Miron Radu Paraschivescu nu-și creează, ca B. Fundoianu, în **Privești**, un refugiu spiritual în care să se slaveze de o

realitate dominată de legea distrugerii și a haosului, nu opune protestatar un univers altuia și nici nu exprimă o ascunsă și tulburătoare neliniște. El creează o cosmogonie poetică în care domină legea echilibrului și a ordinii pentru a slăvi viața însăși, mereu victorioasă, pentru a-și afirma crezul profund optimist; el extinde legile acestei cosmogonii, în centrul căreia tronează sublima Zeiță a Maternității, în sfera socială, prezentându-ne, bunăoară, marea, neasemuita bucurie, ce dobândește aura unui rit păgîn, a oamenilor care întâmpină ploaia venită, după o lungă secetă, să redea pământului fecunditatea. **(Ploaia)**. Înfațișează o oțelărie ca o adevărată maternitate a unei noi istorii.

În viziunea lui, orice muncă — iar Miron Radu Paraschivescu este un excelent poet al meseriilor — e un act creator; orice muncitor un participant activ la procesul reînnoirii materiei, un demiurg care însuflețește anorganicul, favorizează germinația universală, întretine focul vieții. Tipografii, din poezia cu același titlu „**călugări par : se închină, duminică ? nu știi. // Vezi cum preschimbă doar gesticulînd, / Cuvîntul în materie, pe rînd**“. Modeștii muncitori din imprimerii devin, astfel, niște alchimisti care transformă nu o materie ordinară în una nobilă, ci, mai mult, creează materia din nimic, din noțiuni abstracte, din spirit, asemeni lui Iehova. Înfațișarea lor, de schivnici, gesturile lor oculte, rapiditatea cu care desăvîrșesc lucrarea, toate acestea inoculează cititorului ideea de miracol, de magie.

În genere, poezii obișnuiesc — și nu fără temei — să vorbească despre actul poetic ca despre un act magic. Miron Radu Paraschivescu, însă, (și, mai târziu, Geo Dumitrescu în frumosul său poem **Spinoasa problemă a nopților**) se numără printre excepțiile de la această regulă. El nu consideră actul poetic superior oricărei indeletniciri, oricărei manifestări creatoare obișnuite. Mai mult încă, insistă asupra

dependenței acțiunii poetului de aceea a muncitorilor obișnuiei; vede actul poetic numai și numai în funcție de activitatea creatoare a oamenilor simpli „**Nu vă bizuiți pe mine ! / Eu nu sint decît ecoul și (uneori) prevestirea / faptelor voastre**“. **(Prefața)**. Ideea e reluată și într-o poezie din ultimul volum : „**Dar sint și alții / Care nu trăiesc din faptele vieții / Așa cum umbra nu trăiește din ea însăși / Ci din lumina și consistența lor. / Ei sint într-adevăr doar umbra, prelungirea și ecoul / Faptelor voastre. / Aceștia sint poeții. / Ei n-au nimic / Ei sint fiindcă voi sinteți / (Nu-ntotdeauna în urma voastră, / Ci deseori -nainte, ca să vă prevestească / Așa cum umbre lungi în răsărit și în amurg merg / înainte pașilor noștri)**“. **(Poeții)**. Muncitorii creează lucrurile; poezii le numesc numai : „**Căci voi toți sinteți chemați pe lume / Ca să dați celor ce s-or naște nume**“ — scria el într-o mai veche **Ars poetica** (1943). Între tipografii care zămislesc din nimic materia și poetul care îi va da o identitate, superioritatea e, neîndoios, de partea tipografilor. Nu întâmplător **Lăutarul**, (și, într-un fel, **Scamatorul**) sint singurele dintre laudele aduse de Miron Radu Paraschivescu meseriilor în care accentul nu e pus pe ideea de creație, ci pe aceea de jertfă („**Și cum se zbate roșia lăută / E-o aripă din pieptul lui crescută**“), după cum nu pe ideea creației ci pe ideea de sacrificiu își axează el, de obicei, numeroasele sale arte poetice : „**Nu uitați : / O voluptate conștientă e cel mai sever ascetism. / Dăruiți-vă oricît / Dar nu primiți decît necesarul**“ **(Poeților tineri)**; „**dar eu cred odată cu Isus Cristos / că un adevărat poem se scrie numai în aer liber, și în pielea goală / ca atunci cînd te naști, te botezi, răstignești, și înviezi din morți**“ **(Decadenților)**.

Jertfa lăutarului, de o mare frumusețe, nu e zadarnică; dar nu el, ci semănătorul din poezia cu același titlu, face pământul să se cutremure „**...sub blana-i groasă de huilă, / -n**

trupul lui rotund și moale ca un vast pîntec de muiere / Simțea că-ncepe să-l pătrundă o forță nouă și virilă". Demiurg nu e lăutarul, ci semănătorul care „...singur și alb se-apleacă, vine, piere / Peste nemărginirea neagră, ca o corabie pe valuri" sau grădinarul, care a acumulat o experiență colosală, a deprins toate tainele. „Și din tot ce-a văzut / ce a-nvățat / el trage o singură concluzie / prin care / leagă pămîntul de cer // Punînd între ele / cununile florilor, / coroanele pomilor / podoabă, mireasmă, fructe dulci pentru oameni / dar și adăpost pentru păsărele / care-i închină de dimineața pînă seara lauda lor / în cîntec neînterupt / și în fructul cuiburilor / aninat în crengi"; sau tîmplarul care, lucrînd cu gingășie copacul mort, comunică magic cu el și îi dăruie o nouă viață: „el îi vorbește fostului arbor / ca un viețuitor altui viețuitor / pe care nu-l lasă pradă morții informe / putregaiului / viermilor / focului, / ci-l face să trăiască mai departe" și influențează astfel viața noastră, a tuturor, sub toate aspectele și în toate manifestările ei esențiale; „Și tîmplarul lucrează asupra esențelor lemnului și asupra semințiilor de oameni / cînd, cu aceeași mină și îndemînare, / el face din trupul copacului / uși care se deschid / ferestre care privesc / mese și paturi / sicrie și leagăne"; sau cosmonautul care re-face lumea, universul după legi pămîntene: „Ziua dîntii este azi: / Precum pe pămînt așa și în cer", care aduce lumina noastră pămîntească în „țara încă adîncă / A întunericii lui de geneză".

Raportate la aceste elogii ale meseriilor, ale muncii, în care poetul vede unicul mod de a ne integra cosmosului, de a ne supune comandamentelor supreme ale firii, de a participa la creația universală, poeziile denunțînd alienarea prin inactivitate, dobîndesc semnificații mai bogate încă. Se demonstrează astfel, o dată în plus, unitatea organică a liricii lui Miron Radu Paraschivescu.

Cu atît mai tulburătoare e cosmogonia pe care ne-o propune poetul, cu cît el nu se arată deloc înclinat să se oprească la aspectul idilic al fenomenului. **Mărul, toata, pîntecul femeii, pruncul** care își anunță strigînd ivirea pe lume — sînt sublimi nu numai prin frumusețea lor intrinsecă și fiindcă fiecare în parte și toate laolaltă ne vorbesc într-un limbaj al marilor inițiați despre legea creației și unitatea lumii. Existența lor însăși apare ca deznodămintul fericit al unei încheștări mitice, în care au fost angajate forțe uriașe. Bucuria e legată și condiționată de luptă: „El vine de departe: nouă luni / S-a tot zbătut în lupte, nevăzut, / S-a smuls ca o furtună de pe culmi / Spre un tărîm necunoscut. // Dintr-o nădejde s-a născut și-un vis, / fiu al iubirii pline și carnale, / Zile și nopți muma-l ține închis / Sub pieptul ei, ca sub un scut de zale". Ivirea prunculului, victorie a vieții, ia, de aceea, proporțiile unei sărbători de proporții cosmice: „Privește-l / El e universul mic: Planeta-ntreagă pentru el rotește, / Stele și sori în ochi îi oglindește / Să crească-n el un vrednic bolșevic".

Virilă, lirica împlinirilor practică de Miron Radu Paraschivescu nu exclude gingășia, cum o dovedesc, ca să ne referim numai la ultimul volum, poeziile **Moartea florilor, Cărăbușii, Omul și floarea, Pomii**, dar și **Grădinarul, Tîmplarul**. Pericolul sentimentalismului, care pîndește o astfel de poezie, e aici totdeauna evitat, pentru că gingășia însăși apare ca o manifestare a unui înalt principiu creator, ca un mod de a participa afectiv la marea gestație (**Pomii**), sau de a protesta împotriva oricărui atentat care ar putea împiedica libera desfășurare a acestui măreț proces. **Moartea florilor** stîrnește indignarea poetului și uluiește mugurii ascunși în „**subsuoarele pomilor**"; tentației de a-și oprî sieși cărăbușii, aceste mici bijuterii vii, poetul îi rezistă fiindcă nu vrea să se împotrivească astfel legii su-

preme a fecundației, fiindcă refuză să se alieze morții.

Gingășia, de care aminteam, e, și ea, o constantă a poeziei lui Miron Radu Paraschivescu și ni-l dezvăluie, ca și pe Jebeleanu, ca pe un poet al **bunătății**, al **dragostei umane**. Nu însă al unei bunătăți dostoevskiene, de factură creștină, ci al unei dragoste pentru om fraternă, profundă, comunistă, de factura celeia care-l însuflețea și pe care a practicat-o prin poezie Paul Eluard. Poetul însuși vorbește undeva de „**timbrul bunătății**“ și acest timbru e aplicat pe toate mesajele receptate de la el. Poetul însuși, care se vrea, repet, „spionul libertății“ vorbește despre nevoia sa imperioasă de a rezolva, pe lângă marile probleme ale vieții, „...**cele mai gingașe probleme sentimentale**“ și despre iubire ca de o lege supremă a poeziei. Admirabila poezie **Risetul** este o vibrantă laudă a bunătății, actul acesta fiziologic deosebind pe om de animal, fiind investit de poet cu atributele unui „**profund sărut**“.

Observăm o notă umoristică în unele din poemele cu care Paraschivescu atacă probleme foarte grave: **Scrisoare de adio și Balada păguboșilor**. Rolul ei estetic este tocmai acela de a sugera discret o caldă și foarte omenească simpatie pentru eroii pe care poetul îi admiră, fiindcă admirația — se știe — nu implică totdeauna cu necesitate și iubirea.

O undă de umor, gingășie, străbate și poezia **Scamatorul**, căruia poetul îi înalță o laudă numai pentru că depune eforturi istovitoare ca să ofere „...**lumii la un preț accesibil iluzia / că vârsta minunilor nu-i încă sfârșită**“.

Poetul — care, în **Prietenii de la miezul nopții**, afirmă categoric: **Fiecare din noi e o poiană, / o orgă sau o catedrală** — se străduiește (**Bună ziua**) să redescopere înțelesul primordial al vorbelor tocite, cărora o îndelungată și convențională folosință le-a stors toată seva; să le redea toată bogăția și strălucirea de odinioară; să le transforme într-un vehicul care să circule de la o inimă omenească

la alta pentru a duce mesajul speranței.

Expresie a bunătății sînt și cele **Cinci poeme ale omului cu mască**. Poetul se maschează nu pentru a-și ascunde identitatea și a se smulge astfel responsabilității care omenește îi revine, sau, mai rău încă, a se deda unor acțiuni reprobabile. El își ascunde chipul adevărat pentru a-și pierde identitatea, pentru a deveni una și aceeași ființă cu fiecare dintre semenii săi, urîți și frumoși, slabi și grași, înalți și scunzi, veseli și triști, practicînd toate profesiile. Căci numai în felul acesta se poate împovăra cu toate neliniștile și suferințele lor.

Pînă și poezia obiectelor neînsuflețite e, la Miron Radu Paraschivescu, mărturia unei profunde simpatii umane. Și G. Călinescu, scriind o poezie a lucrurilor familiare sau a obiectelor de civilizație, le raporta de obicei la om, dar cu altă finalitate decît aceea de a-și manifesta dragostea pentru el. Apoi, la Călinescu raportarea se face uneori și la elementele naturii din considerente pur estetice: cîntă robinetul, nu numai și nu atît ca produs al spiritului industrios al omului, ci fiindcă îi evocă superbe cascade; pasta de dinți îi produce asociații de ordin olfactiv care impun raportări la regnul vegetal. Paraschivescu, însă, cîntă telefonul, fiindcă vede în el un obiect care-i vorbește despre visele oamenilor, despre nădejtile lor cele mai intime cu care se vrea mereu solidar; cîntă cartea care spune atîtea și despre omul care a scris-o și despre cel care o citește. Atît de puternică este dragostea poetului pentru om, încît nu poate concepe ideea că omul este totuși muritor, că cel care a zămislit viața (poemul e și un cînt al mîinilor harnice) este sortit pieirii (**Nu e cu puțință**). Morții, în viziunea lui, continuă într-un fel, să trăiască. Dovadă: „**Florile vin din pămînt. / Pentru noi orbii din fund / Ele sînt periscope**“.

Cele două atitudini fundamentale ale lui Miron Radu Paraschivescu — dăruirea generoasă de tip ascetic și

năzuința fierbinte spre marile împliniri — nu par a caracteriza poeziile aparținând ciclului de **Cintice țigănești**. Protestul împotriva fascismului și a odioaselor practici rasiste care îl însoțesc de obicei, pare să-l fi determinat pe poet să se uite pe sine într-atît, încît să se identifice cu personajele tragediei consemnate în aceste „cintice“. Ca atare, să fi abdicat, tot din considerente etice, dar totuși să fi abdicat, de pe pozițiile eticismului său, și să elogieze virtuți care, ironsindu-se în van, încetează, chiar prin aceasta, de a mai fi virtuți (**Rică**); să cînte dezlănțuite pasiuni erotice, impulsuri ce nu-și au rațiunea în procreare, ci își sînt suficiente lor însele. La un poet al sacrificiului conștient pentru o cauză sublimă, la un poet al perfecționării morale, pare, într-adevăr ciudat elogiul înzestratului „fante de obor“, aparținînd mai degrabă „speței profitorilor“ decît celei a **Păguboșilor** și cheltuindu-se în acțiuni inutile dacă nu chiar dăunătoare: „**al mai primo barbugiu, / cuțitar caramangiu**“. După cum, pare ciudat elogiul dragostei „făr'rost“ (**Amar**), elogiul erotismului pur din atîtea „cintice“ (...de lampă, ...de nuntă, ... de dor și of, dîn **Blestem de noapte și Viana**) la un poet care vorbea (**Ochii**) de „**al cărnii duh**“ și care, în genere, nu poate schița cel mai simplu gest erotic fără să-l raporteze la ideea de fecundație. O privire a iubitei era, și este, la el, asociată unui „...sficuit / **De pumn de grăunțe / Pe care / O nevăzută mină / Îl zvîrlea peste el / Ca să germineze în vara toridă**“ (**Ecouri**); amorul e sugerat altundeva (**Piersici**) printr-o referire la piersici, introducîndu-se, astfel, aici ideea unei finalități ce presupune dar și depășește erotismul. La un poet care schița **Portretul unei adolescente** pentru a descoperi „**atîtea oarbe modulații secrete**“ anunțînd-o pe viitoarea mamă, pare într-adevăr foarte straniu senzualismul aprins al tablourilor sale de țigănci cu pielea de „**crîn și lapte**“, cu „**buze de micșunele**“, cu ochii „**de smalt**“, „**de catifea**“ sau „**vi-**

neți de fum“, cu plete roșii „**de porfir**“ sau „**de sînge**“, cu solduri alunecînd „**prin dește**“, „**cînd de foc, cînd de răcoare**“, cu sîinii „**de trandafiri**“ arzînd ca globul lămpii și tari precum cremenea, cu „**tras mijloc prin inel**“ și trup de „**ciută lină**“. Pare, la un poet ca el, mai mult decît ciudată orgia asta de culoni țipătoare, beția tactilă și sonoră care o însoțește.

Mai ciudat, însă, e faptul că, împotriva aparențelor, tocmai în aceste ațîțătoare prin senzaționalul lor **Cintice țigănești**, se îmbină în chipul cel mai fericit, cele două atitudini fundamentale ale liricii lui Miron Radu Paraschivescu.

Sîntem îndreptății să vorbim despre prezența, în aceste „cintice“ a unei poezii a dăruirii, în primul rînd, fiindcă, privite în totalitatea lor (unele, chiar în sine), ele oferă despre țigani imaginea unui popor aparținînd „**Speței Păguboșilor**“. Imaginea unui popor care dăruie totul și se dăruie cu voluptate pînă la capăt dragostei, libertății, muncii, și nu primește, în schimb, nimic, dacă nu umilînța și batjocura cea mai dureroasă, foamea, biciul și gloanțele; și care nu numai că-și acceptă destinul, dar și-l acceptă cu un soi de frenezie, refuzîndu-se, aș spune, programatic, fericirii. Semnificativ, e în această privință, **Cînticul de paj**, pe care, urmărind efecte multiple, poetul l-a scris în tonalitatea joasă a unei romanțe demodate, de un sentimentalism acuzat. Sentimentalismul acesta voit ieftin îl poate deruta pe lectorul superficial care acceptă romanța ca atare, mai exact, care o acceptă pentru atmonfera de vagă melancolie de sfîrșit de veac XIX. Romanța are, însă, implicații dintre cele mai profunde, căci vorbește despre o misiune implicînd sacrificiul total, fără de care eroina nu se poate concepe. Frumoasa țigancă tronînd într-un măreț castel, iubită cu un devotament absolut de un prinț pe care, la rîndu-i, și ea îl iubește cu pasiune, renunță la dragostea ei împlinită, la onoruri, la viața îmbelșugată și lux, — la tot renun-

ță; și se reîntoarce în șatră, la foame și frig și fum, la zdrențe și vagabondaj, fiindcă nu poate rezista chemării irezistibile de a-și împlini destinul care o leagă de „specia Păguboșilor“.

O „păguboașă“ e și **Hanny**, din romanța cu același titlu, care se sacrifică pentru a asigura cariera iubitului ei.

Puterea de dăruire, pentru o cauză mare, a acestui neam de meșteri „zlătari și spoitori“ și „făurari“ care sînt în stare să pună luna „pe nicovele / și să facă din ea inele“ e evidențiată cu o pregnanță deosebită în splendidul **Cintic de fată neagră**, o triplă laudă. Se laudă aiori moartea unui luptător căruia „numai roșu“ „i-a plăcut“, „roșu aprins și stacojiu“, răpus de glonte jandarmilor; se laudă generozitatea gazdei care-i oferă, cu mari riscuri, ultimul adăpost; se laudă credința în dragoste, care o determină pe iubita eroului să se sinucidă: „**Peste oglinda fîntînii, / țiganca-și leagănă sinii, / sinii ei de trandafir, / părul roșu, de porfir. // Luna și-a zvrilit o rază ca un ochi care-o veghează, / noaptea s-a lăsat stăpînă / peste fata neagră, moartă, // pe mormîntul din fîntînă**“.

Destinul jalnic — la care nu vrea și nu poate renunța acest neam de „păguboși“ — e oglindit în excepționalul **Cintic de poterași**, descriind în culori cumplite acțiunea pogromistă, de vaste proporții a poterașilor negri care „...cum vin pe drumul mare, / cu inima-n cingătoare / răsuciți, iscoditori, / lasă-n urma lor fiori / și presară groaza neagră / peste noaptea mută-ntreagă“. Acțiunea, soldată cu distrugerea din temelie a acestui „rai beteag“ care e țigania, ne apare cu ațit mai odioasă, cu cît ea strică sărbătoarea, de proporții mitice, — expresie a vitalității lor excepționale — pe care viitoarele victime și-au îngăduit-o.

Tocmai fiindcă Miron Radu Paraschivescu i-a prezentat pe țiganii săi ca aparținînd „speței Păguboșilor“, rezonanța protestului său are profunzimi

nebănuite și implicații care depășesc cu mult ocazia care l-a generat.

Ne-am putea întreba atunci cum se impacă ascetismul acestor **Cintice** cu senzualismul frust, gratuit al altora, care pare a fi expresia hedonismului absolut. Răspunsul ne obligă mai întîi la o precizare. Ascetismul eroului liric al lui Miron Radu Paraschivescu, real, e totuși un ascetism **materialist**. Poetul pămîntului, al arborilor, al roadelor nu neagă frumusețile vieții, nu opune bucuriile spirituale celor materiale și nu propagă renunțarea la acestea din urmă. El socotește sacrificiul un drum, „un drum în pustiu“, dar care duce, în cele din urmă, la o împlinire totală, la o împlinire care include deci și alte valori decît cele spirituale.

O dată precizarea făcută, să notăm că, în materie erotică, țiganii lui Miron Radu Paraschivescu se dăruie cu totul partenerilor, și sînt, în cele din urmă, frustrați ca niște veșnic „păguboși“ ce se află. Cum, în felul său, „păgubos“ e și Rică, nerealizat pe măsura posibilităților sale și ucis mișelește fără nici o vină. Să adăugăm apoi că eșecul dragostei lor poate fi legat de însăși lipsa ei de finalitate, și, în sfîrșit, că amanții aceștia sînt totuși niște ființe rudimentare, primitive, care — asemenea ploii, pămîntului, pomilor — chiar dacă n-au conștiința acțiunii pe care o împlinesc, se supun totuși legii fecundăției universale. Eroina din **Blestem de dragoste**, care-și afurisește cumplit și îl cheamă în același timp cu dezmierdări pe iubitul trădător, „zace borfoasă“, chiar dacă ea n-a năzuit să aibă un plod.

Să ne gîndim că într-o poezie gravă ca **Buna vestire**, din ciclul **Declarația patetică**, și ale cărei intenții nu pot stîrni nici un fel de suspiciuni, să ne gîndim că și în acea vibrantă laudă a femeii, Miron Radu Paraschivescu elogiază înclinația spre cochetărie feminină, atribuindu-i un rost suprem: „**Și femeia își pune în joc toate darurile, priceperea, / tot farmecul ei femeiesc, ca să prîndă și să posede toate mesajele secrete ale bărbatului**“, fă-

cînd astfel ca „toate misiunile bărbatului să se preschimbe / într-un om viu, în carne și oase, / într-o lucrare unică“. Vom înțelege atunci că nici atitudinea ascetică și nici cea a împlinirilor — fundamentale liricii lui Paraschivescu — nu sînt trădate în ciclul **Cîntice țigănești**; că, dimpotrivă, ele se îmbină aici în chipul cel mai firesc și mai organic cu putință.

Că așa stau lucrurile o dovedește tulburătorul, în pofida notei sale umoristice, elogiu adus vieții sub titlul **Tristă e viața de mort** care ne duce cu gîndul la poezii de o cu totul altă factură, dar în același spirit elaborate, precum **Nu e cu putință și Florile**. O dovedesc mai ales sfîșietoarele bocete deplîngînd moartea fecioarelor, moarte cu atît mai dureroasă cu cît e vorba de niște ființe care n-au cunoscut bucuriile iubirii, nu și-au împlinit rostul. Ne referim la **Cîntec de fată mare**, al cărui erou nu se arată a fi un hedonist ci un sentimental și încă timid, adorînd cîndva victima în secret; ne referim la **Fata necăjită**, unde nu amantul se lamentează, ci tatăl, acompaniat de toți ai săi și de străini, de elementele naturii revoltate de această îngrozitoare abatere de la legea ei esențială: „**Fata mîndră și frumoasă / a pornit-o de acasă / tocmai astăzi după masă, / cînd era o ceață deasă / și se lăfăiau pe cer / niște nori de miel și zer. // (...) // Drum de toamnă și de țară, / ploaia deasă, frunza rară, / du-mi-o fata necăjită, / că rămase ne-iubită / plînge pomul frunze moarte; / îl aud pînă tîrziu, / plînge ploaia a pustiu. / Toate-mi plîng în seara asta, / fata mică și nevasta: // și de multă amărăciune plîng și ochii de tăciune**“.

ARS POETICA

Nu concepția lui Miron Radu Paraschivescu despre poezie interesează aici, fiindcă, într-un fel sau altul, din tot ce am spus pînă acum, cititorul o poate realiza singur. Și nici chiar examenul diverselor tehnici la care a recurs, fiindcă tehnicile le schimbă des, și operația n-ar avea rezultatele scon-

tate. Ne interesează să aflăm ce tip de artist se exprimă prin aceste tehnici atît de deosebite, iar pentru aceasta o referire la biografia poetului se impune cu necesitate. Miron Radu Paraschivescu a studiat la Belle Arte, scrie cronici plastice dovedind o competență, un gust și o sensibilitate pe care i le pot invidia mulți specialiști, iar în tinerețele sale, s-a manifestat și ca artist în acest domeniu.

Poetul Miron Radu Paraschivescu asimilează lumea cu miracolele ei, dezvăluindu-le ca un pictor și ca un sculptor. Așternînd pe pînză culori, desenînd sau modelînd. El e creatorul unor peisaje fabuloase (**Lumina apelor, Semănătorul**) lucrate cu negruri și griuri, sau dimpotrivă, familiare, și scaldate în lumină (**Toamna, bunăoară**), a unor vaste, halucinante compoziții, surprinzînd mișcări ale mulțimilor (finalul din **Oamenii pămîntului, Ploaie de vară, Cîntec de poterași, Rică**), descriînd coșmaruri (**Un drum în pustiu**); a unor admirabile portrete (**Ochii, Portretul unei adolescente, Lăutarul, și atîtea Cîntice țigănești**), de interioare (poeziile închinete tîmplarului, dar și **Crapă de ziuă**), a unor naturi moarte lucrate cu mare finețe în tuș (**Uneori iarna etc.**). El folosește vopsele crude, țipătoare, contrastante (roșu, negru, alb, verde). Le așterne gros cu cuțitul sau direct din tub, dar și culori dulci, discrete (griuri și galbenuri) care se estompează și se pierd; desenează, cu o peniță subțire, linii, gesturi de o grațioasă geometrie.

Fiecare culoare e investită cu o semnificație, mereu aceeași sau de fiecare dată alta. Negrul e culoarea fecundității, dar și a terorii, a nelegiuirii, a morții. Pămîntul e negru și negrii sînt simburii mărului; negrii, de asemenea, „oamenii pămîntului“ care-au pornit să făurească o lume nouă; dar negru poate deveni însuși focul și negrii sînt poterașii pogromiști: „**Negre toate sînt pe ei / flinta neagră, caii zmei, / sufletul și ochiul strîmb, / cizma-naltă în carîmb, / capul împietrit de plumb**“. Roșul e culoarea bucu-

riei, a pasiunii, a fecundității, a lup-tei, a suferinței, a vieții. Mărul e roșu, tomata devine „**lampă vie strălucind pe masă**“; roșii sînt buzele, obrații, pletele țigăncilor iubete; roșu e vinul și sîngele și steagul și steaua care ne călăuzește. Dar iarna, roșii sînt, de asemeni, și „**nervii tremurători**“ ai scheletelor de copaci. Albul e culoarea inocenței, dar și a inerției (**Oamenii pămîntului**), a bolii și morții (**fata albă ca de cretă**) dar și a fecundității: țigăncile au pielea de „**crin și lapte**“, semănătorul e „**peste nemărginirea neagră**“, „**singur și alb**“; „**pe sub blana albă**“ de omăt „**împung dorințe verzi, de cereale**“. Verdele semnifică tinerețea, victoria vieții, ierburile proaspete sînt verzi, și mugurii, cînd nu sînt roșii. Galbenul e culoarea împlinirii, a recoltelor, dar și a durerii, a neantului (**Un drum în deșert**). Griurile sînt pentru ruine și tristețe, dar se folosesc și pentru zugrăvirea nou-rilor ce vor fecunda cîmpia.

De remarcat că tuturor culorilor poetul le descoperă și o funcție care să vorbească despre principiul germinației universale și că, și pe acest plan, unitatea operei sale se impune cu evidență. De remarcat, de asemenea, că, adevărat artist, el pictează obiectele așa cum sînt ele, dar că aceste obiecte ne apar mai vii încă și încărcate de noi, nebănuite însușiri. Mărul nu e numai roșu; el are și strălucirea astrului, iar prin această strălucire el se dezvoltă, în poezie, același și totul altul decît în realitate. Nici tomata care luminează ca o lampă nu e chiar una obișnuită.

Sculptor, poetul modelează lutul moale, sau prelucrează materiale evaluate, dar dintre cele mai delicate; nu taie cu dalta în piatră sau în lemnul tare, nu toarnă bronzuri. El modelează materia după o geometrie a rotundului arcuit, a sfericului, care trebuie să ne comunice ideea de armonie, de ordine, de fecunditate. Mărul e sferic, și tomata; pîntecul femeii e arcuit frumos. O întregă și superbă cosmogonie ne e astfel pro-

pusă, și gîndul unei asocieri cu Brîncuși ne apare de aceea foarte firesc. Dese-natorul se supune legilor aceleiași geometrii.

Pictura, sculptura, sînt arte dar și meserii. Cer har, dar și tehnică. (De altfel, poetul, în ale sale „**laude**“ ale profesiunilor, nu face o distincție prea netă între meserii și arte, meseriașii săi supunîndu-se nu numai legii universale a gestației, dar și legii universale a frumosului, ca niște artiști autentici). Ca toate profesiile, și aceste arte se învață, „se fură“ de la toți și de pretutîndeni mereu, cu stăruință obstinată. Meseriașul adevărat nu se mulțumește numai să învețe; el perfecționează tehnicile vechi, descoperă altele noi. Miron Radu Paraschivescu, veșnic învățăcel, mărturisește cinstita fi „furat“ de la toți, neîntreput, cu răbdare, și de a fi căutat mereu să perfecționeze tehnicile deprinse și să afle singur tainele necunoscute ale meșteșugului. Meseria impune un efort de disciplină și Miron Radu Paraschivescu face din **disciplină** un principiu fundamental al poeticii sale (vezi prefața la **Versul liber**). Iar această sumisiune la disciplină se observă și în poemele scrise în vers liber și în poeme agitatorice. În acestea din urmă, culoarea nu poate fi folosită. Stăpînirea perfectă a meseriei e dovedită aici de tehnica folosirii verbului și a pauzelor. Verbele în aceste poezii clocotesc, se rostogolesc în adevărate cascade.

Lirica lui Miron Radu Paraschivescu are un aspect artizanal. Dar accentul nu cade pe lucrarea meșterului, — un chilim, bunăoară, nu e brodat parcă înaintea ochilor noștri — ci e pus pe obiectul produs. Pînă și fructele sale par confecționate: caisele lui au pie-lița pudrată, piersicile sînt de catifea, cireșele sînt rînduite în coliere etc. Ele par în același timp naturale și lucrate de mîna omului. Existența autorului acestei lucrări se bănuie, datorită produsului însuși, dar nu se vede. Meșterul se transformă, astfel, pe nesimțite, într-un creator care se ascunde ochilor noștri.

Dialog cu timpul^{*)}

de Eugenia Tudor

A existat un moment în evoluția poeziei noastre tinere, deschis de neuitatul Nicolae Labiș, când mitul copilăriei, al copilăriei fără copilărie, prădate de război, a stîrnit ecouri multiple și profunde în conștiința tinerilor poeți, ca un început de eră. Asistam atunci la o eflorescență lirică avîndu-și substanța în rememorarea unei copilării devastate. I-a urmat, cum era și firesc, descoperirea adolescenței, descoperire fertilă în nume și modalități poetice. O întreagă generație de poeți, printre care și Florența Albu, Constanța Buzea, Ilie Constantin, de ale căror ultime volume ne vom ocupa, își descopereau, odată cu primele lor cărți de acum cîțiva ani, calmi sau euforici, explozivii sau ușor meditativi, trăirile adolescentine, aspirațiile, dorurile, din pasta amorfă, în curs de cristalizare, de filtrare, a vîrstei tulburi a adolescenței. Era nevoia de exprimare a unei întregi generații, chemată să se descopere pe sine și conștiința sa artistică. O pletoară de poeți cam de aceeași vîrstă, a adus ofranda ei adolescenței și purității. Copilăria s-a depărtat, a rămas în zonele suspendate ale sufletului, adolescența a fost depășită și învinsă iar poeți, care ieri se exersau încă pe coardele fragile ale unei experiențe neîndestulătoare, atenți și uimiți doar de procesul propriei lor înfloriri, descoperindu-se, trăiesc azi sentimentul intrării într-o nouă vîrstă a propriei lor existențe, a conștiinței lor artistice. Pășirea spre o altă etapă interioară a atras după sine o nouă atitudine lirică a cărei dominantă este adîncirea reflexivității, căpătînd tonalități grave, umbrite de teamă sau calme, potolite.

^{*)} Florența Albu : „Fata Morgana“ ; Constanța Buzea : „La ritmul naturii“ ; Ilie Constantin : „Clepsidra“.

E vîrsta aurie, coaptă, a responsabilităților. Poeți de timbru diferit, de temperamente atît de deosebite încearcă azi, fiecare cu mijloacele sale, coardele noi ale certitudinilor sau neliniștilor însului, glosînd pe marginea iubirii, reflectînd la sentimentele civice, definindu-și atitudinea lirică în raport cu spațiul și cu timpul, mai ales cu timpul. Nu există cred, în care poezii să nu aibă ceva de spus în acest sens. Reflectînd la destinul omului, cuprins între coordonate noi de spațiu și timp, poeți cu înclinații deosebite ating pragul maturității lor — de vîrstă, dar nu întotdeauna și de creație. Unii îl trec ou neliniște, cu regret, cu melancolie sau cu resemnare, alții cu meninătate. Vibrînd deosebit în fața timpului, căuțînd răspunsuri la marile probleme ale existenței noastre contemporane, îi vom urma pe cîțiva, asistînd totodată la configurarea unor universuri poetice, dintre cele mai interesante, situate la confluența dintre contemporaneitate și marile zone de vrajă ale poeziei lui Argezi, Blaga și Ion Barbu.

Trebuie remarcat, mai întîi, cu privire la volumul ultim al Florenței Albu : „Fata Morgana“, efortul de a lărgi considerabil orizontul spațial, tinzînd să înglobeze, pe lîngă elementele știute ale satului natal (cîmpia, întinderile nesfîrșite de grîne, Bărăganul) noi suprafețe, de data asta cosmice. O fuziune originală încearcă poeta între vastele spații cîmpenești și necuprinsele zone siderale. Natura rurală, vechea și mereu reînnoita dragoste a poetei, văzută ca avînd însușiri mitologice, se structurează de data aceasta pe coordonate spațiale mari. Cîmpia devine „cosmică“, bărăganele sînt „rotite-n cer“, avînd „griale înspicate-n stele“, proiectate pe fundalul cosmic, de unde necesitatea zborului : „Stam între ierbi, cu mîinile întinse /

dintr-o clipă în alta / aveam să zbor..." // „era un aer transparent, marmorean (sic) pe care îl sculptam, urcând / cu umerii și fruntea". Șesul, — cu ierbile lui amare, îndemnând la zbor, cu spicele grele, fulgerate de stele, cu lanurile înfilinând „fiordurile infinitului" — e plămînul prin care respiră poezia Florenței Albu, e filtrul prin care străbat, ametește parcă de culoare și mai ales de mirezme, imagină tînzînd spre cosmos. S-ar zice o viziune cîmpenească, în ritualuri străbune, o mitologie desfășurată în nopțile minse de lună și de stele, pe țîrîitul monoton al greierilor. În „Fata Morgana", apropierea dintre om și cosmos e făcută cu o anume siguranță, din pragul unor certitudini. Dispărînd sfielile omului, gestul său e cutezător și mîndru, avînd totodată un aer familiar. Spațiile galactice pe care le străbate poeta, devin la rîndu-le apropiate : „Mă fulgerau în stoluri stelele, trecînd, / cu foșnet straniu, printre lanurile mele, / fiordurile infinitului îmi întilneau fîntinile / și ochi — în ochi — albastrul se-adîncea". Cîmpia e „cosmică", iar aparent măruntele manifestări de viață ale acestui familiar tărîm ca : respirația secerătorilor ori cîntecul greierilor, „nisip subțire / în neîntoarsele clepsidre / și tropotul copitelor de cai" capătă proporții ; asistăm și la imblinzirea, ca să nu spunem umanizarea peisajului galactic ; aflăm de „constelațiile semîntelor" iar timpul e divizat și aci în anotimpuri : „E anotimpul spațial al grînelor / și-al soarelui / Răsar în cosmos constelațiile semîntelor". Pe acest fundal, făptura pieritoare a pămînteanului rămîne fragilă dar și puternică totodată. Călcîiul lui „plin de pămînt și rădăcini" este, ca și în poezia argheziană, cauza slăbiciunii dar și izvorul puterii lui. Lutul, zeitățile pămîntene modelate din lut de copiii satului, vorbesc de cutezanța și de forța dintotdeauna a omului. Jocul vechi de veacuri al copiilor „cu chipuri mici / de zeități solare", exprimă liric dragostea pentru esența noastră terestră, pentru îndrăz-

neala omului, concretizată în aspirația către zbor : „E-un joc de-a zborul, început / de mult de totdeauna-n lut". La noapte, aripi de pămînt / se vor desprinde-nfiorînd / distanțele-inceputele-n vis / Cu ochi de cer bătrîn, tăcerea, / o să le vadă îndrăznînd".

Florența Albu se simte „acasă" în mijlocul aceluia univers rural, țesut din simplitate, din marele firesc al gesturilor și gîndurilor, din simplitatea ritualurilor străvechi, printre grîne și floarea soarelui, printre strugurii copti și greierii „care torc veșnicia / Ca Parcele, împărțînd-o pe zile, / pe ani, pe destine", printre gorganele din care ies noaptea „călăreții / cu iarba crescută în bărbi", „bărbații de lut", strămoșii, ca să privească „spre miezul lumii". Evocarea peisajului lunar, halucinant și a ochilor acestor stihii din mitologia străveche ne face să ne gîndim la pinzele tulburătoare ale lui Tucelescu : „...și ochii lor ne străbat visele / cercetători și neînduplecați" ; „bărbații de lut", cei „care și-au lăsat oasele-albite / de-a lungul căii robilor / dintr-o istorie în alta" ne cer jertfe, ca niște zeități păgîne. Poeta amestecă în retortă esențe tari, cu iz de legendă, credințe populare din care izvorăsc, de veacuri, „marile legi de dragoste" ale acestui pămînt. Spuneam esențe tari, amărui, de pelin și de ierburi, de oțetar sau de agud. „Trompetele macilor" sînt, mi se pare, sin-gurele flori, lîngă „floarea soarelui" pe care le întilnim în această poezie mai mult mîndră decît feminină ; stelele „din patratul ferestrei", mirosul de pîne, „tăcerea ghemuită-n porți", „mirosul de țărîna arsă", praful drumului, soarele purtat în coarnele caprelor, (în poezia lui Blaga soarele răsărea dintre coarnele taurului) sînt elemente din care se recompune mereu acel mediu apropiat numit „acasă". Poeta evocă neostenînd, peste timp, imaginea „satului crescut în soare / cu toate clopotnițele tremurătoare-ale zării", satul „zugrăvit cu zeii rodniciei" străjuit de „capetele florii soarelui / în care bate / ca-n talgere sonore,

vara / de-a lungul drumului subțire,
 răsucind / un dor și-o depărtare pînă-n
 cer“. Mimînd naivitatea liniilor simple
 ale meșterilor iconari, în „Desen pe
 sticlă“ Florența Albu reînvie, sugestiv
 și atît de propriu, copilăria, cu univer-
 sul ei țărănesc, cu ecou vag pillatian :
 „Un pepene scobit, aprins, / în seri
 de vară — felinar; / bunicul trece-n
 cer arar, / minîndu-și carul cu do-
 vlecii; / prin praf de uliți scormonesc, /
 scăpați din lanț, laurii roșii, / și cîn-
 tă-a miez de zi și noapte, / cu vre-
 mea-n gușa lor, cocoșii“. În poezia
 Florenței Albu însă, tot mai rare sînt
 aceste întoarceri spre regatul luminos
 al copilăriei, rămasă undeva în urmă.
 Poeta este atrasă mai cu seamă de ci-
 clurile vitale ale împlinirii, descoperite
 în culesul roadelor țărîni, în grînele
 grele de rod, în porumburi, oveze sau
 în culesul viilor; anotîmpul preferat
 e cel care încheie ciclul vegetal, toam-
 na, cînd țărîna e „obosită“ de rod, cînd
 pămînturile sînt frumoase de culesuri,
 „iubiri vegetale, pe stîNSE !...“, „Fiecare
 culoare a cîmpului / atînge în mine, /
 clopot grav — inîma“, mărturisește
 poeta în acel ciclu al ultimului său
 volum din care se încheagă, pregnant,
 străjuit de o melancolie calmă, peisa-
 juțul natal, simbol al vieții simple, ne-
 tulburate. E într-adevăr o gravitate
 de ton, pe alocuri neliniștită, care ia
 locul acelei calme împăcări cu vremea
 și cu oamenii, intîlnită în alte poeme.
 Poeta invocă timpul „ogîndă netocită“,
 care-i rezervă o suferință frumoasă :
 „Frumos mă faci să sufăr, timp“, ce-
 rîndu-i favoarea de a mai putea privi
 lumea cu ochii copilăriei : „Lasă-mi
 ochii copilului, / să te privesc mereu,
 uimindu-mă“. Și totuși devin tot mai
 numeroase elementele care îngroașă,
 făcînd mai melodios și mai nuanțat
 timbrul său poetic. Nu e numai re-
 gretul plecărilor din lumea mirifică,
 pașnică a copilăriei, străjuite de ochii
 împăienjeniți ai mamei : „O, și-atîta
 vreme se prăvale / între noi / și prin
 toată vremea o să-mi facă semn /
 Să mă cheme-acasă / mîna mamei, /
 din răscrucea arsă / cu fîntîni !“

(Nimb), dar este însăși veghea lucidă
 a nopților stînghere sau a „secerîșului
 nocturn“, secerîșul viselor datorit
 scurgerii timpului, cînd „visele au
 crescut“ : „Strig din înalt în înalt /
 spre alți secerători, spre alții — / ei
 își întorc fața spre mine / și-mi recu-
 nosc, / în zeci de chipuri, virsele /
 ieșite la secerîșul nocturn, / printre
 visele care-au crescut / dincolo de mij-
 loc, de umeri, / pînă la dungile frun-
 zii, / pînă la dungile frunzii...“ (Secerîș
 nocturn). Frumusețea nopților e uneori
 întunecată, umbrită de „ochiul mare
 al morții“, luna, prevestitoare, prin
 timp, a sfîrșitului : „Toate erau fru-
 moase, / și pline, / și ochiul mare al
 morții, / știam / se uita din vîrfurile
 lumii / la mine.“ O vreme a întrebărilor
 grave, a meditărilor străfulgerate de
 tristeți adevărate, de „nu știi pînă
 unde-i suris, / pînă unde-i tristețe“, o
 vreme a „orelor rotunde“, a „orelor
 fără umbre“, a „orelor cu fruntea ne-
 tedă“, pe care poeta, iubitoare de echi-
 libru, de certitudine, le preferă altora :
 „E-o limpezime-a visului întors / din
 confruntările cu fiecare clipă vie; /
 e-o claritate — a pietrei, în statui, /
 și-a gîndului / în amintire / Și eu
 iubesc această oră / a echilibrului, /
 în care fiecare om e-un sunet plin /
 și un ecou / al celorlalți.“ (Crepuscul).
 Se face resimțită la Florența Albu,
 în „Fata Morgana“, o tot mai accen-
 tuată viziune folclorică, filtrată savant
 prin propria sa sensibilitate, influență
 aptă să îmbogățească cu noi dimen-
 siuni poemele sale. Însușindu-și o
 anume înțelepciune populară, vădită în
 mai toate poemele acestui volum, despre
 fecunditate ca și despre timp, „în-
 lănuțit / în noi“ zice poeta, legilor că-
 ruia nu-i poate scăpa nimeni : „cine
 ar cuteza să iasă / din șirul tău, / să
 nu se supună / marilor legi de dra-
 goste / ale acestui pămînt?, mi s-a
 părut remarcabilă o poemă care are
 ca punct de plecare legenda Meșteru-
 lui Manole, cel ce și-a zidit femeia la
 temelie operei sale. Poemul se numește
 „Lut ars“ și la prima vedere poate
 trece drept un cîntec bachic sau drept

un imn către soare, izvorul fecundității, al vieții: „*Revarsă-te în vii / și lasă-te băut, / cu setea bachică a toamnei / și-a nuntirii / și bucură-te, soare, / lăsînd să picure lumini / în floarea viei, / luminile care se fac mi-reasmă / și limpezimi de duh de cîntec toamna. / Aud cum gîlgi, adunîndu-te-n această amforă, pămîntul, / aud cum crești, din anotimp în anotimp*“. Creatorul de viață, principiul suprem al vieții, soarele, e însă în aceeași timp oel ce dispune „zidirea“ în pămînt, zidire treptată a omului în lutul ars, condiție obligatorie a împlinirii ciclului vital, după cum în legendă, zidirea era condiția *sine qua non* a trăinicieii: „*nu bag de seamă, toamna, / că înălțînd paharul, / îmi urcă lutul pînă la glezne / și grumaz / și-n amfora cu vinuri și dughuri mă zidești / pe mine însumi, mă zidești de viu, / cu ora și sămînța, în pămînt !...*“.

La Constanța Buzea, care a debutat cu un volum bun, dar nu prea ieșit din comun, în 1963, („*De pe pămînt*“) se observă mai întîi dorința poetei de a-și reîmprospăta versul prin impunerea formelor cantabile ale versului arhaic. Versuri lungi, de o cantabilitate perfectă, de o voită vetustate și gustul pentru arhaisme, pentru cronicărisme, capătă în adevăr, prin conținutul nou, adesea anevoie dezvăluit, cu simbolul ascuns, vătuit, o forță de sugestie deosebită. „Artă poetică“, „Lauda României socialiste“, — pe alocuri cam retorică, poate tocmai datorită formei versului, — și mai ales „Joc românesc“ sînt cîteva exemple de acest fel.

Ca și la Florența Albu, și în poezia Constanței Buzea întîlnim, însă altfel exprimată, ideea fundamentală a rodniciei, a fertilității, desfășurarea ciclurilor vegetale. Timpul e „roditor“ și este „bărbat“. Neavînd euforia spațiilor întinse, poeta cîntă cu o anume sfială „misterul“ germinației universale, privit în modesta întrupare a cartofului: „*dulcele, albul măr de pămînt*“, îngrijit, cultivat de „mîinile ră-

gușite“ și copt în „*Linîștea caldă a depresiunii / Nu știu ce taine și semne desface / Vara-nflori, descrescu mușuroaie, / Toamna rotește volane în-coace / ... / Simplul părinte mereu semănat / Ne lasă din noaptea prin care dispare / Mari lacrimi, plîns dulce, / Tîmp rodnic, bărbat*“. Natură aparent contemplativă, temperament mai mult mocnit decît potolit, poeta e de fapt o răzvrătită împotriva condiției sale feminine, văzută nu atît ca o forță de seducție, cît ca o limită a aspirațiilor sale: „*Mă mir de ziua care se încheie, / Deasupra mea repet un arc de braț, / Așa, de dor, dece n-am fost idee / Și-am fost un vis pe-un trup îmbrățișat*“. Universul poetic nu pare foarte extins, ci unul compus din cîteva elemente fundamentale: apa, vinul, mărul, strugurii, mielul alb, nu iaua de plop, frunza, luna, cartoful, cărțile, camera, stîlpul camerei, greierele de casă, zăpada, ca simbol al tinereții. Toamna este și aci anotimpul cel mai des întîlnit, cel mai des invocat, ca simbol al schimbării, al „tre-cerii“ de la un ciclu vital la altul, al înnoirii: „*Se retrag din anotimp / Către portul lîn de frunze / Valuri pline de semînțe / Concentrînd în ele flori*“. O sensibilitate foarte ascuțită, înregistrează „cu milă“, cu „durere liniștită“ circuitul esențialelor deveniri ale lumii. Picătura de apă (*Apă*) reface miraculos drum al vieții, al dialecticii naturii: „*Cazi și umple-te de mirosuri, / Deschide în aer o viață de flori, / Și dacă astfel te vei întoarce prea repede, / La rădăcină căzînd, / Azvirle-te-n vînt și drumul tău nevăzut / Pînă la noi să mă mire*“. Poeta nu poate decît să simtă o „milă trecătoare“ pentru mielul alb, „sămînță grăbită“, simbol al jertfei pe care o cere viața: „*Miel alb, te trădez. / Te las jupuitorului, / Mila mea trecătoare / De moarte n-o să te scape*“. (*Sămînță grăbită*). „Ochii mă dor de linîștea luminii“ scrie poeta, în timp ce mărul, căzînd la picioarele frunzișului, moare: „*Pe lîngă frunze, fructele trec moarte / Florile lui antene*

lungi aveau / Pină la fluture, pînă la moarte“.

O sensibilitate fremătătoare, înregistrînd acut toate fenomenele înconjurătoare, receptînd mesaje dureroase din natură, ca și indiferența suverană a acesteia, în desfășurarea cíclică a fenomenelor înflorire — rodire — moarte. Cîmpul afectiv e atît de sensibil încît e capabil de reprezentări dintre cele mai surprinzătoare ca în poezia „Greier de cîmp“, unde se imaginează sunetul, concretizat prin culoare: „Ce greier frumos se apleacă ! Și cade în aerul cald, / Concentric cu murmurul lui / El nu se lovește de nimeni. / Și praful se îndepărtează / Lăsînd un disc pur și albastru / Pe forma aceluî murmur“. Izbește capacitatea poetei de a crea imaginile mișcării în spațiu, mai mult decît de a-l delimita, spațiul rămînd undeva, diafan, transparent, cu o tentă misterioasă. Iată, de pildă acest pastel silvestru (deși e impropriu să-l numim așa) — „Fugă“ — în care liniile mișcării, vapoaroase, se inscriu în cîmpul vizual ca fluturările unor eșarfe: „S-a răsturnat un copac / Și vîntul în două tăiat / Se-ncolăcește în aer / Cozile-care se-ating / De-ascunse tufișuri și scorburi / La fel au luat-o la fugă / Soarele face un salt / Pe razele lui, păsări / Se năpustesc să scoată pui“.

S-a observat de către unii cronicari (N. Manolescu, P. Georgesou) că volumul „La ritmul naturii“ impune un ton de o feminitate declarată, fascinantă prin ineditul ei, manifestată nu numai în ecourile obosite, uneori lascive, resemnate ale timbrului poetic, dar mai cu seamă în reflecțiile pe marginea condiției femeii în dragoste. Simbolul Penelopei revine adesea în poezia Constanței Buzea, o Penelopă purtîndu-și cu demnitate, dar nu fără amărăciune, așteptarea, statornicia. Dornică de absolut, femeia îl cere pe bărbat divinității, scîncînd o rugăciune unui dumnezeu uituc: „Doamne, m-ai uitat în cer cu totul / Și mă-ndrăgostesc încet de-un om...“ Ea îl vrea numai al ei, „singur“, prizonierul dragostei sale: „Sperte-l frumos, furîndu-i lu-

mea, Lasă-l singur, dă-mi-l mie — dar / Fă-l să cadă în singurătate / Să-l închid ușor într-un pahar“ (Cristal). Surrisul blind, domol, resemnat e masca acelei nemulțumiri față de partenerul acaparator, brutal, agresiv, care iscă jocul dragostei, o luptă ce se termină cu uciderea femeii; ea va fi omorîtă de o armă muiată în privirea albastră a bărbatului: „Și-un bărbat frumos, vîzînd albastru / Să-și dea una din priviri / Armei sale ca să mă ucidă“. Partea femeii este deci „așteptarea în întuneric“, veghea dar și căldura dragostei care topește zăpezi: „Eu te voi aștepta în întuneric / Să te recapăt, să te încălzesc / Și urme să deschidem pe zăpadă“ (Tu fii). Dragostea e „lupta dintre noi / Bărbat crezut — femeie credincioasă /“, o luptă cu „puțină pace“. Dar cînd el doarme, femeia se îndoliază cu pletele, fiindcă, în acel timp „Tot universul stătător, atît / De complicat se mișcă și urî“. Dragostea în viziunea Constanței Buzea e o „liniște pierdută“ („Nu merit depărtarea ta / pe cită liniște pierdui“), cînd femeia „stă undeva în umbra lui / și „moare“ ori „rabdă creșterea înceată a plantelor pe glob“. Așa dar o feminitate puternică, conștientă de ea însăși, care ba se contemplă, ba se regretă, mereu cu grație, undeva pilpiind umbra ușoară dar stăruitoare a unui regret, a unei amărăciuni, aceea a conștiinței proprii treceri a capătului de drum.

S-a remarcat mai puțin, vorbindu-se de poezia din „La ritmul naturii“, tendința spre o accentuată reflexivitate. Meditațiile uneori elegiace, alteori profunde, intense asupra scurgerii timpului, pe alocuri se resimt de influența poeziei lui Lucian Blaga. Poeta vorbește de un „sfînt simțămînt al trecerii și al căderii“, care ne amintește de motivul „marii treceri“. E foarte probabil ca și incursiunile înapoi în timpul care a precedat nașterea, dincolo de ființă, să-i fi fost sugerate de poezia lui Blaga. Cert este că nu putem ignora intensitatea trăirii poetice a Constanței Buzea: „Dar uneori trec

toate hotarele / Și sînt de toate / Plîng
și-mi vine un dor / De lumi cu grijă
uitate". Versurile acestui volum sînt
străbătute de o undă filozofică, miș-
cîndu-se concentrică, obsesiv în jurul
ideii scurgerii timpului, „paharul timp“
văzut alteori ca o ardere perpetuă, ca
un rug: „...Ușor pahar în care mă vă-
zui / Tu, înflorire pură de cristale /
Te-aș sparge cu tot vinul deplin în
timp deplin / Dar eu te beau încet,
nu te distrug / Cu morții și cu vii-
adîncului tău crin, / Pahar enorm, și
veșnic al timpului pe rug“.

Vremea copilăriei sau a adolescenței,
evocată în primul său volum în dimen-
siuni realiste aproape, devine acum la
Constanța Buzea: „raiul meu căzut“,
iar imaginea puiului de plop, răsărit
din „nuiaua care m-a bătut“ ni se pare
deosebit de sugestivă pentru a exprima
poetic dialectica vieții, trecerea tim-
pului, în ciuda dorinței omenești de a
opri vremea în loc: „Pe cînd citeam
povestea în privaz / Ploua nemernic
raiul meu căzut / Și pui de plop trezit
era / Nuiăua care m-a bătut“. Omul
nu poate opune implacabilei curgeri
a timpului decît dorința lui de fixare,
de rămînere, de întîrziere în clipa pre-
zentă refuzînd pînă și dragostea: „Cui
să mă rog să mă lase aici / În trupul
firav însuflețit? / Tu, care-n dragostea
ta mă ridici / Lasă-mă florii în care-am
dormit“. Sau poate tendința de a re-
trăi trecutul, în cazul poetei copilăria
sau „inceputul“ dragostei: „Du un pas
spre timpul / Unde-au dispărut / Cin-
tecul și jocul / Nostru de-nceput“. A
trece prin timp, a te supune lui, în-
seamnă mai întîi pierderea „liniștii“,
proprie doar omului trecător: „Pentru
vapoare, pentru catarge / Vintul se
duce, marea se-ntoarce, / Pentru copi-
lul care cresc / Timpul continuă, li-
niștea nu“. Viața se cuprinde între
doi poli, două „culmi“ ale „singurei
soarte / Una de naștere, alta de moar-
te“. Poeta este încă atît de departe de
al doilea pol: „Încă nu mi-e frig în
timp — / Nu depînd de nici o spaimă /
Duc pămîntul în călcii / Și călcîiul în
Olimp“. Și cu toate acestea se neliniș-

tește numai la gîndul îmbătrînirii,
această „sălcie slăbire a vieții“, con-
templată cu tristețe la părinți, „sfin-
ții și tinerii noștri părinți“ din foto-
grafia: „Și intră pe ușă ceilalți părinți
ai noștri / Mai bătrîni / Mai de ne-
recunoscut“... Este reacția firească a
omului tînăr față de cei care se apro-
pie de capăt, fiindcă acest capăt îl
avem în noi, fiecare: „Dau trupului
tot ce îmi cere / Și asediată-mi țin
moartea / În suflet și sînt fericită /
Cît n-are destulă putere“.

Sînt atîtea poeme frumoase și bo-
gate în idei în această plachetă de
versuri, apte să ne redescopere un
poet, o gîndire lirică proprie expri-
mată original, încît te întrebă uimit,
pentru ce uneori atîtea obscurități,
atîtea ciopliri inutile în stîncă dură,
ce se refuză, a cuvintelor? Și de ce
atîtea barbisme ca: „fereastra-i mare
chibrit“, „golit de pui ca un ceasornic“
(?...) sau: „Motanul alb se culcă în
miezul zilei-marți“, „Bob de cafea to-
pit, răcit în zahăr, / Cultivă-n aer abur
lin, lunar“, etc. cînd poeta știe să spu-
nă cuvintele în metafore atît de pro-
prietă?

Vorbînd despre volumul „Clepsidra“
de Ilie Constantin, cronicarul „Contem-
poranului“, N. Manolescu, îl amenda
cu mult prea multă și neîndreptățită
asprime ca reprezentînd un impas.
Dacă poate fi vorba de un impas,
atunci Ilie Constantin nu trece prin
altul decît prin acela prin care trece
acum cam fiecare dintre poezii din
generația lui și anume acela al luptei
cu cuvintele care, ademenite de vraja
versurilor lui Blaga și a lui Ion Barbu,
apucă uneori pe drumuri răsucite, în-
toarse, pe căi obscure, într-o tiranică
muzicalitate voit perfectă. Cît privește
„Clepsidra“ credem că este vorba de
o alegere de versuri inegală, cuprin-
zînd destule experimente poetice cam
nepersonale, (ca de altfel și volumul
Constanței Buzea) la care Ilie Con-
stantin trebuia să știe să renunțe. În
cele, cel puțin zece — douăsprezece
poeme ale plachetei, Ilie Constantin
readuce totuși un freamăt poetic au-

tentic, preocupat, ca și confrății săi, de problema duratei umane, a destinului uman și mai cu seamă a creației raportată la timp. Ilie Constantin simte vîrsta nouă a împlinirii, a maturității, cu o neliniște amestecată cu teamă, deoarece la el curgerea timpului nu e atât de încetă ca la C. Buzea, nici atât de dureros de frumoasă ca la Florența Albu.

Neliniștea e provocată de viteza uluitoare a timpului, perceput ca o alergare, ca un zbor planetar, ca o beție a goanei cosmice. Alergare, zbor, goană, cu atât mai șocante cu cît poetul este descendent din țărani, el însuși își mărturisește în „Legea grîului“ genealogia țărănească, tînjind după întinderile galbene de grîu: „*Soselele sar la macazuri / Se apropie, se ramifică / orașele uneori ne îngăduie de departe, / pe cînd în mine un țaran scufundat / exultă și laudă creșterea / grîului*“, sau: „*Neconținut se ridică / înalt de verde și laturi / Și-n mine țărănul adînc / se bucură și răcnește / că grîu-i des ca o ploaie / torențială*“. Aproximarea „țărîmului de grîu“ — pentru că în poezia sa vom găsi și țărîm de ape, marea fiind cel de al doilea hotar care delimitează universul său de întinderi galbene sau verzi — iscă tentații repetării unui gest din copilărie: „*Aș prelua un chiot vechi, uitat / Din zori de veac peste semănături*“..., gest care duce spre constatarea depărtării de vîrsta infantilă. Copilăria se vede „aburit“ („*Țărîm de grîu*“). Dar dorința reîntoarcerii în imperiul pierdut al copilăriei este reluată în mai toate poemele — „*M-aș tot naște la nesfîrșit*“ sau: „*mult aș vrea să mă urmez copil, / Pe dealurile vîrstei, pe lagune, / Pornit spre starea dulce inutil / Ce nu se poate ști și nu se poate spune*“ („*Aș vrea să mă urmez copil*“). Despărțirea și depărtarea de copilărie merg pe un drum cu „porți“, care duc spre „părinți“, motiv, cum remarcă și Paul Georgescu, din Lucian Blaga. „Spaima de Poarta-eșafod“ nu vrea să numească spaima de moarte, deși poetul e conștient de

faptul că înaintează „*cu fiecare trezire mai spre morți*“, deoarece capătul e încă atât de departe: „*Sîntem frumoși și tineri, ne iubim*“. E vorba deci de acea etapă a evoluției biologice, numită creștere, care s-a sfîrșit. „Oprit din salt“, pășind în vîrsta maturității, poetul se reculege, atent la răspunderea pe care i-o dăruiește noua vîrstă: „*De-ai ști ce tulbure-i cînd te-ai oprit! / De jos în sus, de sus în jos, / Ca un pilot rotit către zenit / Simți singele în flux ceșos*“. Curgerea vremii este așa dar puternic punctată de etapele propriei noastre vieți, resimțită ca un rîcoșeu care necesită un examen atent: „*E un gol deschis sub tine, / Ca o Atlantidă oarbă / Ridicat de mari dulbîne / Incordate să te soarbă*“, deoarece „*Nici o treaptă nu mai este / Sub căderea vîrstei tale*“. Viața omului nu trebuie risipită, timpul pierdut înseamnă viață irosită. Și dacă cea dintîi avuție risipită a fost copilăria: „*Vîrsta lui de țipăt, dreaptă / A fost prima risipită*“, restul vremii rămase trebuie cheltuit cu grijă. Altădată, senzația scourgerii timpului, a intrării în anotimpul maturității înseamnă fertilitate: „*Mergem spre arii, spre arii / În stăpîniți de departe / de o duioasă și aspră, / galbenă lege a grîului*“, — și este închipuită ca o întîlnire, ca o suprapunere de lumi, de universuri, ori ca o simultană cădere în spații: „*O, trupul meu e astăzi întîlnirea / A două sau mai multe universuri / Eu însumi mă cuprînd în două lumi / Sau în mai multe... // ...Ori poate în aceeași clipă cad / În toate lumile odată, toate*“ („*Trec lumi prin lumi*“). Viziunea poetului este considerabil mărită, incluzînd în orizontul său, cum spuneam, spațiile intergalactice, dar bănuite a nu fi goale, vidate de viață, ci avînd similitudini probabile cu planeta noastră. Vedem aici exprimată nevoia omului de a nu se ști singur în univers, unică existență a materiei într-un anume fel organizate. Ilie Constantin, refuzînd „limita“ ome-nescului perisabil, și fragil, simte necesar să-și închipuiască inimăginabile

„lumi“ și pe alte galaxii, lumi pe care nu le putem percepe însă decît cu auzul, deoarece nu ne putem reprezenta „neînchipuitele culori“ sau forme, bănuindu-le numai foșnind. E de o mare forță de sugestie compararea mișcării neauzite, imperceptibile, neștiute a altor lumi din cosmos cu foșnetul neliniștit și continuu al viermilor de mătase, primăvara, în frunzele lucii de dud: „viermii mătăsii foșneau în frunzele lucii de dud, / și noi așteptam fără somn, auzindu-i / să se ducă, să se închidă“. („Fără somn, auzind“). O foarte frumoasă poemă în care deslușim obsesiv ideea continuității prin vreme a oamenilor, legătura dintre generații, sensul perpetuității în timp între copii și părinții odată tineri, este *Lanțul*. Ceasornicul „falnic“, cu lanț de argint, primit în dar de la tatăl bătrîn, dispărut, e prilej de meditație pe marginea vremii care înghite totul: tinerețea, viața, părinții, dar nu și re-ouoștința pentru cei ce ne-au născut: „Îți mulțumesc tată, ție celui mort / și ție celui viu (pentru mine, un chip) / darul tău gînditor îmi era necesar / îl voi purta asupra-mi ca pe-o inimă“. Și: „Ceasul acesta îmi aduce amînte că-ți datorez / durata mea în întîmplarea lumii“. Meditînd la scurta durată umană, la fragilitatea ființei pămîntene, Ilie Constantin are însă o admirabilă replică pentru acele păreri pesimiste despre făptura umană, ea dovedindu-se complicată împletire de slăbiciune dar și de nebănuită forță — adevărat imn adresat nepuizabilului omenesc, capabil să cutremure universul. Poemul „*Clepsidra*“, căci despre el era vorba, este construit antitetice.

Pe de o parte mari deschideri de hău în spațiu, iar deasupra mării, pe cer o navă de pe alte tărîmuri trimițînd semnale necunoscute, către pămînteanul singur, paralizat de teamă. Imagine halucinantă, transmisă prin spaima de necunoscut: „Rămaseră doar simțurile: peste toate / vîzul se ridică imens, / exasperat de așteptare și de teamă / tot devenii privire!“ — Sau: „Oh, cum simțeam pe umeri și pe temple / în oase și în sînge cum pătrund / — magnetic viscol — punți de cercetare...“. Curmarea acestei viziuni halucinante se încheie cu lauda pămînteanului, a omului, neseecat în resursele lui sufletești: „...e un prisos al inimii ce vine / în urma voastră cu atîta dor / încît, primit, v-ar copleși viteza / și, ascultat, v-ar sta în stele nava-și, înțeles, v-ar trage înapoi...“ Poem-cheie, reunind tema volumului — lupta cu timpul — dar menținînd sporită capacitatea poetului de a plămîni mari spații, de a închipui, halucinant, călătorii pe întinderi vaste, tinzînd spre depășirea îngustelor limite umane, *Clepsidra* rămîne, alături de poemul „Legea griului“ pilon al ultimei plachete de versuri a lui Ilie Constantin, intrat și el într-o nouă vîrstă poetică, zbuciumată de răspunderi. De aceea, ca și la Constanța Buzea, ni se par de prisos lunecările fie spre Blaga, fie spre poezia lui Ion Barbu, (un întreg poem, „Existența pe aripi“ e făcut din potriveli de cuvinte sîcîitoare, obscure). Tinerii noștri poeți au devenit destul de maturi, pentru a ambiționa să rămîină ei înșiși.

Date noi cu privire la unirea Transilvaniei cu România

de prof. Miron Constantinescu

Desăvârșirea statului național român s-a înfăptuit la 18.XI./1.XII.1918, când delegații milioanei de români din Transilvania au hotărât la marea Adunare Națională din Alba-Iulia, pe baza dreptului de autodeterminare al națiunilor, Unirea Transilvaniei cu vechea Românie. Acest act era consecința firească a luptei de veacuri a națiunii române pentru unire.

Pentru a înțelege Unirea, trebuie în primul rând înțelese relațiile între clasele sociale din Transilvania și dintre partidele politice care le reprezentau.

Burghezia românească transilvăneană s-a format treptat, în cursul evului mediu, din rîndul miilor de meșteșugari-patroni, al neguțătorilor și din rîndurile țăranilor înstăriți (unii dintre aceștia, iobagi); formarea burgheziei române s-a accelerat mai cu seamă în secolele XVIII și XIX, o dată cu dezvoltarea economică a țării și cu apariția noilor relații de producție capitaliste. Concomitent s-a ridicat și o intelectualitate burgheză, care a devenit purtătoarea de cuvînt nu numai a burgheziei, ci a întregii națiuni române; de la Ioan Inocențiu Micu pînă la Ioan Piuariu Molnar, în secolul XVIII, de la corifeii Școlii Ardelene și pînă la Simion Bărnuțiu, Dr.

Ioan Rațiu, Vasile Goldiș, Octavian Goga și Emil Isac, în ultimul secol și pînă la 1918.

O particularitate distinctivă a dezvoltării burgheziei române din Transilvania constă în faptul că ea s-a alcătuit ca burghezie a unei *națiuni oprimată*. În cadrul imperiului austriac, mai întîi, și a imperiului austro-ungar după 1867, burghezia română, dezvoltîndu-se ca o clasă exploatatoare a maselor populare, nu a putut însă deveni o clasă dominantă fiind înlăturată de la principalele pîrghii economice și de la puterea de stat, de către marea burghezie austriacă și marea moșierime maghiară, coalizate cu o mare parte a burgheziei saxone din Ardeal și a moșierimii și burgheziei maghiare locale.

Această situație specifică se va repercuta în desfășurarea evenimentelor sociale și politice.

Țărănimea românească reprezenta în toată această perioadă masa principală a poporului; aproape 2/3 din populația transilvană era formată din țărani români. Marea majoritate a țăranilor români pînă la revoluția burghezo-democratică din 1848—1849 și pînă la patentele imperiale din 1862, era formată din iobagi și jeleri (țărani fără sesie).

În toată epoca secolelor XVIII și XIX, pînă la începutul secolului XX, țărănimea din Transilvania, români și maghiari, au desfășurat un amplu război țărănesc, punctat prin răscoalele Kuruților din 1703—1711, 1735 (răscoala de sub comanda lui Petru Seghedinaț din Banat), 1744 (Visarion Sarai), 1759 (Sofronie din Cioara și Ion Morariu — Popa Tunsu), 1769—1774 (mișcările pentru urbarii), 1782 (Năsăud), 1784—85 (Horia, Cloșca și Crișan), 1840 (Ecaterina Varga) 1848—49 (Avram Iancu).

Pot fi menționate două particularități ale acestui război țărănesc :

a) întreaga țărănie din Transilvania a dus această luptă, rolul principal revenindu-i țărănimii române ca masa cea mai numeroasă și cea mai exploatată ;

b) în secolele XVIII—XIX s-au împletit revendicările sociale și revendicările naționale, țărănimea română fiind principala forță de masă a noii națiuni ce se forma pe tot cuprinsul țării : națiunea română. Plugarii români sufereau în tot acest timp un *dublu jug* — social și național.

Acest aspect se reliefează mai cu seamă în cursul mișcărilor revoluționare din 1784/85 și 1848/1849.

O dată cu formarea clasei muncitoare din Transilvania și constituirea sa în a doua jumătate a secolului XIX ca o clasă *pentru sine*, se dezvoltă noua luptă dintre clasa muncitoare și burghezie.

Clasa muncitoare a început să se înfiripe în această țară încă la începutul sec. XIX, ceea ce Engels numea un pre-proletariat (Vorproletariat) dar dezvoltarea și consolidarea sa s-a produs în cea de a doua jumătate a secolului cînd s-a desfășurat mișcarea muncitorilor, contopindu-se cu socialismul, pătrunzîndu-se, nu fără dificultăți, de ideile marxismului. La sfîrșitul deceniului opt se naște Partidul General al Muncitorilor ; iar peste un deceniu Partidul Social Democrat ; în tot acest timp centrala mișcării era în Ungaria, la

Budapesta. Secția română a P.S.D.U. se constituie abia în perioada 1903—1905 cînd apare și „Glasul poporului“ — „Adevărul“.

S-a creat astfel în Transilvania acea situație pe care Marx și Engels au semnalat-o, iar Lenin a analizat-o : „cele două războaie sociale deosebite și eterogene : unul în sinul actualei orînduiri iobago-absolutiste, celălalt în sinul orînduirii viitoare burghezo democratice... Unul este lupta întregului popor pentru libertate (pentru libertatea societății burgheze), pentru democrație, adică pentru puterea poporului ; celălalt este lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei, pentru organizarea socialistă a societății“¹⁾.

Ideea aceasta Lenin a expus-o în 1905 — perioada revoluției burghezo-democratice — în „Socialismul și țărănimea“ precum și în „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică“ formulînd și sarcina militanților revoluției :

„Prin urmare, socialistilor le revine sarcina grea și dificilă de a duce comitent două războaie, absolut diferite atît în ceea ce privește caracterul, țelurile cit și componența forțelor sociale capabile să participe în mod hotărît la un război sau altul“²⁾. Acest principiu strategic de mare însemnătate nu l-au înțeles socialistii Austro-Ungariei (cu rare excepții) și aceasta a dus la numeroase frămîntări și contradicții în lăuntrul partidelor social democratice și în rîndurile clasei muncitoare.

La începutul secolului XX imperiul austro-ungar creat prin „echivalarea“ din 1867 („Ausgleich“ care se traduce de obicei prin „compromis“ înseamnă în fond „echivalare“, iar dualismul din 1867 a însemnat de fapt aducerea la paritate ca putere politică în stat a marilor moșieri maghiari, alături de nobilimea și burghezia austriacă) era subminat de dublele contradicții sociale și naționale. Clasele dominante în stat recurgeau la diferite manevre

¹⁾ V. I. Lenin, *Opere*, vol. IX, p. 298.

²⁾ V. I. Lenin — *Opere*, vol. IX — pag. 299.

pentru a împiedica formarea unei coaliții a forțelor revoluționare și progresiste.

O manevră clasică, pe care Marx o demascase încă la 1848, a fost aceea de a învrăjbi naționalitățile din imperiu, nu numai de a le ridica una împotriva alteia ci de a pune sub controlul, sub dominația uneia pe altele. Dualismul austro-ungar a reprezentat tocmai această încercare (între altele), de a învrăjbi pe maghiari cu românii, slovacii, sârbii, croații, impunând acestora asupra și exploatarea groșilor și mării nobilimi maghiare. Același procedeu l-au aplicat Habsburgii în Galiția și Bucovina în privința polonezilor, românii și ucrainenilor.

Înjgheburile artificiale a durat cinci decenii și s-a prăbușit catastrofal sub loviturile acelor forțe a căror coalizare încercaseră s-o împiedice Habsburgii.

Unii istorici explică prin înfrângerea în război destrămarea Austro-Ungariei; în realitate subrezența lăuntrică a imperiului a devenit vizibilă, evidentă, în timpul războiului și tocmai această lipsă de coeziune interioară s-a manifestat în cursul anilor 1915—1916—1917 — ducând la prăbușirea din 1918. Incontestabil insuccesele și catastrofele militare au accelerat această dezagregare, dar cauzele lor existau în interior, acționau și pregăteau această prăbușire cu mult înainte, *din lăuntru imperiului*.

Tot astfel nu victoria altei coaliții în război a determinat apariția unor state noi (Cehoslovacia, Ungaria) sau desăvârșirea unității altora (Jugoslavia, România) ci o necesitate istorică obiectivă, un proces istoric de constituire a statelor naționale, necesar și inevitabil. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie este opera întregului popor român de pe ambele versante ale Carpaților.

Primul război mondial a fost doar *prilejul* unor importante schimbări în istoria mondială, pe toate continentele și mai ales în Europa și Asia; el a ocazionat unele transformări radicale

dar cauzele profunde erau *în interiorul statelor*, în interiorul însăși al societății capitaliste³⁾.

Revoluția democratică din februarie 1917 din Rusia a avut un imens răsunet în Austro-Ungaria și în alte țări pentru că ideile și lozincile ei corespundeau într-o măsură stadiului de dezvoltare a însăși societății din acest imperiu; Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917 a devenit un eveniment istorico-mondial nu numai prin amploarea și profunzimea ei ci prin aceea că în perioada de trecere revoluționară de la capitalism la socialism ea reprezenta o modalitate esențială a revoluției proletare pentru toate țările și popoarele lumii, pentru dezvoltarea viitoare a tuturor.

În această epocă sarcina obiectivă a formării statelor naționale nu se micșorează, dimpotrivă *din cauza dezvoltării inegale a țărilor și din cauza dezvoltării inegale a compoziției sociale a națiunilor* această sarcină devine tot mai accentuată⁴⁾. Revoluționarii care n-au priceput-o, sau au subapreciat-o au putut mai apoi constata fragilitatea presupunerilor lor (Rosa Luxemburg și alții).

Desfășurarea evenimentelor obiective au dat dreptate tezelor leniniste în privința autodeterminării națiunilor.

În tezele referatului cu privire la problema națională expuse la 10 (23) ianuarie 1914 la Paris, la 20 ianuarie (2 februarie) 1914 la Liège și la 21 martie 1914 la Cracovia, V. I. Lenin scria:

„6. Problema națională trebuie pusă din punct de vedere istoric și economic. Problema națională — fenomen *mondial*“, 11. „Statul național — re-

³⁾ N. Bălcescu a formulat încă în 1850 ideea „oaziei“ spre deosebire de „cauză“.

⁴⁾ Despre însemnătatea teoretică și practică a tezei formulate de V. I. Lenin în 1913 privitoare la dezvoltarea inegală a compoziției de clasă a națiunilor în legătură cu mișcarea națională eliberatoare, autorul acestor rânduri a vorbit la Viena în 1965 la Congresul mondial al științelor istorice.

gulă universală, iar statul mai multor naționalități — excepție". K. Kautsky despre O. Bauer: Bauer *subapreciază* aspirațiile spre un stat național („forța Drangului“).

În paranteză: unii oameni cred că statul național constituie un *mai mare* naționalism decît autonomia cultural-națională. Eroare naivă și ridicolă! Statul național constituie o regulă în experiența istoriei universale. Autonomia cultural-națională este o născocire a unor intelectuali slăbuți, neînfruptuți nicăieri⁵⁾.

Nu întîmplător V. I. Lenin s-a ocupat de problema națională și de latura ei principală *constituirea statului național* tocmai între anii 1913—1919 deci în perioada primului război mondial pentru că a înțeles mai bine decît oricare alt marxist, că tocmai în această perioadă problema națională avea o mare acuitate istorică, era pe primul plan al preocupărilor și aspirațiilor maselor și că statele imperialiste, încercau să manevreze aceste aspirații și mișcărilor respective.

Lenin a dat rezolvarea marxistă a problemei și a arătat legătura ei indisolubilă cu chestiunile dictaturii revoluționare a proletariatului și țărănimii și dictaturii proletariatului.

★

În primăvara 1917 se produce o intensificare a luptei de clasă și a luptelor politice în lăuntrul imperiului Habsburgic; manifestațiile de 1 Mai capătă o mare amploare și intensitate în toate țările de sub stăpînirea monarhiei printre care și în Transilvania, mai ales în orașele Cluj, Reșița, Timișoara și în Valea Jiului. Acțiunile muncitorești continuă în vara și toamna lui 1917 ducînd la o reactivizare a partidelor social-democrate. La 8 iulie 1917 are loc la Budapesta conferința socialdemocraților români la care „s-a hotărît reînceperea mișcării și s-a îndemnat Comitetul Central spre a face

toate pregătirile de lipsă pentru reapariția „Adevărului“⁶⁾.

La 1 octombrie 1917 reapare ziarul Secției române a C.C. al P.S.D.U. „Adevărul“. În acest ziar supus cenzurii militare încă, încep să se dezbătă problemele arzătoare ale perioadei, într-o formă mai mult sau mai puțin acoperită.

Este caracteristic faptul că în ziarul socialiștilor (care era editat atunci săptămînal) apare în *decembrie 1917* un articol al strălucitului publicist ardelean Emil Isac de o însemnătate deosebită, prin care social-democrații români critică poziția Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, chemîndu-l în același timp la lupta pentru interesele superioare ale națiunii române. Articolul fusese solicitat de conducerea muncitorilor social-democrați români lui Emil Isac prin intermediul muncitorului clujan Toma Botirlă. Extragem cîteva pasaje din acest articol precum și nota introductivă a redacției:

„Nu e chemarea noastră a social-democraților români — cari ne avem partidul nostru, țelurile noastre precum și organele noastre, — să apelăm la conducătorii partidului național, ca să părăsească în fine pasivitatea și să păsească pe terenul acțiunii politice. Dăm loc însă acestui articol din considerare față de stările extraordinare de azi și față de autorul său. *Red.*“.

Urmează „Nu este dorința numai a „Drapelul“-ui, ci este a tuturor românilor de bine: partidul național să intre în acțiune.

Motivul tăcerii a fost respectabil la începutul războiului: o atitudine cutezătoare a partidului ar fi avut urmări detestabile pentru neamul nostru. Astăzi, însă, după al treilea an de război, cînd se legitimează credința celor ce spuneau de la începutul războiului, că lupta și măcelul de azi este pornit din interes curat capitalist, astăzi tăcerea mortală a unui partid organizat, nu poate însemna decît două

⁵⁾ V. I. Lenin — *Opere complete* — vol. 24, pag. 406 și 409.

⁶⁾ „Adevărul“ an. XIV, nr. 16 din 22 aprilie, respectiv 5 mai 1918.

lucruri: ori conducătorii partidului sint intimidatți, ori lipsește curajul politic.

Evenimentele politice mondiale nu mai pot suza tăcerea partidelor politice și ierte-mă iubiții mei prieteni și frați mai bătrini din comitetul național, dacă îi fac atenți la o mare și ireparabilă greșală a conducerii: a intra în pasivitate chiar atunci, cind n-ar ajunge nici efortul întreg al intelectualității, al energiei, al curajului, ca să poți împlini datoriile ce le ai față cu neam și omenire.

Firește, cunoaștem cu toții paravanul tăcerii partidului național român: era blestemată a lui Tisza, gata să înhațe cu dușumul pe fruntașii noștri, fabrica aceasta de renegați nerușinați și de patrioți la comandă a stăvilnit cum nu se poate mai trivial orice acțiune politică a naționalităților. Presa naționalistă a fost decimată — capetele cele mai luminate au fost internate, o mare parte a inteligenței a fost vexată de unii maniaci ai reputației șoviniste — în astfel de împrejurări intrarea în acțiune a partidului național român ar fi avut drept urmare câteva arestări și atîta tot!...

Grație revoluției rusești, opinia publică a lumii nu mai iartă brutalitatea unor feudali și nu mai recunoaște principiul teroarei minorităților politice. Astăzi se vorbește pretutindeni, de egala îndreptățire a popoarelor, a indivizilor — să respectă dreptul naționalităților și caracterul social și etnic al unui neam nu mai poate fi distrus. Nu înțeleg, prin urmare, de ce partidul național român, care atît în 1881, cît și în 1892—1896, iar mai în urmă în 1905—1906 și în rezoluția din 17 februarie 1914, a arătat un prea impunător imbold pentru neamul românesc, astăzi, în epoca fermentațiilor politice universale, în vremea embrionării unei noi Europe, în drumul spre izbînda democrației, ar lăsa flamura din mîină, și ar satisface opinia publică îndurerată de consecințele războiului, cu două-trei discursuri în par-

lament și cu cîteva comunicate stereotipe?“.

Iar mai departe :

„Ar fi încă sute de argumente pentru a solicita intrarea în acțiune a partidului național român. Dacă n-ar rămînea decît unul, și acesta serios și neiertător de șovăieli: votul universal și eventualele alegeri. În lupta aceasta ce să duce pentru o schimbare radicală a statului întreg, comitetul național are datoria să împartă (împărțasească) truda celorlalte partide politice din țară cu program similar și să ia parte cu întreg arsenalul minții și cu propagandă mănăeată la înfăptuirea idealului democratic.

Să intre în acțiune deci cît mai grabnic partidul național român!“.

E lesne de înțeles că în condițiile teroarei habsburgice și ale cenzurii militare, Emil Isac nu putea expune complet gîndurile sale în „Adevărul“.

Trebuie însă să subliniem cîteva aspecte ce ni se par esențiale :

a) inițiativa istorică a chemării la acțiunea pentru Unire a P.N.R.T.U., a aparținut în dec. 1917 partidului muncitorilor români;

b) „Adevărul“, prin pana lui Emil Isac, critică tăcerea și lipsa curajului politic a conducătorilor P.N.R.;

c) „Lupta și măcelul de astăzi este pornit din interes curat capitalist“ afirma Emil Isac, subliniind punctul de vedere just al „celor ce spuneau de la începutul războiului“, aceasta, deci caracterul imperialist al primului război mondial;

d) demascarea opresiunii politice și sociale a naționalităților pe care o desfășurase guvernul contelui Tisza și al urmașilor săi;

e) evidențierea rolului „revoluției rusești“;

f) necesitatea intensificării luptei pentru „înfăptuirea idealului democratic“ și „schimbarea radicală a statului întreg“ (se referă la Austro-Ungaria, sublinierea noastră M. C.);

g) necesitatea colaborării tuturor forțelor progresiste (deci și a P.S.D.U. și P.N.R.T.U.) în lupta pentru reven-

dicările democratice — votul universal, înlăturarea opresiunii naționale, stabilirea păcii.

Acest articol este cu atât mai semnificativ cu cât în anii premergători războiului, „Adevărul“ criticase în mod repetat Partidul Național Român pentru tratativele sale cu guvernele claselor dominante maghiare. De altfel, la Congresul P.S.D.U. (S. română) care se va desfășura la Budapesta în 5 mai 1918 (22 aprilie) această critică la adresa P.N.R. va fi repetată, lăsând însă deschisă calea unor discuțiuni. Tratatивele dintre conducătorii social-democrați români și conducătorii P.N.R. au fost reluate în toamna 1918 după unele contacte premergătoare (se pare că unele legături s-au stabilit și prin Avram Borcuța, plugar din Șicula-Arad, delegat la Congresul IX al P.S.D.U. — Secția română, bun cunoscut al lui Vasile Goldiș).

În aceste tratative Vasile Goldiș a avut un rol important ca exponent al aripii progresiste a P.N.R.; acest fruntaș ardelean cu prilejul unei conferințe pregătite în 1911 despre problema națională în Ungaria⁷⁾ pe care a prezentat-o în cadrul cercului Darwin din Oradea, prietenul său Aurel Lazăr, se declarase adept al materialismului istoric; el a păstrat în toată această perioadă bune relațiuni cu social-democrații și radicalii maghiari și români.

La 26 oct. 1918 reapare, sub conducerea lui Vasile Goldiș, ziarul „Românul“, care fără să fie declarat îndeplinea funcția de oficios al Comitetului Executiv al P.N.R.

Grevele generale muncitorești din Ianuarie și iunie 1918 zguduie din temelii edificiul șubred al imperiului austro-ungar.

În lunile octombrie—noiembrie 1918 o dată cu manifestațiile muncitorești

⁷⁾ „A nemzetiségi Kérdésről“; V. Goldiș subliniază atât în introducerea cit și în concluzia acordul său cu materialismul istoric.

care se intensifică la Timișoara, Arad, Oradea și în alte centre industriale se desfășoară mișcările țărănești din Alba de Jos, Arad, Cojocna, Ghertăniș și Gătaia (în Timiș Torontal), Bîrcea Mare (din Hunedoara) și în multe alte zone.

Sub presiunea luptelor revoluționare ale muncitorilor și țăranilor din Transilvania se activează conducerile politice ale partidelor democratice și muncitorești. În același timp în rîndurile aripii conservatoare a P.N.R., formată mai ales din moșieri, înspăimîntată de lupta țăranilor pentru pămînt apar poziții antirevoluționare, retrograde (exprimate spre pildă în scrisoarea avocatului Gh. Dobrin din Lugoj)⁸⁾.

Dar aceste tendințe nu precumpănesc în P.N.R. în această perioadă. Ca urmare a tratativilor purtate mai ales la Budapesta între Comitetul Central Român al P.S.D.U. și Comitetul Executiv al P.N.R. se creează în octombrie 1918 *Consiliul Național Român* format din 6 reprezentanți ai fiecărui partid și anume [Ioan Mihuțiu rămînînd în afară], Iosif Jumanca, Tiron Albani, Ion Fluieraș, Aenea Grapîni, B. Surdu și Iosif Rănoiu (C.C. P.S.D.) și Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Alex. Vaida, Aurel Lazăr, Aurel Vlad și Teodor Mihali (C.E. P.N.R.). După cîteva zile Consiliul Național Român s-a mutat de la Budapesta la Arad pentru a fi în contact mai direct cu organizațiile celor două partide și cu mișcarea maselor populare. Dacă comunicatul din 12 oct. 1918 citit în parlamentul maghiar la 18 octombrie fusese semnat numai de Comitetul Executiv al P.N.R., documentele ce urmează vor fi proclamate în numele ambelor partide și vor purta semnătura Consiliului Național Român. Acesta devine acum un consiliu central întrucît la începutul lui noiem-

⁸⁾ „Destrămarea monarhiei austro-ungare“, E. Academiei Republicii Socialiste România, 1965, pag. 175—176.

brie în toate comitatele Transilvaniei, în toate orașele și satele românești apar consilii naționale locale sau comitatense. Concomitent, Consiliul Național Român cu ajutorul consiliilor subordonate organizează forțe paramilitare numite Gărzi Naționale Române puse sub comanda supremă a lui Ștefan Cicio Pop din Arad, care prezida în acel timp și ședințele Consiliului Național Român.

Este necesar aici să subliniem deci faptul că Consiliul Național Român era un organ comun a două partide și anume Partidul Social Democrat (C.C. Român) și Partidul Național Român din Transilvania și Ungaria (C. Executiv); acest organ mai cuprindea și unele organizațiuni de masă: Sindicatele muncitorești, Astra, uniunile meseriașilor, uniunile femeilor ș.a.

Trebuie deci înlăturată confuzia pe care s-a străduiut s-o creeze o parte din istoriografia burgheză (șovinistă) de a substitui acestui consiliu comun, Comitetul executiv al unui singur partid — P.N.R. Social-democrații români nu numai că au fost în fruntea luptei pentru autodeterminarea națională și pentru Unire, dar au fost chiar inițiatorii acestei acțiuni comune. De asemenea, trebuie înlăturată teza exprimată în unele lucrări mai vechi⁹⁾ despre „întregirea” Comitetului Executiv al P.N.R. cu reprezentanți ai P.S.D.; nu a fost nici o „întregire”, partidele rămânând complet distincte cu reprezentanții lor speciali în Consiliul Național Român Central. În manifestul comun către poporul român din Transilvania și Ungaria — publicat și în ediția specială a gazetei „Adevărul” — se arată: „Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul Național Român, ca unicul for care reprezintă

voința poporului român și se bazează pe libera hotărâre asigurată de curențul vremii și de voința popoarelor libere... Ca națiune liberă dorim să ne întovărim în frățescă armonie cu toate celelalte națiuni libere“¹⁰⁾ — este semnat de reprezentanți (cîte 6) ai fiecărui partid.

În declarația făcută ziarului „Izbînda” (noiembrie 1919) Vasile Goldiș va reaminti prezența și rolul social-democraților în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România¹¹⁾, iar un deceniu mai tîrziu în volumul său de „cuvîntări”¹²⁾ va sublinia cu putere această trăsătură esențială a luptei pentru Unire.

Consiliul Național Român Central în ședința sa din 2/15 nov. 1918 a hotărît convocarea mării Adunări Naționale a românilor din Ungaria și Transilvania la Alba-Iulia; la 7/20 noiembrie 1918 s-a lansat manifestul prin care delegații aleși de masele populare erau chemați la Alba-Iulia pentru 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

În toată această perioadă C.C. Român al P.S.D.U. și Comitetul Executiv al P.N.R. T.U. au colaborat strîns pentru organizarea Adunării; s-au ținut adunări ale secțiunilor P.S.D. și adunări ale consiliilor naționale române din orașe și sate consacrate marilor probleme ale momentului. S-au stabilit contacte și cu consiliile naționale maghiare și consiliile naționale germane create în același timp în localitățile locuite de naționalitățile conlocuitoare.

Este semnificativ faptul că unele consilii naționale maghiare — precum cel din Tîrgu Mureș condus de prof. Antalffy — s-au orientat în sensul unei

¹⁰⁾ „Adevărul” 1918 — An. XIV — ed. separată, 21 oct./3 nov. 1918.

¹¹⁾ „Izbînda” 6 noiembrie 1919, „Socialiștii din Ardeal au fost colaboratorii noștri prețioși la înfăptuirea unirii”.

¹²⁾ Vezi „Adnotările” lui V. Goldiș publicate în volumul „Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociatiunea culturală ASTRA”. București, 1928.

⁹⁾ Lansată, în mod interesat, de T. Mihali într-o circulară din 3.XI.1918 st. n. intitulată „Spre orientare” și reluată de Ion Fluieras în mod nechibzuit la ședința din 30.XI.1918 la Alba Iulia.

colaborări cu consiliile naționale române.

Social-democrații români au desfășurat o intensă activitate în centrele muncitorești și în unele localități rurale pentru pregătirea participării la Alba-Iulia, îndrumând în același timp lupta maselor populare pentru revendicările proprii ale acestora în cadrul mișcării generale burghezo-democratice¹³⁾. Unele slăbiciuni organizatorice și mai ales lipsa unei ferme și consecvente linii revoluționare a făcut ca atât la Alba-Iulia cât și în perioada ce a urmat social-democrații să fie depășite, atât numeric cât și ca influențe în mase (mai cu seamă în rindurile țărănimii). Totuși în ședința premergătoare Adunării de la Alba-Iulia, ținută în această localitate la 17/30 noiembrie 1918, reprezentanții social-democrațiilor români și îndeosebi Ioan Mihuțiu au exprimat cu hotărâre poziția proprie îndeosebi în problemele caracterului statului și reformei agrare, cerind „republică” și „pământ pentru țărani”. Procesul-verbal al acestei ședințe prealabile din 17/30 noiembrie 1918, recent descoperit în original¹⁴⁾, ne permite să evidențiem :

„Ioan Mihuțiu în numele Partidului Social Democrat Român declară că Unirea decretată în punctul I — numai așa se poate primi dacă punctele II—VIII vor fi susținute ca bază a dezvoltării social-economice a păturilor de jos”.

¹³⁾ Numeroase fapte sînt prezentate în lucrarea tov. Alexandru Porțeanu „Aportul mișcării muncitorești la Unirea Transilvaniei cu România” depusă la Institutul de istorie al Academiei R. S. România din București, 1964, în manuscris.

¹⁴⁾ „Informare cu privire la descoperirea unor documente autentice (în original), privitoare la Unirea Transilvaniei cu România” — ținută de M. Constantinescu la 18 iulie 1966 în cadrul Secțiunii de istorie modernă și contemporană a Inst. de istorie al Acad. Republicii Socialiste România din București. (În manuscris la acest institut).

„Ioan Mihuțiu în numele delegației Partidului Social Democrat ca propozițiunea a doua din acest punct să rămînă afară” (N.M.C. — vorbitorul se referea la actualul articol III — alin. 1 și 2 privitoare la deplina libertate națională și egala îndreptățire confesională).

„Se primește cu modificarea propusă de Ioan Mihuțiu și se hotărăște ca acest punct să înceapă cu cuvintele : „Egala îndreptățire și...”

„Ioan Mihuțiu în numele socialiștilor propune ca atât pentru bărbați, cât și pentru femei să se mențină dreptul de vot la etatea de 21 ani împliniți”.

Cea mai largă și vie discuție se desfășoară în legătură cu problema care este notată la mijlocul paginii procesului-verbal : „Pământ și drepturi”, formulă ce sintetiza revendicările social-democrațiilor.

În cursul discuțiilor se adoptă formula „Reformă agrară radicală”. Urmează lămurirea :

„Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri — desființînd fideicomisele¹⁵⁾ și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile — i se va face posibilă țaranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui”.

Acest text era în principal rezultatul luptei de opinii dintre reprezentanții P.S.D. (români) și P.N.R.T.U.

După 1 decembrie această luptă de opinii s-a manifestat tot mai puternic, concomitent cu intensificarea luptelor de clasă din țară.

Procesul-verbal citat reliefează atât caracterul ascuțit al dezbaterilor din ziua premergătoare Adunării Naționale — dezbateri asupra unor probleme fundamentale ale Unirii — cit și rolul conducătorilor social-democrați (mai ales al lui Ioan Mihuțiu) în formularea unor teze democratice în re-

¹⁵⁾ Fidei-comise, termen juridic — proprietăți date în gaj.

zoluția Adunării. Documentul istoric care consacră orientarea burghezo-democratică a Adunării cuprinde formulele pentru introducerea cărora au luptat militanții mișcării muncitorești; el este, în primul rînd rezultatul acordului stabilit între conducerea muncitorilor români și gruparea Vasile Goldiș din P.N.R., care a avut sarcina elaborării raportului politic și proiectului de rezoluție. În istoria milenară a românilor hotărîrea mării Adunări Naționale de la Alba-Iulia (cu cele 12 puncte ale sale) rămîne ca o expresie

a revendicărilor și aspirațiilor democratice ale poporului nostru. Ea a fost adoptată nu numai de adunarea celor 1228 delegați din „Casina Militară“ ci, simultan, și de cele 14 meetinguri ce s-au desfășurat în aer liber în oraș și în jurul acestuia, meetinguri ale muncitorilor și țăranilor veniți din toate comitatele Transilvaniei în număr de peste 100 000. Această rezoluție a consemnat pe veci voința națiunii române de a desăvîrși prin Unirea Transilvaniei unitatea statului creat la 1859 prin unirea Moldovei și Țării Românești.

150 de ani de la întâia noastră reprezentație teatrală în limba română

De bună seamă, înscenarea dramatică, mai mult sau mai puțin rudimentară, a făcut parte din folclorul nostru de demult și din ceremonialele cultului religios. Nu este însă vorba aci de teatrul nostru popular, ci de reprezentații în sensul modern al cuvântului, pe o scenă, cu decoruri și cu un text literar. Înainte de a se face auzită limba noastră pe o asemenea scenă și în astfel de condiții, s-au perindat în capitalele țărilor noastre numeroase trupe străine și s-au jucat piese din repertoriul clasic și modern, în limba franceză și în cea neogreacă, ambele cultivate de clasa conducătoare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și de la începutul veacului următor. Meritul de a fi stimulat printre cei mai buni din boierimea în mare parte înstrăinată, interesul pentru reprezentații date de actori diletanți, din sinul ei, i-a revenit multilateralului G. Asachi, marele animator cultural moldovean, el însuși strălucit poet și prozator, desenator și pictor, inginer, profesor și publicist de o neobosită activitate. Prin stăruințele și munca lui de scenograf și regizor, a avut loc la Iași, în casele hatmanului Costache Ghica, în ziua de 27 decembrie 1816, reprezentația pastoralei „Mirtii și Hloe”, — reproducem titlul după tipărirea din tipografia Institutului Albinei, la 1850, — „prelucrată de G. Asachi”, cu exacta mențiune de pe frontispiciul cărții: „cea întâiu piesă dramatică reprezentată în limba română”. Din prefața aceluiași, reținem împrejurările în care s-a produs evenimentul: „În o epohă de străinomanie, la 1816, am fost înființat un teatru de societate în casele repositului hatman Constantin Ghica, boer generos și iubitoriu de cultură. Actorii erau fiii și fiice acelor întâi familii, carii reprezentau piese franceze. Acestora am încredințat întreprinderea, pe atunci sumeată ¹⁾, a face o breșă în acea străinomanie, adresind limba patriei către inimi patriotice. Și fiindcă prea mult ar fi fost a vorbi deodată românește despre evenimente eroice au despre intrigi de saloane, care atunci numai în limbi streine se urzeau, Muza modestă s-au fost învăscut ²⁾ în veșminte cămpene și cu agiutoriu acestui prestigiu și a costumului național, cel mai pitoresc pentru păstori, inimile s-au încântat, și auzul au început a se domestici ³⁾ cu limba, ce pe atunce o numeau dialect. Impresia acestei reprezentații au fost plăcută. Cuvintele cele naive ale lui Mirtii și Hloe, ce căpătără nou merit prin grația și talentul junelor (*sic!*) diletanți, mult timp au răsunit în cercul societăților. Înoindu-le azi la auzul contimpuranilor, pari-mi-se a plini o datorie a nu lăsa să se peardă suvenirul unei lucrări deși mici, totuși ca un început, interesante” (din *Procuvântare*).

¹⁾ Îndrăzneată, temerară.

²⁾ Înveșmântat.

³⁾ Obișnui, familiariza.

O parte din aceleași idei le-a exprimat G. Asachi în versurile dedicate „cătră Mîrtil și Hloe moldo-români, pentru ziua aniversală (*sic!*) a deschiderei Teatnului Național, în anul 1816“. Dăm integral textul celor zece versuri ale dedicației. „În un timp de ovelire⁴⁾, pe cînd limba cea română, / Din palaturi interită⁵⁾ se vorbea numai la stână, / Nobili, Voi, de neam și cuget, sfărâmând a sale fere⁶⁾, / Vorbit-ați întăi c-acia ce ni dau pâne și miere, / Ș-ați vădit în astă piesă c-a lor inimi nu sânt mute / La respect, la cunostință⁷⁾, la amor și la virtute. / Părga ștenii naționale cu drept Voă să cuvine; / Suvenir ea să Vă fie a junețelor sânine. / Picătura, deși mică, ce pi-o stîncă picurează, / Face riului o cale care după ea urmează“. Într-adevăr, frumoașa imagine finală simbolizează efectul salutar al începutului, care n-a rămas fără urmări, deși nu imediate. S-a făcut dovada că „dialectul“ nostru poate vechicula texte literare, măcar în traducere, care pot face obiectul unei reprezentății. Alegerea „pastoralei“ lui Gessner, după preluarea lui Florian, a fost intenționat făcută de Asachi, ca să aducă pe scenă, odată cu limba noastră, și costumul național, purtat de cei ce, după justa observație a scriitorului progresist, „ni dau pine și miere“. În locul pieselor de salon, cu moravuri discutabile, Asachi a preferat să prezinte icoana naivă a unei iubiri adolescente, între Mîrtil, „păstor, june de treisprezece ani“ și Hloe, „păstorită din tot acel cotun, jună de doisprezece ani“. Celelalte două personaje erau doi „închinători“ ai lui Amor, însuflețiți însă de aceleași caste principii morale ale literaturii pastorale și idilice. Textul este în proză, iar tipăritura menționează un scop filantropic⁸⁾.

Subiectul piesei este următorul. Tinerii Mîrtil și Hloe își schimbă danuri: cel dintîi oferă fetei o pereche de turturele, iar Hloe lui Mîrtil o „cață“⁹⁾. Îmbolnăvindu-se tatăl lui Mîrtil, ea vrea să jertfească păsările primite în dar. Păstorul este vindecat, iar păstorul care l-a îngrijit refuză în dar cața oferită de Mîrtil, în timp ce statuia lui Amor anunță că zeul a refuzat jertfa fetei și că va uni în curînd pe virtuozii săi juni închinători.

Învățatul istoric literar G. Bogdan-Duică a arătat oit de întinsă a fost răspîndirea lui „Salomon Gessner în literatura română“. În același studiu¹⁰⁾ a dresat tabloul traducerilor din Florian, începînd cu *Galatea* în 1813, tîlmăcire rămasă în manuscris, dar circulînd în copii de mină. *Moartea lui Avel*, după Gessner, a fost publicată de vornicul Alexandru Beldiman, încă din 1808, dar n-a văzut lumina tiparului decît peste zece ani, la Buda, după ce circulase în copii manuscrise, făcute de clerici la porunca mai marilor lor. G. Bogdan-Duică precizează că la Gessner, pastorala, „Mîrtil și Hloe“ se intitulează *Daphnis* și că zeul a fost Pan, care a refuzat jertfe de păsări și fructe oferite de doi frați, pentru însănătoșirea tatălui lor. Mai lumesc, ca să nu spunem frivol, Florian dramatizează pastorala lui Gessner și preschimbă perechea de jertfitori în adolescenți de sex deosebit care nu mai sînt frate și soră.

Începutul teatrului în limba română, la Iași, s-a făcut așa dar din îndemnul patriotic al lui G. Asachi, care a avut în vedere promovarea unui teatru național, de înaltă ținută morală.

⁴⁾ Ofilire, decadență.

⁵⁾ Izgonită?

⁶⁾ Fiare, lanțuri.

⁷⁾ Recunoștință.

⁸⁾ „Din una mie exemplare, prosofurate (închinare, n. n.) de Institutul Albinei în agiutoriu locuitorilor Tărei de gios“.

⁹⁾ Baston păstoresc lung, cu cîrlig, pentru prinderea oilor răslețite de turmă.

¹⁰⁾ *Convorbiri literare*, anul XXXV (1901).

Precizări în privința bolii lui Eminescu

Din arhiva lui Titu Maiorescu ne-a parvenit o scrisoare în limba germană de la cumnatul său, d-rul Wilhelm Kremnitz, cu data „Buc. 26/6.1883“.

Maiorescu a însemnat pe colțul din stînga al scrisorii, cu creionul roșu : „Despre Eminescu“, a subliniat mai departe fragmentul relativ la acesta, iar la sfîrșitul scrisorii, semnată doar cu inițiala prenumelui, a precizat : „Dr. W. Kremnitz“¹⁾. Data este însă greșită. Eminescu a avut primul acces în zorii zilei de 28 iunie/10 iulie 1883, iar în cursul aceleiași zile a fost internat sub îngrijirea d-rului Alexandru Șuțu. În seara aceleiași zile Maiorescu pleacă în vilegiatură în Germania și Elveția, prin Brașov și este îndărăt în țară la 5/17 august. În ziua de 17/29 ale acestei luni, însoțit de d-rul W. Kremnitz, îl vizitează pe Eminescu la casa de sănătate a d-rului Șuțu, însă nu stă decît „un minut“, impresionat fiind de starea lamentabilă în care se afla nefericitul său prieten literar. Toate amănunțele se găsesc în memoriile lui Titu Maiorescu²⁾. Tot în acea zi, sînt notate vizitele precedente ale tatălui lui Eminescu și ale fratelui său, Matei. Se vede că și d-rul Kremnitz îi văzuse și aflase de la unul din ei că tristul accident al poetului ar fi fost urmarea eredității materne. Versiunea aceasta nu putea fi decît a familiei lui Eminescu ! D-rul Kremnitz i-a scris după toate probabilitățile lui Maiorescu la data de 26 august st. n.³⁾, iar a doua zi l-a însoțit pe cumnatul său la sanatoriul Șuțu. Scrisoarea este interesantă mai ales prin datele referitoare la Eminescu. Aflăm, pe lîngă aprehensiunile de ordin ereditar, mersul bolii marelui poet la aproape două luni de la internare și mijloacele reduse de combatere a răului. Cum nu se vedea nici un progres de pe urma tratamentului, se pune problema transferării lui la Viena, dar d-rul Kremnitz era ostil acestei soluții. Numai meningița putea fi mortală, dar caracterul intermitent al temperaturii excludea ipoteza accidentului fatal. D-rul Kremnitz s-a opus energic la încercarea lui Matei de a-l lua pe Mihai la el acasă ; desigur, ofițerul n-ar fi putut face față, în acel stadiu al bolii, nevoilor tratamentului.

Să se remarce tonul extrem de afectuos al scrisorii. Soț increzător, d-rul Kremnitz nu văzuse în Eminescu un rival și nu bănuia pe altul în cumnatul său, deși sau tocmai pentru că îl vedea angajat pe mai multe fronturi deodată. Și sub acest raport, scrisoarea ne dă de gîndit, cu tot timbrul glumeț al prieteniei dintre cumnați. Diapazonul sentimental atît de ridicat al scrisorii aparține climatului epistolar nemțesc.

Buc. 26/6.1883

Dragă Titus,

Rareori, într-adevăr, am scris vreodată cu atita plăcere sau mai bine zis cu atît dor ca acum către tine. Asta ni se pare de-a dreptul minunat. Gindește-te însă, ce înseamnă să dorești de șase săptămîni să ne întîlnim cu persoana ta mult iubită și să nu reușim, cu toate silințele. Căci iată, ți s-a telegrafiat, ți s-a scris de către Mite și mine, ca să realizăm visatul nostru ideal de a călători cîteva zile împreună cu tine, dar în zadar. Ultima știre la ultima mea depeșă, suna astfel : „Titus călătorește prin Germania nehotărît, actualmente la Weimar“. Însă speranța noastră de a te vedea în timpul călătoriei s-a spulberat la Neu-⁴⁾. Totuși a știut răutăcioasa Clara⁵⁾ ce spunea cînd ne telegrafia că vei merge la Wiesen. Iar noi, la cîteva ceasuri de acolo ! Am urlat (de ciudă) din pricina acestui ghinion al destinului, ca și

¹⁾ Medic german, născut la Berlin în 1846, decedat la Sinaia în 1897. Venit în țară în 1874, a funcționat la spitalul Brîncovenesc.

²⁾ *Însemnări zilnice*, II (1881—1886), pag. 190 urm.

³⁾ Trebuia așa dar : „Buc. 26/8“.

⁴⁾ Cuvînt neclar.

⁵⁾ Soția dîntii a lui Titu Maiorescu, era sora d-rului Kremnitz.

a netrebniei omului sau a oamenilor! Niciodată, niciodată nu-mi va mai înflori prilejul să gust dimpreună cu tine aerul eterat al Elveției în deplină conștiință. Și cu toate astea aș mai fi rămas eventual 8 sau 10 zile peste concediu, dacă te-am fi apucat. Da, tu însă, Doamne, dacă ai fi dorit-o, s-ar fi realizat, de n-ai fi voit altfel de bună seamă din motive ce trebuie să-mi fie sfinte. Pe Eminescu l-am văzut după înapoierea mea la două zile o dată. Delirează mereu. Singura deosebire față de primele constatări, este că delirul nu-i atât de furios. În momentul de față temperatură, limba uscată, proces acut de meningită exclusiv, deoarece temperatura (este) intermitentă iar nu continuă. Dacă (temperatura) ar deveni cronică, pronosticul mi s-ar părea rău, din pricina eredității materne. Mă recunoaște, dar se înțelege de la sine că Eminescu percepe tot ce îl privește fără a primi vreo impresie conștientă. Tratamentul constă din vezicatoare în ceafă și narcotice. Pe lângă aceasta, băi, duș. Il socot bine internat la Șuflu și am protestat la propunerea căpitanului Eminescu, care voia să-l găzduiască și să-l îngrijească la el acasă. Propunerea cu Viena cu totul stupidă¹⁾. Aici în fiecare seară idilă în grădina noastră, infiripată mă adesea de către B. sau K.²⁾. Amoururile tale feminine se comportă față de noi în rezervă, nu le-am văzut de când sînt aci decît o singură dată, în prima zi. Știu să suport această pedeapsă, în urma păcălelii amarnice pe care ni-a tras-o A. cu tine. Eu și Baby³⁾ sîntem perfect sănătoși, Miete⁴⁾ în parte id-est⁵⁾ din cînd în cînd; în genere mai bine, în privința capului. Despre pacienți⁶⁾ am să-ți aduc la cunoștință, că nu credeam să mai primesc vreunul, dar am și găsit foarte mulți. Doar într-o privință-s pesimist, prin raportare la tine cel mai bun optimist⁷⁾, — și anume că mă iubești așa cum te iubesc eu pe tine.

Al tău
W.“

Poezia lumii „moarte”

Anul trecut a apărut la editorul Bernard Grasset o carte remarcabilă cu titlul „Lapidaire”, semnată Pascal Pontremoli. Autorul ei, în vîrstă de 22 de ani, este nepotul direct al poetului V. Voiculescu, căruia îi și dedică prima lui operă. Am citit-o cu atît mai mult interes, cu cît un capitol este închinat coloanei nesfîrșite a lui Brâncuși, iar alte pagini vorbesc despre „nașterea cocoșului sau o transformare în piatră”⁸⁾ în atelierul lui Brâncuși; în sfîrșit, după ce a vizitat o „mină din Slănic”, tînărul scriitor și-a scris impresiile de poet și de pictor. Este vorba în aceste pagini și de „șefii de gară blonzi ai lui Caragiale”; „cu șapca roșu aprins”, ei „dau pompos semnalul plecării, pătrunși de importanța lor”.

Chiar și fără referințe la țara noastră, pe care a văzut-o de cîteva ori pînă acum și o iubește, nu fără a-i fi intuit specificul, — vorbește undeva și de un colind, — m-aș fi simțit dator să relev talentul matur al debutantului, scrisul său exact, concis, dens, viziunea sa de geometru și de artist, erudiția lui în domeniul pietrei și al metalelor mai mult sau mai puțin scumpe, diversitatea cunoștințelor sale (glosează impresionist și în marginea alfabetului cirilic!). Autorul este un discipol liber al filozofului Bachelard și admiratorul aceluia rar artist care a fost Victor Segalen, din ale cărui „Stêles” citează.

ȘERBAN CIOCULESCU

1) Höchst thöricht (germ.).

2) Deasupra lui K., corespondentul a scris cu litere subțiri: *Chibici*. E vorba de Chibici-Rîvneanul, bunul prieten al lui Eminescu; avea să-l aducă în țară de la Oberdöbling de lângă Viena, după o călătorie de plăcere la Veneția.

3) Băiatul soților Kremnitz.

4) Scris textual: *Miete!* (molie? Joc de cuvinte voluntar?).

5) Așa este (lat.).

6) În text: *Pat* sau *Paz*.

7) Evidentă glumă, cunoscut fiind pesimismul schopenhauerian al lui Maiorescu.

8) În text: „une transformation lapidaire”.

ANA BARBU :

„NUNTA DE ARGINT“ *)

A na Barbu are destulă pricepere pentru a sugera atmosfera locului sau a momentului pe care-l descrie, ochiul destul de ager pentru a vedea, din multitudinea de situații (mai puțin întimplări, fiindcă în povestirile sale sînt destul de puține) cîteva, semnificative pentru problema frecvent întilnită în cartea sa de debut: relațiile, s-ar zice, critice dintre părinți și copii. Utilizînd fie persoana întia, fie relatarea obiectivă, autoarea păstrează însă aceeași accentuată simpatie pentru adolescență (în mai toate bucățile din volum circulă adolescenți nemulțumiți și neînțeleși, lipsiți de căldura unui cămin, în care unul dintre părinți absentează, trădînd armonia familială.) În schița „În familie“ o mamă iresponsabilă pare să stea în calea fericirii copiilor ei; în „Melodie inversă“ o fată, care începe să descopere gravitatea faptelor vieții în chiar propria ei existență de copil neglijat, dezaprobă frivolitatea mamei avidă de petreceri; în „Se topea zăpada“ pretextul e similar. În „Nunta de argint“, bucată cea mai amplă, și mai încheată artistic, tatăl este cel care are de suportat răceala și judecățile critice ale copiilor, deveniți necruțători, în ciuda anilor lungi care i-au despărțit și înstrăinat, sau poate tocmai de aceea. Un proces intentat generației vîrstnice? Nu chiar, fiindcă problemele luate în discuție nu sînt argumentate, ci mai degrabă niște

simple constatări, reapărînd mai pregnant sau mai șters creionate în efectele lor asupra psihologiei fragile, copilărești sau adolescente. Încercînd să analizeze fapte sufletești, autoarea nu merge destul de departe, nu secționează destul de adînc țesăturile sufletești ci se oprește, timidă, la suprafață, la coaja lucrurilor, a împrejurărilor, mulțumindu-se doar să sugereze o stare de spirit, nu să o și analizeze, așa cum ambiționează. Căci Ana Barbu pleacă de la intenția de a analiza lucrurile mai adînc, de a merge la esența faptelor, atrasă fiind de aspectul grav al acestora. „Nunta de argint“, povestirea cea mai încheată din volum este un exemplu concludent. Întors acasă după vreme îndelungată, printre ai săi, un tată aventurier se vede dintr-odată încolțit de răceala și reproșul nereținut al copiilor, ajunși aproape maturi. Împrejurarea este privită și relatată din punctul de vedere al unuia dintre copii, manifestînd aceeași răceală și înclinare evidentă de a judeca, fără sentimentalisme, purtarea ușuratecă a unui părinte, întors în sînul familiei tîrziu; întors din nevoia de a nu fi singur, iar nu atunci cînd familia ar fi avut nevoie de el. Autoarea izbutește să creeze o anume tensiune dramatică ce reține și convinge. Anei Barbu i-a lipsit însă suflul epic necesar, pentru a fi dus la capăt debateră a cărei gravitate complicată ne-a convins, așa încît povestirea, ce se anunța nuvelă, se curmă precipitat. Alte povestiri dau senzația aceluși déjà vu, nu atît prin temă cît mai ales prin graba de a expedia, prin fraze uneori

*) E.P.L., col. „Luceafărul“, 1966.

îndeminatece sau schematic, probleme apărute de mult în atenția prozatorilor. Mă gândesc la „Portretul“, păcătuind prin banalitate și schematism, povestire în care autoarea, părăsind linia caracterologică a personajelor, se încurcă inutil în relatarea de fapte ce rămân exterioare. Încercările de a pătrunde în lumea lăuntrică a personajelor eșuează, poate și din cauza frazelor plate, șablonarde, inexpressive, de felul: „Era prima confruntare a muncii lui cu conștiința colectivă ce-l obligase să-i simtă forța și adâncimea...” etc. „Praštia“, relatind un caz pedagogic, cade în zona istorioarelor cu iz didacticist dulceag, iar în „Plicul“ melodrama e pe-aproape. Există însă în volum și alte bucăți care probează talentul analitic al Anei Barbu. E vorba de schițele: „Cu o jumătate de chip“ și „Într-o vară, sau mai exact niciodată“. Dar dacă în cea din urmă se disting încă unele accente improprii, o anume impersonalitate în modul cam pretențios de a urmări conflictul mut, neînțelegerea dintre cei doi parteneri, în „Cu o jumătate de chip“ tinăra prozatoare vedește acuitate în sondarea psihologiei personajului său. Notațiile fine recompun convingător amărăciunea contrariată în care se zbate eroina. Aci ideea artistică țîșnește nesilită, iar atmosfera de încordare, zbuциumul lăuntric, tensiunea dramatică se reliefează din notarea exactă, autentică a senzațiilor și sentimentelor.

E. ANTON

ION HOBANĂ :

„VIITORUL A ÎNCEPUT IERI“ *)

Împlinind acum câteva decenii un secol de existență, literatura științifico-fantastică a atins vârsta unui majorat sui-generis. Un veac nu e prea mult în planul istoriei literaturii. Au fost însă și pentru domeniul pomenit o sută de ani plini de evenimente. Ritmul mereu ascendent al apariției scrierilor de anticipație, frecvența cărților re-

marcabile și azeziunea crescîndă a publicului au făcut ca de multă vreme ficțiunea științifică să nu mai reprezinte o curiozitate, un divertisment, un fenomen greu de catalogat, ci să se consacre ca unul dintre modurile literaturii, fără de care integritatea peisajului ei ar fi diminuată. Aceasta se confirmă o dată în plus prin imensa răspîndire în suprafața a acestui gen, prezent în marea majoritate a literaturilor naționale.

Dacă astăzi fluviul cu mulți afluenți al scrisului științifico-fantastic își dezvăluie cu ușurință caracterul universal, inițiatul distinge către izvoare, aportul deosebit, hotărîtor, adus la începuturi de literaturile a două limbi: engleză și franceză. Dacă celei dintii trebuie să-i recunoaștem onoarea de a fi dat naștere genului, prin inspirația autorului lui Hans Phaal, cealaltă i-a asigurat, încă în secolul trecut, o strălucire uimitoare. Dacă n-au dispus de prezența unor Pöe și Wells, literale franceze au dat pe ineputabilul Jules Verne, ingenioul Rosny-ainé, pe tulburătorul Maurice Renard, ca să rămînem între condeiele în mare măsură „specializate“. Noi generații imaginative și bine antrenate duc mai departe ștafeta acestor clasici.

Să nu-i uităm însă pe „accidentali“. Oprindu-se numai episodic în zona anticipației, inspirați de geniu au adus contribuții nu mai puțin esențiale pentru inovarea acestui domeniu, fapt explicabil cînd asemenea prezențe meteorice, în durată dar și în strălucire, poartă numele unor Apollinaire, Jarry, Maurois.

Meritul lui Ion Hobană este de a ne fi amintit toate acestea, de a fi desprins din trunchiul creației mondiale de science-fiction brațul viguros al aportului francez și de a ni-l fi înfățișat în specificul și în conexiunile lui.

Rezultatul este reconfortant. Pagini de indiscutabilă valoare antologică tind să desfășoare în fața noastră suma posibilităților genului. Însoțindu-ne de-a lungul retrospectivei, autorul nu se mulțumește să situeze în plan scrierile și scriitorii, ci notează datele memorabile ale fantasticului-științific francez, ziua de naștere a celor mai fertile idei, filiația unor creații, geneza altora. Informat și înzestrat cu o viziune personală asupra fenomenului, Ion Hobana pune în evidență laturi puțin cunoscute ale operei unor creatori celebri, face dreptate altora, mai puțin impuși opiniei publice, minuieste cu îndrăzneală, însă judicios, criteriile de valoare.

Volumul trece în revistă experiența unei literaturi care nu ne este indife-

*) Ed. Tineretului, 1966.

rentă. Merită subliniată prezența diferitelor școli ale literelor franceze, cu intenția implicită de a se demonstra valențele artistice ale genului, aderența lui la cele mai diverse orientări literare, idee polemică îndreptată împotriva simplificatorilor, a tehnicismului în anticipația științifică. Volumul pledează pentru seriozitatea acestei literaturi, al cărei efort este destul de vechi pentru a fi dat un număr de capodopere, ceea ce obligă atât pe creatori cât și pe cititori la o exigență sporită. Lectura lui te face să-ți amintești că „viitorul a început ieri“ și în literatura științifico-fantastică română, căreia ar merita să i se consacre un volum la fel de instructiv.

H. ARAMĂ

MIOARA CREMENE: „MAGAZINUL DE MIRESE“ *)

Mioara Cremene a scris versuri, proză și teatru pentru copii. A mai scris „Adevărul și inima“, carte de poezii (pentru adulți) tipărită anul trecut. Iată acum destinându-le celor trecuți de vârsta copilăriei un volum de povestiri. O diversitate de preocupări care, la prima vedere, descumpănește. Dar numai la prima vedere, pentru că lucrurile nu sînt prea complicate: avem de-a face cu o poeză a fanteziei, situată în descendența fraților Grimm sau a lui Andersen, iar la noi pe linia poetului și prozatorului modern Dimitrie Anghel. Ținînd seama de asemenea coordonate, diversitatea se justifică, scrierile Mioarei Cremene fiind mai toate miște „fantezii“ (cuvînt nu înțîmplător de genul feminin), în versuri sau proză. Fantezii sînt și „Balerina și saltîmbancul“ și „Magazinul de mirese“, cele mai izbutite dintre povestirile din volum, lucrări încheiate, poate cele mai bune pe care le-a scris autoarea pînă azi. Într-un cadru istoric sugerat apar: artiști de circ, dansatoare, un oraș de sticlă, păpuși de gips, oglinzi, panglici colorate, scări interioare — toate luminate ciudat, ca-n povestirea care dă titlul volumu-

lui, de strălucirea prielnică lumii basmului, a reflectoarelor unui operator de cinematograf. Operatorul filmează într-un foarte vechi magazin, unde se vînd sau se închiriază găтели de mirese. O fată îl caută. Vrea să-i spună un lucru important, „să facă un gest“. Dar în lumea aceasta convențională, de pitici de gips și pălării demodate, nu izbutește, nu are cum să izbutească și se retrage descurajată. Autoarea știe să creeze o atmosferă. Manechinele au o poză „anchilozat-ambiguă“. În vitrine se află: „miri cu jachetă neagră, pantaloni relați și aer rural, sau cuceitorii versați și cu desăvîrșire chei“. Sînt așezate sub teighele de sticlă: „poșete uzate, unele de un alb murdar, altele negre și decolorate și date cu cremă, genți mizerabile, într-adevăr bătrîne sau poate doar de o cumsecădenie modestă, provincială“. Fata găsește un revolver de recuzită; trage în gol; răsună numai „un simulacru de împușcătură“.

Tot redarea atmosferei îi reușește cel mai bine și în „Balerina și saltîmbancul“. De data asta, tema e vetuștețea. „Mergerea încet pe lingă case cu verande închise și frize de sticlă. Unele acoperișuri erau vechi și foarte caraghioase. Aveau curți interioare acoperite cu geamuri mari, iar frizele în spirală se sprijineau pe coloane. Fațadele purtau ingeri, sau amorași, sau statui solemne, dar fuseseră peticite cu plăci de beton“. Oprită pentru cîteva zile, cu „trupa“, într-un orașel de provincie, o balerină celebră — în declin, — personaj căruia oboseala îi acordă o anume grație, trăiește un amor fugar cu un saltîmbanc de la circul din localitate. Povestirea se desfășoară într-un abia simțit ritm de vals. Și aici, ca și în „Magazinul de mirese“ par să se miște doar manechine, iar femeia „care vrea să facă un gest“, de data asta balerina, eșuează, ca și fata din vechiul magazin, și scapă, plecînd. Ironia e fină (poate prea fină; autoarea e mereu în primejdie să-și ia eroii în serios), iar interioarele descrise (ho-

*) Editura pentru literatură, 1966.

tel, baracă de saltimbanc, circ) se rețin.

Construite cu pricepere și bogate în observații psihologice, celelalte povestiri sînt numai agreabile. Reușita e parțială din cauza unei iritante pretenții de profunzime care transformă, de pildă, o poveste prea simplă despre documentarea unui autor dramatic (care și-a ratat o piesă, eliminînd toamai personajul semnificativ), într-o fremătore tragedie a tuturor neliniștilor metafizice posibile, cu interferări de planuri, simboluri, alegorii și jocuri de cuvinte („Eleonora, fata mereu căutată“).

Ceea ce salvează și aceste povestiri cu semnificații mai sărace este tot aerul de irealitate (altfel spus: de basm) în care Mioara Cremene se pricepe să-și învâluie personajele. Obșnuitul devine misterios, iar cotidianul își pipăie cu mîini mirate o aureolă de taină.

FLORIN MUGUR

MIRCEA CIOBANU: „IMNURI PENTRU NESOMNUL CUVINTELOR“ *)

Există cel puțin două mari modalități de structurare poetică a universului: una afirmativă, cealaltă interogativă. Evident, nuanțările sînt necesare și trebuie făcute, însă Adrian Păunescu sau Grigore Hagiu sînt cert afirmativi, după cum tot atît de cert interogativi sînt Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ion Alexandru. Aceștia din urmă l-aș asocia pe Mircea Ciobanu, care, obsedat de nesomnul cuvintelor — „semînțele lucrului pe care / nici dălți adînci, nici linii n-au căzut, / și amprenta încă nu și-a desfăcut / spirala demnă, arsă de sudoare“, — vede mereu zorii surpîndu-i un gînd spre care „scările-n spirală suie cu-ndoială“. Asociația atinge doar niște aparențe, în spatele cărora, citînd și recitînd versurile, există mereu cite un „dincolo“.

Există motive și simboluri comune unor generații, iar generația lui Mircea Ciobanu, — născut în 1940, și aflat la primul său volum, — e pusă sub semnul lui: „a construi“ și „a zbura“. El

*) E.P.L. — colecția Luceafărul, 1966.

însuși este un ipotetic arhitect (uneori simplu betonist) ispîtit de zbor. Ceea ce îl deosebește de ceilalți, e accepția pe care o conferă acestor virtuți. El construiește dinăuntru și odată cu ultima cărămidă zidită, îl aflăm în interiorul edificiului-volum, „un loc fără umbră / de unde / învinșii nu se întorc și nu sting / cu moartă sudoare căldura / din umerii celor ce-nving.“ iar zborul reprezintă ceasul lepădării de lucruri împlinite. (Vezi ciclul „A zbura“).

Zborul se transformă într-o săgetare prin inelul zării, departe, în necunoscut :

Nu zborul vostru paseri vechi mă
soarbe
Și-mi modelează trupul meu tînar
pentru zbor ;
Sintetiți în cer ca piatra-n adîncurile
oarbe
Și peștii prinși în maluri de fluviile
lor.

Terestrul soare, din adînc, mă ține
Din mine să nu pot să mă desplînt.
O, vreau să zbor și să strivesc ecoul
Acelorași atîngeri de pămînt.

Dacă prin versurile citate pînă acum din ciclurile: „Cîntec pentru firul cu plumb“, „A zbura“, „Imnuri pentru nesomnul cuvintelor“ Mircea Ciobanu rămîne un poet al generației sale, original fără îndoială, dar păstrînd influențe formale mai ales din Ion Barbu, prin ciclul „Moartea lui Făt-Frumos“ el semnează un act de stare poetică, descîngîndu-se de timp, în sensul atingerii unei înțelepciuni (citește „sofii“). Făt-Frumos are semănat în făptura-i de lut dorul trăirii fără de moarte și iată-l la drum, învingînd-o pe Ghionoaie, pierzîndu-și umbra pămîntească în fîntina cu Apa Morților, ispîtit de Ileana Cosînzeana într-o lume în care „soarele nu-și mai curmă cărarea și fuiorul de aur al zilei de tors“. De oameni îl desparte Valea Aducerii Amînte pe care o străbate o dată, la vînătoare, și iată-l înapoi la hotarele timpului :

„Nu mai m-ascultă copita, stăpîne,
și nu mai trosnesc
sub caielele scînteile smulse
nevăzutului foc pămîntesc.

Ți-a-ncremenit în dorință îndemnul
de rămîne acolo netors ?
O, trupul tău tot mai greu mă apasă
În vechea lui matea întors.

Și tu ai albit, cât din gene ai bate
ca să-ți acoperi lăuntru, fugar.
Stăpîne, stăpîne, ce gînd te străbate,
în ce foc stîns de mult scormoni iar ?

Nimeni n-o să-mi mai deie
jărătic, din bîld,
și nici unui alt Făt-Frumos dintre
oamenii
poarta galopului n-am să-i deschid !"

*Rămase, singure semne ale poveștii,
aripile murgului năzdrăvan se torc în
fir de fum și parcă totul n-a fost de-
cît un somn prelung al liniștii nemai-
apuse, după care :*

Ploaia făcuse orele jilave,
soarele de-o suliță se ridicase de teamă
să nu-l ia în potcoave caii pămîntu-
lului cu
rărunchii de-aramă !

*S-ar putea vorbi despre siguranța
mijloacelor de exprimare ale lui Mîr-
cea Ciobanu. Sint schițate viguros în
acest volum cîteva din trăsăturile unei
viitoare efigii. Nu țărnul pietros de
certitudinii îl dorim însă poetului. Bă-
nuim că nici el nu și-l dorește. Am
vrea doar să-i amintim dificultatea
jocurilor sonore, nobil blazon fără in-
doială — dar al unei arme cu două
tăișuri.*

ION DRĂGĂNOIU

CONSTANTIN GEORGESCU: „AMIN-
TIRI SIMPLE“ *)

Lectura cărții lui Constan-
tin Georgescu te pune, de
la început, într-o dilemă,
de care se pare că n-a putut scăpa
nici M. N. Rusu — care de altfel, îi
face o cronică în revista „Luceafărul“
— dacă s-a văzut nevoit să încerce o
precizare: „Constantin Georgescu s-a
oprit în filele de față asupra copilă-
riei, adică în zona amintirilor simple
(va să zică nesofisticate !) și în forma-
re ale unor copii. În consecință, car-
tea vorbește despre copii dar nu (nu-
mai) pentru copii“. Or, rezolvarea
acesteia mi se pare esențială întrucît
de ea depinde punctul de vedere al
criticului, exigența sa. Grupînd 4 po-
vestiri, volumul, unitar prin vîrsta
eroilor pe care autorul și-i alege, este
de fapt neunitar din punctul de vedere
enunțat anterior. Povestirea „Forma
pămîntului“, prezentînd momentul se-
cetei în culori sumbre, îndulcite intru-

*) Ed. tineretului, 1966.

cîtva de naivitățile și candorile vîrstei
prin prizma căreia autorul retrăiește
și ne face să retrăim acea etapă de
coșmar, pare a cere audiența cititoru-
lui adult. Celelalte, deși scrise și ace-
tea cu meșteșug și căldură, nu par des-
tinate aceluiași public și mi se pare
că, cel puțin sub acest aspect, exigen-
țele autorului și ale editurii lasă de
dorit.

Dincolo de această dificultate de an-
samblu a volumului, „Amintirile sim-
ple“ ale lui G. Georgescu mențin inter-
resul prin realismul cu care zugrăvesc
— ca și în cartea sa de debut „Gemul
dinspre drum“ — viața satului, rele-
vîndu-se calitățile de psiholog ale auto-
torului. Nu îndeajuns de bine înțeles
este personajul Neagu, comunistul, care
apare spre sfîrșitul povestirii „Forma
pămîntului“, descris în trecere, cu un
anume idilism depășit în literatura
noastră, de multă vreme.

De o anumită rezolvare călduț expé-
diată, se bucură în celelalte bucăți ale
cărții, finalurile („Ultima scrisoare“, de
pildă). Dar acestea adresîndu-se, cum
am spus, altui public, au în însuși
acest fapt o scuză.

Impresia de real este atît de puter-
nică pe alocuri încît crezi uneori a
avea în față niște reportaje („Temă
pentru acasă“, de ex.). Dar aceasta
nu supără.

„Dimineața florile rupte“, mi se pare
una din povestirile bine încheiate și
care tinde să tragă volumul către o
temă pe care autorul vrea s-o ilus-
treze cu precădere, aceea a calamită-
ților războiului mult prelungite după
încetarea lui. Și școlarii plini de vise,
ucii de obuzul găsit întîmplător la
Malul-Roșu (în povestirea „Dimineața
florilor rupte“) și Nea Ion, Dînte-Ne-
gru, cel care s-a întors din război cu
o mină de lemn („Forma pămîntului“) și
despre care, după ce moare, unul
dintre eroii povestirii spune: „Auzi tu,
Dumitre? Și pe asta tot războiul l-a
omorît...“, suportă aceleași consecințe.

D. NECULA

CONSTANTIN MATEESCU:
„ROCHIA CU ANEMONE“ *)

Volumul de debut al lui
Constantin Mateescu a
stîrnit păreri și opinii con-
tradictorii. Orice debut este însoțit de
obicei de șovăieli și cotituri, iar încu-

*) Ed. tineretului, 1966.

rajarea este necesară ; însă se știe că drumul cel mai scurt și mai sigur (de multe ori nu și cel mai plăcut) către succes este cel al criticii.

Atunci când despre o carte ca „Rochia cu anemone“ un comentator spune : „...relevăm din capul locului, în proza lui Constantin Mateescu, aflat la primul său volum o anumită tendință spre sobrietate, spre simplitate, hotărârea de a nu adăuga nimic în plus, peste tot ceea ce pot spune faptele înseși, de a înlătura vegetația semnificațiilor adiacente, fastidioase, de a nu trece marginea cîmpului de sugesție, propriu narațiunii respective“¹⁾ (și urmează alte considerații cam darnice în amabilități), ești tentat să te întrebi dacă se poate confunda vreodată banalitatea cu sobrietatea.

Maniera sobră, economia de amănunte (asupra cărora insistă comentatorul mai sus citat, neglijînd sau menajînd fondul povestirilor) nu se confundă totdeauna cu spontaneitatea, cu originalitatea. Meritul de a scrie sobru, cu fraze clare, fără arabescuri și artificii, meritul de a ști să conduci firul unei povestiri nu este suficient și nu scutește creația respectivă de îndeplinirea unor alte condițiuni privind probleme de fond, de care totuși nu se poate face abstracție. Dacă la aceste merite s-ar adăuga fantezia și ingeniozitatea faptului narat, Constantin Mateescu ar anunța, în domeniul genului scurt, un îndrăzneț și autentic talent.

În povestirea „Rochia cu anemone“ doi soți se despart, iar cea care suferă cel mai mult este fiica lor, elevă în clasa a VI-a ; dintr-un copil vioi, inteligent și silitor, ea devine apatică, tristă, neglijează școala, se îmbolnăvește. Însănătoșirea și reîntoarcerea la grijile școlii, prietenia cu noua soție a tatălui (drăguță, tânără și cumsecade) alternează cu momente de regret îndelung tănuit, în care fetița varsă lacrimi amare în faldurile rochiei cu anemone, singurul obiect ce-i mai dă iluzia mamei ce i-a părăsit. Totul se

află aici sub semnul nu tocmai fericit al sentimentalismului, al didacticismului ; în plus, povestirea lasă impresia că de undeva, de la rubrica „Tinerete, educație, răspundere“ sau de la emisiunea „Săptămîna“, ai aflat, dacă nu același caz, atunci unul foarte apropiat.

Aceleași observații se cuvin și povestirilor „Întrebările“ și „Interviu cu un profesor“, în care eroii „tot doi adolescenți, nu află căldura și prietenia părinților, căutîndu-le în afară, fie contemplînd ceasuri în șir — zi de zi — îndeletnicirile vecinilor, din care își fac în mod tacit cei mai buni prieteni („Întrebările“), fie fugind de acasă și cutreerînd orașele („Interviu cu un profesor“). Actorul din „Seara unui actor“, prea este nefericit și neînțeles, nici dragostea și nici profesiunea nu-i aduc satisfacțiile așteptate, de peste tot primește palme (figurat vorbind), iar ultimele două (și la propriu și la figurat) primite de la iubita superficială și nesinceră, răsună cam... teatral.

Cineva spunea despre Constantin Mateescu, că este înclinat spre psihologia „virajelor“, iar eu mi-aș permite să adaug (cu riscul de a schimba puțin sensul) că este atras de psihologia virajelor „făcute“.

Există însă în acest volum o povestire intitulată „Întoarcerea târzie“. Nu știu dacă cronologic sau strategic autorul și-a încheiat volumul cu ea, dar — oricare ar fi situația — parcurgînd-o și închizînd apoi cartea, rămîi cu impresia (se spune că ultima impresie este cea mai bună) că te afli totuși în apropierea unui real și promițător talent.

Într-adevăr, în această povestire nimic nu este în plus. Autorul dovedește de astă dată dexteritate în mînuirea unor fire interioare, putere de pătrundere și finețe în analiză, calitate asupra cărora dacă s-ar apleca mai mult, le-ar putea transforma în virtuți.

¹⁾ „Gazeta literară“, 23 iunie 1966.

Poetica lui Aristotel, în traducerea lui D. M. Pippidi, apărută în a doua ediție, de astă dată la Editura Academiei Republicii Socialiste România, formează un eveniment de mare însemnătate în știința noastră literară, eveniment care totuși n-a fost aproape de loc remarcat în publicistica noastră literară. Și e nedrept, fiindcă serviciul pe care ni-l face D. M. Pippidi este imens. Nu putem lăsa neamintit faptul că în critica noastră literară nu o dată se amintește de Aristotel, însă, din păcate, nu după izvorul original, ci după relatări indoielnice și fugare, ceea ce nu cadrează cu o atitudine cu adevărat științifică. Cercetătorul serios nu poate trece peste textul lui Aristotel. Trebuie subliniat că în știința literaturii nu există lucrare care în decursul veacurilor să fi făcut atîta vîlvă, să fi stîrnit atîtea controverse, să fi fost atît de des invocată drept un cod poetic inapelabil. Deși s-a păstrat numai fragmentar, valoarea ei este excepțională, fiindcă ea conține primele idei fundamentale și sistematice cu privire la problemele literaturii și, prin extensiune și analogie, la problemele artei. Se știe că toată opera filozofică a lui Aristotel a contat multă vreme, mai ales în evul mediu, drept o autoritate de necontestat, însă în nici un domeniu filozoful din Stagira n-a fost atîta vreme considerat un legislator așa de infailibil ca în domeniul literaturii. Ce-i drept, în evul mediu tocmai această cărțuie a circulat puțin, a fost cunoscută numai datorită unor tâlmăciri siriene și arabe. Renașterea însă o descoperă, o pune în circulație în traducere latină, apoi în originalul grecesc și din acest moment ea își începe faimoasa carieră. Concepții și curente variate și uneori opuse își

vor avea punctul de plecare în această lucrare, toate pretinzînd că reprezintă în modul cel mai fidel pe Aristotel. În Italia, între alții, teoreticieni ca Vida, Scaliger și Castelvetro se bazează pe exegeza principiilor aristotelice. De unde însă primii doi demonstrează că respectarea fidelă a regulilor aristotelice, însoțită de o bună judecată rațională, ajunge pentru a crea capodopere, Castelvetro, invocînd tot pe Aristotel, susține că operă de valoare nu se poate crea decît prin scînteia inspirației, prin „furoarea geniului“, adică printr-un dat irațional. Apoi Poetica trece în Franța, unde va ajunge, de asemenea, la o hegemonie totală. Plecînd de la exegeza ei, Academia Franceză își va formula canoanele literare, pe baza cărora va fi condamnat Corneille. Dar Corneille la rîndul său se va apăra sprijinindu-se pe același Aristotel. Mai tirziu Lessing, referindu-se tot la Aristotel, aruncă la coș toate canoanele Academiei și împreună cu ele întreg clasicismul francez, inclusiv pe Corneille, pentru ca să ridice în slavă pe Shakespeare. Apoi Goethe, Schiller, Hegel, Schopenhauer, Bielinski, Cernișevski, toți îl invocă cu respect, pentru ca în vremea noastră — lăsînd la o parte o serie de nume importante — abatele Bremond să-și bazeze teoria mistică tot pe autoritatea stagiritului — și așa mai departe.

Această strălucită carieră a Poeticii lui Aristotel, stîrnind idei și concepții atît de variate, dovedește că în forma ei densă se cuprind latențe foarte fecunde, a căror actualitate încă n-a fost epuizată. E suficient să cităm chiar prima frază: „Mi-e în gînd să vorbesc despre poezie în sine (s.n.) și despre felurile ei; despre puterea de înrîurire a fiecăruia din ele; despre chipul cum trebuie întocmită materia pentru ca plămuirea să fie frumoasă (s.n.)...“. Nu putem să nu constatăm că chiar în prima frază din prima poetică din

*) Ed. Academiei R. S. România.

lume se pune problema autonomiei artei. Și multe alte idei o fac actuală — iată pentru ce această a doua ediție a traducerii lui D. M. Pippidi este cât se poate de binevenită. Deja prima ediție, apărută în 1940, avea un nivel înalt și de fapt, după cum mărturisește traducătorul însuși, față de prima versiune n-a fost nevoie de intervenții substanțiale. În schimb au fost mărite introducerea și comentariul, adăugându-se la urmă și câteva studii speciale cu privire la doctrina estetică a lui Aristotel, lucruri datorită cărora avem în limba română o Poetică a lui Aristotel la nivel cu adevărat european. D. M. Pippidi face o exegeză profundă și laborioasă a lucrării, integrând gândirea literară a filozofului în întregul său sistem de gândire, căutând să lumineze părți obscure prin restul operei sale. D-sa face apel la tot ce nesfirșitele comentarii de pînă acum au revelat mai substanțial, dînd o sinteză clară cu vădite interpretări personale convingătoare. În privința aceasta d-sa merge pe linia prețioasei sale lucrări Formarea ideilor literare în antichitate, apărută în 1944, a cărei reeditare ar aduce un mare serviciu științei noastre literare.

Avînd la îndemină Poetica lui Aristotel în condiții atît de favorabile, ne putem pune întrebarea: ce anume a făcut ca această lucrare să lase urme atît de adînci în spiritualitatea umanității? Ce valori ascunde ea? Vom încerca să răspundem recurgînd atît la textul stagiritului, cît și la exegeza lui D. M. Pippidi. Înainte de toate trebuie să subliniem că valoarea Poeticii lui Aristotel rezidă nu atît în răspunsurile precise pe care le dă, cît în mulțimea și importanța problemelor pe care le pune pentru întîia dată în istoria gândirii. Poetica lui Aristotel este prima încercare sistematică de a răspunde la trei întrebări fundamentale: 1. Ce este literatura? 2. Ce rost are ea pentru viața omenească? 3. Prin ce mijloace își realizează sco-

pul urmărit? Notăm că răspunsurile ce se găsesc la Aristotel, în fond, privesc întregul domeniu al esteticii. Cele trei întrebări, de fapt, se condiționează și se completează iar răspunsul lui Aristotel este cuprins în termenul general catharsis, ceea ce înseamnă proces de purificare. Ca să înțelegem mai bine ideile ce se leagă de această noțiune, trebuie să ne dăm seama, după cum foarte bine subliniază D. M. Pippidi, că întreaga gândire estetică a lui Aristotel, fără să ne-o spună direct, este o substanțială apologie a literaturii și artei împotriva teoriei susținute de Platon, teorie care n-a putut să nu suscite atitudinea critică a unui gânditor realist ca Aristotel.

Ce a susținut Platon? După el, opera de artă este mimesis, o imitație a realității date și ca atare servește cunoașterea. Însă realitatea dată este efemeră, ea nu este decît un reflex palid al adevăratei realități, care este lumea ideilor. Arta imitînd realitatea dată, imită acest reflex palid, deci este copia unei copii, ceea ce înseamnă că nu are o semnificație substanțială. Apoi, adresîndu-se simțurilor, arta răscolește pasiunile și patimile, adică latura irațională și animalică din om. Fiind deci o cunoaștere inferioară și adresîndu-se naturii inferioare, în timp ce ținta supremă trebuie să fie rațiunea care emană din lumea ideilor, arta și literatura, spune Platon, n-au ce căuta într-un stat ideal, artistul trebuie izgonit din cetate.

Aristotel se găsea în fața acestui verdict. Punctul lui de plecare va fi identic cu al lui Platon: arta este o imitație a realității date, însă, spune stagiritul, această realitate nu este o copie efemeră a unei alte lumi, ci conține ea însăși esențialitățile ultime ale lumii. Iar artist adevărat este acela care nu se oprește la aspectele superficiale ale lumii date, ci sesizează și redă aceste esențialități. Arta este o cunoaștere a realității, însă o cunoaștere a trăsăturilor ei esențiale.

Dar cum stăm cu pasiunile și patimile? E adevărat, spune Aristotel, că opera de artă le stârnește din plin, însă în același timp se produce un proces de profundă semnificație: catharsis, un proces de purificare. O noțiune cunoscută din medicină, Aristotel o împămînterește în lumea spiritului: trăind intens anumite emoții nu înseamnă numaidecît o tulburare, ci o descărcare, o ușurare, o purificare. Această purificare produce o mare și profundă plăcere, fiindcă purificîndu-se de ele omul se înobilează, se înalță, ajunge să trăiască sentimente de omnie — filantropon este un cuvînt care se repetă la Aristotel. Omul devine mai om. Datorită procesului de purificare oamenii se simt mai apropiați între ei, sînt legați prin simpatie. Cînd miile și zecile de mii de spectatori din marele teatru ascultă cu răsufierea reținută o tragedie, pentru ca la urmă să ovaționeze, acei spectatori sînt de acord, au o părere comună, vibrează într-o înțelegere adîncă, sînt solidari. Iată pentru ce arta, departe de a fi o primejdie pentru colectivitate, este o adîncă și sănătoasă susținătoare a ei.

În felul acesta se învederează că, după Aristotel, arta și literatura îndeplinesc o adîncă necesitate. Această necesitate rezultă nu numai din funcția pe care o îndeplinește, ci din însăși originea ei: ea nu s-a ivit întîmplător, ci din înclinarea firească a omului. Artistul, după cum foarte bine subliniază D. M. Pippidi, traduce în fapt anumite înclinări inerente naturii, pe care aceasta nu izbutește să o facă.

Pentru ca opera de artă să impresioneze, să producă acel efect purificator, trebuie să îndeplinească anumite condiții. Înainte de toate trebuie să fie un întreg bine organizat. Artistul adevărat, cînd sesizează realitatea pentru ca să-i descifreze trăsăturile esențiale, nu face abstracție de varietatea aspectelor particulare, însă le îmbină într-o unitate ca să rezulte un întreg bine încheșat. Prin dominația acestui întreg țîșnesc sensurile esențiale. Cu

aceasta se ivește una din condițiile frumosului: unitatea în varietate. Datorită ei opera de artă este ca un organism, trăiește, vibrează, radiază. Din varietatea strunelor ei se desprinde o armonie unitară. În această armonie părțile componente, deși sînt încordate, sînt în echilibru, sînt proporționate după o anumită măsură. Întreg unitar, unitate în varietate, armonie, echilibru, măsură, — iată tot atîtea noțiuni care nu vor mai dispărea din cîmpul esteticii.

S-ar mai putea lungi lista noțiunilor estetice, care fie că sînt direct atinse în Poetica, fie că sînt cuprinse în latențele ei și, prin întregiri din restul operei filozofului — așa cum excelent o face D. M. Pippidi — pot fi pe larg dezvoltate. Vom mai atinge numai una: problema talentului. Aristotel vorbește despre darul imitației. Este un dar natural, însă — după cum rezultă din spiritul lucrării — spre deosebire de oamenii de rînd, artistul singur are capacitatea să imite, adică să redea ceea ce este esențial în realitate. În legătură cu acest dar D. M. Pippidi subliniază problemele importante atinse de Aristotel: ce se imită, cum se imită, mijloacele imitației, modalitățile imitației. Iar acestea toate împreună vizează obiectul creat, pe care artistul îl oferă spre contemplație. După cum vedem, cele cîteva noțiuni la care ne-am referit pun din plin problemele creației artistice, ale obiectului estetic și ale contemplației estetice — tot atîtea probleme actuale.

Iată pentru ce această lucrare a putut stîrni în decursul timpurilor atîtea discuții și pentru ce ea și astăzi are darul să ne sugereze idei prețioase. Nu putem fi decît recunoscători lui D. M. Pippidi de a ne-o fi dăruit din nou și nu putem să nu ne exprimăm grațitudinea față de Editura Academiei, care a lansat-o într-o prezentare tehnică cu totul excepțională, demnă de însemnătatea ei.

LIVIU RUSU

VERSURILE LUI BERTHOLT BRECHT IN ROMĂNEȘTE *)

Că poeții își exprimă aspirațiile sau își conturează biografiile posibile nu numai prin versurile lor, ci și prin preferințele lor în materie de traducere, e un lucru prea cunoscut pentru a fi redemonstrat. Una din valențele certe în poezia Ninei Cassian fiind — dacă se poate spune astfel — patima lucidității, tălmăcirea poetului german se bucură de o remarcabilă înțelegere și o consonanță de expresie. Acest polivalent poet, dramaturg, om de teatru, regizor, militant, rămîne una din figurile proeminente și caracteristice epocii interbelice, ca și a aspirațiilor umaniste ale poeziei de după război. De aceea, publicarea sa în colecția „Poesis“, care și-a propus programatic să detecteze și să oglindească coordonatele cele mai diferite, dacă nu chiar cele mai divergente, ale liricii universale, e binevenită.

Un poet al cotidianului, citadin pînă în măduva oaselor e Brecht: „Eu, Berthold Brecht, vin din pădurile negre. / Maica mea m-a adus în spații citadine / în timp ce mă purta în ea. / (...) / În orașul de asfalt mă simt la mine acasă“. („Despre sârmanul B.B.“). Un poet al cotidianului, care își revarsă ironia enormă asupra vieții de toate zilele din Germania hitleristă (vezi poemele „Cumpărătoare“, „Cel de Sus“ sau „Vis despre un mare circotaș“), un satiric acerb al conformiștilor: „Cînd apologetul, / sculîndu-se de la masa despoților, / își deschide gura și i se văd între dinți / resturile ospățului, te îndoiești de elogiile pe care le aduce“. Un tribun care stigmatizează arderea cărților, un poet care reia miturile antice, pentru a le înfuza, printr-o simplă mutație de lumină, sensuri noi („Întoarcerea lui Odysseu“, „Sandaua lui Empedocle“), pîdele evanghelice, folosindu-le într-un context profan („Noaptea cea bună“), și

legendele germanice („Adevărata poveste a prințătorului de șoareci din Hammeln“); un șansonetist de tipul lui Béranger (vezi caricaturile politicienilor hitlerști din „Alfabet“, „Cîntec german“, „Cîntecel de cerșetorie“ sau „Abecedarul german de război“). Oricît ar părea de ciudat pentru lirica sarcastică, voit prozaică, a lui Brecht, versurile sale sînt nu o dată patetic autobiografice. Și poate tocmai poemele de această factură transmit la lectură cea mai acută înfiorare a poeziei. Acea confesiune a desprinderii de propria sa clasă, pentru a se alătura proletariatului, e una din cheile înțelegerii lui Brecht: „Am crescut ca fiu al unor oameni înstăriți. / Părinții mei mi-au pus guler și m-au educat / în obișnuința de a fi slujit / și mi-au predat arta de a porunci. Dar cînd / am fost mare și am privit în jurul meu, / Nu-mi plăcură oamenii clasei mele/ nici obiceiul de a porunci și de a fi slujit. / Și mi-am părăsit clasa și m-am întovărășit / cu cei neînsemnați / ..Cîntarul dreptății lor / îl dau jos și arăt că greutățile sînt falsificate... Oriunde mă duc, sînt însemnat cu fierul roșu / de toți proprietarii... Pe tine, îi aud spunînd, / te-au gonit / pe bună dreptate“. *Mărturiile lui Brecht despre misiunea poeziei sale poartă pecetea timpului în care a fost scrisă:* „Știu prea bine: cel fericit / e îndrăgit. Vocea lui / se aude cu plăcere. Obrazul lui e frumos. / Copacul schilodit din curte / indică țărîna bolnavă de sub el, dar / trecătorii, pe bună dreptate, / îl numesc, ocărîndu-l, schilod... / Eu, dacă aș pune în cîntecul meu o rimă, / mi s-ar părea o frivolitate. / În mine se înfruntă / încîntarea din fața unui măr înflorit / cu indignarea din fața discursurilor zgravului“. *Un singur regret ai, închizînd acest volum: absența poemului de un rar tragism, intitulat „Către urmași“, una din ceel mai zguduitoare confesiuni ale acestui „Fiu al secolului XX“.*

*) ELU, col. Poesis.

DE LA „ALIENARE“ LA ACOMODARE. EVOLUȚIA ROMANULUI AMERICAN IN ULTIMII CINCIZECI DE ANI

Într-un articol precedent am încercat să analizăm caracteristica generală a romanului american, pe baza unei lucrări recente¹⁾, reținând direcția de la naturalism spre idealism, de la imanent spre transcendent, de la o realitate minuțios observată dar cu substanță sub-socială sau, uneori, non-socială, spre generalizări adesea intempestive, insuficient fundamentate, de ordin filozofic sau chiar metafizic. De dragul senzației directe, proaspete, netocite prin reminiscențe istorice, de dragul spontaneității și al naivității, romanțierul american sacrifică, de cele mai multe ori, condițiile și procedeele realismului, care implică o subsumare de experiențe individuale și o generalizare nuanțată și strict motivată.

O nouă lucrare, datorită de data aceasta unui profesor american titular al catedrei de literatură engleză la Bernard College, Marcus Klein²⁾ vine să exemplifice în mare măsură teoria formulată de confratele de la Cambridge al profesorului american și să analizeze evoluția ideologiei romanțierilor americani, în ultimii cincizeci de ani, încercând cu această ocazie să elucideze un foarte

interesant proces de mutație a valorilor estetice, ca urmare a mutației valorilor politice și sociale.

Slaba audiență pe care au avut-o scriitorii — și în general oamenii de cultură — pe lângă publicul american, a fost explicată prin indiferența, desorientarea și chiar teama americanului, tip „Babbitt“ în fața culturii și a abstracțiunilor din care este frământată cultura. Aceasta datorită caracterului cantitativ al modului de judecată american și faptului că, în America, trecutul, adică experiența acumulată a speciei, joacă un rol infinit mai puțin important decât în Europa. Americanul trăește cu optimism în prezent și nu vrea să știe nimic de trecut, pe care și-l face singur, fără să aștepte să-l îndrumeze cineva. Întrucât vocația omului de cultură — și, în mare măsură, a autorilor de opere de ficțiune — este să lămurească prezentul prin trecut și să profileze sensurile evoluției spre viitor, este firesc ca publicul american să nu se fi lăsat ușor sedus de asemenea îndeletniciri. Este suficient să ne gândim la incongruitatea unui Anatole France american pentru a fi lămuriiți asupra acestei probleme.

Întrucât însă o societate care se pretinde civilizată trebuie să aibe, printre alte categorii intelectuale, și scriitorii, au existat și scriitorii americani, de toate genurile, pînă la nivelul unui Edgar Poë sau Hermann Melville. Dar, pentru minoritatea americană dornică de lectură serioasă, scriitorul apărea înălțat pe un pedestal care nu-i îngăduia să vadă prea jos, spre măruntele conflicte sociale sau politice. Era ca

¹⁾ Tony Tanner : *The Reign of Wonder. Naivety and Reality in American Literature*. Cambridge, 1965, 388 p.

²⁾ Marcus Klein : *After Alienation. American in Mid-Century* Cleveland și New-York, 1964, 307 p.

un fel de pontif, de brahmin, deosebit de societate și înălțat deasupra ei prin cultivarea unilaterală a valorilor intelectuale, a ideilor generale, un „înțelept“ care nu trebuie să vină în contact prea apropiat cu societatea pentru a nu-și păta albul imaculat al mantiei sale de gânditor pur.

Împotriva acestei poziții, în care se complăceau mulți din scriitorii americani, mai ales în secolul trecut, reacțiunea, firească, a început încă înainte de primul război mondial și s-a amplificat în perioada cuprinsă între 1919—1939. Purtătorii de cuvânt ai acestei reacțiuni au fost doi polemisti de mare talent, Van Wyck Brooks și elevul acestuia, Randolph Bourne.

În istoria literaturii americane din secolul nostru, Van Wyck Brooks ocupă o poziție deosebit de importantă, mai ales ca deschizător de drumuri. Brooks cerea scriitorului, indiferent dacă era poet, romancier sau critic literar, să participe activ la viața maselor, deschizând în fața societății noi cărări spre o lume mai bună. Scriitorul trebuia să fie, în concepția lui Brooks, un *angajat* în lupta socială, menirea lui fiind aceea de a elabora, la cel mai înalt nivel, și a transpune, stilistic, pe înțelesul maselor, „acele viziuni fără de care un popor este sortit pieirii“. Respingând vechile formule ale turnului de fildeș sau ale artei pentru artă, Brooks îi cere scriitorului să fie conștient și vrednic de această menire, atunci când îl identificau pe poet cu „vates“, cu profetul. Dar, conștient de specificul societății americane, Brooks îi mai încredința scriitorului american și o altă misiune: aceea de a contribui la „precipitarea“ caracterului american, adică la grăbirea procesului de desăvârșire a unității organice a poporului american, a asietei lui intelectuale, morale și sociale, pe de-asupra deosebirilor etnice ale maselor de imigrați. Sensul social al acestei acțiuni trebuia să fie îmbinarea puternicului simț al personalității, moștenire a culturii engleze și a con-

cepțiilor puritane, cu înțelegerea ideilor colective.

Militant al ideilor socialiste, Brooks a încercat să promoveze în rândurile intelectualilor americani *ideea de organizare*. Pentru Brooks, ceea ce-i lipsea, la data la care scria el, — în anii imediat premergători ai primului război —, scriitorului american, era o adevărată, o eficientă *respectabilitate socială*, lipsă care, pe de-o parte nu-i îngăduia să joace un rol important, ca deschizător de cărări, în societatea americană, pe de altă parte, printr-un fenomen firesc de auto-sugestie și inhibiție, îl făcea să-și piardă respectul propriei sale persoane, încrederea în el-însuși. Organizându-se însă, scriitorii americani trebuiau să devină o adevărată *forță socială* și să-și poată astfel promova idealurile, dând operei lor un caracter semnificativ, exemplificator, și reprezentând, în sinul societății americane, o forță constantă, progresistă și reformistă, puternic angajată într-o luptă, pe viață și pe moarte, împotriva conformismului, a rutinei, a complzenței față de regulile morale ale societății capitaliste, și, în esență, împotriva *puritanismului*, în care Brooks denunța principalul ferment al vechii societăți americane și principala piedică în calea noului.

Teoretician al literaturii avangardiste, Brooks a avut în Randolph Bourne un discipol care a mers încă și mai departe sub steagul *radicalismului literar*. Pentru Bourne, scriitorul trebuie să fie, prin excelență, un radical angajat. Cunoscând, dinăuntru, prin educație, toate ortodoxiile, el trebuie să le facă pe toate să explodeze și să se pună în fruntea tuturor nemulțumirilor, pentru a le coordona eforturile spre dreptatea socială, în virtutea misiunii sale esențiale de creator de valori umanitare.

Consecvent cu preceptele lui, Bourne a aderat, pe rând, la toate curentele revoluționare, înțelegând să fie, în permanență, în conflict acut cu mentalitatea burgheză și cu ideologia oficială americană. Socialist, adept al teoriilor

educative revoluționare ale sociologului John Dewey, Bourne a înțeles să fie pacifist în plin război, când toată propaganda oficială exalta valorile războinice, patriotismul și eroismul.

Ideilor propagate, într-un mediu prielnic, de Brooks și de Bourne, cu mare măiestrie propagandistică, li s-a conformat, îndată după primul război mondial și pînă către 1939, aproape întreaga literatură americană. La marginea unei societăți care se îmbogățea vertiginos și se îndrepta spre catastrofa din 1929 sub mirajul creditului nelimitat, într-un mediu în care triumfa tipul Babbitt avîndu-l ca exponent la Președinție pe Calvin Coolidge, literatura americană devine, brusc, o literatură de revoltă. Față de o societate care cultiva și făcea să prospere tipul Babbitt, scriitorii americani se simt obligați să adopte o atitudine de „alienare” (în sensul strict etimologic, de îndepărtare, de înstrăinare, de deosebire contrastivă), dar nu pentru a se izola sau pentru a-și găsi derivate personale compensatorii, în lumea paradiselor artificiale, de pildă, ci pentru a se integra, adînc, societății, pentru a împrumuta de la societate năzuințe și suferințe și pentru a-i transmite în schimb aspirațiile și idealurile lor. Funcția esențială a scriitorului „alienat” devine astfel revolta, țelul rămîine dărîmarea ordinii sociale nedrepte, mijlocul de luptă socială devine însă *izolarea organizată*, oricît de paradoxală ar fi această împreunare de atitudini aparent contrastive. Ecoul acestei mentalități revoluționare îl găsim într-un poem ca vestitul „Risorgimento” al lui Ezra Pound, manifestare literară a non-conformismului, într-un amestec de scepticism și de iconoclastism, de desnădejde și de ironie, de îndârjire și de umor. Aproape toți scriitorii americani de valoare dintre cele două războaie mondiale: Upton Sinclair, Sinclair Lewis, F. Scott Fitzgerald, Ernst Hemingway, William Faulkner, John Dos Passos, Mencken, Sherwood Anderson, E. E. Cummings,

James T. Farrel și John Steinbeck, au opus satisfacției sociale de tipul Babbitt profunda lor nemulțumire și de-safectare și au încercat să transmită nemulțumirea lor, literaturizată, masei de cititori.

Dacă totuși scriitorii americani, cu o asemenea mentalitate și luptînd în izolare organizată, nu au reușit să pună în primejdie sau măcar în discuție serioasă bazele societății americane și ale orînduirii capitaliste, aceasta se datorește mai multor cauze. E, desigur, și, totuși, puțina audiență pe care au avut-o scriitorii înzestrați, chiar și cei distinși cu premiul Nobel, în straturile adînci ale societății americane. E neîndoios că un rol important l-a jucat și marea experiență reformistă a „New-Deal”-ului și brusca spornire de prestigiu a intelectualilor americani, ca urmare a politicii deliberate de promovare a valorilor intelectuale, duse de Roosevelt și de celebrul său „Brain Trust”. Totuși, așa cum subliniază profesorul Klein, cu toată revolta lor *organizată*, scriitorii americani nu au putut juca un rol politic și social pe măsura talentului lor, datorită faptului că, deși erau în marea lor majoritate conștienți de necesitatea revoltei, nu au fost în stare să rezolve problema psihologică fundamentală, în sensul că nu s-au putut pune de acord asupra *alegerii între revolte*.

De altfel, împotriva agresiunii fasciste, care ajunseser să pună, pentru prima oară în istorie, soarta poporului american în joc, — amenințîndu-l în interesele sale vitale, pe toate mările globului, — s-a realizat, dintr-odată, consensul unanim al poporului american. Guvernul, masele și intelectualii s-au unit, mult mai strîns decît se petrecuseră lucrurile în 1917, pentru a da o luptă în care nu mai era vorba de o simplă expediție pe un teatru îndepărtat de ostilități, „to make the world safe for democracy”, ci de o luptă de care depindea existența însăși a democrației americane. Libertatea lumii era amenințată în aceeași măsură cu libertatea poporului ame-

rican și scriitorii americani nu mai aveau de ales. Au urmat cu toții apele vibrante ale Președintelui Roosevelt, convinși că victoria Națiunilor Unite va însemna instaurarea, în toate colțurile lumii, a libertății și a democrației.

Cei douăzeci de ani care s-au scurs după încheierea celui de-al doilea război mondial au însemnat o evoluție extrem de interesantă a mentalității scriitorilor americani. Confuzia și starea de precaritate create în diferite părți ale lumii, politica războiului rece și propaganda oficială, agresiunile imperialiste și neo-colonialiste dar, mai presus de toate, perspectiva permanentă — cultivată de propaganda oficială și neoficială — a catastrofei atomice, au dus la făurirea unui nou unghi de privire a lucrurilor pentru majoritatea scriitorilor. Prin forța lucrurilor, politica nu mai îngăduia o marjă prea importantă opțiunilor personale, alegerii între soluții. Tehnicizarea politicii, planetizarea ei, condiționarea tot mai strânsă a relațiilor economice și sociale, a dus, în mod firesc, la schimbarea atitudinii majorității scriitorilor. Atitudinea de revoltă, pur negativă, pe care o adoptaseră toți marii scriitori americani, între 1919 și 1939, nu mai era considerată actuală. Print-un fenomen firesc (analizat de Bergson sub numele de legea dublei frenezii, n.n.), noua generație literară nu mai consideră revolta ca o atitudine progresistă, ca o noutate, ca o necesitate. Evident, au rămas scriitori, ca Norman Mailer, Vance Bourjaily, Paul Bowles, Gore Vidal, Irwin Shaw și, mai ales, Truman Capote și John Aldridge, care au înțeles să persiste în atitudinea de revoltă a precedentei generații, ba chiar să-și ascute ironia mușcătoare la adresa societății burgheze. Dar publicul american se obișnuise pînă într-atît cu această atitudine, prin lectura operelor scrise între cele două războaie mondiale, încît atitudinea de revoltă îi părea ca perfect normală, ca o condiție firească și sănătoasă a oricărei literaturi. Producțiile

literaturii de revoltă își găsiseră locul în manualele școlare. Și, cu cît erau mai amari și mai mușcători Paul Bowles sau Truman Capote, de pildă, în romanele lor, cu atît erau mai gustați chiar de cititorii făcînd parte din societatea pe care voiau s-o distrugă. Inconștient sau nu, asemenea cititori își îngăduiau luxul să se delecteze cu producțiile literare revoluționare, convinși de stabilitatea economică și socială a lumii în care puteau citi asemenea opere și dînd mandat eroilor romanelor să fie revoluționari în locul lor.

★

Într-un simpozion organizat în 1952 de publicația „Partisan Review“, sub formula „Our Country and our Culture“, organizatorii discuțiilor, spirite incontestabil progresiste, erau siliți să recunoască, nostalgic, faptul că precedentă atitudine literară, aceea a „alienării“, nu mai constituia o atitudine intelectuală la modă. Vechea mentalitate revoluționară a scriitorilor americani se învechise, devenise chiar „respectabilă“, irelevantă pentru noile realități politice și sociale. O nouă atitudine își face loc în literatura americană, o nouă poziție, o nouă mentalitate: aceea a „acomodării“, atitudine care constituie rezultatul, contrastiv, al unui proces intelectual suficient de complex.

Acomodarea implică un dublu proces, simultan, de angajare și de dezangajare, proces care are multe similitudini cu acela desfășurat de Jean Jacques Rousseau atunci cînd gînditorul genevez a pornit, în „Contractul Social“, să elaboreze cu luminile rațiunii o societate democratică. Eroul noilor opere literare americane începe în general prin a-și exalta personalitatea și a-și striga setea de libertate, prin a se revolta împotriva oricărei forme de constrîngere. Dar, pe măsură ce cîștigă experiența vieții, el este silit să constate că rămîne izolat și neputincios, astfel încît se hotărăște să opteze pentru viața în comunitate, cîștigînd astfel în securitate ceea ce pier-

de în libertate. Dînd ascultare impulsurilor naturale, el ajunge să-și asume diverse obligații, pe scara familială, socială și națională. El se integrează deci, tot mai adînc, într-o societate ale cărei neajunsuri le cunoaște, țelul scriitorilor rămînînd acela de a milita încontinuu pentru eliminarea distanțelor dintre personalitate și societate, dintre individual și colectiv, ca să se poată ajunge astfel la o cît mai perfectă comuniune între eul individual și colectivitate. Angajarea socială implică o acomodare, nu un compromis, o strategie, nu o capitulare. Scriitorul american, potrivit acestei concepții, trebuie să devină *cronicarul strategiei acomodării*.

Angajarea socială mai implică și o altă consecință: o modificare, nu numai a mentalității izolate și revoluționare, dar și a *cadruului* predilect în care se desfășura pînă acum acțiunea majorității operelor literare americane, cadru mult mai adesea natural, izolat,³⁾ și foarte rar social. Romancierii americani actuali au părăsit această predilecție caracteristică a scriitorului american pentru izolarea eroului într-un cadru natural, ca și predilecția pentru eroii-copii (ceea ce însemna, de fapt, tot o izolare, într-o mentalitate proaspătă, copilărească, naturală). În ultimii douăzeci de ani, imensa majoritate a producțiilor americane în proză se desfășoară într-un cadru tipic social.

Desigur, nu toți scriitorii și criticii americani au acceptat „strategia acomodării“. Norman Mailer, ca să-l numim pe unul dintre cei mai cunoscuți, a înțeles să rămînă, mai departe, adeptul convins al radicalismului și non-conformismului. În permanentă opoziție și polemică față de oficialitate, Mailer a înțeles, ca și Santre, să se angajeze în toate fenomenele contemporane. Dar majoritatea scriitorilor americani par a fi părăsit aceste poziții înaintate, astfel încît un critic rămas credincios

„strategiei alienării“, Alfred Kazin, va ajunge să deplîngă lipsa de „inteligentă socială“ a romancierilor americani, care, în tot mai mare număr, înțeleg să părăsească explorarea vieții sociale pentru a se preocupa de explorarea personalității, în nesfîrșite experiențe individuale. Dîmpotrivă, un alt critic, Philipp Roth, proslăvește tocmai „lipsa de temă“ a scriitorilor americani contemporani, retragerea deliberată a scriitorului din fața fenomenelor politice sau sociale contemporane, sau, în cel mai bun caz, angajarea lui în sensul acomodării.

Selecționînd, pentru exemplificarea atitudinii de acomodare, cîinci romancieri americani dintre cei mai cunoscuți și mai semnificativi, prof. Klein a înțeles ca, alături de Saul Bellow și de Wright Morris, să prezînte doi romancieri negri, Ralph Ellison și James Baldwin, și un romancier evreu, Bernard Malamud.

Cea mai caracteristică evoluție de la alienare la acomodare o întîlnim în romanele lui *Saul Bellow*. Chiar eroul primului său roman, Joseph, din „Dangling Man“ (1944) parcurge, nuanțat, calea de la revoltă la comprehensiune. Aceeași traiectorie, de la exaltarea autonomiei la conformitate, în romanele următoare: „The Victim“ (1947), „The Adventures of Angie March“ (1953), „Seize the Day“ (1956) — în care eroul principal e un șomer — și „Henderson, the Rain King“ (1959). Evoluția, contrastivă, a eroilor, prilejuiește efecte umoristice romancierului, care înțelege să pună însă în relief imperativul disciplinei și noblețea ei, ceea ce pare a fi totuși o îndepăntată influență nietzscheană.

Wright Morris pare a fi o excepție pentru romancierii americani contemporani, care și-au situat eroii cu predilecție în atmosfera încărcată a marilor orașe. Morris se întoarce la tradițiile rurale ale literaturii americane, pentru a ne zugrăvi, în romanele sale, viața fermierilor din Midwest, atît de afectați de criza din 1929—1931: „My Uncle Dudley“ (1942), „The World in

³⁾ Fluviul la Mark Twain, oceanul în „Moby Dick“, mlaștina în „Walden“, drumul mare în „Song of myself“, etc.

the attic" (1949). Maniera de tratare este tipic americană, cu reminiscențe din Marc Twain. Morris este evocatorul crizei tradiționalismului, dar și al nostalgiei lui, a nostalgiei mentalității de pionieri, pe „borderul“ pe care s-au mișcat coordonatele istoriei americane atîta vreme. Tipic pentru această mentalitate este ultimul roman al lui Wright Morris, „The Territory ahead“ (1958).

Deosebit de semnificativă — mai ales în lumina ultimelor tulburări anti-segregaționiste din Statele Unite — este mentalitatea celor doi romancieri negri analizați, așa cum se reflectă în operele lor. *Ralph Ellison*, în primul său roman important, „Invisible Man“ (1952), pune în termeni patetici problema negrilor americani cultivați. Eroul romanului este un negru care a învățat la școala albilor și trăiește în societatea albilor, la a căror cultură participă din plin. Și totuși, el nu-i nici alb, nici negru. Mai exact, și-a pierdut mentalitatea neagră, dar a rămas un izolat în societatea albă care nu înțelege să-l adopte integral. El sfîrșește prin a deveni invizibil, și toată strădania lui este să-și poată recăpăta vizibilitatea, să se poată integra, însfîrșit, într-o lume care să-l poată primi și să-l poată înțelege, invizibilitatea fiind pentru el ceea ce pierderea umbrei fusese pentru Peter Schlemihl, eroul lui Adalbert von Chamisso, și acela rătăcitor între Franța și Germania.

Este, în opera lui Ralph Ellison, toată drama negrilor americani, protestul literar al unui negru pătruns de ideologia filozofului de culoare Alain Locke și care se lovește, la tot pasul, de așa-zisa „morală publică“, de așa-zisul „demon american“, dar, mai presus de toate, se lovește de acea neintelektualitate congenitală a publicului și chiar a multor scriitori americani, acea neintelektualitate care-l impresionase atît de mult pe André Malraux. Invizibilitatea la care ajunge scriitorul este, mult mai mult ca „Schattenlosigkeit“-ul

lui Chamisso, o metaforă negativă, axată pe experimentarea haosului și a mizeriei, a neîncrederii între oameni și a dușmăniei dintre rase. Și, totuși, încheerea romanului sugerează posibilitatea unei acomodări.

Celălalt romancier negru analizat, *James Baldwin*, pornește de la poziția alienării, în „Go tell it on the mountain“ (1953), titlul fiind o reminiscență biblică. Este, iarăși, tragedia negrilor americani. Dar, în „Another Country“ (1962) își face loc o notă nouă, de năzuință spre identitate sufletească, atît pentru negrii americani, cît și pentru americani ei-inșiși. Ca și în romanul său precedent, „Giovanni's Room“ (1956), tema principală este aceea a purității sufletești, a nevinovăției.

Bernard Malamud este romancierul mediului evreesc, al comunității tradiționale evreiești din Brooklyn sau Lower East Side. El militează pentru comprehensiunea reciprocă dintre rase, deci, în fond, pentru „acomodare“. Umorul, de tipul umorului lui Isaïi Zangwill, face loc adeseori unei morale suficient de emfatică, ca în „The Natural“ (1952), în care autorul își împodobește eroul cu unele trăsături ale legendarului Achile. Linia acomodării este încă mai vizibilă în „The Assistant“ (1957) sau în „A new Life“ (1961).

În concepția acestor scriitori, linia „acomodării“, pe care pare a se fi angajat, în ultimile două decenii, proza americană, nu constituie, astfel, nici o abdicare în fața unor imperative sociale și politice, nici un compromis înjositor, nici un conformism umilitor. Ei demască racilele sociale și le caută diferite soluții de remediere. Li s-ar putea aplica — dacă nu ar fi căpătat o nuanță pejorativă prin modul frecvent în care au fost folosiți — termenii de oportunist sau de posibilist. Pentru prof. Klein, acomodarea este, în esență, o restaurare, condiționată de afecte, a vieții familiale și sociale, în integritatea lor; o fundamentare, pe planul conștiinței individuale, pină

ieri în stare de revoltă, a imperativelor familiale și sociale. Sacrificiul identității individuale, a personalității exacerbate, în permanentă și anarhică stare de revoltă, se face în favoarea unor valori sociale, printr-o justă apreciere a scării de valori. Este vorba deci de vechea și fără de sfârșit controversă transpusă la jumătatea secolului nostru pe continentul american. Pe de o parte, revolta individualului, a particularului, față de ordinea colectivă, și tendința de a transforma individualul, particularul, în fundament al

vieții, al societății și al lumii. Pe de alta, imperativul supunerii la coordonatele vieții în societate, sub rezerva efortului permanent, individual și colectiv, de a transforma societatea după normativele spiritului de dreptate socială. În permanenta pendulare dintre romantism și clasicism, literatura americană, multă vreme de inspirație romantică, pare a fi intrat acum într-o fază clasică, străbătând calea spinoasă care duce de la „alienare“ la „acomodare“.

DAN A. LĂZĂRESCU

Din țară

„CONTEMPORANUL“ 1966

Întâmplarea face ca 1966 să fie anul în care **Contemporanul** este obiectul unei duble aniversări: în luna mai s-au împlinit 85 de ani de la apariția primei serii a **Contemporanului** condus de Nădejde și Gherea; în septembrie, două decenii de când noua serie a **Contemporanului** și-a făcut simțită prezența în publicistica noastră. Rîndurile care urmează nu tind să devină un salut tardiv la o aniversare — sărbătoare pentru întreaga noastră presă, ci pornind tocmai de la activitatea **Contemporanului**, să treacă în revistă oțeva caracteristici ale publicisticii actuale.

★

VECHIUL **CONTEMPORANUL**, deși apăruse în condiții destul de grele, ajunsese la tirajul — respectabil pentru acea vreme — de 7 000 de exemplare. În condițiile revoluției noastre culturale de după 23 August, noul **Contemporanul** a atins o cifră în jurul a 60—70 de mii de exemplare. Desigur că rolul unei publicații în cultură nu poate fi dedus numai din analiza tirajului. În orice caz, ceea ce se poate spune despre ambele serii, ceea ce le-a unit într-o trăsătură comună, ceea ce a dus la faima periodicului, a fost faptul că **Contemporanul** a reprezentat prin excelență tipul de publicație care poate fi denumit: **revistă de atitudine**.

Contemporanul trebuie considerat prima manifestare activă, pe plan cultural, a clasei muncitoare. Departe de a fi o apariție meteorică pe firmamentul culturii românești — așa cum spunea de pildă H. Sanielevici — apariția **Contemporanului** nu este nici întâmplătoare, nici ocazională. Ideea unei publicații periodice socialiste era în aer încă mulți ani înainte ca revista **Contemporanul** să fi văzut lumina tiparului. Nevoile propagandei socialiste — atât câte existau în acea epocă, nu

puteau fi satisfăcute de micile broșuri litografice care apăreau la Iași și la București. Încă în 1878, Gherea, în vîrstă de 23 de ani, scria: „Cît timp nu sîntem organizați noi înșine, cît timp nu avem... forțe de intelectuali și nici revistă, cît timp nu ne-am manifestat societății române ca partid, propaganda... nu are nici o importanță“. (**Documente privind istoria României, Războiul pentru independență**).

★

Anii 1885—1886 constituie fără îndoială un punct de răscruce în activitatea **Contemporanului** prin cunoscuta publicare a **Originii familiei, a proprietății private și a statului**. Începînd de la această dată, mulți istorici ai mișcării muncitorești consideră că mișcarea socialistă din România trece pe pozițiile marxiste. Pe de altă parte, nu puține sînt lucrările în care influența operei lui Engels este vizibilă. Acesta este momentul în care apar și alte publicații socialiste, cu o periodicitate mai mult sau mai puțin efemeră, dar care reflectă activizarea cerourilor socialiste. Alături de **Contemporanul**, organ de presă enciclopedic cu un conținut preponderent științific și literar, în 1883 apare revista **Emanciparea**, iar în 1884 **Revista Socială**, care a jucat rolul de organ teoretic al mișcării socialiste. Credincios scopurilor propuse, așa cum sînt fixate în editorialul-program al primului număr:

1) a face cunoscute publicului român marile teorii științifice la ordinea zilei, „cum privește lumea știința contemporană“;

2) a critica „producțiile științifice greșite“, mai ales manualele școlare și cursurile universitare, „căci dacă acestea vor fi rele, atunci nu putem aștepta nimic nici de la generațiunea nouă“;

3) a lupta împotriva superstițiilor, „ignoranței și șarlatanismului“ etc., **Contemporanul** publică acum o serie de articole și note care extind aceste

preocupări, recomandând explicarea fenomenelor sociale după „scrierile ce dovedesc că pricina de căpetenie a transformării formelor sociale este schimbarea modului de producție și a productivității muncii, prin urmare“. În acest sens, au fost publicate în revistă articolele doctorului Ștefan Stîncă, care iau atitudine fermă pentru prima dată în publicistica românească împotriva „maltuzianismului“ și „darwinismului social“. „Nu imperfecțiunea mediului natural, nu desăvârșirea lui este de vină dacă există supranumerar... ceea ce există aproape pretutindeni este așa numita suprapopulație relativă, adică un mare număr de muncitori, fie cu capul, fie cu brațele, mai mare decât are nevoie capitalul pentru a funcționa“. În mod vizibil, argumentația doctorului Stîncă se inspiră din **Capitalul** și chiar din „**Situația clasei muncitoare din Anglia**“ de Friederich Engels. „Brațele omului sînt înlocuite prin mașini și astfel o sumă de locuitori rămîn fără ocupațiune“ etc. Au fost exprimate teze marxiste și în studiile și conferințele publicate, precum **Evoluția de V. Lateș, Ateismul și Legea și Poporul de C. Gr. Gheorghiu**. Nu trebuie, de asemenea, minimalizat, așa cum s-a făcut adeseori pînă acum, rolul lui Ioan Nădejde, care a fost timp de un deceniu redactorul și colaboratorul principal al revistei; nici cel al lui Constantin Mille sau al lui V. G. Morțun.

În ceea ce privește literatura, **Contemporanul** a reliefat valoarea poeziei lui Mihail Eminescu și a difuzat-o în mase, republicînd, după **Convorbiri Literare**, o serie de poezii, aprofundînd studiul operei lui Eminescu și al teatrului lui Caragiale. Polemica împotriva idealismului în artă, în al cărei context s-au proiectat și unele simplificări, a plasat totuși revista în miezul unor dezbateri estetice contemporane. De altfel Gherea, care cunoștea bine operele mai de seamă ale criticii contemporane lui — de la Taine și Georg Brandès, de la Hennequin și Faguet pînă la democrații revoluționari ruși ca Pisarev sau pînă la Mehring și Lafargue — a combătut încercările de a osifica teoria lui Marx, de a înțelege mecanic raporturile de clasă.

Cunoscînd foarte exact și în amănunțime aspectele dezbaterii literare contemporane lui, Gherea ridică sectorul literar al revistei pînă la nivelul criticii europene, oferind prin polemica cu **Junimea** stimulente înnoirilor literare; într-adevăr, polemica istorică pe care Gherea a dus-o împotriva idealismului în artă a oferit un

schimb de idei fertil care a dat sevă și diversitate literaturii noastre. Trebuie spus că, chiar și în formulările polemice sau definițiile pe care le dădea operei de artă, Gherea nu include nici un imperativ ostil naturii intrinseci a artei. Este limpede astăzi că, în măsura în care a luat cunoștință de metodele moderne de critică, explicative sau analitice, Gherea nu le respingea, ci le integra sistemului său. Căci, ca și Ibrăileanu, mai tîrziu, el tindea la o „critică completă“, la o „critică totală“, cum s-ar spune astăzi. Concepția sa „științifică“ nu excludea o anumite tendință integratoare și asimilantă, aparent eclectică. Dacă faptul că nu a găsit un asemenea interlocutor în Maioreșcu (acesta fiind îndeosebi adeptul principiilor generale, pe care le aplica) a contribuit oarecum la ascuțirea conflictului dintre ei, este astăzi evident că ambele personalități se completeau din punctul de vedere al dialecticii culturii românești.

★

„**ORGAN DE PRESĂ ENCICLOPEDIC**“, cu un conținut preponderent științific și literar — în acest fel definim — cel puțin ca formulă publicistică — și noua serie a **Contemporanului**. În atmosfera încărcată a anului 1946, în care Partidul nostru dădea bătălia pentru cucerirea deplină a puterii de stat, apariția **Contemporanului** a fost un eveniment deosebit de important.

Reluînd, în noile condiții sociale și istorice, tradiția vechiului **Contemporan**, revista își propune în septembrie 1946 „să analizeze cauzele profunde ale fenomenelor economice și sociale“, să supună unei analize critice „problemele și curentele ideologice, culturale, literare și artistice“; să fie nu spectatoare ci participantă, nu revistă eclectică ci revistă de atitudine — iată către ce tindea noua serie a **Contemporanului**. După un început foarte rodnic, care surprinde prin ineditul formulei, prin spiritul polemic, prin calitatea colaborării, revista a trecut și prin unele perioade, din fericire mai scurte, de oarecare eclipsă calitativă. Nu trebuie uitat însă că în paginile sale au publicat toate personalitățile vieții noastre sociale și culturale, că a fost o perioadă în care **Contemporanul** era singura publicație culturală săptămînală și că decanul de vîrstă este într-un fel și decanul real al publicațiilor noastre culturale și își păstrează și astăzi locul de cinste, în ciuda unei competiții serioase (avem astăzi peste 25 de săptămînale și reviste culturale).

Cel care va face istoricul acestei reviste va trebui să țină seama nu numai de contextul concret al dezbaterei, de dezvoltarea ei dialectică, dar și de caracterul și de ascuțimea acestor divergențe care ascund adesea opinii opuse cu privire la drumurile literaturii și artei. În articole pe care o judecată retrospectivă superficială le reconsideră uniform, se exprimă grija, receptivitatea sau dimpotrivă, neînțelegerea permanentelor culturii noastre; tendința către încorporarea elementelor moderne, sprijinirea noului sau, dimpotrivă, opoziția închistată sau conjuncturalistă. Cine a urmărit cât de cât evoluția publicisticii noastre în ultimii douăzeci de ani știe să deosebească aceste poziții; și, de altfel, păstrează memoria efortului depus adesea în condiții dificile pentru a sprijini ceea ce este nou și valabil.

★

DACĂ ÎN PRIMII ANI, în **Contemporanul** se punea accent pe caracterul polemic, a fost apoi o vreme în care revista a tins să devină un organ cu ținută enciclopedică, în sensul că urmarea să ofere o informație cât mai bogată asupra diferitelor domenii ale culturii, adică să satisfacă acel apetit al cititorului care se numește „informarea la zi”. „A fi la curent” nu reprezintă o cerință recentă a cititorului de publicații culturale, dar ea a căpătat o semnificație specială abia în ultimele decenii.

Omul generațiilor trecute trăia într-o lume care evolua lent, progresul științific industrial se desfășura într-un ritm încetinit și, cât de cât, bagajul intelectual din școli și universități oferea o imagine minimă suficientă a cadrului științific al epocii. Astăzi, masa cunoștințelor a luat o asemenea dezvoltare încât „erudiția” trebuie ținută la zi. Ziarul cultural devine și el un instrument în această operă de informare și de sintetizare — la nivelul intelectualului cu o instrucțiune universitară. Propensiunea **Contemporanului** de a publica cursuri universitare de filozofie, tendința de a publica unele articole de interpretare a problemelor speciale de știință, într-o perioadă în care asemenea informații erau de domeniul ineditului, nu transformă revista într-un „buletin științific” sec, ci îi conferea o anumită dimensiune tocmai prin caracterul special și inedit al preocupărilor. Să nu uităm apoi de ecoul larg al discuțiilor literare — promovate de revistă de-a lungul anilor — și unde, dincolo de anumite erori, se observă în retrospectivă entuziasm pentru idei, un anumit

respect față de opinia protagonistului oponent, o „sută” a argumentării care exprima o formulă publicistică laudabilă, un anumit respect față de cuvântul scris, care, uneori, contrasta cu sărăcia intrinsecă, cu caracterul sociologizant și precar al argumentației.

Mai târziu — și în această fază se găsește **Contemporanul** în perioada actuală — accentul s-a deplasat din ce în ce mai mult pe caracterul de informare orientativă, pe comentariul obiectiv. Polemicile au fost abandonate aproape cu totul și revista a tins din ce în ce mai mult la generalitate, la multilateralitatea sectoarelor abordate, a mizat pe personalitățile consacrate, a tins să fie mai mult o oglindă decît un participant.

★

ANALIZA NUMERELOR recente ale **Contemporanului** demonstrează că partea literară a revistei prezintă un aspect încheiat. Într-adevăr, ceea ce caracterizează astăzi orice ziar cultural de prestigiu este o anumită unitate de ton, un anumit nivel de „evaluare” a fenomenului cultural, care se vedește în ansamblul materialului cit și în fiecare detaliu în parte. O asemenea unitate se realizează în ciuda pozițiilor singulare sau a intențiilor de delimitare. Nimic nu strică mai mult organului cultural de presă decît teoria expedientelor, conform căreia dacă ai un articol „tare”, sau ascuțit polemic, poți să-ți îngădui să introduci material de umplură în restul paginilor.

Pagina literară a **Contemporanului** reușește în general să realizeze acest deziderat. O cronică literară personală, (și unitară în ton), un articol-problemă de ținută, chiar dacă uneori abstract și inofensiv, asigură acest nivel de calitate care evidențiază pagina literară a revistei. Aici trebuie scoase în relief câteva inițiative remarcabile. Articolul „Neliniștea înnoitoare” de Al. Philipide (**Contemporanul**, 43/1046) reprezintă o serie de însemnări sintetice care subliniază originalitatea fenomenului modernist între cele două războaie mondiale. Nu numai că mișcarea „înnoitoare de la noi” de după primul război mondial, a fost „printre cele dintii în Europa”; dar, după cum observă autorul, „curentul acesta și-a căutat chiar de la început rădăcini în peisajul românesc, într-o tradiție a poeziei românești, întemeiată pe poezia populară”. Într-adevăr, într-un comentariu pe marginea revistei **Integral**, Ilarie Voronca scria: „Din toate limbile europene, limba românească ne pare cea mai adînc înzestrată cu un material sensibil sufletesc actual. Esen-

țialmente poetică". Philippide compară articolul acesta al lui Voronca despre **poezia nouă** cu manifestul lui André Breton, publicat în același an; expresie deopotrivă a nevoii adînci de înnoire, care caracterizează poezia europeană de după războiul din 1914—1918. Că, în problema modernismului, **Contemporanul** nu prezintă un punct de vedere exclusivist, o dovedește publicarea articolului lui Victor Eftimiu (10/1013) care cuprinde un punct de vedere opus: „Frenetica modă actuală nu se va irosi oare și ea în uniformitate, în monotonie, în nevoia de ceva nou? Și acest nou n-ar putea fi reînțoarcerea la formula clasică, la versul pur, lapidar, încadrînd sentimentele mari, emoționante, gânduri, imagini?”.

Am semnalat deopotrivă și unele cronici personale ale lui Nicolae Manolescu (consacrate **Postumelor** lui Tudor Vianu sau monografiei Lovinescu de Ileana Vrancea și, în genere, articolele sale consacrate problemelor de poezie), cronicile despre volumele lui Geo Dumitrescu și Miron Paraschivescu de Eugen Luca, intervențiile în discuția despre poezie a lui Dumitru Micu și G. Muntean, articolele despre problemele prozei, unele eseuri ale lui Adrian Marino și Matei Călinescu etc.

În bilanțul bogat al **Contemporanului** trebuie înscrisă și existența rubricii „Poșta redacției” — atît în domeniul literelor cît și în domeniul școlii și învățămîntului. Nu e vorba în **Contemporanul** de prezența formală a încă unui sector de activitate, ci de un aport efectiv cu o semnificație precisă, exprimabilă nu numai în cantitate, ci mai ales în calitate. Dacă astăzi avem mai mulți poeți — și din ce în ce mai înzestrați, mai siguri, chiar tineri fiind — aceasta se datorește și acestei veritabile „rampe de lansare”, cum ar spune Geo Dumitrescu, titularul actual al **Poștei literare**, care, după Miron Paraschivescu, ține acest „ghișeu al speranțelor și iluziilor” de unde în ultimii zece ani au pornit (sau unde și-au găsit locul) un Nichita Stănescu, Ilie Constantin, Ion Alexandru, Ana Blandiana, Adrian Păunescu, I. Crînguleanu, mai recent — Ioana Diaconescu.

Un alt merit substanțial al revistei **Contemporanul** se vedește în pagina consacrată problemelor de plastică. **Contemporanul** este unica publicație săptămînală care se ocupă sistematic de problemele artei plastice; ținînd seama de faptul că pictura și sculptura reprezintă (din punctul de vedere al spațiului ce le este acordat în publicațiile noastre) sectorul cel mai vitregit

al artelor contemporane, însăși această prezență competentă reprezintă o performanță. Dacă urmărîm colecția **Contemporanului** de-a lungul anilor se mai observă încă un fapt semnificativ: publicația a promovat în mod curajos pe tinerii pictori, organizînd discuții detaliate ale expozițiilor, a pledat cu consecvență pentru pluralitatea de stiluri și a inițiat, încă de timpuriu, articole obiective despre arta modernă (din care trebuie să menționăm în primul rînd impozantul ciclu al acad. G. Oprescu) contribuind cu certitudine la crearea unui climat propice căutărilor. Pe de o parte actualizînd o serie de tradiții ale artei românești dintre cele două războaie, care fuseseră neglijate, pe de altă parte scoțînd în relief valabilitatea unor legături internaționale ale artei române, subliniind interacțiunea și jocul influențelor. Nu este de mirare că, mergînd pe o asemenea linie, **Contemporanul** a fost prima revistă care a publicat studii substanțiale despre Tuculescu, a relevat aspecte inedite ale creației lui Brâncuși și a lărgit orizontul estetic al dezbaterilor din plastică. În ceea ce privește problemele muzicii, revista a manifestat aceeași preocupare continuă (mai ales pe dimensiunea teoretică, și în acest sens menționăm în primul rînd articolele lui G. Bălan). Însă cronică evenimentelor muzicale săptămînale are uneori un caracter sporadic și circumstanțial (dacă nu chiar de simplă reclamă).

Evident, nu urmărîm în paginile acestora o analiză exhaustivă a revistei; majoritatea cititorilor o cunosc. Scopul nostru este de a trata problemele revistei **Contemporanul** mai ales în legătură cu cele ce depășesc propriu zis activitatea acestei reviste și care interesează în general publicistica culturală din țara noastră.

★

CU DREPT CUVÎNT într-un articol publicat recent în **Contemporanul**, acad. Burghilea atrăgea atenția asupra faptului că avalanșa de publicații, de comunicări și informații științifice nu este identică cu lărgirea orizontului cititorului; fiindcă o parte din aceste informații nu sînt de obicei verificate, iar o parte însemnată de comunicări nu reprezintă altceva decît expresia nevoii de reclamă. O informare adevărată presupune o informare **selectivă** (dar nu parțială!), o economie a informării pentru ca ea să fie accesibilă cantitativ omului de știință și cititorului interesat. Ori, operația aceasta reprezintă dificultatea majoră în opera de informație. Simpla transcriere,

amestecată cu știri la modă extrase din reviste cu profiluri diferite, nu reprezintă informarea „la zi” a cititorului. Observația aceasta se poate face din când în când și despre rubrica „Puncte cardinale” din **Contemporanul**. Chiar rubricile interne sînt adesea deficitare. Informația literară, de pildă, nu este propriu zis o informație orientativă sau diferențiată. **Contemporanul** publică sumarele prescurtate ale tuturor revistelor românești — ceea ce este laudabil; din păcate, pentru a le da un caracter de comentariu, ele sînt însoțite de calificative nediferențiate, stereotipe, care coboară calitatea enunțului, lipsindu-l de rigoarea necesară.

Pe un plan mai general, același lucru se poate spune despre modul în care este îndeobște redactată rubrica de teatru a revistei. În anul acesta am regăsit și în acest sector oțeva inițiative interesante: un colocviu despre cartea de teatru, articolul lui Valentin Silvestru despre „Danton”, interviul îndrăzneț și stimulant al lui Teodor Mazilu. Însă, în general, această rubrică este lipsită de o unitate în apreciere. Piese slabe sînt elogiuate, în schimb spectacole valoroase devin obiectul unor aprecieri neclare.

Însă lacuna principală a revistei e modul palid în care se reflectă problematica social-politică și filozofică. **Contemporanul** de astăzi n-a reușit să facă din ultimele pagini consacrate dezbaterii de idei o tribună de efectiv interes larg publicistic. Vioiciunea dezbaterilor în plastică sau în literatură contrastează cu caracterul adesea stereotip cu care sînt abordate analiza și explicarea marilor fenomene sociale, marilor curente de idei și a acelor aspecte ale științelor de specialitate care interesează deopotrivă pe specialist și marele public. Și în ceea ce privește dezbaterii problemelor cetățenești se mai resimte nu numai golul lăsat de un publicist ca G. Călinescu, dar și lipsa unei maniere corespunzătoare, cu care ne obișnuise scriitorul-cetățean. Prima serie a revistei rămîne — în această privință — o călăuză pozitivă fundamentală, dar ea trebuie urmată „cum grano salis”, ținînd seama de condițiile noii epoci istorice.

★

SĂ TRECEM ACUM la materialele științifice. Necesitatea unei bune informări asupra evenimentelor cultural-internaționale a fost recunoscută încă de timpuriu de redacția **Contemporanului**, adăugîndu-se astfel ultimei pagini a revistei — redactată inteligent și cu o bună dozare a informației și

comentariului — o rubrică la pagina a doua, de „Meridiane”. Alături de articole serioase scrise aici despre Gustave Lanson, Franz Mehring, Romain Rolland, Michel Butor, despre critica arhetipurilor sau literatura comparată, au apărut și o serie de lucrări care, tratînd curente importante se cereau discutate nu cu aplombul condeierului căruia un lucru i se pare senzațional, fiindcă abia acum a luat cunoștință de el, ci cu competența și spiritul de sinteză care conferă impresia de soliditate, trăsături caracteristice numai adevăratului specialist, chiar dacă nu e vorba de o strictă specializare. O problemă atît de pasionantă și, în anumite privințe — fundamentală — pentru tabloul ideilor contemporane, anume raporturile dintre fenomenologie și arta modernă, este expedită (**Contemporanul**, nr. 12/1966) într-un chip cu totul neadecvat. Lucrări teoretice, de talia, de pildă, a lui Michel Dufrenne **La phénoménologie et l'expérience artistique** sînt expediate „din auzite”, iar terminologia filozofică este neaprofundată. Astfel, respingerea de către fenomenologie a actului psihologic concret, ca dat relevant al conștiinței, nu înseamnă eliminarea afectivității sau a participării. Simpla reproducere a unor idei sau a unor exemple oferite de un Dufrenne sau Geiger — pentru a nu mai vorbi de contra-argumentarea lor concretă — ar fi reprezentat totuși ceva mai mult decît însăilarea amintită, precedată însă de un titlu care promite. Trebuie menționat că autorul articolului citat se dovedește mai abil și mai informat atunci cînd discută, de pildă, umanismul lui Croce (**Contemporanul**, nr. 12/1963). Este limpede totuși că în faza unei informări inițiale, important este să se arate perspectivele unei cercetări — și așa încă destul de necunoscută marelui public — și nu a-i sublinia limitele și a tempera entuziasmele.

★

CONTEMPORANUL păstrează tradiția omologului său din trecut, aceea de a fi contemporan cu epoca sa și, atent la opinia publică, demonstrează că respectul cel mai rodnic al tradiției este de a o păstra vie, peste formele moarte. În cîntarul de o deosebită finețe pe care îl reprezintă opinia publică, **Contemporanul** continuă să ațarne greu, reprezentînd susținut și consecvent tipul publicației de prestigiu care, și în condițiile schimbate, reușește să prezinte un profil interesant.

ION PANAIT

Mi-a plăcut felul în care Dinu Pillat retrasează, în două numere consecutive ale „Gazetei literare“ (numerele 40 și 41), „etapele vieții și ale ideafiei lui Ion Barbu“. Pentru că o face clar și simplu, biograful menținându-se cu mare discreție în umbra poetului, oprindu-se la etapele cele mai semnificative ale vieții acestuia, comentându-le sobru, cu admirație și afecțiune reținute, iar exegetul înfățișând opera cu o finețe nu lipsită de vigoare sintetică.

Identitatea civilă: Dan Barbilian, născut la Cimpulungul Muscelului la 19 martie 1895, singurul copil la părinți. Tatăl, Constantin Barbilian, „la care băiatul are să țină mai mult decât la oricine din familie“, a fost magistrat, ajungând în timp... pînă la funcția de prim președinte de tribunal. Bunicul dinspre tată, zidar-antreprenor bucureștean cu ascendenți balcanici în sine, se numea Ion Barbu. Făcînd aluzie la el, în legătură cu pseudonimul literar pe care înțelege să-l ia ca scriitor, neavînd „curajul de a amesteca pe geometru în poezie“ poetul mărturisește singur: „Lui îi dătoresc atmosfera balcanică din anumite poezii ale mele. I-am luat numele, deci eram dator să las ca glasul lui să se facă auzit“.

Lipsa de continuitate a studiilor (Ion Barbu face clasele primare la Cimpulung-Muscel, Dămieniști-Roman și Stilpeni-Muscel, iar cursul inferior al liceului la Pitești și Cimpulung), se leagă de „soarta de judecător nomad, fără cusururi ilustre a tatălui“. Cursul superior al liceului este urmat de Ion Barbu în București, unde va sta în gazdă, adus la sfîrșitul fiecărei vacanțe de vară, de la Giurgiu, de tatăl său, care deținea în cele din urmă funcția de prim președinte de tribunal. Elev mediocru în general, în clasele a 7-a și a 8-a a fost amenințat chiar să rămînă repetent. Excepționale aptitudini însă a dovedit la matematici. Pro-

fesorul Ion Banciu i-a fost prin excelență mentor. „...ceilalți profesori de matematici, inclusiv cei de la universitate nu m-au învățat, m-au informat. Banciu însă mi-a trecut simțul lui de rigoare, emoția în fața frumuseții unei teoreme și patima cercetării față de care nu poți fi matematician“. Epoca anilor de licean bucureștean constituie epoca trezirii interesului pentru literatură. „Adolescentul“, scrie Dinu Pillat, „citește mult, pînă la uitarea de sine. Ajunge să aibă un cult pentru Eminescu, cu al cărui volum de poezii îi place să se retragă în cimitirul Bellu“.

La una din gazdele unde stă în ultimii ani de liceu se împrietenește pentru toată viața cu Simion Bayer și cu Tudor Vianu.

„Am început să scriu în vederea unui singur cititor: Tudor Vianu, însă un Tudor Vianu adolescent și mai aparent genial, elev în clasa 7-a liceală și tînăr maestru“ — răspunde Ion Barbu la o anchetă literară. După ce-și ia bacalauratul, Ion Barbu audiază ca student cursurile secției de matematici de la Facultatea de Științe din București, începînd din toamna lui 1914. Odată cu izbucnirea războiului în 1916, își întrerupe studiile și pleacă în Moldova ca toți tinerii de vîrsta lui. Intră în școala de geniu și își face apoi stagiul de plutonier la un regiment de pontonieri cantonat pe Prut. Întors în București în 1918, aduce cu el două lucrări matematice, dar după nici un an se înfățișează lui Lovinescu sub pseudonimul de Popescu și îi înmînează primele poezii. Ele apar în „Zburătorul“. În 1921, după luarea licenței este trimis ca bursier la Goettingen pentru doctorat și deși după două luni i se suspendă bursa, Ion Barbu continuă să rămînă în Germania. Dar interesul lui se îndreaptă spre poezie și nu spre matematici, așa cum ar fi fost de așteptat.

În orice caz, deși Ion Barbu a introdus în poezie rigoarea și puritatea matematicilor, din toate declarațiile lui reiese că aceste două pasiuni, poezia

și matematica, erau antagonice, exclusive, acaparându-l succesiv. Opțiunea lui finală a fost pentru matematică. Despre epoca studiilor din Germania, Ion Barbu scrie: „am greșit, desigur, față de legea mea internă. Adevărături mi rost era cercetarea exactă. Credeam însă pe atunci în poezie și aduceam, în adîncimea ei, o veracitate carteziană și o ardoare de navigator“. De dragul lui Tudor Vianu se mută la Tübingen, unde face cunoștință cu Gerda Hossensfelder, fiica unui medic. Se logodește și se reîntoarce în țară pentru a se căsători (la Giurgiu în 1925). Între 1925 și 1929 Ion Barbu își câștigă existența ca profesor suplinitor la Giurgiu, apoi la București la liceele „Spiru Haret“ și „Cantemir“. Din 1926 deține paralel și un post de asistent la catedra de geometrie analitică a lui G. Țițeica, ceea ce îl obligă să-și repună problema luării doctoratului. În toată această perioadă, considerată de el ca „o înceată și dureroasă readaptare matematică“ preocupările literare rămîn pe primul plan.

Opera lui Ion Barbu prezintă, — arată Dinu Pillat — etape de evoluție, care se deosebesc între ele „pînă la discrepanță, învederînd fiecare în parte cite un alt avatar liric al autorului“.

Și urmează o caracterizare exactă și sugestivă a acestor etape: în versurile de început „poetul solemn și lapidar al energicismului teluric, exponent la noi al unui parnassianism care nu se identifică totuși în esență cu cel al unui Heredia sau Leconte de Lisle, dat fiind că Ion Barbu, după propria mărturisire a înțeles în tinerețe să adere la Grecia lui Nietzsche, să-și însușească frenezia spiritului dionisiac: Elanul cutreerînd dinamic fitnțele și ridicînd extatic un cer platonician“.

Urmează poetul baladist din „După melci“, „Rîga Crypto și Iapona Enigel“ și „In memoriam“ cu o ingenuitate de viziune a universului naturist, potențînd inefabil anecdota lirică. Este apoi

poetul fantastic și pitoresc din ciclul balcanic, tutelat de spiritul funambulesc al lui Anton Pann, venind cu o lume de reprezentări halucinatorii, din care sînt scoase mari efecte de savoare în grotesc... Cu poemele din ciclul Uvedenrode ni se descoperă poetul care începe să tindă la simboluri eliptice și ezoterism „într-o încercare mereu reluată“ de a se „ridica la modul intelectual al lirei“, „înstruînd de lucrurile esențiale“ și în sfîrșit „poetul abscons care urmărește să ajungă cu ciclul „Joc secund“ la un absolut al poeziei pure în cifra ermetic, ducînd cu acest prilej la apogeu sublimarea abstractă a lirismului, într-o experiență limită, similară pînă la un punct cu aceea întreprinsă altcîndva de Mallarmé“.

În legătură cu modul în care concepea Ion Barbu poezia, Dinu Pillat se oprește asupra diatribei acestuia îndreptată împotriva poeziei leneșe, adică a poeziei lipsite de tensiune spirituală. Pentru Ion Barbu „poezia leneșă“ este deopotrivă „poezia vivace“ în care „tînrul practicant continuă în silabe, în rezumat la un sistem de mișcări născînde, dansul negru la care s-a tremusat (dacă e constructivist) ori bețivana sîrbă la care a chiuit (dacă e rural sau folcloric) „jalnica, cerșetoarea cantilenă a nomazilor ultimi simbolisti“, „poezie sinceră inepta insistență de a scrie cum vorbești“, „poezie jammistă așa de năiv instalată cu Ortezuri evidente“, „poezie în cădere silogistică deșelătoare ca un toboggan“.

Ion Barbu a voit „un cîntec care să întîrzie asupra soartei, asupra morții și învierii“.

E. P. G.

„AMFITEATRU“, nr. 9/1966

Remarc, dintre proze, schița parabolică a Elenei Chirvu „Un joc pustiu“ pentru modul sobru de expresie. Pe pagina întâia, un grupaj de poezii de Gh. Istrate. Deocamdată opera ucenicului, în-

zestrat, e făcută, și nu rău, după tiparele meșterului Argezi :

**A trecut un vuiet prin văzduhul uscat
Și toate zăvoarele au secat
Au amuțit ciinii.
Ferestrele s-au uns cu năluci de ploaie
Cumpăna pe-o stea arsă se-ndoaie... etc.**

Dintre numeroasele poezii ale debutanților, poezii care, aproape toate, au un nivel stimabil, mi-a plăcut cu deosebire „Gravura în lemn” a lui Dan Mutașcu :

**Dinadins aplecat
Să bea apă din palmă
Nu aude cum cerul istovit
Și dintre cozi de jderi ivit
Îi atinge prin culoare calmă
Părul, de pulberi încărcat.**

„Firească și nelivrescă este așadar afinitatea pe care poeta o manifestă față de mitul lui Ulisse și al Penelopei, inspiratorul citorva excelente poezii din volum” — observă cu exactitate Gelu Ionescu în cronica sa la volumul Constanței Buzea „La ritmul naturii”. Căci are dreptate criticul atunci când arată că o coordonată a poeziei acesteia „permanenta stare de așteptare (să nu zicem de dependență) a gesturilor, acțiunilor bărbatului...”. De asemenea, aprob afirmația, fină, după care Constanța Buzea este cea mai puțin „feministă” dintre poetele tinere.

Remarcabile sînt și observațiile lui M. Ungheanu despre Titu Maiorescu. Ele constituie un mic eseu portretistic a cărui teză ar fi următoarea: olimpianismul lui Titu Maiorescu este o construcție, nu un dat genuin, ci elaborat cu îndelungată rigoare.

„Întreaga personalitate a omului și intelectualului vin tocmai din capacitatea ieșită din comun de a se subordona unei idei sau unui mănunchi de idei pînă la a-și face din asimilarea sau subordonarea la ele o a doua natură...”

„Maiorescu a devenit astfel obiectul unuia din primele noastre mituri culturale, cu incalculabile consecințe”.

„Leaderul Junimii, afirmă în continuare M. Ungheanu, a urmărit neabătut și a reușit să întrupeze un ideal de perfecțiune clasică și toate recomandările de echilibru estetic pe care Maiorescu le va face în articolele sale le vom recunoaște ca propoziții constitutive ale propriei personalități”
„...Apariția lui în peisajul culturii românești devine cu atît mai memorabilă cu cît Maiorescu începe seria intelectualilor români care ilustrează o

concepție nu numai prin partizanat teoretic ci și prin propria existență. Nu e vorba în asta numai de identitatea dintre om și operă, privință în care Maiorescu avea cel puțin un precursor magnific, pe Nicolae Bălcescu, ci de premeditarea expresiei pe care o vor avea implicit și viața și opera”.

P. G.

„ATENEU”, nr. 9/1966

Numărul nou al revistei închină multe pagini de critică și poezie memoriei marelui, unicului și martirizatului Bacovia.

Rețin din evocarea poeziei bacoviene semnată de Vladimir Streinu rîndurile care afirmă cu toată dreptatea, originalitatea acestei neimitate și inimitabile poezii raportată la cea a lui Poe și Baudelaire, cu care este afină.

„Dacă reprezentările funebre și lincezeala depriment urbană sînt componente lirice raportabile la opera lui Poe și Baudelaire, dacă poezia acestora își complică materialismul putrefact cu luminozități idealist-filozofice sau spiritualist-religioase, percepția bacoviană a descompunerii materiei, fără să se răsucească în vreo compensație, își descoperă spectacolul toamnelor igrasioase, al putrezirii lumii sub ploii geologice, al surpării conștiinței proprii pînă la atingeri asigurătoare de universul mineral”.

În cîteva pagini deosebit de interesante Mihail Petroveanu reușește să evidențieze cu fină stringență „antici-pările moderne în lumea lui Bacovia”.

„Viziunea care, de la Kafka la Beckett refuză lumii alienate calitatea umană, poate să recunoască în liricul român George Bacovia un precursor, de nu pe unul din martirii ei, fără nici o ezitare de principiu.

Ce considerente justifică adopțiunea propusă?... Toate componentele începînd cu peisajul specific, mai bine zis cu cadrul scenic și sfîrșind cu conștiința bîntuită a omului din mijlocul său, converg către una și aceeași semnificație: spaimea ființei încolțite de neant. Decorul găzduiește aproape invariabil un oraș straniu în banalitatea aspectelor lui... un hibrid... șovăind între evoluție și anacronism... anticipă orașul modern, cu impresia lui de așezare enormă, trepidantă și totuși gata să se vîdeze în orice clipă.

Populat, el e în același timp pustiu și apăsător de o vrajă malefică... Apos-trofată adesea ca „cetate blestemată“, așezarea evocă mai puțin „tablourile pariziene“ ale lui Baudelaire cît orașul în carantină al lui Camus (din „Ciurma“) ca și pe anume latouri zonele nedeterminate și edificiile labirintice kaffkiene“.

Altă observație interesantă: „Timpul și spațiul nu au, la rîndul lor; nimic din dimensiunile vaste ale devenirii; reduse, ele simbolizează ramele unei existențe comprimate, închircite“.

Cit despre eroul liric al lui Bacovia, Mihail Petroveanu scrie: „Ca și la personajele lui Beckett, gesturile se încurcă, vorbirea se dezarticulează, ajungînd să amuțească, trupul cade într-o stare de prostrație, ori într-o agitație sterilă, silită să-și consume pe-riplul în cerc închis; și tot ca în literatura lui Beckett, tragedia suportată nu are grandoare, protagonistul acceptă destinul, fie cu apatie, fie cu o panică convulsivă. Deosebirea hotărîtoare constă în rezonanța amplă a deznădejdii, în sfîrșierea afișată a eu-lui. Pantomima bacoviană, de un tragic oscilînd între patetic și grotesc de-vreme ce infernul cu care „se joacă“ apare adesea derizoriu, meschin, inspi-ră o reacție contradictorie, de compa-siune vag repulsivă, de simpatie și oroare“.

„Ultima noblețe“ este titlul unei poezii închinată lui Bacovia de către Ian-nis Ritzos în anul 1959, an în care poetul grec a vizitat casa memorială „George Bacovia“ din București. Re-vista ATENEU publică, în traducerea Agathe Grigorescu-Bacovia acest poem în care se evocă „orizontul răgușit“ și „vîntul cu nesecute puteri“ și „lu-mîna de insomnie“ și „singurătatea cu mării și galbenii ei spîni“ sugerate lui Iannis Ritzos de lirismul marelui nos-tru poet.

Radu Cîrneai semnează un „Imn și descîntec“ omagînd cu emoții pe cel care

„A iubit cu deznădejde, dar era un sentiment aproape gri și care

„a avut aproape un singur anotimp: colorat cu ploaie monocorde și zăpezi dușmănoase și de veșnic amurg“.

„Discursul despre marele poet George Bacovia“ îi aparține lui Platon Pardău, din care rețin mai ales rechemarea în imagini a epocii aceleia în care se chînuise Bacovia: „În vremea aceea în orașe sosiră proorocii cu limbile vi-nebe / Fiul cel mare îl ucise în chinuri pe fiul tatălui său. Era o jale de toamnă“.

Și acum, deși nu mă ocup de obicei de prezentarea grafică, trebuie să-mi exprim admirația pentru excepționala sculptură a lui Constantin Popovici (fotografiată de Dan Grigorescu) în-fățișînd chipul martirizat al lui Bacovia.

G. P.

De peste hotare

„ZNAMIA“, nr. 10/1966

Veehea dispută în jurul esenței contradicțiilor dos-toievskiene este reluată de criticul M. Gus, în controversă cu prof. B. G. Kuznețov, care, într-un interesant studiu intitulat „Einstein și Dos-toievski“ (din volumul apărut în 1965, „Studii despre Einstein“) — reprodus recent în revista „Diogen“ — a defi-nit-o drept o contradicție între gînditor și artist, între „gînditorul-iraționalist și artistul-raționalist“. Prizo-nier al unor puternice prejudecăți so-ciale și al unor tendințe antiintelec-tuale, afirmă prof. Kuznețov, Dos-toievski s-a zbatut să găsească drumul spre o etică raționalistă, era obsedat de căutarea armoniei universale. Dar scriitorul-raționalist nu s-a putut des-prinde din mrejele iraționalului, în care era prins gînditorul. Tendința raționalistă se manifestă la Dostoievski în modalitățile sale artistice, în poe-tica sa, întregul său limbaj fiind o negare a anti-intelectualismului și a iraționalismului său.

După M. Gus, contradicțiile marelui scriitor nu derivă din conflictul din-tre concepția sa despre lume și creația sa, ci aparțin acesteia din urmă și re-lectă dramaticele frămîntări ale lui Dostoievski în căutarea unor răspun-suri la întrebări privind sensul exis-tenței umane, finalitatea procesului istoric, posibilitatea realizării fe-ricirii omenirii pe pămînt. Disputele eroilor săi reprezintă de fapt o dis-puță a sa cu sine însuși, romanele re-lectînd pendularea dureroasă a scri-itorului între soluțiile extreme ale pro-blemelor care-l chinuiau. Dialogul per-manent al eroilor săi este totodată și un monolog al autorului, iar evoluția acestui monolog, după părerea criti-cului, are o direcție și o finalitate unică, bine determinată. Ceea ce nu justifică o dichotomie între Dostoievski-gînditor și Dostoievski-artist, amîndoi fiind contopiți în operă. Contradicțiile și paradoxurile operei îi cimentează

unitatea, determinată de epoca și experiența personală a autorului.

Delimitându-i concepția față de Kierkegaard, autorul stabilește anumite consonanțe cu Fichte și Hartmann, ea, de exemplu, în definirea raportului dintre conștiință și voință, sau în înțelegerea iraționalistă a procesului universal. Dostoievski considera iluzorie orice speranță în posibilitatea înfăptuirii idealului fericirii umane pe pământ; mai mult, admitând eventuala sa realizare, socotea că ar dispărea ipso facto însuși sensul existenței viitoare a omului, întrucît scopurile terestre nu ar putea constitui supremul său ideal. Viața terestră a omului nu este decît un coridor de trecere, o etapă pregătitoare și purificatoare prin suferințe pentru existența viitoare, paradisiacă, în „împărăția cerurilor”. Eroii lui Dostoievski sînt în permanență obiectul unor experimente etico-filozofice, puși în situații paradoxale și totuși autentice în cadrul monstruoasei orînduirii sociale a epocii, dilatănd în chip tragic impasul filozofiei dostoievskiene, caracterizată prin adversitate față de materialism și socialism, prin neîncredere în forța rațiunii umane, în perspectiva istorică. Viziunea sa deficitară, deformată, asupra epocii dintre cele două etape ale procesului revoluționar din Rusia, în a doua jumătate a secolului trecut, explicată sociologic de critic prin referire la Lenin, a fost și profund nedreaptă în ceea ce privește judecata asupra contemporanilor, pentru că „anti-eroul” dostoievskian — produs psihologic specific, realmente existent în acea epocă de reacțiune socială — nu era reprezentativ pentru întreaga societate, și în nici un caz pentru partea ei avansată.

Amintirile lui I. Helemski despre poetul Mihail Svetlov reinvie atmosfera cercurilor literare sovietice din perioada 1925—1945. Recitaluri de poezie în săli arhipline, zgomotoase, dispute literare interminabile, multă spontaneitate și efervescență, afluxul în poezie al unor tineri dintre care mulți nu apucaseră să publice decît foarte puțin. Erau vremuri aspre, pe care generația tînără de atunci le-a înfruntat cu un optimism și o încredere emoționantă, iar autorul redă cu fidelitate patima specifică timpului. Svetlov a fost un mare talent. De la una dintre primele sale poezii de mare răsănet, care l-a consacrat („Grenada”) și pînă la poemul „Liza Ceaikina”, scris în timpul războiului, Svetlov a lucrat neconștient ca gazetar, traducător și dramaturg. Îl preocupa mult limbajul poetic, a fost adeptul unei largi „democratizări” a vocabularului poeziei,

fenomen caracteristic de altfel pentru poezia sovietică dintre 1920—1930; un critic italian a scris, cu cîteva luni în urmă, că experiențele sovietice din acea perioadă în domeniul limbajului poetic au semnificații universale și ar trebui studiate în contextul experimentelor similare din întreaga Europă. Expresivitatea poeziilor lui Svetlov se impune datorită introducerii masive în poezie a vocabularului cotidian, dar și datorită aderenței totale a poetului la actualitate. Metaforele, simbolurile sale, notele de umor împrumutată atmosferei poetice un surplus de culoare și de autenticitate. Toți cei care l-au cunoscut subliniază farmecul personal al poetului, marea sa modestie, curajul de care a dat dovadă și pe front, spiritul de camaraderie și loialitate, simțul umorului care nu-l părăsea nici în cele mai grave împrejurări.

S-au împlinit 25 de ani de la înfrîngerea hitleriștilor în marea bătălie de la Moscova, din 1941. Cunoscut corespondent de război, Juri Jukov începe în acest număr al revistei publicarea unui ciclu de amintiri despre oamenii de atunci, „așa cum au fost, fără fard, în împrejurări obișnuite și în momente extraordinare”. Răsfoind filele îngălbenite ale carnetelor de notițe din acea vreme, scrie Jukov, încerci fără să vrei, cu o intensitate sporită, un sentiment de mare stimă față de cei care nu numai că nu și-au pierdut singele rece în acele momente grele, dar au știut să întrezărească, prin piela dramatică a primelor luni de război, și perspectivele mărețe ale viitorului. E o datorie de onoare față de ceea ce au săvîrșit atît oamenii care și-au jertfit viața cit și cei ce au supraviețuit înceștării cu fascismul. Dar e și o rememorare necesară astăzi, cînd pericolele similare plutesc din nou deasupra lumii, amenințînd suveranitatea, independența națională și voința de pace a popoarelor.

I. P.

„PLAMEN”, nr. 9/1966

Sub titlul *Un caricaturist splin de ură al banalului*, criticul literar Jiří Hájek publică în numărul 9 al revistei *Plamen* un amplu articol dedicat noului roman al prozatorului ceh Vladimír Páral — *Un viscol personal*.

Pornind de la numărul mare de scrisori contradictorii primite la redacție,

*) Publicație lunară a Uniunii Scriitorilor cehoslovaci.

dintre care unele elogiază, iar altele literalmente desființează romanul lui Páral, Hájek încearcă să explice cauzele ecourilor atât de diferite pe care romanul le-a trezit în rîndurile cititorilor, supunîndu-l totodată unei atențe și temeinice analize.

Concepută ca o continuare a primului său roman (*Tîrgul dorințelor împlinite*), cartea lui Páral, purtînd subtitlul *O comunicare de laborator din viața insectelor*, sugerează existența îngustă, meschină și lipsită de orizont a unei categorii de oameni care, după ce și-au creat o anumită situație, se mulțumesc cu o viață de automat, repetînd mecanic — pînă la banalizare — aceleași gesturi și acțiuni. Lipsa lor de imaginație, de putere constructivă, duce la eșuarea oricărei încercări de evaziune din această existență de insectă.

Prezentate de Páral, afirmă autorul articolului, personajele cărții ne apar „demne de compătimit, penibile, comice. Dar, în esență, comicul lor este cît se poate de tragic. Cu atît mai tragic, cu cît protagoniștii lui Páral sînt incapabili să sesizeze și să trăiască acest tragic“.

Romanul lui Páral se caracterizează prin dezgustul, disprețul autorului față de toți cei ce subestimează și răstoarnă valorile umane, prin ura față de banalitatea sterilă, dezumanizantă. Și tocmai această ură l-a dus pe autor la alegerea unui mod de exprimare prea dur, uneori de-a dreptul șocant, care explică și, parțial, justifică scrierile de protest trimise redacției de unii cititori.

Literatura străină este bogat reprezentată în acest număr al revistei, în care întîlnim numele lui Pierre Teilhard de Chardin (capitolul III din *Fenomenul uman*), Rainer Maria Rilke (I-a și a II-a elegie), Alberto Moravia (*Automatul*) ș. a.

Bohumil Frýdl, Karel Dostal, Karel Milota și Ivo Fencel semnează articole de critică literară, analizînd ultimele apariții din domeniul prozei și al poeziei.

SANDA APOSTOLESCU

„SCIENCE ET VIE“ — octombrie și noiembrie 1966

Interesante, ca de obicei, cele două numere ale vechii reviste franceze de popularizare a științei publice patru articole consacrate unor recente descoperiri în domeniul bio-

logiei. Sub titlul „Patru chinezi realizează cea dintîi sinteză a unei proteine“ se comentează performanța cercetătorilor din Republica Populară Chineză care au izbutit să sintetizeze anul trecut insulina. Amintind că insulina este cea mai simplă proteină și că „materia vie are drept suport chimic necesar, dacă nu suficient, proteina“ — ceea ce înseamnă că „primul pas în vederea creării vieții este deci crearea unei proteine“ — articolul la care ne referim subliniază deosebita însemnătate a descoperirii și perspectivele deschise pentru elucidarea ultimelor mistere ale apariției vieții.

Se știe că unul dintre principalele riscuri ale transfuziei sanguine constă în hepatita infecțioasă, pe care pacientul o contractează ca urmare a operației, de vreme ce nu s-a descoperit încă nici un mijloc de identificare a virusului hepatitei în sîngele donatorilor. Aflăm acum că „dr. J. Garrett Allen din Chicago a pus la punct o metodă de conservare a plasmei (lichidul sangvin necoagulat, adică sîngele fără globule roșii) care, acționînd ca un vaccin, îngăduie imunizarea bolnavilor față de riscurile hepatitei contractate ca urmare a transfuziei sanguine“. Totodată, doi cercetători americani au preparat un vaccin împotriva rubeolei, maladie „fără importanță“, dar care devine cumplită pentru viitorul copil, dacă e contractată de mamă în timpul sarcinii, traducîndu-se prin cazuri de mortalitate, leziuni cardiace, malformații etc. După poliomielită, oreion și rujeolă, un nou flagel care ataca viața copiilor, încă înainte de naștere, a fost astfel învins.

În sfîrșit, al patrulea articol din seria la care ne-am referit comentează succesul expediției poloneze care a scos la lumină (în valea Nemegt din pustiul Gobi) printre nenumărate schelete de dinosauri datînd de 100 milioane de ani, osemintele complete ale celor dintîi mamifere placentare cunoscute, „cu alte cuvinte, în ordinul

mamiferelor, cei mai depărtați strămoși ai omului". Remarcabila descoperire a savantei poloneze Kielan-Javorovska stabilește că îndepărtații strămoși care au dat naștere celor mai evoluate specii ale regnului animal de azi au apărut, nu în era terțiară, așa cum se credea, ci încă la sfârșitul erei secundare. Minuscule, primele mamifere au coexistat cu dinozaurii („ca șoarecele la umbra elefantului“, după expresia paleontologului francez Ginzburg) și i-au văzut pierind. Măruntele mamifere placentare reprezintă, poate, una dintre verigile esențiale ale evoluției și marchează o cotitură în istoria vieții animale. Totul se reduce la o problemă de temperatură. Poikilotherme (cu temperatură variabilă în funcție de cea a mediului) și obișnuite cu căldura, uriașele reptile ale erei secundare au dispărut o dată cu răcirea climei, când tocmai măruntele mamifere homeotherme (arzînd nenumărate calorii pentru a menține în interiorul organismului lor o căldură constantă) și-au început ascensiunea victorioasă pe parcursul erei terțiare, pentru a da naștere omului.

În altă ordine de idei, revista relatează experiența prof. Franzini, care a constatat la cosmotronul de la Brookhaven, „cel mai puternic spărgător de atomi din lume“, că noțiunea materie-antimaterie trebuie revizuită. După cum se știe, se considera pînă acum că „antimateria reprezintă imaginea exactă a materiei, văzută într-o oglindă“, cu alte cuvinte, că universul e simetric împărțit în materie și anti-

materie, în galaxii de materie și galaxii de antimaterie. Autorii de literatură științifico-fantastică au imaginat chiar replica în lumea antimateriei a universului nostru, poate chiar a fiecăruia dintre noi. Am fi avut astfel, pe un Pămînt compus din antimaterie, cite un alter ego a cărui inimă ar fi bătut în dreapta și al cărui ficat ar fi fost plasat la stînga. Niciodată n-am fi putut afla, cu ajutorul unui mijloc de comunicare la distanță, dacă planeta X e compusă din materie sau antimaterie. Ne-am fi lămurit prea târziu, în ipoteza unui contact posibil: am fi explodat. Și iată că prof. Franzini ne-a furnizat posibilitatea de a evita o asemenea catastrofă, liniștîndu-ne datorită experienței sale de dezagregare a *mesonului eta*. Acest meson poate fi considerat, la alegere, drept particulă pozitivă sau negativă, și se dezintegrează în trei particule, una pozitivă, una negativă și una neutră. A fost nevoie de 435.000 de fotografii, dintre care doar 1.441 perfecte, pentru a se constata că particula pozitivă „merge“ mai repede, adică posedă o energie mai mare decît cea negativă. Experiența dă exact același rezultat într-un antiunivers, deci nu poate fi inversată. Simetria materie-antimaterie nu există, de vreme ce o astfel de disimetrie esențială a putut fi depistată. Și imaginațiile care ne și înzestraseră, într-o antilume, cu cite o sosie ce dădea mîna cu stînga și ne maimuțarea invers, dar simetric, fiecare gest... Păcat.

VL. C.

DRAMATURGI UITAȚI (I. C. ASLAN)

Piesa de teatru a fost totdeauna o irezistibilă tentație pentru aproape toți scriitorii : poeți sau prozatori. Piesele care au izbutit să se joace sînt o minimă parte din noianul de piese ce se scriu și rămîn în sertare, acasă sau în arhivele teatrelor.

Concurența este aici mai mare decît în orice alt gen literar, în care este loc pentru oricine. Numărul relativ redus al scenelor îngustează arena de luptă. O piesă ce se joacă apare astfel cu o garanție de calitate. Ea a învins prima încercare grea. Urmează cealaltă, în fața spectatorilor. Și mai grea !

Și totuși, în țara noastră a fost o abundență de opere dramatice. „Pînă în 1916, teatrul original a avut o dezvoltare cantitativ remarcabilă“, scrie G. Călinescu în celebra sa „Istorie a literaturii române“. Aș adăuga doar : „și după 1916“.

Dintre dramaturgii acelor vremuri menționează G. Călinescu pe Victor Eftimiu, — pe merit cap de promoție, — pe Caton Teodorian, V. Al. Jean, A. de Herz, Zaharia Birsan, Mihail Sorbul, I. C. Aslan... Singurii în viață sînt Victor Eftimiu și Mihail Sorbul, cu longevitate și vitală și spirituală. Ultimul dintre dispăruți este I. C. Aslan, în mod nejustificat, prea puțin cunoscut.

Colaborator la revistele lui Ilarie Chendi, redactor la ziarul „Rampa“, unde făcea cronică dramatică pe cînd ziarul era condus de N. D. Cocea, prieten cu Barbu Delavrancea, Vlahuță, Luchian, I. C. Frimu, G. Topîrceanu. După ce a debutat ca orice dramaturg care se respectă, cu versuri, a trecut la poemul dramatic („*Odinioară*“, reprezentat la Teatrul Național din București și Craiova) iar apoi la teatru în proză cu piesa „Glumele destinului“ care, după ce a fost jucată în București și Iași, s-a bucurat de 50 spectacole prin țară într-un turneu al Teatrului Național. „Domnișoara nu se mărită“ ; comedia „Ruptă din rai“ și 4 reviste i-au completat activitatea.

Revista era pe-atunci un gen preferat și de autori și de public, ca gen literar care dădea posibilitatea, prin glumă, satiră și ironie, la criticarea stărilor de lucruri scandaloase din regimul de-atunci. Autorul, cînd lovea la țintă, avea riscuri, pe care de altfel I. C. Aslan le-a cunoscut. El a mînuit doar satira politică și socială.

M-am referit aici în special la I. C. Aslan și pentru că acum s-a împlinit un an de la moartea sa, trecută neobservată, și pentru că faptul mi s-a părut nejustificat, dar și pentru a semnala că literatura noastră are un bogat material dramatic uitat și care, poate, printr-o selecție severă și atentă, ar putea constitui sumarul unui volum în care să apară cele mai bune piese din acea epocă. Căci ele, în orice caz, vor avea meritul de a prezenta fidel și pregnant, viața acelei epoci, cu conflictele și problemele ei, — ceea ce nu este, desigur, lipsit de interes.

Mi-aduc aminte că, acum oțeva decenii, la Paris, pentru a prezenta atmosfera vechii galerii de lemn de la „Palais Royal“, loc de întâlnire a desfrinaților sub vechiul regim, s-a făcut o expoziție de caricaturi din epocă. Cred că nici un tom întreg de studii serioase n-ar fi fost mai convingător.

Satira, ca și caricatura, pun cel mai bine în lumină cusururile fizice sau morale, individuale sau colective.

D.

MANUSCRISE N. D. COCEA

Printre manuscrisele inedite rămase de la N. D. Cocea, temutul pamfletar de la *Facța* de odinioară, se află și unele interesante proiecte de schițe, piese de teatru, romane etc., care ne fac să regretăm odată mai mult că ele au fost curmate de moartea prematură a scriitorului. Lectura lor ni-l dezvăluie pe același efervescent N. D. Cocea, veșnic în ceartă cu oficialitatea vremii, plin însă de compasiune pentru poporul asuprit. Această adincă înțelegere pentru suferințele celor oprimați se degajă și din lectura piesei *Sub coasa morții*, aflată în manuscris la Biblioteca Academiei. Acțiunea piesei *Sub coasa morții* „se petrece la Iași pe la sfârșitul lui aprilie 1917“. În primul tablou ne este înfățișată o casă boierească, în care mișună o faună pestriță, aparținând înaltei societăți și bine adăpostită de primejdiile războiului. În valuri de șampanie, contrast flagrant cu mizeria în care se găsea țara sărăcită de război, se bălăcesc ofițeri ambușcați, fii ai claselor stăpînitoare. N. D. Cocea are meritul de a fi prezentat realist un tablou succint al ororilor războiului. Răniții sînt aduși de pe front, în plină farnă, în vagoane deschise, astfel încît în momentul sosirii lor la Iași numai cei de dedesubtul grămezii, căci fuseseră aruncați unii peste alții, mai mișcă cite un deget. Cei de deasupra sînt înghețați tun, morți, în indiferența totală a celor de la conducere.

O altă piesă — de data aceasta o comedie, intitulată *Pe cînd bunica era fată mare*, manuscris ce datează aproximativ din anul 1924, cînd se desfășoară și acțiunea piesei — divulgă putreziciunea familiei burgheze și afacerile veroase în care sînt implicate vîrfurile politicienilor vremii. În aceeași categorie intră și piesele *Otrava* și *Canalia*. Prăpastia între cele două clase antagonice iese cu limpezime la iveală și din alte manuscrise inedite aparținînd lui N. D. Cocea.

Într-un carnet de însemnări zilnice, datînd din 1917, manuscris aflat în arhiva Ioanei Cocea, găsim interesante note și proiecte ale militanțului Cocea referitoare la revendicări economice, politice, culturale etc. Într-un capitol intitulat: *Tablele legii revoluționare*, N. D. Cocea cerea ca pămîntul să aparțină celor care îl muncesc. Tot aici el mai cerea drepturi politice și civile egale pentru toți locuitorii ajunși la majorat, indiferent de naționalitate sau sex. De asemenea, se mai află consemnate în acest manuscris și frămîntările literare, din acel moment, ale scriitorului N. D. Cocea: „Simt bine că singura mea chemare e scrisul. Dar tot așa de bine, cu aceeași intensitate, simt în același timp că marea chemare a vieții mele e o operă vastă de luminare și de fericire a altora. Două idealuri am în sufletul meu: literatură și propagandă“.

Atitudinea sa curajoasă i-a adus lui N. D. Cocea în nenumărate rînduri arestarea și chiar condamnarea. Dar nici între zidurile pușcării el nu pierde prilejul să-și arunce săgețile împotriva unor „procurori bilbăiți“ și asupra unor „polițiști slugarnici“, care „pîdesc din hățșurile codului penal“. Epitetele amintite se află în manuscrisul intitulat *O zi cît un veac*, aflat tot în arhiva Ioanei Cocea. Dar în privința guvernanților țării, N. D. Cocea spune în același manuscris: „Îi cunosc însă pe toți la un loc. Și nu e unul singur dintre ei care n-ar merita, nu o dată, dar de-o sută de ori pe zi, și nu sudalmele și blestemele, dar ștreangul, țeapa și jupuiala de viu“.

În perioada dictaturii antonesciene, cînd libertățile cele mai elementare erau sugrumate, cenzura a acoperit cu aripa sa neagră orice rînd în care se cerea să se facă dreptate și lumină. N. D. Cocea se retrage, în această sumbră epocă, din publicistică, căreia îi dedicase mai bine de trei decenii. Convins fiind de vremelnicia acestor stări de lucruri anormale, N. D. Cocea lucrează cu rîvnă la o frescă a societății anilor 1930—1940, pe care intenționa să o publice cînd

norii se vor risipi. Gîndurile și strădaniile sale s-au materializat și în romanul *Pe drumul noului Damasc*, aflat la Muzeul literaturii române, în care demască patetic parvenitismul, șomajul, prostituția, — dar în primul rînd este înfierat fascismul. Îndeosebi, prin crearea celor două personaje centrale ale romanului, studentul Pavel Orbu (a se reține numele simbolic), care evoluează spre fascism și studenta comunistă Năvodaru, scriitorul și-a dezvăluit încă o dată convingerea că socialismul va învinge.

Printre manuscrisele aflate la Ioana Cocea se mai găsesc și trei interesante romane neterminate: *Hilarie Sfîntul*, *Vin barbarii...* și *Cînd mugurul dă în floare*.

Romanul *Hilarie Sfîntul* (din care au rămas trei caiete, însumînd 188 de pagini) are o acțiune simplă: Călugărul Hilarie, slujitor cinstit și umil la o mînăstire din Moldova (autorului i-a servit drept model Gala Galaction), este chemat la Patriarhie pentru treburi ecleziastice. Aci Hilarie întîlnește nu fețe cunoscute, cum s-ar fi așteptat, ci desfrîul, care este prezent pe toate treptele ierarhiei bisericești. N. D. Cocea face o interesantă paralelă între călugărul Hilarie, modest și neîngrijit, pe care cei de la Patriarhie îl „botează” în deridare, pentru barba sa răvășită, „Țapul”, și între înalt prea sfinția sa mitropolitul, supranumit, pentru libertinajul său, „Buhaiul”. În roman se mai dezvăluie atît cîrdășia dintre expoliatorii statului și cuvioasele fețe monahice, cît și reacționarismul acestora față de noile schimbări sociale. Cu toate că manuscrisul este neterminat, N. D. Cocea a creionat cu talent cîteva portrete de călugări.

Romanul *Vin barbarii...* (din care ne-au rămas două caiete însumînd 83 de file) e o satiră amară la adresa industriașilor din perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, a societății acestora care nu este altceva decît: „o adunătură de corbi care se mănîncă între dinșii” — adunătură folosindu-se de cele mai josnice mijloace: demagogia, mîta, șantajul, spionajul etc. În fruntea tuturor se află Isidor Hultan și Niță Bondar, mari acționari. Cît privește fascismul, el este dat în vileag fără ocoluri. N. D. Cocea vorbește de „dementul Hitler”, care ar trebui pus în cămașă de forță. „Barbarilor”, care pregăteau cel de-al doilea război mondial, li se opun muncitorii, grupați în jurul comuniștilor.

N. D. Cocea intenționa, spre apusul vieții, să scrie un roman autobiografic. Cele cîteva file rămase din scrierea intitulată *Cînd mugurul dă în floare*, trădează acest lucru: „Cînd mă uit îndărătul meu, de la anii depărtați ai copilăriei pînă la zilele de ieri, de alaltăieri, viața mi se pare un basm nesfîrșit de lung, adeseori negrăit de frumos, pe care eu însumi mi l-aș fi povestit”. Păcat însă că nu sînt depănate decît primele amintiri, dintr-o perioadă cînd autorul era „o fărîmă de om...”.

VIRGILIU ENE

EXPOZIȚIA DE DESENE A ILENEI BRATU

Dintre atîția tineri graficieni români tentați de lupta cu subconștientul sau cu suprarealul, Ileana Bratu mi se pare cea mai în măsură să se măsoare cu ele, poate chiar să le biruie și să extragă din melancolia victoriei o concluzie. Singură în fața cerului de carton, deprimant de alb și de lipsit de adîncime, Ileana Bratu încearcă să deschidă în el forme și oameni, prelungindu-și mîna și curajul în necunoscut.

Ben Shahn umplea profiluri și siluete umane cu încilcături, gHEME de corzi, noduri și înfiorătoare sîrmă ghimpată. Ileana Bratu încearcă să deschidă în siluete și contururi anatomii, cu vase, celule și circuite. Privind un asemenea cap, deschis unei fantastice disecții, avem impresia surprinderii mișcărilor interioare, a traficului ideilor, a mecanicii secrete și vitale. Desenul Ilenei Bratu — ca și pictura ei — sugerează căutarea unei căi, inteligente și durabile, de trecere dintr-o lume într-alta, de comunicare între registre diferite. Nu este de mirare că ea ilustrează elegii de Nichita Stănescu, poetul categoriilor care sar una în cealaltă, a limitelor care se ating și dor, năzuind să se contopească.

Artista însăși mărturisește că optează pentru arta cu substrat teoretic, pentru realitatea simbolică și semnificată. Găsim în desenele ei o anumită fugă de frumos și de limpede, un gust al tragediei și al contorsiunii. Se simt încă prezenți monștrii care populează adolescența creatorilor, și toate izbucnirile de sentiment și de forță care nu și-au găsit încă un corespondent clasic și cunoscut. Există, desigur, și o ambiție juvenilă care se traduce în inventarea de dificultăți suplimentare, dar cu atât mai bine dacă acesta este semnul unei naturi exigente.

„Ulyse“ sau „Peștele“ sînt universuri celulare (și iar mă gîndesc la Nichita Stănescu, poetul cu zei în scorburi, cu „Evul Mediu retras în chiliile roșii și albe ale singelui“), enigmatice în lipsa lor de mister, terifiante în mișcătoarea lor imobilitate, făcute poate într-un moment de claustrofobie, de intensă iubire de interior. Ileana Bratu încearcă un desen cu pronunțată notă inițiativă, care ascunde, sub țepii lui medievali, o percepere a lumii ca luxuriantă și îmbucurătoare junglă, care cere descoperire și recunoaștere. Ceea ce satisface privitorul este foamea exploratoare, încordarea de cucerire a lumii dinăuntru și dinafară.

Deocamdată desenatoarea e preocupată de idei și esențe. Din depărtarea desenului ei se înghesuie să încapă tot felul de afirmații, de aluzii, de întrebări. Cine știe dacă, după o luptă interioară care îi va dărui alte frumoase piese, grafica ei nu-și va schimba radical înfățișarea, semănînd cu un ochi limpede și larg deschis ?

PETRU POPESCU

EDITORIALE

VIAȚA ROMĂNEASCĂ : Dimensiunea viitorului (nr. 1) — Lumina lui „Februarie '33“ (nr. 2).

ANIVERSĂRI

**Aniversarea
Unirii Principatelor Române**

V. R. : 24 ianuarie 1859 (nr. 1).

DAN ZAMFIRESCU : Aspecte ale unității culturii românești înainte de Unire (nr. 1).

HORIA BRATU : Cristalizarea ideii naționale : reflecții și disocieri (nr. 1).

FLORENȚA ALBU : Letopisetz (versuri) (nr. 1).

ȘERBAN CIOCULESCU : Vasile Alecsandri și Unirea (nr. 1).

PAUL GEORGESCU : Mihail Kogălniceanu și Unirea (nr. 1).

VASILE NETEA : Români din Transilvania și actul Unirii Principatelor (nr. 1).

PAVEL RUXĂNDIOIU : Un portret folcloric al lui Cuza (nr. 1).

N. TERTULLAN : Piese contemporane dedicate unui eveniment istoric (nr. 1).

**30 de ani de la moartea
lui Matei I. Caragiale**

ION BĂLU : Necunoscutul Matei Caragiale (nr. 1).

MIHAIL PETROVEANU : „Craii de Curtea-Veche“ sau motivul eșecului (nr. 1).

RADU ALBALA : „Ultimul capitol“ din „Sub pecetea tainei“ (nr. 1).

ȘERBAN CIOCULESCU : În jurul lui Matei Caragiale (nr. 1).

**85 de ani de la nașterea
lui Ion Minulescu**

MATEI CĂLINESCU : Insemnări despre proza și teatrul lui Ion Minulescu (nr. 2).

★

EDGAR PAPU : Rubén Darío (50 de ani de la moartea poetului) (nr. 2).

**350 de ani de la moartea
lui Cervantes**

CORNEL MIHAI IONESCU : Don Quijote, de la parodie la mit (nr. 5).

★

SAȘA PANĂ : Ion Călugăru, din amintiri și din texte (la zece ani de la moartea scriitorului) (nr. 5).

★

MIHAIL PETROVEANU : Pompiliu Constantinescu (la zece ani de la moartea scriitorului) (nr. 5).

23 August 1944—1966

VIAȚA ROMĂNEASCĂ : Marea sărbătoare românească (nr. 8).

★

VIAȚA ROMĂNEASCĂ : Centenarul Academiei Republicii Socialiste România (nr. 9).

Centenarul Coșbuc

AL. PIRU : Poezia lui George Coșbuc (nr. 9).

OCTAV ȘULUȚIU : Fragmente dintr-o monografie despre Coșbuc (nr. 9).

VASILE NETEA : Din relațiile lui George Coșbuc cu Titu Maiorescu (nr. 9).

ION BĂLU : Proiectul unei epopei populare (nr. 9).

D. VATAMANIUC : G. Coșbuc la „Tribuna“ din Sibiu (nr. 9).

ADRIANA ILIESCU : „Balade și idile“ în momentul apariției (nr. 9).

IOAN GEORGESCU : „Noi vrem pământ“ — ecouri la noi și la alții (nr. 9).

ALEXANDRU DUȚU : „Atque nos“ — Coșbuc și literatura universală (nr. 9).

ȘERBAN CIOCULESCU : Coșbuciana (nr. 9).

**La 85 ani de la nașterea
lui George Bacovia**

MIHAIL PETROVEANU : Universul poetic bacovian (nr. 10).

NUMERE SPECIALE

**Nr. 3. : Aniversarea „Vieții românești“
1906—1966**

DEMOSTENE BOTEZ : 60 de ani în slujba culturii naționale.

GEORGE IVAȘCU : „Viața românească“ în retrospectivă.

CONST. CIOPRAGA : Etapele „Vieții românești“.

AL. PIRU : Teoria specificului național la „Viața românească“.

GEO ȘERBAN: „Viața românească” față cu „Gîndirea”.

EUGENIA TUDOR: Debuturi la „Viața românească”.

Texte inedite

AL. PHILIPPIDE: Spectacol.

M. RALEA: Rectificări asupra ideologiei „Vieții românești”.

IONEL TEODOREANU: Vinătoarea; Melancolie.

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU: Străina (fragm. de roman).

CLAUDIA MILLIAN MINULESCU: O vacanță la Tușnad cu Hortensia Papadat-Bengescu.

M. CODREANU și AL. O. TEODOREANU: Schimb de sonete.

Din corespondența primilor conducători ai „Vieții românești”.

Studii

PAUL GEORGESCU: Semnificații sadoveniene.

ADRIAN MARINO: Obiectul și metoda criticii literare la G. Ibrăileanu.

MATEI CĂLINESCU: G. Ibrăileanu despre destinul universal al culturii române.

I. NEGOIȚESCU: M. Ralea, călător. P. COMARNESCU: I. Botez, comentator al literaturii engleze.

VLADIMIR STREINU: C. Hogăș, la „Gimnasia Centrală”.

CORNELIA ȘTEFĂNESCU: Spiridon Popescu.

Miscellanea

ȘERBAN CIOCULESCU: Întiul număr din „Viața românească”.

Evocări, amintiri, mărturii

MIHAI CARP: După 60 de ani.

DEMOSTENE BOTEZ: Mihai Carp; Ionel Teodoreanu; Mihai Sevastos.

OTILIA CAZIMIR: Amintiri.

IORGU IORDAN: Amintiri.

LAURENȚIU PREUȚESCU: Stilpi ai „Vieții românești”.

D. I. SUCHIANU: Amintiri de la „Viața românească”.

HENRIETTE YVONNE STAHL: Cum nu l-am cunoscut pe G. Ibrăileanu.

M. SEVASTOS: Figuri de la „Viața românească”: Costică Botez și I. Al. Brătescu-Voinești.

ELENA PIRU: Amintirea lui Octav Botez.

AL. AL. LEONTESCU: Mihai Codreanu.

Caleidoscop

Privire retrospectivă asupra „Vieții românești” în etapa sa ieșană; G. Ibrăileanu despre Gala Galaction și

Tudor Argezi (I. Crețu); „Viața românească” după al doilea război (I. Bălu); Anatole France și Păstorel (P. Dinopol).

Nr. 6: Pagini consacrate umorului

TUDOR MUȘATESCU: O „eroare din greșală”.

IULIA SOARE: Noaptea nunții.

MARCEL BRESLAȘU: Progenitură.

G. BORNEANU: Moșii.

NINA CASSIAN: Exerciții de memorizare.

M. SORESCU: Uite păsărica; Actonii; Tutun; Perpetuum mobile.

DUMITRU SOLOMON: Penița; O bufniță fără echivoc; Seuză postumă.

TUDOR MĂINESCU: Epigrame.

Texte inedite

AL. O. TEODOREANU: Moment plastic; Geometrie bachică; Crăciun blajin; Preciziuni; Profilaxie; Pan Metron Ariston; Catrene.

Micro-antologie din umorul universal

M. ZOSCENKO: Aristocrata.

A. KURLIANSKI — A. HAIT: Sub același acoperiș.

IAROSLAV HAŠEK: Spărgătorul asasin în fața tribunalului.

SLAWOMIR MROZEK: Elefantul.

SALOM ALEHEM: Dacă aș fi eu Rothschild...

RAMON GOMEZ DE LA SERNA: Omul cu barbă.

STEPHEN LEACOCK: Lecția de literatură.

JEROME K. JEROME: Îndatoririle unui ziarist.

ART BUCHWALD: Orice se poate întâmpla...

CHRISTIAN MORGENSTERN: Pîlniile; Zinoptlampa.

ALFRED JARRY: Antropologie; Cinegetica omnibuzului.

CHARLES CROS: Chefalul afumat.

HENRY MICHAUX: Un om pașnic; Plume la restaurant.

PIERRE DANINOS: Carnetele colonelului Thompson (extras).

EUGEN IONESCU: Cameleonul păstorului.

RAYMOND QUENEAU: Poem de circumstanță; Passacglie.

Scriitori și curente

MATEI CĂLINESCU: Urmuz și comicul absurdului.

Critică și actualitate

VALERIU CRISTEA: Echilibrul categoriilor comice în literatura română.

HORIA BRATU: Ipostazele comicului în literatura contemporană.

Cronica filmului

D. I. SUCHIANU: Comedia cinematografică.

Miscellanea

ȘERBAN CIOCULESCU: Fișe de dicționar literar.

POEȚII LUMII

AHMADULINA BELLA: Lunatecii (în rom. de Igor Block) (nr. 11).

CELAN PAUL: Zadarnic zugrăvești (în rom. de Dinu Bondi) (nr. 11).

DICKINSON EMILY: După o sută de ani (în rom. de Petru Popescu) (nr. 11).

EBERHART RICHARD: Rumegare (în rom. de Dan Lăzărescu) (nr. 11).

FORSELL LARS: Odyseu în Ithaca (în rom. de Veronica Porumbacu) (nr. 11).

FURNAGIEV NICOLA: Tovarăș (în rom. de Tașcu Gheorghiu) (nr. 9).

HANCEV VESELIN: Pictor; Arta (în rom. de Tașcu Gheorghiu) (nr. 9).

LISIANSKI MARK: Nu l-am văzut a avea niciodată (în rom. de Igor Block) (nr. 10).

MATEVSKI MATEIA: Epitaf (în rom. de Virgil Teodorescu) (nr. 11).

MEJELAITIS EDUARD: Pescărușii (în rom. de Igor Block) (nr. 10).

MLADEN ISAEV: Ardere (în rom. de Tașcu Gheorghiu) (nr. 9).

MONTALE EUGENIO: Corn englez (în rom. de Miron Chiropol) (nr. 11).

NERUDA PABLO: Sonet de dragoste (în rom. de Barbu Solacolu) (nr. 11).

PERSE SAINT JOHN: Vijelii (în rom. de Tașcu Gheorghiu) (nr. 11).

ROJDESTVENSKI ROBERT: Zile de naștere (în rom. de Igor Block) (nr. 10).

SLAVEICOV PENCIU: Haiducii (în rom. de Atanase Nasta și M. Magiari) (nr. 9).

TRAKL GEORG: Helian (în rom. de Petre Stoica) (nr. 10).

VINOKUROV EVGHENI: Patruzeci (în rom. de Igor Block) (nr. 10).

VERSURI

ALBU FLORENȚA: Efigie (nr. 11).

ANDRÎTOIU AL.: Vesperală; Cercuri (nr. 8). — Oglinzi paralele (nr. 11).

ARGHEZI TUDOR: Psalm de tinerete (nr. 11).

BALTAZAR CAMIL: Trubadur (nr. 8).

BANUȘ MARIA: Heracleea (nr. 5) — Cina (nr. 8) — Cercul se-nchide (nr. 11).

BASCOVICI ȘERBAN: S-a stins o lumină; Tot inima (nr. 8).

BENIUC MIHAI: Autorii; În infinit (nr. 1) — Flori; Și repetăm...; Mă uit la ani (nr. 8).

BOTEZ DEMOSTENE: Autobiografie; Pe drumul de întoarcere; Visurile; Noapte, mare (nr. 10).

CASSIAN NINA: Scrisori (nr. 8).

CHIORALIA CONSTANTIN: Sămânțăresele (nr. 5).

CHIRILĂ GEORGE: Cîntec dacic (nr. 9).

CRÎNGULEANU ION: Coacerea dealurilor (nr. 10).

DAN GEORGE: Paznicul de elefanți (frag. de poem) (nr. 2).

DIMOV LEONID: Perpetuitate; Vanitate; Sonete (nr. 9).

DOINAȘ ȘTEFAN AUGUST: Straja zadarnică; Cîntec de toamnă; Cuvintele (nr. 10).

DRAGOMIR MIHU: Versuri inedite (nr. 9).

DUMITRU M. ION: Ritualul purității (nr. 5).

GAGIU AUREL: Consignație (nr. 5) — Moartea calului (nr. 9).

GHEORGHIU VIRGIL: Umbra; Sonet; Strofe adolescente; Mărturie; Poem (nr. 1).

GHERGHINESCU VANIA: Claviaturi; Întîmpinare (nr. 2).

MUGUR FLORIN: Inscripții pe ziduri vechi (nr. 10).

NECULA DAMIAN: Peer Gynt; Cosmica; Trezire (nr. 2) — Litanie (nr. 11).

NICOLAE IOANA: Priam (nr. 5).

NICOLESCU ION: Reflexul de revoluție (nr. 5).

OMESCU ION: Prometeu; Oedip la Colonos; Filtru (nr. 5).

PARASCHIVESCU MIRON RADU: Dulceața de smeură (nr. 5).

PETRESCU FLORIN MIHAI: Transparență (nr. 9).

POGAN ION: Passio beata; Passio amara; A fost odată; De vorbă cu cel mai mic; Furtună în pădure (nr. 1).

PORUMBACU VERONICA: Variații pe o temă în albastru; Ispășa; Psalmistul cu cobza (nr. 8).

SOLOMON PETRE: Izvorul; Fintînile; Grăvură; Brâncuși (nr. 8).

STOIAN SORIN: Cîntec (nr. 8).

TACOI CRISTINA: Cunoaștere (nr. 8).

TODE EUGEN: Universul meu (nr. 2).

TOMOZEI GHEORGHE: Lumea care sînt; Tîrziu; Anatomie (nr. 5).

ȚAȚOMIR NICOLAE: Bruegeliaans banket; Stă leul după gratii; Octombrie (nr. 9).

UNGUREANU MIHAI: Studiu în patru mișcări (nr. 1) — Fragment pentru Ulyse (nr. 11).

URECHE DAMIAN : Virsta proverbului (nr. 11).

ZAMFIRESCU VIOLETA : Semne pe mare ; Inima ; Pasăre iar (nr. 2).

ZILIERU HORIA : Cerb (nr. 9).

FRAGMENTE DE ROMAN, NUVELE, SCHIȚE, REPORTAJE, DIVERSE

ARGHEZI TUDOR : Note de viață (nr. 1).

BĂLEANU PETRE SAVA : Vatra soarelui (schiță) (nr. 5).

BERBECARU VALENTIN : Holul (schiță) (nr. 10).

CAZACU TATIANA SLAMA : Parfum de călțunași (nuvelă) (nr. 10).

CONSTANTIN ILIE : Tinerii noștri bunici (nuvelă) (nr. 10).

CRISTESCU MARIA LUIZA : Zădărnicul verde al primăverii (schiță) (nr. 5).

GALAN V. EM. : Zodia înstrăinării (nr. 1 și 2).

GHILIA ALECU IVAN : Nopti fără somn (fragm. de roman) (nr. 8 și 9).

JAR ALEXANDRU : Cuiul (nuvelă) (nr. 5).

KERNBACH VICTOR : Oglinzile parralele (nuvelă) (nr. 2).

POPESCU PETRU : Orașul (schiță) (nr. 5).

TUDORAN RADU : Al optzeci și doilea (fragm. de roman) (nr. 11).

URSU TUDOR : Foaia de parcurs (po-vestire) (nr. 11).

SCRIITORI ROMÂNI CONTEMPORANI

MUNTEAN GEORGE : M. Sadoveanu, poet al istoriei naturale (I) (nr. 11).

TERTULIAN N. : Poezia lui Lucian Blaga (nr. 8, 9 și 10).

SCRIITORI ȘI CURENTE

GEORGESCU PAUL : Mutație și valoare (nr. 6).

ILIESCU ADRIANA : Dramaturgia în „Literaturul” (1880—1919) (nr. 7).

NEGOIȚESCU ION : Duiiu Zamfirescu poet (nr. 1).

SCRIITORI STRĂINI CONTEMPORANI

FAULKNER W. : Discurs la primirea premiului Nobel (nr. 5).

IVASIUC AL. : Destin și caracter în opera lui Faulkner (nr. 5).

PILLAT DINU : Tendințe în romanul francez post-proustian (nr. 10).

CRITICĂ ȘI ACTUALITATE

ALEXANDRESCU SORIN : „Întimplare în deșert” de Al. Philippide (nr. 2).

BĂLU ION : Nuvela română azi (nr. 8).

BRATU HORIA : A doua viață a romanelor : reconstituirea planului etic (nr. 9).

CĂLINESCU MATEI : Însemnări despre motivul poetic al oglinzii (nr. 11).

CARAION ION : Momente și moduri lirice (nr. 1).

CIOBANU N. : Condiția estetică a epicii scurte (nr. 1).

GEORGESCU PAUL : Critica formelor (nr. 5).

MANU EMIL : Între document și ficțiune (nr. 9).

MICHEL JEAN BLOCH : Obiectul, imaginea și cultura (nr. 8).

PHILIPPIDE AL. : Spiritul și tradiția literaturii române moderne (nr. 11).

STERIAN PAUL : Genul literar al reportajului (nr. 10) — Misiunea poeziei (nr. 11).

ȘORA MARIANA : Vinovați fără vină? (nr. 5).

THEODORESCU LEONIDA : Conflicte și eroi în dramaturgia sovietică contemporană (nr. 10).

DISCUȚII

Masa rotundă a „Vieții românești”

MATEI CĂLINESCU ; EUGEN SIMION ; VALERIU CRISTEA ; HORIA BRATU ; N. MANOLESCU ; PAUL GEORGESCU ; ȘERBAN CIOULESCU despre romanul „Francisca” de Nicolae Breban (nr. 2).

CRONICA IDEILOR

DICULESCU LEON : Procesul lui Dante (nr. 10).

HUREZEANU D. și TURCU I. : O contribuție istoriografică valoroasă : „Destrămarea monarhiei austro-ungare (1900—1918)” (nr. 6).

IANCU VICTOR : Originile umanismului european și funcțiunea educativă a artei literare (nr. 8).

RUSU LIVIU : Problema realității în creația literară (nr. 11).

VATAMANU N. : Stolnicul Constantin Cantacuzino printre cărturarii țării sale (nr. 6).

WALD HENRI : Personalitatea în socialism (nr. 2) — Menirea intelectualului (nr. 10).

CRONICA LITERARĂ

- GEORGESCU PAUL : Adrian Marino : „Viața lui Alexandru Macedonski“ — Mihail Petroveanu : „Studii literare“ (nr. 8) — Gravitatea actului poetic (nr. 9) — „Nevoia de cercuri“ de Geo Dumitrescu ; „Eugen Lovinescu“ de Ileana Vrancea ; „Lecturi infidele“ de Nicolae Manolescu (nr. 10) — Critica prozei. Al. Piru : „C. Negruzzi“ „Liviu Rebreanu“ (nr. 11).
- LUCA EUGEN : Tineri romancieri (nr. 1).
- PAPU EDGAR : „Dreptul la timp“ de Nichita Stănescu (nr. 5).
- PETROVEANU MIHAIL : D. Micu : „Opera lui Tudor Arghezi“ (nr. 2).
- PIRU AL. : Doi critici tineri (Matei Călinescu și Eugen Simion) (nr. 5).
- RADIAN SANDA : Silvian Iosifescu : „Artă și arte“ (nr. 5).
- ȘORA MARIANA : „Thomas Mann“ de Ion Ianosî (nr. 6).
- TUDOR EUGENIA : Maria Banuș : „Diamantul“ (nr. 2).

CRONICA DRAMATICĂ

- LIPOVANU IOANA : Avancronica (nr. 10).

CRONICA PLASTICĂ

- ARGINTESCU-AMZA N. : Sculptorul Gh. Anghel (nr. 8).
- NENIȚESCU ȘT. : Francisc Șirato (nr. 11).
- PANĂ SAȘA : Retrospectiva M. H. Maxy (nr. 1).
- ȚOPA TUDOR : Țuculescu (nr. 2).

CRONICA FILMULUI

- SUCHIANU D. I. : Evenimente cinematografice românești (nr. 2) — După festivalul de la Mamaia (nr. 8) — Evenimente cinematografice (nr. 11).

CRONICA MUZICALĂ

- BĂLAN GEORGE : Muzica și cuvîntul (nr. 5).

CARNET POLITIC

- POIȘTEANU CRISTIAN : Cronică lucidă la straniul interludiu dintre cele două războaie mondiale (nr. 5).
- ROMAN VALTER : „Me duele España“ (nr. 6).

PE MARGINEA CĂRȚILOR

- BĂLU ION : Lucian Blaga : „Hronicul și cîntecul vîrstelor“ (nr. 2).
- BOTEZ DEMOSTENE : Marin Sorescu : „Moartea ceasului“ (nr. 8).
- DIMISIANU G. : Veronica Porumbacu : „Întoarcerea din Cythera“ (nr. 8).
- SOLACOLU BARBU : Alexandru Balaci : „Dante Alighieri“ (nr. 8).
- SOLOMON DUMITRU : Tiberiu Utan : „Carte de vise“ (nr. 8).
- STERIAN PAUL : R. Luca : „Cu ce se șlefuiesc diamantele“ (nr. 6).
- ȘTEFĂNESCU CORNELIA : Romanele de aventuri ale lui Haralamb Zincă (nr. 2).

TEXTE ȘI DOCUMENTE

- VIANU TUDOR : Corespondență inedită (nr. 11).

MISCELLANEA

- ȘERBAN CIOCULESCU : „Răzlețe“ de Tudor Arghezi ; Geneza „Mănușii“ lui Schiller (nr. 2) — O cronică a vitejilor (nr. 4) — Un eveniment literar (nr. 5) — Șapte decenii de activitate literară ; O „călăuză indiscretă“... ; Manii clasici francezi ; „Îmi dau seama că totul a fost spus“ ; Numele proprii ; Onestomul (nr. 7) — Un bilanț al criticii (nr. 8) — Perpessicius la vîrsta patriarhilor ; Un „Portrait de Caragiale“ (nr. 10) — M. Dragomirescu și B. Croce ; M. Dragomirescu și M. Dessoir ; O carte postală colectivă ; Un testament inedit ; Un „mea culpa“ (nr. 11).

CĂRȚI NOI

- ALBU FLORENȚA : Vasile Băran : „O raită prin pădurea de întîmplări“ (nr. 8).
- B. ANDI : Al. Piru : „Liviu Rebreanu“ (nr. 8).
- BALTAZAR C. : Barbu Cioculescu : „Cerc deschis“ (nr. 6) — W. Bossert : „Poezii“ (nr. 11).
- BERBECARU V. : Jean-Paul Sartre : „Cuvintele“ (nr. 2).
- BOTEZ DEMOSTENE : M. Ralea : „Portrete, cărți, idei“ (nr. 11).
- BUZNEA GEORGE : Petre Solomon : „Relief“ (nr. 9).
- C. ION : Profira Sadoveanu : „În umbra stejarului“ (nr. 4).
- CARAION ION : Tudor Arghezi : „Scrieri“ (IX) (nr. 4) — Constantin Gheorghiu : „O viață pe o coajă de pepene“ (nr. 7) — „Jurnalul lui Samuel Pepys“ (nr. 10).

CARIANOPOL VIRGIL: Camil Baltazar: „Soare pe zăpezi“ (nr. 2).
 CARIANOPOL VIRGINIA: Stelian Păun: „Pământ sălbatic“ (nr. 9).
 CRISTEA DAN: Victor Eftimiu: „Coșul negru“ (nr. 10).
 CRIȘAN CONSTANTIN: Exigențele monografiei stilistice: G. I. Tohăneanu: „Studii de stilistică eminescoiană“ (nr. 11).
 DINULESCU DUMITRU: Nina Façon: „Intelectualul și epoca sa“ (nr. 10).
 EMILIAN M.: Eugeniu Speranția: „Poezii“ (nr. 11).
 FLOREA RODICA: T. Virgolici: „Alecii Russo“ (nr. 2).
 FOARȚĂ ȘERBAN: * * *: „M. Eminescu — I. Creangă“ (studii) (nr. 6).
 KISELEFF ALEXANDRA BEATRICE: Tudor Măinescu: „Versuri clare“ (nr. 7).
 LIVESCU GABRIEL: Ioana Postelnicu: „Plecarea Vlașinilor“ (nr. 5).
 MANU EMIL: Horia Stancu: „Asklepios“ (nr. 4) — Teodor Virgolici: Doi nuvelisti — Emil Gîrleanu și I. A. Bassarabescu“ (nr. 7).
 MELIAN AL: * * *: „Studii de poetică și stilistică“ (nr. 8).
 MOGLESCU V.: Romul Munteanu: „Brecht“ (nr. 10).
 MORARIU MODEST: Petre Stoica: „Miracole“ (nr. 6).
 MUGUR FLORIN: Violeta Zamfirescu: „Ziua a șasea“ (nr. 9).
 NECULA DAMIAN: Vasile Rebreanu: „Călăul cel bun“ (nr. 8).
 OPRESCU RODICA: Alexandru Sever: „Uciderea pruncilor“ (nr. 10).
 ORNEA Z.: Valeriu Rîpeanu: „Vlahuță și opera sa“ (nr. 6).
 P. P.: Corneliu Moldovanu: „Poezii“ (nr. 10).
 PASCU PETRE: Ion Petrovici: „De-a lungul unei vieți“ (nr. 10).
 POPESCU PETRU: Iulian Neacșu: „Iarna când e soare“ (nr. 9).
 PORUMBACU VERONICA: * * *: „Antologia literaturii maghiare“ (nr. 5).
 RADIAN SANDA: Cella Serghi: „Cartea Mironei“ (nr. 6).
 SAVU ELENA: Valeriu Ciobanu: „Hortensia Papadat Bengescu“ (nr. 4).
 SEVASTOS M.: I. Th. Riga și G. Călin: „Viața și opera lui Fr. I. Rainer“ (nr. 8).
 SEVER AL: I. Babel: „Armata de cavalerie“ (nr. 5) — Virgiliu Monda: „Tineretea unui artist“ (nr. 10) — Ekerman — Odiseia unui spirit captiv (nr. 11).
 SOLOMON PETRE: Alain Bosquet: „Poezii“ (nr. 10).
 STĂNCULESCU NINA: Călin Gruia: „Ograda“ (nr. 5).

STRIHAN PETRE: Constantin C. Giurescu: „Viața și opera lui Cuza Vodă“ (nr. 8).
 T. E.: Henriette Yvonne Stahl: „Frațele meu, omul“ (nr. 4) — „Cîntare României“ (nr. 11).
 TUDOR EUGENIA: Tita Chiper: „Șase pași în șase zile“ (nr. 5).
 TUDORICĂ AL: V. Em. Galan: „Cărțile Horodiței“ (nr. 7) — Z. Ornea: „Junimeismul“ (nr. 11).
 ȚEPELEAG F.: G. Scridon și I. Domșa: „G. Coșbuc: Bibliografie“ (nr. 2).
 ZALIS H.: Pompiliu Marcea: „I. Slavici“ (nr. 6) — Ion Bănuță: „Lacrima diavolului“ (nr. 7).

CARTEA STRĂINĂ

BOTEZ C. I.: F. L. Mueller: „La psychologie contemporaine“ (nr. 10).
 CABAION ION: Peisaj liric englez (nr. 2).
 G. P.: Georges Perec: „Les choses“ (nr. 10).
 GOSTI BOGDAN: „Antologia poeziei americane contemporane“ (nr. 10).
 LĂZĂRESCU DAN: O interpretare recentă a literaturii americane (nr. 11).
 LIPOVANU IOANA: Eugen Ionescu: „Setea și foamea“ (nr. 8).
 PORUMBACU VERONICA: Kazimierz Brandys: „Briefe an Frau Z“ (nr. 10) — Tineri lirici de limbă germană (nr. 11).

REVISTA REVISTELOR

Argeș, nr. 8.
 Arts, nr. 1, 5.
 Astra, nr. 8.
 Ateneu, nr. 6.
 Cahiers du Sud, nr. 2.
 Colocvii, nr. 9.
 Comunita, nr. 1.
 Contemporanul, nr. 4, 11.
 La corovana, nr. 2.
 Critique, nr. 2, 6, 9.
 Cronica, nr. 10.
 Encounter, nr. 1, 11.
 Esprit, nr. 6, 9.
 Europe, nr. 5.
 L'Europe, nr. 5.
 La Fiera letteraria, nr. 2.
 Le Figaro littéraire, nr. 2, 5, 6, 7.
 Film Blätter, nr. 11.
 Gazeta literară, nr. 1, 4, 5, 10.
 Inostrannaia literatura, nr. 7.
 Luceafărul, nr. 7.
 Il Mulino, nr. 8.
 Neue Hefte, nr. 11.
 Neva, nr. 5.
 The New-yorker, nr. 5, 10.
 Novii mir, nr. 9, 11.
 Ramuri, nr. 4.

Revista de istorie și teorie literară,
nr. 7.
Revue d'histoire littéraire de la France,
nr. 2.
Studii și cercetări de istoria artei,
tom. 13, nr. 11.
La table ronde, nr. 1, 5.
Les Temps modernes, nr. 7.
Tomis, nr. 10.
Voprosi literaturî, nr. 1, 5, 8.
Znamia, nr. 2, 6.

CALEIDOSCOPI

ATANASESCU M. : Retrospectiva Marcel Proust (nr. 2).
B. D. : „Adapțiștii“ ; Modernism (nr. 2)
— O colecție : „Poezia“ ; Zodia colecțiilor ; O nouă revistă franceză ; Un manifest singular (nr. 5).
BĂLU ION : G. Călinescu și fantezia epică (nr. 7) — „Punct“ — fișă de istorie literară (nr. 10).
BEER JEAN DE : O expoziție neobișnuită ; Spectacole pariziene (nr. 1) — O iarnă pariziană neașteptată ; Premiile literare ; Vinzarea cărții organizată de P.E.N. — clubul francez (nr. 2) — O primăvară pariziană (nr. 5).
BOTEZ DEMOSTENE : Pictorul Paul Verona (nr. 2).
BRATU H. : Puncte de reper. — Peter Weiss (nr. 8).

BREZIANU BARBU : Constantin Brâncuși în interpretarea lui David Lewis (nr. 10).
BUDIȘTEANU C. IZABELA : Delavrancea inedit (nr. 9).
CASSVAN SARINA : Elena Văcărescu (nr. 7).
DINOPOL P. : Cu privire la traducerea operelor lui Mihail Sadoveanu (nr. 11).
DRAGOMIRESCU M. : Petre V. Haneș (nr. 9).
G. P. : Despre Emil Botta (nr. 8) — Cîteva romane (nr. 10).
GEORGESCU PAUL : Opera unui mare poet (nr. 8).
MANU EMIL : G. Coșbuc și scriitorii tineri (nr. 11).
MIHAILĂ VALERIU : Reîntîlnire cu un mare scriitor (nr. 10).
O. R. : Ceva mai multă seriozitate (nr. 2).
O. Z. : Contribuții bibliografice (nr. 7).
SOLACOLU BARBU : O carte, o polemică, o amintire (nr. 2).
TERTULIAN N. : Bergson, astăzi (nr. 7).
URECHE VASILE A. : Sub semnul ironiei (nr. 10).

ÎN MEMORIAM

V. R. : Marcel Breslașu (nr. 10).